

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

24

DISSERTATIONES PHILOLOGIAE ESTONICAE
UNIVERSITATIS TARTUENSIS

24

KRISTIINA PRAAKLI

Esimese põlvkonna Soome eestlaste
kakskeelne keelekasutus ja
koodikopeerimine

TARTU ÜLIKOOLI
KIRJASTUS

Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Väitekirja on kaitsmisele suunanud Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nõukogu 14. aprillil 2009.

Juhendajad: prof Birute Klaas (Tartu Ülikool)
prof Anneli Sarhimaa (Johannes Gutenberg-Universität Mainz)

Oponent: prof Riho Grünthal (Helsingi Ülikool)

Kaitsmine toimub 25. augustil 2009 kell 13.00 Tartu Ülikooli Nõukogu saalis.

ISSN 1406–1325
ISBN 978–9949–19–191–8 (trükis)
ISBN 978–9949–19–192–5 (PDF)

Autoriõigus Kristiina Praakli, 2009

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee
Tellimus nr 278

EESSÕNA

Selle töö valmimine oleks olnud võimatu mitme inimese toetuseta.

Minu suurimad tänusõnad kuuluvad töö retsensendile Anna Verschikule. Tema põhjalikud kommentaarid, töö kõikide peatükkide detailne lugemine ning tundidepikkused arutelud Tallinna vanalinna Vene tänava kohvikus on olnud töö kirjutamisel väga suureks abiks.

Siin kaante vahel olev töö olnuks väga teistsugune ka väitekirja teise retsen-sendi ning oponenti Riho Grünthali väärtuslike kommentaarideta.

Kolmteist aastat kestnud ülikooliõpingute ajal on minu kõrval algusest peale olnud Birute Klaas. Birute Klaas on juhendanud minu seminari- ja baka-laureusetööd, magistritööd ning olnud selle doktoritöö põhijuhendaja. Ta on minusse alati uskunud ning julgustanud ja innustanud mind Soome eesti keele teema uurimist jätkama.

Täna ka Anneli Sarhimaad, selle väitekirja teist juhendajat. Tema loengud moodsa kontaktlingvistika, sotsiolingvistika, keele, identiteedi ja immigrat-siooni teemadel, ühisseminarid ning projektid Mainzi ülikoolis on selle töö kirjutamisel olnud suuresti abiks.

Täna ka Renate Pajusalu, Helle Metslangi, Jüri Viikbergi ning Raili Pooli, kes on jaganud uurimuse keelenäidete kohta rohkelt kasulikke näpunäiteid.

Aitäh teile, Tampere eestlased, kes te mind minu Tamperele saabumisest peale kohe enda võrgustikesse vastu võtsite ning mind ühistesse ettevõtmis-tesse kaasasite. Olgu nendeks siis kohaliku ajalehe toimetamine või osalus Tampere Eesti Klubi tegevuses.

Väitekirja poleks valminud ilma minu *fidanzato*, Genova noormehe Pejmani toetuseta. Kuus aastat pidevat pendeldamist Eesti ja Itaalia vahel on teinud ühest ükskeelsest eesti keele kõnelejust mitmekeelse kõneleja ning lisanud tema igapäevaste suhtluskeelte hulka inglise ja itaalia keele. Nende keelte kasutus on ühtlasi aidanud paremini mõista seda, mida mitmekeelsus ning kahe või rohkema keele igapäevane kõnelemine tegelikult tähendab ja mis mitme-keelse suhtluse taga tegelikult peitub.

Väitekirja kirjutamisel on hea mõneks ajaks aeg maha võtta. Siinkohal tahan tänada Epp Petronet ning teisi Petrone kirjastuse töötajaid – Anna Lauki ning Monika Paisi –, kelle innustusel lõppes Itaalia-teemaliste lugude kirjutamise võistlus hoopiski raamatukese “Minu Itaalia” ilmumisega.

Töö keeleainestiku kogumine poleks olnud võimalik ilma stipendiumiteta. Aitäh CIMOle pikaajalise (kolm semestrit) Soome-stipendiumi ning Robert Boschi fondile (Robert-Bosch-Stiftung) kahe aasta pikkuse Saksamaa-stipen-diumi eest.

Kõige tähtsam on aga siiski heade sõprade toetus. Ma ei usu, et see töö oleks üldse kunagi kaante vahele jõudnud, kui minu kõrval poleks olnud Ülle Niint, Madis Arukaske, Mari Metsa, Triin Iva, Heidi Iivarit, Kristiina Teissi ning Hanna Jokelat. Aitäh teile!

Genovas 24. juunil 2009

SISUKORD

VÄITEKIRJA ALUSEKS OLEVAD ARTIKLID	9
1. SISSEJUHATUS.....	10
1.1. Töö eesmärgid	10
1.2. Töö meetodid	11
1.3. Kontaktsituatsioon ja keelekuju.....	12
1.4. Keelejuhid.....	15
1.5. Keeleainestiku kogumine.....	16
1.6. Töö ülesehitus.....	21
2. KONTAKTIDEST JOHTUVAD KEELEMUUTUSED	22
2.1. Mitmekeelsusuuringute põhisuunad	22
2.2. Mitmekeelsusuuringute põhiterminoloogia	24
2.3. Keelemuutuste stsenaariumid kontaktsituatsioonis	29
2.4. Koodikopeerimise mudel.....	33
2.4.1. Mudeli põhimõisted ja terminid.....	34
2.4.2. Kopeerimise astmed.....	36
2.4.3. Koopiate sisestamine	38
2.4.4. Atraktiivsus ja esilduvus.....	46
2.4.5. Koopia dünaamilisus ja arenguetapid	47
2.4.6. Koodikopeerimise mudeli valiku põhjused.....	48
2.4.7. Mudeli kriitika	60
2.5. Kakskeelse kõne moodustumist mõjutavad tegurid.....	64
3. SOOME EESTLASED: AJALUGU JA PRAEGUNE SITUATSIOON ...	68
3.1. Väliseesti keelekujude uurimisest.....	68
3.2. Mitmekeelne Soome	70
3.3. Soome eestlaskonna kujunemisest.....	72
3.4. Hilistekkelised eesti kogukonnad	74
3.5. Keelevalikud ja eesti keele kasutusväljad.....	76
3.5.1. Peresisesed keelevalikud.....	77
3.5.2. Eesti ja soome keel töökohas	80
3.5.3. Eesti ja soome keel ametlikes institutsioonides	81
3.5.4. Eesti ja soome keel suhtlusõrgustikes.....	81
3.5.5. Keelejuhtide kontaktid Eestiga	85
4. TÄIELIK KOPEERIMINE	87
4.1. Kopeerimise suunad.....	87
4.1.1. Täieliku kopeerimise protsess.....	88
4.1.2. Eesti ja soome keele vastastikune mõju.....	90
4.1.3. Eesti või soome keel?	92
4.2. Keeleühikute atraktiivsus.....	93

4.3. Koopia funktsioonid	102
4.4. Koopiate markeeritud esinemine	107
5. TÄIELIKU KOOPIA INTEGRATSIOON	115
5.1. Integreerumise mõiste ja protsess	116
5.2. Integreerumise mallid ning koopiate esinemisvariandid	118
5.3. Ühendatud vormimoodustus	120
5.3.1. Täielike koopiate fonoloogiline integreerumine	120
5.3.2. Täielike koopiate morfosüntaktiline integreerumine	125
5.3.2.1. Substantiivide integreerumine	125
5.3.2.2. Lihtverbide integreerumine	138
5.4. Segakopiad	140
6. VALIKULINE KOPEERIMINE	144
6.1. Rektsiooni kopeerimine	144
6.2. Analüütilise verbi kopeerimine	149
6.3. Morfosüntaktiliste omaduste kopeerimine	157
6.4. Substantiivide kopeerimine	160
7. KOKKUVÕTE	166
LÜHENDID	169
KEELENÄIDETE VORMISTAMINE	170
KIRJANDUS	171
SUMMARY	185
ELULOOKIRJELDUS	191
CURRICULUM VITAE	192

VÄITEKIRJA ALUSEKS OLEVAD ARTIKLID

1. Praakli, Kristiina 2003. Koodivahetusest Tampere eestlaste keele näitel. – Viro ja suomi: kohdekielet kontrastissa. Lähivertailuja 13. Toim. Pirkko Muikku-Werner, Hannu Remes. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 276–286.
2. Praakli, Kristiina 2004. Koodinvaihdosta Tampereen virolaisten kielessä. – Äidinkieli ja toiset kielet: pohjoismainen kaksikielisyystyöpaja Tampereella 18.–20.10.2002. Toim. Sirkku Latomaa. Tampere Studies in Language, Translation and Culture, Series B1. Tampere: Tampere University Press, 106–116.
3. Praakli, Kristiina 2007. Mõnda eesti-soome koodivahetuse funktsioonidest ja nende tõlgendamisvõimalustest. – Emakeel ja teised keeled V. Toim. Raili Pool. Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised 6. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 151–163.
4. Mets, Mari, Kristiina Praakli 2007. Suhtlusvõrgustikud kui üks võimalus tõlgendada võrukeste keelelist käitumist. – Keel ja Kirjandus 10, 799–817.
5. Praakli, Kristiina 2008. Eestlased ja eesti keel Soomes. – Lähivertailuja 18. Toim. Helle Metslang, Riho Grünthal. Uralica Helsingiensia 1. Helsinki: Helsingin yliopisto, 158–176.
6. Praakli, Kristiina 2009a. Intervjuu keeleainestiku kogumise meetodina. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat. Toim. Helle Metslang, Margit Langemets, Maria-Maren Sepper, Reili Argus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 209–225.
7. Tenjes, Silvi, Ingrid Rummo, Kristiina Praakli 2009b. Kommunikatiivse situatsiooni dünaamiline dimensioon. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat. Toim. Helle Metslang, Margit Langemets, Maria-Maren Sepper, Reili Argus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 267–287.

I. SISSEJUHATUS

I.1. Töö eesmärgid

Migratsiooni ehk inimrännet nimetatakse peamiseks arvukate keelekontaktisituatsioonide ning uute keelekujude teket mõjutanud ja mõjutavaks sotsiaalseks protsessiks tänapäeva maailmas. Mis tahes Lääne- ja Põhja-Euroopa või traditsiooniliste immigratsiooniriikide Kanada, Austraalia ning Ameerika Ühendriikide tänavapilt peegeldab nende riikide etnilist, kultuurilist ning keelelist mitmekesisust. Eri allikates esitatud andmed maailma keelte ning riikide üldarvu kohta (6912 keelt või dialekti ning 195 riiki) kinnitavad mitmekeelsuse ning *de facto* mitmekeelsete riikide domineerimist vaatama sellele, kas mitmekeelsus on riiklikul tasandil *de jure* tunnustatud või mitte.¹

Emigreerumine tähendab ennekõike sotsiaalse ja kultuurilise ümbruskonna vahetumist. Kohtumine uue kultuuriga esitab elukohariiki vahetanud isikule olulise väljakutse: ühelt poolt eeldatakse ning oodatakse temalt oma keele ja identiteedi säilitamist, teisalt aga kohanemist ning oma koha leidmist uues kultuuriruumis. Uue asukohariigi sotsiaalne ja kultuuriline kontekst mõjutab ühtlasi indiviidi emakeele kasutust ning tema keelelist käitumist.

Väitekirj kuulub kaasaegse kontaktlingvistika valdkonda, kitsamas mõttes mitmekeelsusuuringute hulka. Selle üks põhiküsimusi on kontaktidest johtuvad keelemuutused, keelekujude teke ja areng. Kõige lihtsamalt öeldes tähendavad keelekontaktid kontaktis olevate keelte kõnelejate vahelisi suhteid ning neist johtuvat keelte vastastikust mõju kui keelekontaktide põhjust ja tagajärge. Keelekontaktide lähtepunkt on alati kakskeelne kõneleja ja tema valmisolek mõlemaid keeli kasutada. Tagajärjeks aga kontaktidest johtuvate keeleilmingute erinevad esinemisvormid, keelestruktuuri võimalik muutumine ning uue keelekuju teke. Multilingvaalset kõnet iseloomustavad kontaktilmingud ulatuvad juhuslikust teisele keelele (K2) üleminekust ulatusliku teise keelevariandi materjalide kasutuseni, avaldades leksikaalse tasandi kõrval ka fonoloogias, morfoloogias, süntaksis ning pragmaatikas. Juhuslike ühikute näol kõneleja emakeelde sisenenud teise kontaktkeele aines võib muutuda aja jooksul emakeeles harjumuspäraseks ning juhatada sisse võimalikud keelemuutused.

Kontaktlingvistikas puudub endiselt üksmeel valdkonna nime *keelekontaktid* (*language contact*) rakendamise õig(s)use osas. Mitmete uurijate silmis kuulub mõiste ajaloolise kontaktlingvistika valdkonda, pidades kaasaegse kontaktlingvistika puhul õigustatuks rääkida pigem kakskeelsuse/mitmekeelsuse uuringutest (*bilingual/multilingual studies*). Niisuguseid seisukohti põhjendatakse väitega, et keelekontaktid on üldisem mõiste, mis tegeleb ühe keele otsese või kaudse mõju uurimisega teisele keelele, mille tagajärjeks on muutused monolingvaalses keelesüsteemis keele ajaloolise arengu mõttes, seevastu mitmekeelsusuuringud tegelevad kahe või rohkema keele kasutuse

¹ Andmed Gordon 2005 ning Rosenberg 2008.

uurimisega individitasandil.² Valdtkonna tormilisest arengust tingituna kasutatakse tänapäeva kontaktlingvistikas mõisteid keelekontaktid ja kontaktlingvistika siiski palju laiemas tähenduses, kaasa arvatud üksikisikute mitmekeelsuse uurimisel.

Väitekirja põhieesmärgiks on kontaktidest johtuvate keeleilmingute uurimine Soome eesti keelevariandis. Töös on vaatluse all täiskasvanueas elukohariiki vahetanud isikute kakskeelne keelekasutus ning nende keelevalikud. Uurimuse keelejuhid on esimese põlvkonna Soome eestlased, kes on keeleainestiku kogumise hetkeks (2002–2005) Soomes elanud keskmiselt kümme aastat. Uurimus seab eesmärgiks esimese põlvkonna keelejuhtide kakskeelse kõne ning keelelise käitumise kirjeldamise ja analüüsimise grammatilisest ning pragmaatilis-konversatsioonilisest aspektist. Töös soovitakse leida vastused järgmistele küsimustele:

- millised on tüüpilised kakskeelse kõne esinemisvormid täiskasvanueas elukohariiki vahetanud isiku suulises kõnes?
- millised keeleühikud on esimese põlvkonna esindaja jaoks atraktiivsed? Milliseid ühikuid ja miks sisestatakse emakeelde kõige rohkem?
- miks kasutatakse eestikeelsetes vestlustes soome keelt? Millised on soome keele funktsioonid esimese põlvkonna kõneleja suulises kõnes?

Kuigi eesti keeleteaduses on pikad väliseesti keele uurimise traditsioonid – olulisemate uurijatena võib nimetada rootsieesti keele ning siberieesti keele uurijaid Raimo Raagi ning Jüri Viikbergi –, ei ole Soome eestikeelne elanikkond eri põhjustel uurijate huvi varem pälvinud. Soome eestlaskonna keelekasutust on põgusalt vaadeldud üksikutes üliõpilastöödes ning artiklites, järjepidevad uurimused puuduvad. Käesolev töö püüab täita seda tühimikku.

I.2. Töö meetodid

Keeleainestiku analüüsimisel rakendatakse mikrosotsiolingvistika kvalitatiivset analüüsimeetodit. Mikrosotsiolingvistika lähtepunkt on üksikkeelekasutaja keeleline käitumine ning tema keelekasutuse seaduspärade selgitamine. Uurimus on lähenemisviisilt induktiivne ehk üksiksubjektist (=kõnelejast) lähtuv kakskeelse keelekasutuse käsitusviis. Uurimuse keeleainestiku moodustab uurimiseesmärkidel kogutud empiiriline keelematerjal, milleks on suulise kõne lindistused (22 tundi).

Andmestiku analüüs põhineb Lars Johansoni koodikopeerimise mudelil (*code-copying model*). Mudel kirjeldab kontaktidest johtuvaid keeleilminguid asümmeetrilises kontaktsituatsioonis (st situatsioonis, kus ühe kontaktis oleva keele mõju on tugevam kui teise keele). Johansoni mudeli põhimõtteid lühidalt tutvustades tähendab koodikopeerimine kakskeelse kõne moodustumise viisi.

² Diskussioonidest samal teemal vt nt Loveday 1996: 12, 15–22; Clyne 2003: 1–5.

Kõneleja kopeerib ühest keelevariandist teise – üldjuhul oma emakeelde – selle ühikuid ja elemente, konstruktsioone, reegleid, struktuuri ja tähendusi. Kopeerimise tulemusena moodustub mitmekeelne kõne. Iga keeleühik kannab materiaalseid, semantilisi, kombinatoorseid ning sageduslikke omadusi, mida kõneleja kopeerib täielikult (*global copying*) või valikuliselt (*selective copying*). Täielikuks kopeerimiseks nimetatakse võõrkoodi (K2) morfeemide täielikku (st nii tüvi- kui tunnusmorfeemid) kõneleja emakeelde kopeerimist, valikulise kopeerimise puhul kopeeritakse võõrkoodi ühiku valitud omadusi (nt semantilised omadused, tõlkimise teel moodustunud vormid, kombinatoorsed omadused, sõnajärg, lausemallid, reksioon jne). Täielik ja valikuline kopeerimine on kopeerimise erinevad astmed. Need ei ole hierarhilises vahekorras ning üks või teine kopeerimistüüp ei välista teise tüübi esinemist sama keelejuhi repertuaaris. Täielik kopeerimine ei pea tingimata eelnema valikulisele kopeerimisele, kuigi on tõenäolisem, et kontaktide algetapis domineerib terviklik kopeerimine. Vaatluse all olevas kontaktsituatsioonis avaldub kopeerimine üldjuhul K2 (soome keel) ühikute täielikus kopeerimises ning nende sisestamises vestluse põhikeelde (K1, eesti keel).

I.3. Kontaktsituatsioon ja keelekuju

Kontaktlingvistikas eristatakse neli põhilist kontaktsituatsioonide tüüpi (Winford 2003: 101–102, vt ka Loveday 1996): 1) keeltevahelised pikaajalised ja stabiilsed kontaktid (nt Šveits, Belgia, Luksemburg, Soome rootsikeelne osa); 2) koloniaaltekkelised keelekontaktid (paljud Aafrika, Kagu-Aasia, Lõuna-Ameerika ning Kariibi mere piirkonna riigid), mis on kujunenud Euroopa riikide (Hispaania, Prantsusmaa, Inglismaa, Portugal, Holland) koloniaalvallutuste tulemusena; 3) immigrant- ja enamuskeele kontaktid Euroopa Liidu tööstusriikides (Prantsusmaa, Saksamaa, Inglismaa, Itaalia), nn heaoluriikides (Soome, Rootsi, Taani, Norra) ning traditsioonilistes immigratsiooniriikides Ameerika Ühendriikides, Kanadas ja Austraalias ning 4) enamusrühma ja põlisväikekeelte kontaktid (nt baski, bretooni, katalaani keel Prantsusmaal, baski ja katalaani keel Hispaanias, gaeli keel Šotimaal, kõmri keel Walesis jne). Kindlasti ei ole see ainuvõimalik liigitus ega hõlma kõiki kontaktsituatsioone, niisamuti pole ka loetletud rühmade kontaktsituatsioonid võrdväärsed, vaid erinevad ennekõike ajalooliste tegurite ning sotsiolingvistiliste situatsioonide poolest.

Väitekirjas vaatluse all olev eesti-soome kontaktsituatsioon kuulub immigrant- ja enamuskeele kontaktsituatsioonide hulka (*immigrant language contact*, termin nt Pauwels 2005: 124). Kontaktlingvistikas kasutatavad terminid *immigrant language variety* või *immigrant variety* (*immigrantvariant* või *immigrantkeelekuju*) on neutraalsed kontaktsituatsioonipõhised terminid, mille all mõistetakse kontaktsituatsiooni ühte tüüpi ning kontaktidest johtuvat keelekuju. Sõna *immigrant* ei ole siinkohal kindlasti hinnanguline ja sellesse

tuleks suhtuda kui nimetusse, mida kasutakse konkreetse kontaktsituatsiooni ning keelekuju kirjeldamiseks.

John Edwardsi (1992: 38–39) vähemuskeelte keelesituatsiooni geograafilistest määratlusalustest lähtuvalt võib Soome eesti keelt nimetada paikkondlikuks vähemuskeeleks (*local minority*). See tähendab, et ühes geograafilises ruumis on eesti keel vähemuskeel, teises enamuskeel ja riigikeel. Kuigi Soome eesti keel on immigrantrühmadele tüüpiliselt ühiskondlikul tasandil piiratumate kasutusvõimalustega keel, moodustavad Soome eestlased eri eestikeelsete rühmade lõikes sotsiolingvistiliselt situatsioonilt ning keeleliselt käitumiselt mitmetahulise ja heterogeense kogukonna. Kindlasti ei ole Soome eestikeelsete kogukondade esindajate keelelise käitumise ning keelesuhete kohta võimalik esitada rangeid, kõikide kogukondade lõikes kehtivaid seaduspärasid, vaid lähtuda tuleb ennekõike üksikkõnelejast ja tema keelelisest käitumisest.

Väitekirja autor nimetab vaatluse all oleva rühma keelekuju Soome eesti keelevariantiks. Soome eesti keel on eesti keele piirkondlik erikuju (ehk eesti keele variant või keelekuju), mida räägitakse ühes geograafilises ruumis. Soome eesti keelt võib nimetada ka kontaktimõjuliseks keelekujuks (ka *immigrantvariant*, ingl *immigrantvariety*, termin nt Extra, Verhoeven 1998: 9; Backus 2004: 711; ka *diaspora variety*, termin Johanson 1993: 197–198), mis tekib väikerühmade või üksikisikute emigreerumisel teise riiki ning nende liitumisel kohaliku rahvaga (Riionheimo 2007: 29; vt ka Thomason 2001: 10–12, 18–19).³ Immigrantkeelekuju ei ole normeeritud keel, vaid asukohariigi mõjutusi sisaldav paikkondlik, üldjuhul suuline keelevariant, mille iseloomulikuks jooneks on asümmeetria (st keeltevahelised ebavõrdsed suhted), dünaamilisus ja ajas muutumine ning varieeruv kasutus põlvkondadevahelises suhtluses.

Eesti keeleteaduses on väliseesti keelekujusid defineeritud erinevalt. Tiit Hennoste (2003a: 235) nimetab väliseesti allkeeli territoriaalseteks dialektideks (põhjendus: iga keelevariant on seotud kindla ala või riigiga, kus inimesed elavad, saades mõjutusi selle riigi põhikeelest); teisalt on tegu sotsiolektidega (põhjendus: keeles toimunud muutused on seotud kogukonna sotsiaalse struktuuriga); kolmandaks on tavaliselt tegemist mitte kogu keele, vaid kindlate registrite ja stiilidega (põhjendus: eesti keelt kasutatakse muukeelses keskkonnas elades kindlates situatsioonides ning kindlates valdkondades).

³ Helka Riionheimo (2007: 29) kasutab Eesti ingerisoomi keele kirjeldamisel nimetust *siirtolaiskielimuoto* (*diasporaa-keelekuju*). Rootsi ungari keelekuju puhul on kasutatud nimetust *siirdeline ungari keel* (Henriksson 2001: 54). Lääne-Euroopa riikides räägitavat türgi keelt nimetab Lars Johanson türgi keele uueks kohalikuks variantiks (Johanson 1993: 197–198). Jarmo Lainio nimetab Rootsis kõneldavat soome keelt Rootsi soome keeleks (Lainio 1989: 19–20). Austraalias räägitava soome keelekuju kirjeldamisel kasutab Magdolna Kovács nimetust *austraaliasoomi keel* (Kovács 2001: 18–19). Kõikide keelekujude nimede puhul tuleb silmas pidada seda, et need kontaktsituatsioonid ei ole võrdväärset, vaid sotsiolingvistilises mõttes erinevad juhtumid.

Raimo Raag on nimetanud väliseesti keelt eesti keele paikkondlikuks keelekujuks, regiolektiks (Raag, Viikberg 2008). Iga regiolekt kujuneb välja oma keelekeskkonnas, vastava asukohariigi põhikeele mõjul, rääkija näitab oma keelepruugiga, millises keelekeskkonnas ta elab. Keelekeskkonnast lähtuvalt võib eristada angloeesti, rootsieesti, hispaaniaeesti jne keelekuju. Raag rõhutab ka, et ainult rootsieesti ja siberieesti keelekuju puhul võib rääkida omaette keelest (põhjuseks kontaktide ajaline pikkus ning keelekuju pikaajaline iseisev areng).⁴ Eesti keelenõukogu mõistab väliseestlaste eesti keelena väljaspool Eestit elavate eesti emakeelega ja eestikeelseist esivanemaist põlvnevate inimeste eesti keelt (keelekuju), mis on seotud selle ala või riigiga, kus väliseestlased elavad.⁵

Ükski kontakttekkeline keelekuju pole kunagi ühtne (samal teemal ka nt Pajusalu 1998, Viikberg 2001, Hennoste 2003a). Samas geograafilises ruumis eksisteerib mitu üksteisest erinevat (piirkondlikku) keelekuju ehk keelekujude kimpu (ka *klaster*, ingl *cluster of varieties*), mille moodustusel on kontaktkeelte kõnelejate idiolektid. Kuigi uurimuse autor toetab Raimo Raagi seisukohti rootsieesti keele nimetamise kohta omaette keeleks, erineb tõenäoliselt ka Teise maailmasõja järgselt moodustunud Rootsi eestlaskonna eesti keel ehk rootsieesti keel 1990. aastate emigratsioonilainel või pärast Euroopa Liidu laienemist Rootsi emigreerunud eestlaste keelekujudest. Selle poolt räägib hilisemigrantide ühine ajaloolis-ühiskondlik-keeleline Eestikogemus ning rootsieestlastega võrreldes erinev kogemus kokkupuutest Rootsi ühiskonnaga. Rootsi eestlastest hilisemigrantide kontaktituatsiooni puhul võib paralleele tõmmata pigem Soome hilistekkeliste rühmade suulise keelekasutuse ja keelekujudega, kuigi need situatsioonid ei ole omavahel terviklikult võrreldavad juba kas või seetõttu, et Soome eestlaskonda toetab geograafiline lähedus emamaaga ning eesti ja soome keele lähisugulus.

Seega ei ole väljaspool emamaa geograafilist ruumi räägitavate keelekujude defineerimine ühtsetel alustel võimalik. Vähemusrühmadest ning nende keeltest rääkides tuleb lähtuda igast üksikjuhtumist (st rühmast ja keelest) eraldi, arvestades kontaktituatsiooni tüüpi, rühma sotsiolingvistilist situatsiooni, ajamõõdet, rühma suurust, emigratsiooni jätkuvust ja järjepidevust. On selge, et mõiste *väliseesti keel*, mille kasutus on õigustatud ehk rootsieesti või siberieesti keele puhul, ei ole samadel alustel rakendatav näiteks Belgia eesti keele või Soome eesti keele puhul. Viimaste puhul on tegemist hilistekkeliste, heterogeensete, teadliku emigratsiooni tulemusel tekkinud rühmadega.

⁴ Raimo Raag annab väliseesti keelekujude nimede kirjutamiseks ka ortograafilisi näpunäiteid: kokku ja väikese algustähga tuleks kirjutada rootsieesti keel ning siberieesti keel kui keelte nimed, hilistekkeliste keelekujude puhul tuleks asukohariigi nimi kirjutada esisuurtähga ning lahku.

⁵ http://www.eki.ee/keelenoukogu/strat_et.pdf.

I.4. Keelejuhid

Uurimuse keelejuhid, 25 Tampere ja Tampere lähiümbruses elavat emakeelena eesti keelt kõnelevat eestlast on esimese põlve sisserännanud, kes on keeleainestiku kogumise hetkeks Soomes elanud keskmiselt kümme aastat. Kõik keelejuhid on sündinud Eestis ning emigreerunud Soome täiskasvanueas (st vanemana kui 18 eluaastat). Suurem osa keelejuhtidest (13) on emigreerunud Soome 1990. aastate esimesel poolel (1990–1995), 10 keelejuhti perioodil 1995–1999, Nõukogude Liidu perioodil saabunud on kaks (vastavalt 1986 ja 1987). Seega võib uurimuses osalenud isikuid nimetada esimese põlvkonna Soome eestlasteks.

Elukohariiki on vahetatud eri põhjustel: abielu Soome kodanikuga (9 keelejuhti), etniline tagasiränne (7 keelejuhti), õppimine (6 keelejuhti) ning töötamine (6 keelejuhti). Abielutüüpide alusel jagunevad keelejuhtide perekonnad järgmiselt: 1) rühmasisesed abielud (endogaamia) – mõlemad abikaasad on rahvuselt eestlased (9 perekonda), 2) rühmavälised abielud (eksogaamia) – keelejuhi abikaasa on rahvuselt soomlane (14 perekonda) või mõne muu rahvuse esindaja (vastavalt Suurbritannia ja Šveitsi kodanik). Ainestiku kogumise hetkel oli noorim keelejuht 28aastane, vanim 56aastane, keelejuhtide keskmine vanus intervjuerimishetkel oli 38 eluaastat. Haridustaseme põhjal on ülekaalus kõrgharidusega keelejuhid (13 keelejuhti), kellest 11 töötab erialasel töökohal (meditsiinifäär, haridussfäär, riigiasutused, ärijuhtimine), kaks keelejuhti on rajanud oma ettevõtte. Keskhariidusega keelejuhte on kümme (kõikidel on erialane töökoht), kaks keelejuhti olid intervjuu tegemise hetkel kodused ning kaks pensionil. Suurem osa keelejuhtidest on pärit Tallinnast või Harjumaalt, kolm Tartust ning ülejäänud teistest Eesti piirkondadest. Peaaegu kõik keelejuhid (23) on elanud Soomes elatud aja jooksul ainult Pirkanmaal (Tampere, Valkeakoskis, Kangasallal ning Nokias).

Keelejuhid moodustavad omavahel aktiivselt läviva suhtlusvõrgustiku, mille üks pidepunkt on Tampere Eesti Klubi. Keelejuhte iseloomustavad tihedad kontaktid teiste Tampere eestlastega ning suures osas eestikeelsed suhtlusvõrgustikud ja lähikontaktid, mida võib seletada kohaliku eestlaskonna arvuksuse ning eestlaskonda koondava Tampere Eesti Klubi aktiivse ja stabiilse tegutsemisega alates 1997. aastast. Keelejuhtide valik põhineb nn *lumepallimeetodil* (*snowballing, network sampling*). Lumepallimeetod on suhtlusvõrgustiku põhine keelejuhtide leidmise meetod, kus keelejuhtide valikul tuginetakse võrgustikuliikmete ja/või teiste keelejuhtide soovitudele ja kontaktidele.

I.5. Keeleainestiku kogumine

Uurimuse eesmärkidest lähtuvalt on peamise keeleainestiku kogumise meetodina kasutatud intervjueerimismeetodit. See võimaldab sama meetodi kaudu koguda keelematerjali nii keelekasutuse kui keelevalikute kohta eri keelekasutusväljadel. Intervjuusid täiendab osalusvaatluse teel kogutud materjal.

Kuigi intervjuud on struktuurilt neljast teemamoodulist koosnevad teema-intervjuud,⁶ ei kuulu ükski intervjuu kunagi ainult ühte tüüpi, sest uurija vajab vähemalt kahte tüüpi andmeid: intervjueeritava sotsiodemograafilisi andmeid ning andmeid tema keelekasutuse kohta. Sestap eeldab uuritavate sotsiodemograafilise profiili kaardistamine vähemalt intervjuu algetapis uurija liikumist struktureeritud või poolstruktureeritud intervjuutüübi tasandil, seejärel toimub üleminek teemaintervjuule. Ainestikku toetab autori osaline rühma liikme staatus ning täiendavalt osalusvaatluste teel kogutud keelematerjal. Autori magistritööd (Praakli 2002) võib pidada väitekirjale eelnenud pilootuurimuseks, mille eesmärk oli uuritava rühma kakskeelse kõne põhijoonte kaardistamine.

Tõenäoliselt nõustub iga empiirilise ainestikuga töötav uurija väitega, et ideaalset keeleandmete kogumise meetodit ei ole olemas. Käesoleva uurimuse keeleainestiku kogumisel on intervjuumeetodit kasutatud kui kiiret, süstemaatilist ning paindlikku suuliste keeleandmete kogumise viisi kontrollitumas suhtlussituatsioonis, mis võimaldab hankida detailset teavet “siin ja praegu.”⁷

Intervjuu on ühiselt konstrueeritud vestlus intervjuerija ja intervjueeritava vahel (Codó 2008: 163). See tähendab, et uurijal on võimalik intervjuu vajalikus suunas ette valmistada ning viia vestlus teadlikult nende teemale, mis võiksid suurendada uuritavate keelevormide kasutamise sagedust. Keeleandmete hankimine toimub justkui kaudselt: intervjuerija vestleb intervjueeritavaga erinevatel teemadel, pidades silmas, et vestlusteemad võimaldaksid soovitud keeleainestikku hankida. Intervjuumeetodi plussiks on võimalus koguda samaaegselt teavet kogukonna kohta laiemalt ning pääseda keelejuhtide maailmale lähemale.

Vaatamata eelpool loetletud plussidele ei ole intervjuu kindlasti ideaalseim suulise kõne kogumise viis ja võimalus: intervjuu kui suhteliselt ametliku vestlusega kaasneb mitmeid probleeme, mida ainestiku kogumisel ning

⁶ Teemaintervjuudes määratakse eelnevalt kindlaks teemavaldkonnad, millest intervjueeritavaga vesteldakse, puudub struktureeritud intervjuule tüüpiline küsimuste täpne formuleering ning küsimuste esitamise järjekord. Vestlusteemade ajaline käsitlus jaguneb käesoleva töö keskmiselt 50 minuti pikkuste intervjuude puhul järgmiselt: 1) keelejuhi taust: u 10 minutit, 2) eestlased Soomes: u 10 minutit, 3) keelejuhi suhtlusvõrgustikud: u 15 minutit ning 4) keelejuhi keelevalikud ja keeleline käitumine: u 15 minutit. Kõik intervjuud toimusid ainult eesti keeles.

⁷ Ülevaade keeleainestiku kogumise meetoditest vt nt Praakli 2009a ning Tenjes, Rummo, Praakli 2009b.

hilisemas keeleanalüüsis kindlasti arvestada tuleb.⁸ Sotsiolingvistiliste intervjuude põhitingimus on, et kogutav ainek peab olema spontaanse kõnega nii sarnane kui võimalik. See nõue pole kindlasti tähtsusetu, kuna rääkija muudab oma tavalist käitumist olukorras, kus temaga vestleb ja tema kõnet lindistab tundmatu uurija. William Labov (1972: 61) on seda nimetanud vaatleja paradoksiks (*Observer's Paradox*), mille all ta mõistab loomuliku kõne avaldumise probleeme intervjuusituatsioonis. See paradoks on tingitud vajaduse erinevate intervjuustrateegiade kasutuselevõtuks, eesmärgiga vähendada uurija mõju ning julgustada keelejuhte argikeelt kasutama.⁹ Samas on esitatud ka vastupidiseid seisukohti. Kuigi formaalsetes situatsioonides suureneb standardkeele kasutamine, ei ole Matti Suojaneneni (1982: 16–17) hinnangul kõik keelejooned inimese pideva kontrolli all, ühtlasi väheneb intervjuu jooksul kontroll keelekasutuse üle.

Uurija püüdlustele vaatamata jääb intervjuuerimise teel kogutud “puhas” keel alati mingil määral “ebapuhtaks”, kuna vestlused lindistatakse ning diktofoni juuresolek muudab vestlussituatsiooni ebaharilikuks (Nuolijärvi 1986: 35). Ideaalis peaks vestlust lindistav diktofon või filmiv videokaamera olema kui mööbliese, mille olemasolu jääb märkamatuks nii intervjueeritavale kui intervjuerijale. Selle saavutamise ei ole aga lihtne.

Keeleandmete kogumise probleemid intervjuumeetodi rakendamisel.

Mis tahes suulise keeleainestiku kogumisel tuleb arvestada sellega, et kõik keelejooned ei pruugi intervjuu käigus ilmnedä või avalduvad erineval määral, rääkija võib ka teadlikult keelekasutust muuta ning uurimiseesmärki teades vältida uuritavate keelejoonte kasutamist. Kakskeelset keelekasutajat näiteks tuues võib kõneleja vältida tema keelekasutuses muidu ootuspäraste võõrkoodi (K2) ühikute või struktuurijoonte kasutamist, seetõttu ei pruugi intervjuusituatsioon peegeldada kakskeelse kõne esinemisvorme niisugusel kujul, nagu need muudes situatsioonides ilmnedä võivad (probleemist lähemalt Halmari 1997: 22; Riionheimo 2007: 37; Kunnas 2007: 33). Keeleainestiku kogumisel tuleb kindlasti paratamatult arvestada sellega, et kakskeelne kõne on pigem rühmasisene keelelise käitumise ilming. Kuigi kakskeelse kõne eri funktsioonid ning keeleilmingute mitmetahulisus avalduvad ennekõike argivestlustes, ei ole

⁸ Intervjuuainestikke on kritiseerinud paljud keeleteadlased (nt Labov 1972: 209; Palander 1987: 18; Schlobinski 1996: 46; Sarhimaa 1999: 76; Milroy, Gordon 2003: 57–60; Lehtonen 2004: 8; Lappalainen 2004: 16). Mitmete uurijate hinnangul (vt Kunnas 2007: 33) sobib intervjuu eelkõige sageli esinevate keelejoonte (nt fonoloogiliste ja morfoloogiliste) andmete kogumiseks.

⁹ Siinkohal on ilmselt tuntuimad William Labovi (1972: 209–210) soovitusel kasutada intervjuuerimisel emotsionaalseid reaktsioone tekitavaid küsimusi ja teemasid, mis juhivad keelejuhi tähelepanu keelekasutuselt kõrvale. William Labov palus intervjueeritaval kirjeldada ohtlikke situatsioone nende elus (Labov: *Have you ever been in a situation where you were in serious danger or being killed?*). Teemat on lähemalt käsitlenud ka nt Sarhimaa 1999: 78; Wardhaugh 2002: 151; Milroy, Gordon 2003: 49.

kvalitatiivsetes uurimustes põhjust välistada ka intervjuumeetodi rakendamist, küll aga tuleb arvestada tunduvalt töömahukama ning aeganõudva protsessiga, et kogutud aine on võimalik täita uurimiseesmärgid.

Väitekirja autor nõustub uurijatega (nt Peter Auer, Anneli Sarhima, Ad Backus jt), kes peavad parimaks võimalikuks kakskeelse kõne aineks spontaanseid argivestlusi. Ei ole kahtlustki, et argilindistustes paljastuvad kakskeelse kõne multidimensioonilisus, eri funktsioonid ning põlvkondadevahelised keelekasutuserinevused laiemalt, samas ei ole aga alust arvata, et kakskeelse kõne keeleline struktuur oleks intervjuu- ning argisituatsioonides tervikuna erinev. Käesoleva uurimuse tarbeks kogutud empiirilise materjali põhjal võib öelda, et erinevused avalduvad pigem kontaktilmingute esinemise kvantiteedis: argivestlustes on nende osakaal suurem. Kuid siinkohal tuleb kohe arvestada sellega, et ühegi mitteametliku vestlussituatsiooni puhul ei olnud tegemist kahe osalise vahelise vestlusega, vaid rühmavestlustega, kus osalejaid oli rohkem kui neli. Erinevused nähtuvad ka semantilistes väljades. Kui intervjuusituatsioonides avaldub peamiselt kakskeelse keelekasutuse ning ühiskondlike teemade seos, siis argivestlustes on kakskeelse kõne elemente sisaldavate vestlusteemade ring laiem, hõlmates mis tahes valdkondi. Kolmanda aspektina võib nimetada kakskeelse kõne funktsioonide mitmekülgsemat avaldumist: kui intervjuusituatsioonid toovad soome keele põhilise funktsioonina välja refereerimise, siis argivestluste puhul avalduvad soome keelele üleminekud refereeringute kõrval ka kontekstualiseerimisvihjetena ning ilmneb kakskeelse kõne rakendamise situatsioonilisus ja metafoorilisus. Mis on aga põhiline: vestluste põhikeel on alati eesti keel, kopeerimise suund on eesti keelelt soome keelele ning soome keelele üleminekud on momentaansed.

Vaatamata intervjuude eritasemeliste formaalsusastmetele ei ole probleemid välistatud ka teiste meetodite puhul. Näiteks argivestlustes ja osalusvaatlustes ei suuda uurija korraga jälgida kõikide kõnelejate tegevust ning keelelist käitumist, päevikumärkmete abil ei ole võimalik koguda suurt hulka keelematerjali (salaja tehtud lindistused on lubamatud!), rühmalindistuste puhul võib uurija kaotada kontrolli lindistusolukorra üle ning tekib küsimus, kas igalt rääkijalt on piisavalt kõnet lindistatud. Kuigi argivestluste eelistena võib nimetada loomulikumat ja mitmekülgsemat keeleainestikku ning võimalust koguda keeleainestikku spontaanselt eri kohtades ja situatsioonides, on eri situatsioonides tehtud lindistuste võrdlused näidanud, et intervjuu ei olegi nii formaalne situatsioon kui varem arvati, vaid kuulub pigem vabavormiliste situatsioonide hulka (lähemalt Kurki 2005: 64–65).

Uurija roll ja mõju. Uurimisprotsess on erinevate kohtumiste sari, mis mõjutab ühel või teisel viisil kõiki osapooli (Vuorinen 2001: 243), sestap ei ole uurija mõju võimalik vältida ka kõige põhjalikumalt ette valmistatud keeleainestiku kogumises: uurija mõjutab aine kujunemist ainuüksi sellega, et ta on sunnitud tahes-tahtmata intervjuu käiku sekkuma, esitama intervjueri-tavale suunavaid ja täpsustavaid, võib-olla ka ebameeldivaid küsimusi.

Siit edasi jõuame järgmise küsimuse juurde, mille iga keeleainestiku kogumise tegelev uurija endale varem või hiljem esitab – ainestiku suurus. Mikrosotsiolingvistiline lähenemisviis ei eelda kindla suuruse ning statistilistele nõuetele vastava andmekogu olemasolu, pealegi ei ole keelejuhtide arvu eelnev kindlaksmääramine kvalitatiivse uurimise puhul võimalik ega mõttekas, seda eelkõige kogukondades, kus kakskeelne keelekasutus ei ole üldine keelelise käitumise norm – nagu see ei ole ka uuritavas Tampere eestikeelses kogukonnas. Eelnevalt kindlaks määratud suurusega ainestiku vastu räägib ka indiviiditasandi keeleanalüüs, mis välistab ülimahukate keeleandmete kvalitatiivse analüüsi. Seega ei ole valimi täpne suurus keelelistel eesmärkidel nõutav: tähtis ei ole mitte see, et ainestikud vastaksid rangetele statistilise representatiivuse nõuetele, vaid piisav hulk keelelist materjali, mis võimaldab täita uurimiseesmärgid (Milroy 1989: 21–25; Sarhima 1999: 100; Kovács 2001: 47–48).

Intervjuu ei ole kunagi ühepoolne ainestiku kogumise meetod, vaid intervjuerija ja intervjueritava vahelises dialoogis sündinud andmekogu, mille kujunemine sõltub mõlema osapoole vahelisest suhtest (Kokkonen, Pyykkönen 2007). On arvatud, et keeleainestiku kogumisel saavutab paremad tulemused uurija, kes on ise uuritava rühma liige või rühmaga lähedastelt seotud isik, uurija peaks mingil määral kuuluma uuritavasse kogukonda või vähemalt tundma kogukonna suhtlusega seotud norme (Kunnas 2007: 35). Samas ei tohiks nimetatud nõudesse väga rangelt suhtuda, sest keeleainestiku kogumisel tuleb lähtuda eelkõige uurimise eesmärkidest, sestap on ka rühma mitte-kuuluvatel uurijatel rühma liikme staatusega uurija(te) ees oma eelised (nt objektiivsus, detailide märkamine).

Uurija (osaline) rühma liikme staatus ei ole kindlasti probleemitu. Tõenäoliselt on iga isikliku keeleainestikuga töötav uurija tundnud piinlikkust ja ebakindlust nii keelejuhtidega kontakteerumise kui ka lindistatud materjali läbikuulamise ja litereerimise ajal ning (osalisest) rühma liikme staatusest tulenevalt mõelnud rollide – uurija *versus* rühma liige – segunemise ja põimumise ning piiride ületamise peale. Keelejuhtide tundmine ja nendega väljaspool intervjuusituatsiooni kohtumine lihtsustab kahtlemata keeleainestiku kogumist, kuid osutub problemaatiliseks uute rollisuhetega kohanemise tõttu, kus ühest osapoolt saab uurija, teisest uuritav. Seda on käsitletud näiteks Pihla Vuorinen (2001), kes peatub probleemidel nagu eraelu ning uurimistöö põimumine, uurijale lähedalseisvate inimeste kasutamine keelejuhtidena, jagatud kogemuste ning ühise mineviku mõju ainestiku kogumisele, aga ka keelejuhtide ja intervjueritava ootused teineteise suhtes ning intervjueritava suhtumine keelejuhtidesse. Vuorinen (2001: 238–243) esitab mõned küsimused, millega puutub ilmselt kokku iga empiirilise ainestikuga tegelev uurija: mida pakub keelejuhile ainestiku kogumise protsessis osalemine? Kas ja kuidas muutub intervjuerija suhtumine keelejuhti(desse)? Kas uurija mõtleb keelejuhtidest kui ainult oma “materjalist”? Kas uurija lähedased (keelejuhid) mõtleavad uurijast kui neid pidevalt jälgivast kaaslasest?

Väitekirja autori hinnangul on uurija rühma liikme staatus uurimuse seisukohalt pigem positiivne kui negatiivne tegur. Samadesse suhtlusvõrgustikesse kuulumine loob uurijale keelejuhtide keelelisest käitumisest terviklikuma ülevaate kui seda võimaldab tunnipikkuse intervjuu käigus kogutud materjal. Intervjuuvälised kohtumised täiendavad ka uurija pilti keelejuhtide keelekasutusest ning keelevelikutest eri situatsioonides. Kuigi mitmete intervjuude alguses on märgatav intervjuuerija ja intervjueeritava ebakindlus lause formuleerimises, küsimuste esitamises ja nendele vastamises, on vestlejad uue positsiooni siiski kiiresti omaks võtnud ning vestlejate mõju intervjuu algusele jääb minimaalseks.

Uurija eetika. Keeleainestiku kogumisel on uurimuse autor lähtunud kolmest põhipunktist: intervjueeritav peab teadma intervjuerimise eesmärgi ning garanteerima keelejuhi ja keeleainestiku anonüümsuse. Uurimuse autor on saanud kõikidelt keelejuhtidelt suulise nõusoleku intervjuude kasutamiseks uurimiseesmärkidel, tingimusel, et keelejuhtide anonüümsus säilitatakse. Siiski ei saa uurimuse autor saajaprotsendiliselt garanteerida seda, et keelejuht ei tunne ennast intervjuukatkendeid lugedes ära või et teatud vestlusteemad ja kirjeldatavad sündmused võivad mõned keelejuhid paljastada, kuigi kõik ees- ja kohanimed on muudetud ning ühegi keelejuhi perekonnanime ei ole kunagi küsitudki.¹⁰

Väitekirja keeleainestik valgustab eesti-soome kakskeelset keelekasutust mitmest aspektist ning toob välja kakskeelse kõne mitmetahulisuse. Siiski tuleb ainestiku kujunemisel arvestada seda, et suurem osa keeleandmetest on kogutud eelnevalt kokku lepitud suhtlussituatsioonides (keelejuhi intervjuerimine). Ainestiku kogumise situatsioonist oleneb suuresti keeleainestiku kujunemine, sestap ei kajasta kogutud keeleainestik kindlasti kõiki eesti-soome kakskeelse keelekasutuse võimalusi, või kajastab neid teisiti. Nn kokkulepitud vestluste miinusena võib nimetada asjaolu, et suhteliselt tundmatu uurijaga vestlemine annab keelejuhile võimaluse keelekasutusega manipuleerimiseks: vähegi keeleteadlik ning oma keelekasutust hinnata oskav kõneleja võib edukalt vältida kakskeelsete vormide kasutamist. Samas ei ole kogutud ainestik kindlasti ühekülgne, vaid kirjeldab kakskeelse keelekasutuse erinevaid aspekte. Pealegi on intervjuude rakendamine keeleainestiku kogumisel põhjendatult esimene valik, kui kontaktsituatsiooni kohta puudub igasugune varasem teave.

Uurimuse autorile teadaolevalt on vaatluse all olev keeleainestik praegusel hetkel ainus Soome esimese põlvkonna eestlaste keelekasutust fikseeriv keeleandmete kogu. Suulise keelekasutuse kõrval pakuvad kakskeelse keelekasutuse uurimiseks mitmekülgset materjali ka erinevad elektroonilised allikad (seltside koduleheküljed, foorumid, suhtluskeskkonnad Orkut, Facebook, Twitter), mis võimaldavad uurida kirjaliku kakskeelse kasutuse erijooni. Kuigi ka need

¹⁰ Keelejuhtidel oli soovi korral võimalik saada paberandjal kogu väitekirjaga seotud informatsioon (töö lühikirjeldus, uurimiseesmärgid, ainestiku kogumise meetodid, väitekirja autori ja juhendajate kontaktandmed).

andmed on autoril olemas, piirdutakse käesolevas uurimuses suulise kõne uurimisega. Samas võib mõlema aineastiku keeleandmete kõrvutamisel täheldada sarnaseid kopeerimise mehhanisme ning kakskeelsete vormide moodustumise malle.

1.6. Töö ülesehitus

Käesolev väitekiri koosneb kuuest peatükist, kokkuvõttest ja ingliskeelsest resümest. Uurimuse esimeses peatükis tutvustatakse töö eesmärki ja meetodit, keelejuhte ning keeleainestiku kogumise meetodit. Avatakse ka töö põhimõisted ja terminid ning kirjeldatakse vaatluse all olevat kontaktsituatsiooni.

Uurimuse teoreetilisi lähtekohti käsitletakse teises peatükis. Vaatluse alla võetakse Lars Johanson'i koodikopeerimise mudel ning selgitatakse mudeli valiku põhjuseid. Peatükis antakse ülevaade ka kontaktlingvistika põhimõistetest ning terminitest. Peatükis tutvustatakse ka Soome eesti keele põhijooni.

Kolmandas peatükis antakse lühiülevaade Soome hilistekkeliste eestikeelsete kogukondade kujunemisest. Kolmandat peatükki võib nimetada ka esimeseks analüüsipeatükiks: selles käsitletakse keelejuhtide keelevalikuid eri keelekasutusväljadel.

Väitekirja neljas, viies ja kuues peatükk on uurimuse keeleanalüüsi osad, milles kirjeldatakse ning analüüsitakse Soome eesti keelele iseloomulikke kakskeelse kõne esinemisvorme. Neljandas peatükis võetakse vaatluse alla täielik kopeerimine, sealhulgas ka soome keele funktsioonid eestikeelsetes vestlustes. Viies peatükk käsitleb täieliku koopia integratsiooni, kuues valikulist kopeerimist.

2. KONTAKTIDEST JOHTUVAD KEELEMUUTUSED

2.1. Mitmekeelsusuuringute põhisuunad

Mitmekeelsusuuringud moodustavad heterogeense valdkonna, mida iseloomustab eri uurimissuundade, lähenemisviiside ning meetodite rohkus. Keelekontaktide ja kakskeelsuse uurimisega on süstemaatiliselt tegeletud alates 1950. aastatest, pärast Uriel Weinreichi (*Languages in Contact* 1953) ning Einar Haugeni (*The Norwegian Language in America* 1953) kontaktlingvistika klassikasse kuuluvate uurimuste ilmumist. 1953. aastal kirjutas Uriel Weinreich (1953: 1) teoses *Languages in Contact* järgmised read: “Kaks või enam keelt puutuvad omavahel kokku, kui neid kasutab vaheldumisi üks ja sama isik. Keelekasutajad moodustavad kontaktide kokkupuutekoha. Kahe keele kasutamist vaheldumisi nimetatakse kakskeelsuseks ning sellega seotud isikuid kakskeelseteks.” Samas teoses juhib Weinreich esmakordselt kontaktingvistika ajaloos tähelepanu sotsiokultuuriliste tegurite ning kontaktidest johtuvate keelenähtuste vahelisele seosele, rõhutades, et kahe keele vastastikune mõju (Weinreichil *interferents*) on tingitud nii struktuurilistest (ehk lingvistilistest) kui keelevälistest teguritest. Uriel Weinreichiga samal ajal avaldas Einar Haugen (1953) detailse uurimuse Ameerika Ühendriikides elavate norra immigrandide suulise keelekasutuse kohta, mis on keelekontaktide ja kakskeelsuse vallas endiselt üks detailsemaid. Uurimuses käsitletakse migratsiooni ajalugu, integratsiooniprobleeme, keele säilitamise, keelevahetuse ning keelekonflikti küsimusi – need on teemad, millega alles kümmekond aastat hiljem põhjalikumalt tegelema hakati.

Mitmekeelse kõne uurimissuunad võib jagada kolme põhirühma: 1) süntaktilis-grammatiline, 2) pragmaatilis-konversatsiooniline ning 3) sotsiolingvistiline suund. Loetletud uurimissuunad ei ole üksteise vastandid, vaid üksteist täiendavad, uurimustes on tavaline ka mitmete lähenemisviiside samaaegne rakendamine.

Grammatiline suund tegeleb valdavalt lausesiseselt toimuvate üleminekute (*code-switching*, ee *koodivahetus*) uurimisega.¹¹ Uuritakse koodivahetuse struktuuri, koodivahetuse asukohta lauses, koodivahetuse jagunemist sõnaliikide ja lauseliikmete lõikes, koodivahetatud elementide fonoloogilist, morfoloogilist ja süntaktilist integreerumist vestluse põhikeelde, vestluse põhikeele määramist, koodivahetuse piiranguid, koodivahetuse ja laenamise eristamist. Lingvistilise suuna tuntumad esindajad on Gillian Sankoff ja Shana Poplack (*Free Morpheme Constraint, Equivalence Constraint* 1981), Aravind K. Josh (*Processing of sentences with intrasentential code-switching* 1985), Anne-Marie Di Sciullo, Pieter Muysken ja Rajendra Singh (*Government Constraint*

¹¹ Uurimissuundade kirjeldamisel kasutab uurimuse autor terminit *koodivahetus* (*code-switching*), kuna sama terminiga opereerivad ka originaalallikad.

1986, aluseks Noam Chomsky *Government and Binding Theory*), Carol Myers-Scotton (erinevad mudelid alates 1993) ning Hedi M. Belazi, Edward J. Rubin ja Almeida Jacqueline Toribio (*Code-switching and X-bar theory: The Functional Head Constraint* 1994). Koodivahetuse lingvistiline suund kerkis jõuliselt esile 1980ndatel, mil uurimuste kese liikus valdavalt sotsiolingvistilistelt uurimustelt koodivahetuse struktuuriliste piirangute testimise suunas. Mitmetes uurimustes esitatud põhihüpoteeside järgi on koodivahetuse puhul välistatud keelte juhuslik segunemine, koodivahetuse toimumist reguleerivad kontaktkeelte grammatilisest struktuurist tingitud piirangud (põhjalik lingvistiliste uurimissuundade tutvustus Naseh-Lotfabbadi 2002).

Sotsiolingvistilise suuna põhirõhk lasub kakskeelse keelekasutuse kui sotsiolingvistilise käitumise analüüsil, seostades kakskeelset keelekasutust prestiiži, identiteedi ning võimusuhte väljendamisega. Suuna tuntuimad esindajad on Susan Gal (1979), John Gumperz (1982), Andrée Tabouret-Keller (1985), Penelope Gardner-Chloros (1991) ning Carol Myers-Scotton (1993b).

Pragmaatilis-konversatsiooniline uurimissuund näeb koodivahetust vestlusilminguna. Pragmaatilise suuna alusepanija John Gumperzi (1982) ideid on edasi arendanud Peter Auer (1984, 1995, 1998, 2000). Peter Auer näeb koodivahetust vestlussündmusena (*conversational event*), mille avaldumist mõjutavad erinevad vestlusest johtuvad tegurid. Auer on seisukohal, et isegi kakskeelsed rääkijad eelistavad suhtluses üht keelt, kuni teatud tegurid kohustavad neid teist keelt kasutama. Auer (1995: 117–118, 1998: 3–4) rõhutab, et koodivahetust tuleb eelkõige vaadelda teatud vestluskontekstis toimuva konversatsioonilise tegevusena (*conversational activity*). Aueri hinnangul aitavad konversatsioonianalüüsi vahendid ühtlasi täita koodivahetusuurimuste lingvistilise ja makrosotsiolingvistilise lähenemisviisi vahelist tühimikku (samal teemal ka Oksaar 1998: 76; Wei 2005: 276).

Viimasel kümnendil on uurimuste kese liikunud koodivahetuse grammatikalt sotsiolingvistilist ning pragmaatilis-konversatsioonilist lähenemisviisi rakendavate uurimuste suunas. Uue suunana võib nimetada vastastikuse mitmekeelsuse (*reciproctive bilingualism*) ehk vestluspartnerite keelt piiratult oskavate indiviidide vahelise suhtluse (nt Verschik 2008) või ärimaailma keelekontaktide (*language contact in business*, ka *business discourse*, *organizational discourse*) ning töökoha mitmekeelse kommunikatsiooni (*multilingual workplace communication*) uurimist (nt Harris, Bargiela-Chiappini 2003). Üha rohkem on uurimustes hakatud tähelepanu pöörama suhtlusvõrgustike ja keelekasutuse seosele (*social network analysis*), eesmärgiga leida vastus küsimusele, mil määral mõjutavad erinevad võrgustikustruktuurid võrgustiku liikmete sotsiaalse käitumise (sh keelelise käitumise) varieerumist ja muutumist (vt ülevaade Mets, Praakli 2007: 799–800). Suhteliselt uue teemana on lisandunud ka nn Interneti-diasporaa uuringud.

Kuna kakskeelsusuuringute puhul on tegemist sedavõrd laia uurimisvaldkonnaga, ei ole ammendavate ülevaadete esitamine võimalik ega vajalik. Põhjalikud ülevaadet valdkonnas toimuvast ning uuematest suundadest leiab

erialaajakirjadest (nt *Journal of Sociolinguistics*, *International Journal of Bilingualism*, *Multilingual Matters*, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* jt).

Eesti keeleteaduses on kontaktidest johtuvaid kontaktilminguid viimastel aastatel palju käsitletud. Uurijate huvi on ennekõike pälvinud kahe keele vahelduv kasutus vestluses (koodivahetusuringud). Väga põhjalikult on uuritud eesti-vene kakskeelset suhtlust (põhiliselt grammatilisest ning pragmaatiliskonversatsioonilisest vaatenurgast) – siinkohal on olulisimad Anna Verschiku arvukad artiklid ja uurimused alates 1990ndatest aastatest (vt ülevaade Verschik 2008), samuti Anastassia Zabrodskaja uurimus (2005) ning artiklid (alates 2005).

Analüüsitava keelepaaride alusel võib uurimused jagada kolme rühma: vene-eesti (uurijad Anna Verschik, Anastassia Zabrodskaja, Anne Kostenko 2008), eesti-soome (Praagli 2003, 2004, 2007a, 2008; Kataja 2001; Frick 2003) ning eesti-võru (Mets, Praagli 2007). Suulise kõne kõrval on uuritud kakskeelset suhtlust ka foorumite (Torn 2002), listide ning meilivahetuse põhjal (Frick 2003), aga ka kirjalikes tekstides (Laanekask 2002, 2003).

2.2. Mitmekeelsusuuringute põhiterminoloogia

Mitmekeelsusuuringuid iseloomustab teooriate paljususest tulenev terminirohkus ning terminite erinev tõlgendamine ja rakendamine uurijate seas. Kontaktlingvistika terminoloogia osas eristub kaks põhiprobleemi: esiteks, terminite ja definitsioonide tähendus (sh mõnede terminitega kaasnevad negatiivsed konnotatsioonid) ning nendevaheline suhe; teiseks, eri kontaktilmingute diferentseerimine. Uurimuse autori hinnangul on tegemist mõneti ülepaisutatud probleemiga: terminite rohkust ning erinevat tõlgendamist tulebki pidada ootuspäraseks, sest uuritakse ja kirjeldatakse erinevaid sotsiolingvistilisi situatioone, mis omakorda tingib eri teoreetiliste mudelitega opereerimise. Kontaktilmingute üksikasjaliku eristamise asemel tuleb siinkirjutaja hinnangul pidada olulisemaks uuritavate sotsiolingvistiliste situatsioonide kirjeldamist, mis aitab mõista uuritavate terminite kasutamist. Kontaktnähtuste üksikasjaliku liigitamise asemel peab autor kasulikumaks lähtuda konkreetsetes vestlussituatsioonides toimuvast. See annab sageli täpsema vastuse selle kohta, miks kasutatakse üht või teist ühikut pigem K2 normidele vastaval kujul – üldjuhul kõnes markeeritult – või miks esineb sama ühik teises situatsioonis pigem emakeeles integreerunult.

Nii Uriel Weinreich (1953) kui Einar Haugen (1953) pidasid vajalikuks keeilmingute ranget üksteisest eristamist. Weinreichi (1953: 1) terminoloogilisse repertuaari kuulub termin *interferents* (*interference*), mis tähendab kakskeelse kõneleja kõnes avalduvaid mõlema keele normidest erinevaid kõrvalekaldeid. Termin on kahtlemata hinnanguline, kuna see viitab kontaktilmingute tekkepõhjusele, seostades nende avaldumist kõneleja kõrvalekaldu-

misega monolingvaalsetest normidest. Weinreich tõlgendas keelte segunemist ja koodivahetust rääkija suutatusena valitseda vestluse põhikeele üle. Weinreichi (1953: 1) esitatud kakskeelse isiku definitsiooni järgi on ideaalne kakskeelne see, kes läheb ühelt keelelt teisele üle vastavalt sobivatele muutustele kõnesituatsioonis (nt johtuvalt vestluspartneritest, teemast), kuid mitte muutumatu vestlussituatsiooni puhul ja kindlasti mitte üksiklause sees (“*Ideal bilingual*” who switches from one language to the other according to appropriate changes in the speech situation (interlocutor, topics etc), but not in an unchanges speech situation, and certainly not within a single sentence”). 1960. ja 1970. toetasid Weinreichi arusaama arvukad immigrantkogukondi käsitlevad uurimused, kus sisserännanuid nimetati sageli poolkeelseteks (*semi-speaker*’s) isikuteks ehk isikuteks, kes oskasid uue asukohariigi keelt piiratud (lähemalt Sarhimaa 1999: 123).

Sama terminiga opereerib ka Einar Haugen (1953), kes mõistab interferentsi all kahe keele kattumist või kahe süsteemi rakendamist samas ühikus. Haugeni terminoloogilisse repertuaari kuulub ka *switching*, mis tähendab kahe keele vahelduvat kasutust. Kolmas Haugeni kasutatav termin on *integration* ehk ühe keele sõnade või fraaside kasutamine, mis on muutunud sellises ulatuses teise keele osaks, et seda ei saa pidada koodivahetuseks ega interferentsiks. Kaasaja kontaktlingvistikas on terminist *interferents* loobutud või kasutatakse teises ning neutraalses tähenduses (nt Sarah Thomasonil ja Terrence Kaufmanil on see üldisem termin, lähemalt alapeatükis 2.3).

Kontaktnähtuste erinevusi ning kasutatavat terminoloogiat on kontaktlingvistikas põhjalikult käsitletud (detailsed ülevaated vt nt Garder-Chloros 1991; Sarhimaa 1999; Myers-Scotton 2002; Auer 2006; eesti keeles Verschik 2004a: 32–35, 2008: 48–58). Kontaktlingvistika kõige tulisem vaidlusküsimus on ja on olnud koodivahetuse (*code-switching*) ning laenamise (*borrowing*) eristamine. Omaette vaidlusteema moodustab ühesõnaliste substantiivide positsioon ning suhe kõneleja idiolektis. Kontaktlingvistide seisukohad koodivahetuse ja laenamise osas võib jagada nelja põhirühma: 1) koodivahetus ja laenamine moodustavad kontiinum; 2) koodivahetus on sünkrooniline, laenamine diakrooniline ilming; 3) koodivahetuse ja laenamise eristamine põhineb keelendite integreerumisel (laensõnad on kõneleja emakeeles integreerunud, koodivahetatud elemendid mitte) ning 4) koodivahetuse ja laenamise eristamine põhineb sotsiolingvistilistel eristamisalustel (kasutajaskonna olemasolu, kasutusfrekvents ning emakeelena kõnelejate hinnang).

Järgnevalt võetakse vaatluse alla mõisted *laenamine* ning *laensõna* (*borrowing* ja *loan word*). Traditsioonilises mõttes tähendab laenamine võõrpäritolu ühiku integreerumist K1s niisuguses ulatuses, et keelekollektiivi liikmed tajuvad keelendit loomuliku ning enda emakeelde kuuluvana. Sarah Thomason ja Terrence Kaufman (1991: 37) mõistavad laenamise all nii leksikaalsete elementide kui struktuuri laenamist, nimetades laenudeks mis tahes keelejoonte inkorporeerimist kõneleja esimesse keelde. Peter Auer (1991: 409) nimetab laenamiseks igat tüüpi ülekannet ühest keelevariandist teisele, et

kõneleja seisukohast kuulub laenatud ühik sellesse varianti, millesse see on toodud. Laenamine mõjutab kõiki keelestruktuuri tasandeid, kuid on kõige sagedasem sõnavaratasandil. Lars Johanson (vt nt 2002b: 298–299) koodikooperimise mudelis nimetatakse kõneleja emakeeles mугanenud keelendeid hoopiski konventsionaliseerunud ühikuteks (*conventionalisation*).

Mitmed uurijad peavad endiselt vajalikuks kontaktlingute detailset eristamist (nt Shana Poplack). Poplacki seisukohti tutvustatakse alapeatükis 2.4.6. Carol Myers-Scottoni (2002: 153) hinnangul puudub aga koodivahetuse ja laenamise eristamiseks sünkroonilisest vaatevinklist lähtuvalt igasugune vajadus. Michael Clyne (2003: 73) soovib jätta laenamise mõiste ajaloolise lingvistika valdkonda või rakendada seda ainult stabiilsete kontaktsituatsioonide (nt Brüsseli ja Strasbourgi kontaktsituatsioonid) kirjeldamisel.

Uurimuse autori hinnangul on õigem jätta termin laenamine ajaloolise kontaktlingvistika valdkonda. Sünkrooniliste uurimuste puhul (eriti immigrant-kontaktsituatsioonide uurimustes) jääb iga laensõna määratlemise katse siiski küsitavaks, sest vastuargumente leidub piisavalt. Seetõttu on õigem esitada detailsed kontaktsituatsioonide kirjeldused, mis aitab paremini mõista konkreetses kontaktsituatsioonis ja/või keelekujus toimuvat.

Segadusi põhjustab ka ingliskeelne termin *code-switching* (*koodivahetus*), selle ekvivalendid ning tõlgendused uurijate seas. Koodivahetusena defineeritakse üldjuhul kahe või rohkema keele kasutamist ühe lausungi või vestluse piires: rääkija lakkab eri põhjustel kasutamast keelt A, minnes üle keelele B (Gardner-Chloros 1991: 42; Auer 1998: 1; Verschik 2004a: 26). Magdolna Kovács (2001: 62–63) kasutab terminit *code-switching* katusterminina (sünonüümid *language/code alternation*), mille all mõistab selle erinevad avaldumisvorme: *intersentential switch* kui lausetevaheline ning *intrasentential switch* kui lausesisene üleminek teisele keelele, põhjusel, et viimane eeldab võõrühikute integreerumist kõneleja emakeeles.

Els Oksaar (1998: 76–77) kasutab terminit *koodivahetus* katusterminina kõikvõimalike kakskeelse kõne avaldumisvormide kohta. Nii võib koodivahetus tähendada kahe või enama keele vahelduvat kasutamist (st K2 terviklik kasutamine – uurimuse autori kommentaar) või keelte vahelduvas kasutamises samaaegselt avalduvaid eri interferentsitüüpe. Need hõlmavad integreerimata ja integreeritud morfosemantilisi üleminekuid, tõlkelaene ning tõlkemoodustusi. Järgnevalt esitatav näide (Els Oksaare ainestik 1998) illustreerib erinevate kontaktlingute samaaegset esinemist sama keelejuhi kõnes:

(1)

Siin on ikka tohutu rong väljud ... vaata ikka need noored, gettivad kõik, women are only worried about the party, ikka kuidas to live up.

(‘Siin on kindlasti tohutul valed väärtused (= väärtushinnangud) ... Vaata neid noori inimesi, nad saavad kõike, naisi huvitab ainult seltskond, ikka kuidas tasemel olla’).

Peter Auer (1995: 116) lisab mõistestikku termini *code alternation* (*koodi vaheldumine*). See on üldtermin, mille alla kuuluvad *koodivahetus* (*code switching*) ja *transfer* (*transfer*). Michael Clyne'i (2003) tähendab *language alternation* (*koodi vaheldumine*) kahe keele vahelduvat kasutust kas lause sees või lausete vahel: rääkija lõpetab A-keele kasutamise ning läheb üle keelele B nii, et süntaktilised ühendused on kõneleja B-keele süsteemi ühikutega. *Koodi vaheldumise* vastand on *transferents*. Transferents tähendab üksikute B-keele ühikute A-keelde ülekandmist. Oma viimases teoses (Clyne 2003: 80) kasutab autor *koodi vaheldumise* sünonüümina terminit *transversion* (*transversioon*), millele annab järgmise definitsiooni: *crossing over from one language to another rather than a transference of an item, feature or construction*. Sarah Thomasoni (vt Thomason 1997, 2001, 2007) terminoloogias tähendab *code alternation* aga teistsugust ilmingut. Ta mõistab selle all üht kontaktidest johtuvat mehhanismi, mille puhul kõneleja ei vaheta keelt mitte ühe vestluse piires, vaid keelt kasutatakse eri kontekstides või eri inimestega suheldes.

Need on ainult üksikud näited ning loetelu võiks veelgi jätkata. Ülevaade olulisematest koodivahetuse terminitest esitatakse tabelis 1. Terminite puhul tuleb silmas pidada asjaolu, et terminid ei ole võrdväärsed ega sünonüümidena kasutatavad, sest kontaktsituatsioonid on erinevad. Kontaktidest johtuvate keeleilmingute vahelised piirid on sedavõrd hägusad, et ka kõige detailsemalt kirjeldatud koodivahetuse-laenamise eristamise printsiibid jäävad mõnes teises kontaktsituatsioonis ikkagi problemaatiliseks ning küsitavaks.

Tabel 1. Mõiste *koodivahetus* ja selle ekvivalendid eri uurijate lõikes

Lars Johanson (alates 1993)	<i>Code coping</i>	Kopeerimise astmed: <i>global copying</i> (= tavaterminoloogias <i>leksikaalne laenamine</i> või <i>koodivahetus</i>) ning <i>selective copying</i> (= tavaterminoloogias erinevad tõlkimise teel moodustunud vormid, rektsiooni ülekandmine jne).
Peter Auer (1991, 1995)	<i>Code alternation</i> = katustermin NB! mitmed keeletheadlased (nt Sarah Thomason, Lars Johanson) kasutavad terminit <i>code alternation</i> teises tähenduses.	Katustermin, mille alla kuuluvad <i>code switching</i> ning <i>code mixing</i> . <i>Code switching</i> tähendab pikemaid üleminekuid teisele keelele, <i>code mixing</i> tähendab üksiksõnade vahetust (hiljem asendas Auer termini <i>code mixing</i> terminiga <i>transfer</i>).
Sarah Thomason (1997, 2001)	<i>Code alternation</i>	Rääkija ei pruugi vahetada keelt ühe vestluse piires, vaid kasutab eri keeli eri sfäärides või eri inimestega suheldes.

Sarah Thomason ja Terrence Kaufman (1988), Sarah Thomason (2001)	<i>Interference</i> = katustermin	Interferents tähendab keelekontaktidest johtuvaid eriilmelisi keelemuutusi. Neutraalne termin (vrd Weinreich).
Els Oksaar (1998)	<i>Code-switching</i> = koodivahetus kui katustermin	Termin viitab kahele eri ilmingule: 1) kahe või enama keele (dialekti) vahelduv kasutamine, keeleaines ei ole integreerunud; 2) keelte vaheldumine, millega kaasnevad eri interferentsitüübid. Viimaste alla kuuluvad integreerumata ja integreerunud morfosemantilised üleminekud, tõkelaenud ja tõlkemoodustused.
Helena Halmari (1997)	<i>Mixing</i>	Tähendab lausesisest koodivahetust.
Helena Halmari (1997)	<i>Code-switching</i>	Lausetevaheline koodivahetus ehk pikemate voorude või lausete vahel toimuvad üleminekud teisele keelele. Sünonüümid: koodi vaheldumine (<i>alternation</i> või <i>code-alternation</i> , vt Peter Auer ja Pieter Muysken). Antonüümid: <i>language alternation</i> (Sarah Thomason) ja <i>code-alternation</i> (Lars Johanson).
Pieter Muysken (2000), Ad Backus (1999)	<i>Codemixing</i> = katustermin	Terminid <i>insertion</i> , <i>code-alternation</i> , <i>congruent lexicalization</i> . <i>Insertion</i> tähendab sisestavat koodivahetust. <i>Code-alternation</i> tähendab vahelduvat koodivahetust. <i>Congruent lexicalization</i> tähendab leksikaalset ühildumist.
Volker Hinnenkamp (2003)	<i>Mixed language variety</i> = katustermin	Termin hõlmab kakskeelse keelekasutuse eri avaldumisvormid, nt <i>code switching</i> , <i>code-mixing</i> , <i>code-oscillation</i> ning <i>stylised forms of "immigrant" German</i> .
Michael Clyne (2003)	<i>Language alternation</i> , <i>transfer</i> ja <i>transversion</i>	<i>Language alternation</i> tähendab kahe keele vahelduvat kasutust kas lause sees või lausete vahel. Clyne kasutab termini <i>koodi vaheldumine</i> sünonüümina terminit <i>transversion</i> (Clyne 2003: 74–75, 80). <i>Transferents</i> tähendab teise keele mis tahes elementide või joonte tarvituselevõttu keele eri tasanditel. Clyne ei kasuta terminit Weinreichi interferentsi tähenduses: kui interferents rõhutab kakskeelse kõne avaldumisvormide põhjuseid, siis transferents kirjeldab nende olemust. Clyne'i terminile <i>transferents</i> (<i>transference</i>) vastab Thomasoni termin <i>interferents</i> (<i>interference</i>).

2.3. Keelemuutuste stsenaariumid kontaktsituatsioonis

Kontaktlingvistikas on esitatud mitmeid arengustsenaariume immigrantsituatsioonis aset leidvate keeleliste protsesside kohta. Erinevates uurimustes esitatud tulemustele tuginevalt võib nimetada kaks kontaktidest johtuvat tõenäosuslikku keelelist arengut: *divergents (divergence)* ehk kiire kaugenemine kõneleja esimesest koodist – emakeelest ning *konvergens (convergence)* ehk rääkija liikumine uue, võõrkoodi suunas (Johanson 2006: 7). Emakeelest kaugenemine ei johtu ainult uue keeleümbruskonna mõjust, vaid monolingvaalsest keelekollektiivist ning monolingvaalse keele “normaalsest” arengust kõrvalejäämisest, aga ka emakeele (eriti mittevernakulaarse kõne) kasutusvõimaluste puudumisest, mis võib põhjustada teatud keelejoonte kadumise (*language loss*) kas puuduliku keeleomandamise (*imperfect acquisition*) või keelekulumise (*language attrition*) läbi (Boeschoten 1994: 254, viidatud Backus 2004: 711 järgi).

Immigrantkontaktsituatsioonis ei ole kahe rühma või keele vahelised suhted kunagi võrdsed. Neid iseloomustavad keelte ebavõrdsed ühiskondlikust staatusest, keelte funktsioonidest ja kasutusvõimalustest ning kõnelejate keeleoskusest johtuvad asümmeetrilised ehk kontaktis olevate keelte ebavõrdsed sotsiolingvistilised suhted (teemast lähemalt Halmari 1997: 69; vt ka Thomason 2001: 8–11; Myers-Scotton 2002: 41). Kontaktsituatsioonis nähtub see ühe suuna domineerivamas keelemõjus. See tähendab, et vahetused keelest A keelde B ilmnevad sagedamini kui vahetused keelest B keelde A, üldjuhul sotsiolingvistiliselt tugevamalt keelelt sotsiolingvistiliselt nõrgema keele (= kõneleja emakeel) suunas.

Sally Boyd ja Paula Andersson (1991: 17) esitavad kuus võimalikku keelekontaktide arengustsenaariumi immigrantsituatsioonides. **Esimese stsenaariumi** järgi markeerib kontaktsituatsioonis aset leidvaid protsesse uue keeleainese lisandumine, mis avaldub K2-st johtuvate kontaktilmingute – koodivahetuse/laenamise näol.

Keelemõtjude suhtes immuunset keeletasandit ei ole olemas. Kontaktsituatsioonides on võõrmõtjudele kõige vastuvõtlikum leksikaalne tasand (mis on ühtlasi kontaktmõtjude leebem esinemisvorm), kuid kontaktilmingud ei piirdu kunagi ainult leksikaalse tasandiga, vaid ulatuvad ka morfoloogilisele ja süntaktilisele tasandile (Thomason 2001: 10–13; Backus 2004: 711–712; samal teemal ka Sankoff 2001). Gillian Sankoff (2001: 5) nimetab foneetilist/fonoloogilist ning leksiaalset tasandit kaheks põhikoridoriks, mis moodustavad peamise “värava” kõikidele teistele kontaktidest johtuvatele keelemuutustele.

Anna Verschik (2009, ilmumas) rõhutab, et leksikaalsed materjalid on ainult esmane kanal. Seega ei ole näiteks koodivahetus kunagi ainult leksiaalsete laenude vahendaja, vaid mõjutab kontaktis olevate keelte struktuuri tervikuna (nt rektsiooni, sõnajärge jne). Verschik toob enda ainestikule toetuvalt (eesti-vene kakskeelne kõne) näiteks liitsõnad ning analüütilised konstruktsioonid,

kus üks element võib olla ühes, teine teises keeles (nt *выучить паhe* ‘pähe õppima’, *kirsi-номидоры* ‘kirsstomatid’). Niisamuti juhatab koodivahetus sisse muutused keele morfosüntaktilises struktuuris. Selle üheks ootuspäraseks tagajärjeks võib olla morfosüntaktiline konvergens ehk kontaktis olevate keelte lähenemine või teineteisega sarnasemaks muutumine. Anna Verschik esitab näite M. Leinoneni uurimusest, kus vene lause sõnajärge mõjutab koodivahetuslik GenSg esinev soome nimisõna *Uudenkaupungin* (sm *Uusi-kaupunki*):

(2)

<i>носле</i>	<i>Uuden-kaupungi-n</i>	<i>мур-а</i>
pärast	Uusi:G-kaupunki-G	rahu-G
	‘pärast Uusikaupunki rahu(lepingut)’	

Lähedase näite võib tuua ka eesti-soome ainekust. Üksikjuhtumina esinev näide markeerib soome adverbi *yli* (‘enam kui’) täielikku kopeerimist eesti keelde, kus adverbile *yli* eelnev kellaega markeeriv numeraal (*kakskümmend*) esineb nominatiivis (*kakskümmend üli, kell on kakskümmend minutit kuus läbi*). Monolingvaalne eesti keele kõneleja kasutaks siinkohal konstruktsiooni *kell on kakskümmend (minutit) üle kuue*. Seega ei tähenda juhuslik K2-elementide kopeerimine ainult emakeelse keelendi asendumist mudelkoodi ekvivalendiga, vaid mõjutab konstruktsiooni laiemalt:

(3)

INF3: Kell on *kakskümmend üli kuus*.
(sm *kello on kaksikymmentä yli kuusi*)

Anna Verschik (2009, ilmumas) juhib tähelepanu ka sellele, et üksikud koodivahetuse kaudu sisenenud elemendid ei mõjuta tavaliselt keele struktuuri. Keele struktuurile avaldavad siiski suuremat mõju koodivahetuslikud konstruktsioonid, analüütilised vormid (ühendverbid, liitsõnad jne), niisamuti on pre- ja postpositsioonidel keelestruktuurile suurem mõju kui üksikutel leksiikaalsetel morfeemidel.

Teine tõenäoline stsenaarium on, et keelekujud erinevad monolingvaalsest keelekujust suurema varieeruvuse ja heterogeensuse poolest. Kuigi individuaalsed erinevused on iseloomulikud kõikidele keelekollektiividele, on need eriti märkimisväärsed kakskeelsetes kollektiivides, kus idiolektidevahelised erinevused võivad keelekontaktide esinemisvormide osas olla vägagi erinevad. Seda tõestavad veenvalt näiteks Anneli Sarhimaa (1999) uurimustulemused. Idiolektidevahelist varieerumist ning eri keelekujude teket rõhutab ka Lars Johanson (vt 1993: 202, 1998a: 247). Kakskeelse kõneleja A- ja B-koodid (st K1 ja K2) koosnevad eri keelekujudest (variantidest), mida Johanson nimetab *alfalektideks* ja *beetalektideks* (ingl *lect* ‘keelekuju, keelevariant’). Johansoni hinnangul on termini *alfalekt* kasutamine õigustatud juba esimese põlvkonna esindajate keelekujude puhul, sest esimese põlvkonna keelekasutus ei vasta

enam monolingvaalsetele normidele. Esimese põlvkonna sisserännanute teise keele oskus ei ole üldjuhul võrreldav ka teise põlvkonna esindajate keeleoskusega ning keeleoskusest tingitud põlvkondadevahelised keelelise käitumise erinevused ei puuduta ainult keelejuhtide keele-eelistusi ning keelevelikute malle, vaid ka kakskeelse kõne struktuuri. **Kolmas** ootuspärane stsenaarium on monolingvaalsest keelekujust kadunud keelejoonte säilitamine kõneleja keelekujus. Niisuguseid keelendeid – nende hulka võivad kuuluda vanema kirjakeele sõnad, murdesõnad või monolingvaalsest keelest kadunud sõnad – esineb rohkelt näiteks siberieesti ja rootsieesti keeles. Tiit Hennoste (1998: 15, 26) koostatud loetelu põhjal võib rootsieesti keelest leida keelendeid nagu *haigemaja* ja *börse* või rootsieesti keele grammatikast murdemõjusid, nt *va-lõpp* (*sõivad, jõivad*) või *si-partitiiv* (*haudasi*).

Neljanda stsenaariumina on tõenäoline teatud keelevormide lihtsustumine (*simplification*) või redutseerumine (*reduction*), aga ka keelekao (*language attrition*)¹² juhtumid. **Viienda** stsenaariumina on võimalik, et immigrant-keelekujud läbivad iseseisvad arengujooned, unikaalsed keelemuutused, mis ei ole tingitud keelekontaktidest, kuid mida ei ole põhjust seostada ka keele lihtsustumise või redutseerumisega. Kõige viimase ning võib-olla kõige vähem tõenäolisema stsenaariumina näevad Boyd ning Andresson monolingvaalse keelekuju säilimist puutumatul kujul, st mingis võrdluspunktis ei pruugi ilmnedä ühtki erinevust kõneleja keelekuju ning selle monolingvaalse kuju vahel (**kuues** stsenaarium).

Sarah Thomasoni ja Terrence Kaufmani (1988/1991) seisukohad. Keelekontaktid ei arene kunagi iseseisvalt, vaid sõltuvad ennekõike sotsiolingvistilisest situatsioonist. Sarah Thomason (lähemalt 2001: 129–153, vt ka Thomason 1997) nimetab seitse keelemuutuste täideviimiseks rakendatavat interferentsi mehhanismi (*processual mechanism*). Üldtuntud ja traditsiooniliste interferentsi mehhanismide nagu koodivahetuse-laenamise ning keelevahetusest johtuva interferentsi (st esimese keele omaduste ülekandmine omandatavasse keelde) kõrval eristab Thomason järgmised: *koodivaheldus* (*code-alternation*), *keele või murde passiivne oskus* (*passive familiarity*), *kokkuleppimine* (*negotiation*), *teise keele omandamise strateegiad* (*strategies of second language acquisition*) ning *teadlik muudatus* (*change by deliberate decision*). Kõigist interferentsi mehhanismidest on kõige rohkem tähelepanu pööratud koodivahetusele-laenamisele, mis Anna Verschiku (2001: 531) hinnangul on seletatav sellega, et nende näol on tegemist kontaktide tulemustega, st koheselt nähtavate ja kättesaadavate andmetega, samal ajal võtavad teised protsessid rohkem aega ja tulemused lasevad end oodata.

Mis tahes keelekollektiivide sotsiolingvistiliste situatsioonide uurimisel tuleb eristada kaks põhimõtteliselt erinevat kontaktsituatsioonide põhitüüpi kui

¹² Keelekadu (*language attrition*) on peamiselt psühholingvistika valdkonda kuuluv termin, mis viitab indiviidi keeleoskusele. Kees De Bot (2001, viidatud Clyne 2003: 5 järgi) defineerib keelekadu (*language attrition*) keeleoskuse kadumisena aja jooksul (samal teemal ka Riionheimo 2007: 56–60).

olulisimat aspekti kontaktide arengus. Sarah Thomason ning Terrence Kaufman (1988/1991) esitavad oma klassikalises teoses “Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics” kolm kontaktsituatsiooni tüüpi: säilitamine (*language maintenance*), interferents keelevahetuse kaudu (*language shift through interference*) ning uute kontaktkeelte teke (*the creation of new contact languages*). Terminid *interferents* kasutavad autorid kontaktidest johtuva keelemuutuse (*contact-induced change*) tähenduses. Erinevalt interferentsist Uriel Weinreichi tähenduses ei kanna Thomason-Kaufmani termin negatiivset tähendust ega viita kõneleja kompetentsile ühes või teises keeles, samuti ei räägi Thomason ja Kaufman ideaalsest kakskeelsusest. Peamiste interferentsi tüüpidega nimetavad Thomason ja Kaufman laenamist (*borrowing*) ning substraatmõju (*substratum interference*).

Keele säilitamine ning keelevahetus on kontaktidest tingitud muutuste vastandjuhtumid, teineteisest erinevad keelekontaktide kategooriad, mis saavad alguse eri põhjustel ning annavad erinevad tulemused.¹³ Esimesel juhul toimub interferents suunas $K2 > K1$ (st kõneleja emakeelt mõjutab võõrkeel), teisel juhul $K1 > K2$ (st võõrkeelt mõjutab kõneleja emakeel).

Keele säilitamine. Tüüpilised keele säilitamist markeerivad keelekontaktide avaldumisvormid on laenamine ja koodivahetus, st eriaastmelised kontaktkeele mõjud sõnavaras ja struktuuris, mille toimumissuund on $K2 > K1$. Thomason ja Kaufman (1991: 37) defineerivad laenamist võõrjoonte inkorporeerimisena kõneleja emakeelde: emakeel säilib, kuid on avatud ning vastuvõtlik teisest keelest johtuvatele keeleliste mõjutustele, mis aga ei tähenda kõneleja emakeele kasutamisest loobumist. Laenamise protsess avaldub ahelreaktsioonina: mida intensiivsemad on kontaktkeelte rääkijate vahelised kontaktid, seda rohkem esineb laenamist. Laenamine algab reeglina sõnavarast ja jätkub struktuuri laamisega. Juhuslikus kontaktsituatsioonis (iseloomulik immigratkeelekontaktidele) laenatakse mittepõhisõnavara, pikaajaliste kontaktide puhul ning tugeva sotsiolingvistilise surve all on ootuspärane struktuuri (peamiselt fonoloogia ja süntaksi) ja sõnavara laenamine.

Kontaktsituatsioonides ei saa kunagi välistada ümberpööratud suunas laenamist ehk $K1$ -lt $K2$ -le (lähemalt Sankoff 2001). Nii võib näiteks klassikaliste immigratsiooniriikide enamuskeelte sõnavaradest leida eri kultuurilaene (ennekõike toitude-jookide nimesid), mis on pärit vähemuskeeltest, nt *kebab*, *döner*, *lamazun* saksa keeles (laenatud türgi keelest) või *taco* ja *margherita* (laenatud hispaania keelest).

¹³ Kuigi enamik kontaktsituatsioonidest liigitub selgelt ühte või teise kategooriasse, eksisteerib nende kõrval kontaktsituatsioon, mida ei ole võimalik selgepiirilisel liigitada. Mitmed kontaktsituatsioonid paigutuvad keele säilitamise ja vahetumise vahele (nt Balkani keeleliit). Probleemaatiliseks jääb ka kontaktkeelte nagu pidžinite, kreoolide ja segakeelte klassifitseerimine ühe või teise liigi alla, mis ei esinda ei keele säilitamist ega keele vahetust otseses tähenduses, kuigi nad jagavad mainitud situatsioonidega mitmeid tunnuseid (lähemalt Thomason ja Kaufman 1991).

Keelevahetus. Keelevahetus tähendab rääkija esimese keele vahetumise protsessi teise keele kasuks teatud aja jooksul (Henriksson 2001: 54–55). Keelevahetuse situatsiooni iseloomustavad rääkijatevahelised intensiivsed kontaktid, mille tulemusena läheb väike rääkijaterühm üle K2-le (enamuskeel) või omandab K2 täielikult. Keelevahetusega kaasneb eristmeline K1 mõju K2-s, kus põhikeele osalisest või täielikust vahetumisest tingitud kontaktisituatsioonid kannab rääkija K1 jooned üle K2-e. Keelevahetuse tagajärjel tekkinud keelemuutuste kirjeldamiseks kasutavad Thomason ja Kaufman terminit *substraatmõju* (*substratum interference*), hiljem on Thomason (1997) pooldanud sotsiolingvistiliselt neutraalsemat terminit *shift-induced interference* ehk *keelevahetusest tingitud kontaktmuutus* (lähemalt mõlema termini kasutuse kohta Thomason 2001: 74–75). Lars Johanson (1998a: 259, 2002a: 253–255) kasutab siinkohal terminit *code-shift*¹⁴ (ehk *keelevahetus*). Anna Verschiku hinnangul on keelevahetus mingil määral võrreldav uue keele õppimisega: mõlemal juhul omandatakse teatud hulk K2 sõnavara, samuti ei avaldu K1 mõju ainult sõnavaras, vaid foneetikas *resp.* prosoodias (nn aktsent) ja morfosüntaksis. Olukorrad erinevad aga selle poolest, et keele õppimisega ei kaasne oma keelest loobumine õpitava keele kasuks (erinevatest juhtumitest lähemalt Verschik 2009, ilmumas).

2.4. Koodikopeerimise mudel

Käesoleva uurimuse keeleanalüüs tugineb Lars Johanson koodikopeerimise mudelile (*code-copying model*). Koodikopeerimise mudeli põhiülesanne on ühe kontaktvariandi foneetiliste, fonoloogiliste, leksikaalsete või grammatiliste ühikute ja mallide kopeerimise ning nende teise kontaktkeelde (üldjuhul kõneleja emakeelde) sisestamise protsessi kirjeldamine. Koodikopeerimine mudel vaatleb eranditult lausesiseselt toimuvaid arenguid kakskeelses keekekasutuses. Lausetasand on valitud empiirilistel alustel, kuna see võimaldab suhteliselt lihtsalt piiritleda lause süntaktilised raamid ehk otsustada, kas vestluste põhikeel on K1 või K2 (Johanson 1993: 199).

Lars Johanson mudelis on esindatud kõik kakskeelse kõne eri aspektid, kuid neid kirjeldatakse dünaamiliste ilmingute, mitte üksteisest rangelt erinevate kontaktnähtustena. See on ühtlasi Johanson mudeli üks eelis teiste mudelite ees. Johanson teoreetilisse raamistikku kuulub termin *kopeerimine*, mis katab terminid *interferents*, *laenamine* ja *koodivahetus*. Kuna nimetatud kontaktnähtused on olemuslikult sarnased, on neid võimalik käsitleda ühes ja samas paradigmas.

¹⁴ Lars Johanson termini *code-shift* sõnasõnaline tõlge oleks eesti keeles *koodivahetus*. Kuna aga terminil *koodivahetus* on eesti kontaktlingvistikas kindlakskujunenud tähendus – kahe keele vaheldumine lausungis –, tuleb Johanson *code-shift* ekvivalendina kasutada eesti keeles terminit *keelevahetus*.

Johansoni mudel arvestab keelekontaktide loogilise järgnevusega ning lähtub kakskeelsest keelekasutusest kui dünaamilisest, pidevalt muutumises olevast protsessist. Rääkija keeleoskuse areng on alus keelekontaktide jätkuval arengule ning liikumisele. Keelekontaktide dünaamikast johtuvalt eristub mudelis kolm üleminekulist kontaktsituatsiooni:

- 1) kontaktide suhteline algetapp: idiolekti tasandil domineerib põhikeelena kõneleja emakeel;
- 2) nn üleminekuline etapp: põhikoodi ning võõrkoodi dominantsuhted hakkavad muutuma;
- 3) keelekontaktide lõppfaas: dominantsuhete muutumisest johtuvalt võib keelekontaktide arengu lõppfaasiks olla põhikeele vahetumine.

Koodikopeerimise mudel kirjeldab keelekontaktide arengut lineaarselt ja vertikaalselt. Lineaarne tõlgendus hõlmab võõrühikute ja -keelendite esinemisagedust ning integreerumise stabiilsust üksikkõneleja keelekasutuses (idiolektis) ja keelendite võimalikku liikumist indiviidi tasandilt rühma kui terviku keelekasutusse. Vertikaalse tõlgenduse järgi kirjeldab mudel keelekontaktide arengut eri põlvkondade lõikes.

Johansoni mudeli plussiks on selle universaalsus. Mudel sobib nii sünkrooniliste kui diakrooniliste keelekontaktide kirjeldamiseks. See arvestab ka kontaktide hilisemaid arenguid, nähes koopiate võimalike lõppfaasidena nende harjumuspäraseks muutumist ning konventsionaliseerumist. Johanson ei välista ka võimalust, et koodikopeerimise teel juhuslikult kasutatud ühikust võib aja jooksul kujuneda rühma keelekasutuses integreerunud keelend, mis võib jõuda ka monolingvaalide keelekasutusse.

Eesti keeleteaduses on Johansoni mudelit senini ainsana käsitlenud Anna Verschik (2006, 2007, 2008). Anna Verschiku (2006: 99–100, 2007a: 365, 2008: 54–57, 88) hinnangul seisneb Johansoni koodikopeerimise mudeli tugevus selle paindlikkuses ning terminoloogilises lihtsuses: keelekontaktide sünkroonilisi ja diakroonilisi aspekte käsitletakse ühes mudelis, mis võimaldab keelekontaktide lõpptulemuste kõrval jälgida ka keelekontaktide arenemise protsessi.

2.4.1. Mudeli põhimõisted ja terminid

Kõnelejatevaheliste kontaktide tulemuseks võib olla kaks interaktsioonitüüpi (*code-interaction*): *koodivaheldumine* (*code alternation*) ja *koodikopeerimine* (*code copying*). Koodivaheldumine tähendab lausetevaheliselt avalduvaid valikuid ühe või teise koodi kasutamises, koodikopeerimine mudelkoodi (*Model Code*, K2, ka B-kood) elementide, ühikute, mallide sisestamist põhikoodi (*Basic Code*, K1, ka A-kood) lausesse (Johanson 2006: 4).

Kõigepealt vajab selgitamist kontaktlingvistika üldtuntud termini *koodivahetus* (*code-switching*) ning Lars Johansoni termini *koodikopeerimine* (*code-*

copying) suhe. Terminid ei ole sünonüümid. Lars Johanson'i mudelis tähendab koodikopeerimine ennekõike mehhanismi ehk viisi, kuidas kakskeelne kõne moodustub. Selle põhiline mehhanism on keeleainese (ühikud, elemendid, struktuur, tähendus jne) kopeerimine ühest keelekujust teise, mille tulemusel moodustuvad eri kontaktimingud (täielikud koopiad, integreerunud koopiad, valikulise kopeerimise teel moodustunud koopiad, segakoopiad vms). Kopeerimise tulemus on kakskeele kõne, mida ei ole alust võrrelda monolingvaalse keelekujuga. Kopeerimist võib ka tõlgendada kõneleja tegevusena kontakt-nähtuste moodustamiseks. Koodikopeerimise mudelis kirjeldatud kakskeelse kõne avaldumisvorme – *koopiaid* – tuntakse kontaktlingvistikas eri terminite all: *transfer* (Peter Auer), *insertion* (Pieter Muysken, Ad Backus), *nonce borrowing* (Shana Poplack), *transferents* (Michael Clyne).

Termin *koodivahetus* võib olenevalt uurijast kanda nii kitsamat kui laiemat tähendust: seda on käsitletud kui keelekontaktide koheselt nähtavat esinemisvormi (*contact phenomena*), kui võimalikku keelemuutust (*language change*) või kui keelemuutuse mehhanismi (*mechanism*) või protsessi (*process*), mis tingib keelekontaktidest johtuvad keelemuutused ja/või mille kaudu muutus täide viiakse ning luuakse alus uute keelekujude tekkeks (Gardner-Chloros 1991: 42; Sarhimaa 1999: 157; Backus 1999: 11–22; Thomason 2001: 60). Traditsioonilistes kakskeelsusuuringutes võib termin *koodivahetus* kanda mitut tähendust (vt alapeatükk 2.2): esineda eri kontaktiminguid koondava katusterminina, markeerida üht spetsiifilist kontaktidest johtuvat avaldumisvormi (nt ainult lausesisene koodivahetus) või eristada kontaktidest johtuvad keeleilingud teineteisest (nt koodivahetuse ja laenamise problemaatika).

Asümmeetriliste kontaktsituatsioonide kirjeldamises räägib Johanson'i mudeli kasuks ka selle terminoloogiline selgus. Johanson'i mudelis on esindatud kõik kakskeelse keelekasutuse eri avaldumisvormid, kuid neid nähakse dünaamiliste ilmingute, mitte üksteisest rangelt erinevate nähtustena. Johanson'i teoreetilisse raamistikku kuulub termin *kopeerimine*, mis katab terminid *interferents*, *laenamine* ja *koodivahetus*. Kuna nimetatud kontaktnähtused on olemuslikult sarnased, on neid võimalik käsitleda ühes ja samas paradigmas. Johanson ei liigita kontaktnähtusi tehislikesse rühmadesse nagu *interferents versus koodivahetus* või *koodivahetus versus laenamine*, vaid lähtub keeleühiku nelja põhiomaduse (materiaalsed, kombinatoorsed, semantilised, sageduslikud) käitumisest kontaktsituatsioonis.

Johanson (1993: 199, 201, 2002a: 262, 2002b: 287–288, 2006: 4) seab kahtluse alla traditsiooniliste ingliskeelsete terminite *borrowing* (*laenamine*), *code-switching* (*koodivahetus*) ning nende ekvivalentide (nt *transfer*, *switching*, *interference*, *integration* ja *substitution*) sobivuse, kuna need terminid loovad kakskeelsest keelekasutusest eksitava pildi, on segadust tekitavad, negatiivse alatooniga ning ebatäpsed.¹⁵

¹⁵ Johanson'i seisukohti terminoloogia osas toetab ka Sarah Thomason (Johanson 2002a: 261–262).

Termini *kopeerimine* eelistamise põhjus lasub Johansonil seisukohtades lähtelemendi ning koopia erinevuste osas. Johanson (2006: 6) rõhutab, et koopiad on alati eri määral kopeeriva süsteemiga kohandatud ega ole kunagi nende lähteelementidega identsed, seetõttu ei ole terminite *laenamine* ja *koodivahetus* kasutamine põhjendatud. Niisamuti ei tagasta “laenaja” “laenuandjale” midagi, mis oleks sellele keelele antud justkui ajutiselt, vaid mis tahes “laenatud” elemendid kuuluvad endiselt mudelkoodi. Johanson leiab, et näiteks termini *laenamine* (*borrowing*) puhul on tegemist eksitava metafooriga. “Nothing is borrowed in language contact”, kirjutab Johanson. Doonorkeel (K2) ei jää millestki ilma ja veelgi olulisem – ka vastuvõtjakeel (K1) ei võta üle midagi, mis on identne doonorkeele vastava elemendiga (Johanson 1993: 201, 2002b: 288). Ootuspäraselt saadab Johansonil kriitika ka terminit *interferents*, mis viitab indiviidi keelelise käitumise erinevustele vastavatest monolingvaalsetest normidest (kriitikast lähemalt Johanson 1993: 201, 2002a: 261–265, 2002b: 288).

Lars Johansonil seisukohad on *laensõna* tähenduse osas üsnagi jäigid. Johanson lähtub nimelt mõiste laiemast tähendusest, mille järgi tuleks mis tahes laen alati tagastada – see kehtib tema arvates ka keeltevahelise laenamise puhul. On selge, et Johansonil seisukohtadesse laenamise ja laensõnade defineerimise vallas tuleb kriitiliselt suhtuda – vähemalt ajaloolise kontaktlingvistika kontekstis –, siiski nõustub aga uurimuse autor Johansonil seisukohaga loobuda hilistekkeliste kontaktisituatsioonide kirjeldamisel *laensõna* mõistest. Siinkirjutaja seisukohti põhjendatakse alapeatükis 2.4.6.

2.4.2. Kopeerimise astmed

Kopeerimise põhikontseptsiooni järgi kannab iga keeleühik materiaalseid, semantilisi, kombinatoorseid ning sageduslikke omadusi, mida kõneleja kopeerib täielikult (*global copying*) või valikuliselt (*selective copying*). Kopeerimise protsessis kopeerib kõneleja keelelised elemendid (nii ühikud ‘units’ kui mallid ‘patterns’) koodist B (K2) koodi A (K1). **Täielikuks kopeerimiseks** (*global copying*) nimetatakse mudelkoodi morfeemide (nii tüvi- kui tunnusmorfeemid) terviklikku põhikoodi kopeerimist (tavaterminoloogias vastab see leksikaalsele laenamisele või koodivahetusele), **valikulise kopeerimise** puhul (tavaterminoloogias vastab see morfosüntaksi või semantika/tähenduse laenamisele) kopeeritakse ühiku valitud omadusi või kantakse mudelkoodi valitud omadused üle põhikoodi ühikule (Johanson 1993: 202):

“Global copying means that units of a Model Code – free and bound morphemes, morpheme sequences – are copied as a whole, and the copies are inserted into a Basic Code, Selective Copying means that one or more selected structural properties (material, semantic, combinational, frequental) are copied onto A elements” (Johanson 1993: 201, 2006: 5, kopeerimise detailsed näited 1998b: 328–334, 2002a: 262–265, 2006: 10–12).

Kopeerimise tulemusena moodustub koopia. Koopia tähendab struktuuriliste, st materiaalsete, semantiliste, kombinatoorsete ja sageduslike omaduste terviklikku plokki (Johanson 1998b: 327). Täielik ja valikuline kopeerimine on sama kopeerimisprotsessi erinevad astmed, tinglikult öeldes kontaktidest johtuvad erinevad kontaktnähtused. Need ei ole hierarhilises vahekorras ning üks või teine kopeerimistüüp ei välista teise tüübi esinemist sama keelejuhi repertuaaris. Seega esindab täielik kopeerimine sellist kopeerimise tüüpi, kus mudelkoodi neli põhiomadust kopeeritakse ning sisestatakse vestluse põhi-koodi terviklikult, kus kõneleja kannab grammatiliste aspektide kõrval üle ka elemendi tähenduse ning funktsiooni. Kopeerimise tulemusena moodustub kahe keele ühikute baasil kakskeelne, st mõlema kontaktkeele moodustajaid sisaldav lause (üks- ja kakskeelsete lausete jaotusest Myers-Scotton 2002: 55). Bilingvaalne lause võib koosneda kahest monolingvaalsest osalausest, mis on vaheldumisi eri keeles (ainestik on üks kahest monolingvaalsest osalausest koosnev näitelause). Kakskeelne lause võib koosneda monolingvaalsete osalausest sisestatud pikematest üleminekutest teisele keelele (näited puuduvad) või sisaldada ka ainult üht mudelkoodi moodustajat (tüüpiline eesti-soome koodikopeerimises).

Keelejuhtide tüüpilist kakskeelset kõnet illustreerib näide 4. Esitatud intervjuukatkendist on võimalik leida erinevaid esimese põlvkonna esindajate kõnele iseloomulikke kontaktimängeid: soome ühikutele eesti käändelõppude liitmine (*verotoimisto+s*, sm *verotoimisto* 'maksuamet'), soome kahesilbiliste *i*-lõpuliste substantiivide lühenemine (*verokort*, pro sm *verokortti* 'maksukaart'), lühenenud vormide paigutamine eesti käändeparadigmasse (*verkort* : *verokordi* : *verokortti* PartSg) ning soome latiivse rektsiooni kopeerimine (*sisalduma* + IIIPl pro *kuuluma* + hulka):

(4)

INF1: No sa pead, siin Soomes sa pead inimeste eest valmis mõtlema selliste sõnadega, et ta sinu sõnadega saab selle otsuseks. Praktiliselt teed tema eest selle otsuse ära. Siis need asjad lähevad läbi. Nad ei suuda uutes olukordades kuidagi mingeid otsuseid vastu võtta. Nad ei suuda, ei suuda nigu käituda uutes olukordades, tundmatutes. Või näiteks see, et kui ma lähen küsima mingisuguseid pabereid ja ma räägin sulaselges soome keeles eksle ja ta pakub mulle ingliskeelset. Näiteks kui ma helistasin sinna *verotoimistosse* ja küsisin *verokortti* endale ja, siis uut *verokortti*. Kontrollis mu andmeid ja küsis kodakondsuse ja (.) kui ma olin (.) või nime järgi või kodakondsuse järgi ilmselt vaatas, et pole soomlane. Ja siis hakkas kohe pakkuma soomekeelset ee või ingliskeelset *verokortti*. Siis ma küsisin ta käest, et kaua te olete Soomes olnud elanud, et äkki te leiaksite kellegi, kes tõlgiks selle mulle soome keelde. Siis ta ikka lõpuks tunnistas, et ta võib mulle soomekeelse ka saata. Minu meelest on täiesti jõhker Soomes elavalt välismaalasel nõuda inglise keele oskamist oskust ja suhelda temaga inglise keeles, sellepärast, et see inimene on võib-olla õppinud soome keele ära teise või kolmanda keelena ja *inglise keel ei pea tingimata sisalduma tema igapäevastesse keeltesse*. Nii nagu soomlasele on inglise keel praktiliselt teine keel.

2.4.3. Koopiate sisestamine

Koopiad sisestatakse süntaktilistesse pesadesse (*slot*) – tavaliselt lausepositsioonidesse, mille monolingvaalses vestluses täidaksid nende põhikoodi ekvivalentsid (Johanson 2006: 10). Johanson kasutab ühikute sisestamise protsessi kirjeldamises terminit *insertion* (lähemalt Johanson 1993: 204). Uurimuse autor juhib siinkohal tähelepanu alapeatükis 2.4.6. kirjeldatavale Pieter Muyskeni mudelile, mille teoreetilisse raamistikku kuulub samuti termin *insertion*. Olgu öeldud, et Muyskeni ja Johansoni terminid ei ole sünonüümid: Johansoni *insertion* tähendab ühikute kõneleja emakeelde sisestamise või “viimise” protsessi, Muyskeni *insertion* (*sisestus, sisestav koodivahetus*) aga konkreetset kontakt-nähtust, lausesiseselt toimuvat ühesõnalist üleminekut teisele kontaktkeelele. Näiteks lauses *Neile peab alati mingi porkkana* (‘porgand’) *olema, muidu rahvas ei tule lihtsalt kohale* tähendab eesti keelde sisestatud ühik *porkkana* Muyskeni mudeli järgi sisestavat koodivahetust, Johansoni mudelis on see *momentaanne koopia* (*momentary copy*).

Kopeerimise protsess on alati mitmeosaline: esimese etapina toimub keelendi kopeerimine, järgmise etapina ühiku sisestamine kõneleja emakeelde ning kolmanda etapina – olenevalt kopeerimise astmest, kontaktkeelte tüpoloogiast või muudest teguritest – ühiku integreerumine kõneleja põhikeele morfo-süntaktilise struktuuriga. Seega võib kopeerimine mõjutada põhikoodi struktuuri.

Johanson nimetab koodikopeerimise ühe põhjusena (koodisisene tegur) kontaktis olevate keelte tüpoloogilisi sarnasusi. Tema hinnangul põhineb kopeerimise protsess sellel, kuidas kõneleja (subjektiivselt) keeltevahelisi vastavusi tajub. Kopeerimine võib olla lihtsam, kui põhi- ja võõrkoodil on ühiseid põhistruktuure. Sellest tulenevalt võib kõneleja eelistada neid elemente, mis “sobivad” põhikoodi struktuuri hästi ning mis ei ole keelestruktuurile takistuseks. Samuti on element lihtsamalt kopeeritav, kui kopeeritava elemendi või struktuuri tüüp on juba põhikoodis olemas. Eriti olulised on keeltevahelised ekvivalentsid täieliku lausesisesese kopeerimise puhul, kus rääkija sisestab võõrkoodi põhjal loodud koopia nn süntaktilisse pesasse (*slot*) või sisestuskohtadesse (*insertion points*), mille monolingvaalses keelekasutuses täidaks A-koodi (K1) element (lähemalt Johanson 1993: 204, 2002b: 294). Kontakt-situatsioonis tõlgendab aga kõneleja K2 elementi K1 ekvivalendina.

Kolmanda kopeerimist lihtsustava tegurina nimetab Johanson (2002b: 306) mudelkoodi elemendi läbipaistvust (*transparency*). Eesti-soome kontaktsituatsiooni näitel kuuluvad säärase keelendite hulka mõlemas keeles lähedase fonoloogilise struktuuriga ühikud (*tie-tee, luvata-lubada, lehtori-lektor, automekaanikko-automehaanik* jt) või kõneleja arvates lähedase häälikulise struktuuriga ning ka semantiliselt kattuvad ühikud. Näiteks sõna *ühiskond* (sm ‘yhteiskunta’) tähenduses ‘ühing’ (sm ‘yhdistys’). Neid ühikuid kopeeritakse eranditult semantiliselt.

Täielik kopeerimine esindab kopeerimise täiuslikku varianti, kus mudelkoodi elemendid kopeeritakse põhikoodi terviklikult ehk kõikide omadustega (täendus, häälikuline kuju, kombineeritavus, sagedus). Uurimuse autorina defineerin täieliku kopeerimisena soome tüvi- ja tunnusmorfeemide täieliku ning samaaegse ülekandmise põhikeelde. Kõneleja kannab soome keelest eesti keelde terviklike tüvi- ja grammatiliste morfeemide kõrval ka nende tähenduse ja funktsioonid (vt näide 5):

(5)

INF5: A mul üldiselt noh ei ole nii palju õpetust, et mu tööst noh nagu suurema osa on moodustab (...) mis see ongi siis eesti keeles vaata, see **hallinto** nagu, ma olen osakonnajuhataja. Igasugused nigu organiseerimised ja siis asjaajamised ja dokumendid ja rohkem nagu sellinen koolipidamine kui õpetamine.
(sm *hallinto* 'juhtimine, administratiivne töö')

Täielikele koopiatele omane käitumismall on nende eristmeline muganemine (*accommodation*) põhikoodi morfosüntaktilise struktuuriga (Johanson 2002b: 295–296, 2006: 13). Väitekirja autor nimetab seda *täieliku koopia integratsiooniks*. See tähendab kopeeritud ühiku kohandamist eesti keele fonoloogilise ja/või morfosüntaktilise struktuuriga. Eesti-soome koodikopeerimises eristub neli põhilist integreerumise kategooriat:

1) K2 tüvi- ja K1 tunnusmorfeemide ühinemine:

(6)

INF5: Muidugi noorte elu on siin natukene mida mina vaatan ütleme väga palju on nisuke *avoliittusid* (.) vabaabielu. Naine käib oma po: oma sõbrannadega kuskil, kõrtsus või kuskil mingisugustel terrassidel, terrassidel käiakse õlut joomas, istutakse lihtsalt ja siis räägitakse oma oma seltsis. Ja mees käib oma **porukas** ja siis kunagi saavad kodus kokku. Et no minu arust nagu vähemalt oma laste järgi tean, et meil kui kuskil käiakse, siis käiakse ikka koos ja nigu ei tahagi minna üksi, minnakse koos. Aga siin on täitsa loomulik, et minnakse üksi ja pidutsetakse. Naised oma **porukas** ja mehed omaette. Et see oli niisugune imelik mulle. Ja muidugi õlut nad joovad väga palju.
(sm *avoliitto* 'vabaabielu', sm *porukka* 'kamp, punt')

2) grammatiliselt markeerimata vormide (nn tühjad vormid) moodustumine:

(7)

INF7: Kuna ma praegu käin **üritaja** kursusel, siis olen algaja ettevõtja, siis põhisuhtlus on mul siis Leena, suhtlus: suhtluskeeleks on vene keel. Siis teine on mul abikaasa, kellelt ma sada korda küsin igasuguseid asju, siis siis on eesti keel.
(sm *yrittäjä* 'ettevõtja')

3) soome ühikute lühenemine (lõpukaolised vormid):

(8)

KP: Te pidite täna selle iraani seltsi esindajaga kokku saama?

INF3: Jah, pidime, aga nendel on oma see ramadani *kaus* praegu.
(sm *kausi* 'periood')

4) topeltmorfoloogia rakendamine:

(9)

KP: Aga kas siis linnalt saadud ruumide puhul te üüri ei peagi maksma?

INF3: Üldiselt ei pea, aga mõnikord võib olla *vuokraita*.
(sm *vuokra* 'üür')

Eesti-soome koodikooperimist iseloomustav tunnusjoon on soome seotud morfeemide iseseisva kopeerimise puudumine. Nende kopeerimine toimub eranditult koos soome tüvega malli *K2 tüvi+K2 tunnusmorfeemid* alusel:

(10)

INF3: Tulid siia Soome ja siis olid *pakolaise+t*.
(sm *pakolainen* 'põgenik')

Valikuline kopeerimine. Mudeli teine aste on valikuline kopeerimine. See tähendab mudelkoodi ühikute valitud omaduste (nt häälikute, tähenduse või struktuuri) kopeerimist põhikoodi elementidele. Soome ühikute omadused paigutatakse põhikoodi viisil, mis peegeldavad kaudselt mudelkoodi ühikuid, malle ja struktuurijooni. Kõneleja ei kopeeri elemendi kõiki omadusi terviklikult ja samaaegselt, vaid valib kopeerimise objektiks ühel või teisel põhjusel atraktiivse või silmapaistva elemendi, ühiku või konstruktsiooni omadused. Kopeerimisprotsessi tulemusena moodustunud koopiates puudub selge mudelkoodi elementide häälikuline ja vormiline struktuur, kuid samas peegeldavad kõik kopeerimise teel loodud koopiad vastavaid soome elemente või konstruktsioone. Valikuline kopeerimine ei erine moodustumispõhimõtelt traditsioonilises kontaktlingvistikas kirjeldatavatest laenamise protsessidest, mida tuntakse fonoloogiliste, semantiliste, morfoloogiliste ning süntaktiliste joonte laenamise all (lähemalt Backus 2004: 712; Johanson 2002b: 264; vt ka Winford 2003).

Eelpool kirjeldatud täielike koopiatega võrreldes on valikulise kopeerimise teel moodustunud koopiad (nn kaudkoopid – uurimuse autori tõlgendus) üldjuhul kakskeelses keelekasutuses vähem märgatavad, kuna neis puudub täielikele koopiatele omane atraktiivsus ning kasutusspetsiifilisus. Valikuliselt kopeeritavad mudelkoodi omadused on erinevad: kõneleja võib kopeerida tema jaoks ühel või teisel põhjusel atraktiivseks osutunud ühiku materiaalseid (nt hääldus, intonatsioon, rõhk), semantilisi (täendus) või kombinatoorseid omadusi (nt sõnajärg, reksioon jne) ning kanda need põhikoodi ühikutele. Kui täielike koopiate moodustusprotsessi iseloomustab mudelkoodi ühikust tervikliku koopia loomine ning selle sisestamine põhikoodi, siis valikulises kopeeri-

mises rakendab kõneleja erinevaid moodustusviise (nt mudelkoodi reeglite laiendamine, ülekandmine põhikoodi elementidele, otsetõlked), mille tulemusena tekib valitud omaduste baasil uus koopia. Siinjuures on täheldatav, et kopeeritakse nende ühikute omadusi, mis on identsed või analoogsed eesti keelega või milles rääkija tajub sarnasust. Analoogselt täieliku kopeerimisega alluvad ka valikulised koopiad põhikoodi morfosüntaktilisse raamistikku integreerumise tingimustele.

Semantiliste omaduste kopeerimise teel moodustunud koopiaid demonstreerivad näited 11–14:

(11)

INF1: Mul on *sõnalahtisus*.
(sm *puheripuli* ‘kõnepidamatus’)

(12)

INF25: Minu tööks on *üritustevaheline* arvutivõrkude loomine.
(sm *yritysten välinen* ‘ettevõtetevaheline’)

(13)

INF8: Ma tean, et Tampere on väga palju eestlasi, aga siis need kontaktid, mida ma olen nagu püüdnud *üleval hoida*, need ei ole väga palju nagu vilja kandnud selles selles mõttes.
(sm *ylläpitää* ‘säilitada’)

(14)

KP: Kus sa soome keelt õppisid?
INF12: Olen lihtsalt suhtluse käigus ja see kirjakeel on nüüd tulnud selline keel, et ma ausalt öeldes, ma ei ole üldsegi õppinud seda [soome keelt]. Ma olen isegi juba mõelnud, et ma võiksin minna mingisugusele sinna iltalukio, kus teeksin nagu sellist *soome keele grammatikat käiksin läbi*, sest ma ei ole seda nagu nagu õppinud üldse. Et see aitaks mind kindlasti.
(sm *käydä läpi* ‘võtta läbi’)

Kombinatoorse omaduste kopeerimine tähendab mudelkoodi ühikute grammatiliste omaduste laiendamist ning ülekandmist põhikoodi ühikutele mudelmorfeeme põhikoodi otseselt sisse toomata: kõneleja toetub soome ühikute grammatilistele omadustele, kopeerides need soome keelt eeskujumallina kasutades eesti ühikutele. Eesti-soome koodikopeerimise näitel on kopeerimistundlikumad kategooriad rektsioon (*Naudi suvest*) ning analüütilised verbid (*Käisime temaga koos minu töö läbi*). Nii täielik kui valikuline kopeerimine markeerib ühesuunalist konvergentsi (A-kood muutub B-koodiga sarnasemaks), kuna põhikood läheneb mudelkoodile, mis aga ei tähenda koodide segunemist (*mixing*) või ähmastumist (*fusion*) (Johanson 2006: 6).

Segakopeerimine. Mudeli kolmas aste on segakopeerimine. Kopeerimise tulemusena moodustunud koopiat, mille ühiku üks osa (või komponent) on

kopeeritud täielikult, teine osa (või komponent) aga valikuliselt, nimetab Johanson segakooopiaks (*mixed copy*). Segakoopiad on innovatiivsed, üleminekulised vormid, milles ühineb eesti ja soome keele aines. Kopeerimise tulemusena moodustuvad iseseisvad, nii mudel- kui põhikoodi elementidest lahknevad koopiad. Ainestikust saab segakooopia näiteks tuua liitsubstantiivid, ühe juhtumina on fikseeritud ka ühendverbi segakopeerimine (*kokku tõrmata* pro sm *törmätä* ‘kokku põrkama’, pro ee *kokku põrkama*, *kokku jooksmä*). Uurimuses nimetatakse neid ka keeltevahelisteks kompromissvormideks: nt *külalisohjaaja* (sm *vieraileva ohjaaja* ‘külalislavastaja’), *automekaanik* (sm *automekaanikko* ‘automehaanik’).

(15)

KP: Nii, ja enne kui te enne kui te Soome tulite, oli (.) oli teil eelnevalt kontakte soomlastega, Soomega?

INF6: Minul ei olnud. Tähendab, mul oli nii palju oli kontakte, et kui ma olin rahvateatris, esinesin, siis seal käis mingi prrr külalis niisugune (.) *külalisohjaaja*, see oli soomlane. Rohkem ei olnud kontakte. (sm *vieraileva ohjaaja* ‘külalislavastaja’)

Semantiliste ja kombinatoorsete omaduste kopeerimise kõrval esineb ka **materiaalsete omaduste** kopeerimist. Materiaalsete omaduste kopeerimine on valikulise kopeerimise alaliik, mis tähendab mudelkoodi ühiku foneetiliste ning prosoodiliste omaduste valikulist kopeerimist ja nende ülekandmist põhikoodi elementidele. Kuigi materiaalsete omaduste kopeerimise põhjused lasuvad eesti ja soome keele mõneti erinevas häälikusüsteemis ning hääldusmallides (erinevustest lähemalt Alvre 1992; Lieko 1992; Kultalahti 1996; Eek 2008), on põhjendamatu siduda materiaalsete omaduste kopeerimist tingimata soome keele aktsendi avaldumisega kõnelejate emakeeles. Pigem tuleks materiaalsete omaduste kopeerimist seostada põhikoodi kopeeritud sõna (nt täielikud koopiad) hääldusmalli ülekandmisega soome keelest, kus kõneleja imiteerib ühikuid kopeerides samaaegselt ka nende hääldamisviisi (lähemalt Sankoff 2001).

Keelejuhtide kõnes avaldub materiaalsete omaduste kopeerimine mõlemale keelele ühiste, kuid fonoloogilisi ja foneetilisi erinevusi kandvate internatsionalismide puhul. Põhiliseks kopeeritavaks omaduseks on rõhk. Peamiselt avaldub see soome keele mõjul pearõhu siidumises järgsilbi pikalt või ülipikalt vokaalilt esimesele või teisele silbile:

(16)

INF5: Nende reise eesmärgiks on olnud tutvumine uue *kul-tuuriga*.

(17)

INF7: *Mate-maatika, filo-sofia, bio-logia*, need on noh, need ma oskan, just täpselt nagu kauppaoppilaitos või mingisugune liiketalous. Ma ei oska seda eesti keeles.

Materiaalsete omaduste kopeerimisega kaasneb üldjuhul ka soomepärase intonatsiooni kopeerimine:

(18)

KP: Mhmh, aga näiteks näiteks Eesti klubi, et kuulud sa Eesti Eesti klubisse?

INF13: *Olen ma sinna kuulunud.*

Keeleainestiku näitel iseloomustavad esimese põlvkonna esindajate kakskeelset keelekasutust suures osas lausesiseselt avalduvad üleminekud soome keelele. See tähendab, et rääkija kasutab vestluse põhikeele morfosüntaktilistes raamidest mudelkoodi leksikaalseid ja grammatilisi elemente või terviklikke moodustajaid. Vaatluse all olevat keeleainestikku näiteks tuues ulatub kopeerimine kõikidele keeletasanditele, kuid on esimese põlvkonna kõnelejale tüüpiliselt domineerivam leksikaalsel tasandil. Tüüpilised koopiad on ainestikus üksiksõnad, mis on üldjuhul eesti keeles fonoloogiliselt ja/või morfosüntaktiliselt integreerunud (kuid mitte alati). Sõnaliikidest on suurima esinemissagedusega substantiivid (64%), diskursuspartiklid (18%) ja verbid (8%), ülejäänud sõnaliikide (pronoomenid, konjunktsioonid) esinemissagedus on marginaalne. Omaette rühma moodustavad ainestikus nimed, nimetused ning terminid. Autor käsitleb neid ühiskonna- ning kultuurispetsiifilisest kasutusseotusest tulenevalt erinimedena. Siia kuuluvad toponüümid, asutuste nimed, üldnimed, terminid ning meediaväljaannete nimed: 1) kohanimed *Tamperel*, *Juankoskis*, *Juankoskel*; 2) ametiasutuste üldnimed (*töovoimatoimisto* pro sm *työvoimatoimisto* 'tööhõiveamet', *veroamet* pro sm *verotoimisto* 'maksuamet'); 3) terminid (*maahanmuuttajaita*, pro sm *maahanmuuttajia* (PartPl) 'immigrant', *varaliige* pro sm *varajäsen* 'asendusliige') ning 4) meediaväljaannete nimed *Aamulehti* (*loen Aamulehtit*, *oli Aamulehdes*), Helsingin Sanomat (*oli Helsingin Sanomates*), Kauppalehti (*kirjutati Kauppalehtis*) ning Tiedelehti (*loen Tiedelehte*).

Eesti-soome keeleainestik toetab siinkohal eri kakskeelsussuurimustes esitatud ainestike statistikaid, mille järgi kopeerivad esimese põlvkonna esindajad oma emakeelde domineerivalt ühesõnalisi ühikuid. Vaadates substantiivide arvu eri ainestike lõikes, moodustab nende osakaal kõikjal rohkem kui 50% kopeeritud sõnaliikide esinemishulgast (vt nt Poplack 1980: 602–603; Appel, Muysken 1987: 170–172; Halmari 1997: 53–58; Backus 1998: 267; detailsemalt Muysken 2000, Kovács 2001: 129–130, Backus 2006: 263–267 jpt). Koopiate esinemine on ennekõike kõnelejakeskne. Sama keelejuhi suuline kõne ei sisalda kunagi ühesuguseid ning stabiilselt korduvaid keeleelemente, vaid varieerub sõltuvalt vestlussituatsioonist ning kõneleja eesmärkidest. Idiolektidevahelised erinevused võivad kontaktidest johtuvate keeleilmingute osas olla vägagi erinevad. Keelejuhtide kakskeelset keelekasutust karakteriseerib kontaktainese mitmekülgsus ning ulatuslik varieerumine, mis osutab ühtlasi individuaalsete keelekasutusmallide rohkusele. Siiski jagavad idiolektid ka ühiseid jooni: nt koopiate integreerumisvariandid eesti keeles ning analüütiliste verbide ja liitnimisõnade kopeerimise rohkus.

Sõnaliigistatistika jääb siiski problemaatiliseks: sõnaliikide piirid on mitmetel juhtudel ebaselged ning kopeerimise tegelik väli ulatub üldjuhul üksiksõnast kaugemale, mõjutades konstruktsiooni tervikuna. Samas ei tohiks kakskeelsus-situatsioonis keeleainestiku analüüsi sõnaliikide lõikes kindlasti tähelepanuta jätta. Ühe või teise sõnaliigi elementide kopeerimise sagedus peegeldab kõneleja keelelist repertuaari ning toob välja tema keelekasutuse eripärad. Kopeerimise kvantiteet ja kvaliteet viitavad ka iga keelejuhi idiolekti võimalikule arengusuunale, see võimaldab ennustada keelemuutusi, põhikoodi ja mudelkoodi dominantsuhete vahetumist ning keelevahetuse toimumist.

Uurimuse keelejuhtide kõnes domineerib üksiksubstantiivide, partiklite, liitnimisõnade ning toponüümide täielik kopeerimine (*global copying*). Valikulises kopeerimises (*selective copying*) on ülekaalus analüütiliste verbide kopeerimine. Lihtverbide täielik kopeerimine on marginaalne. Leksikaalsete elementide kõrval kopeeritakse ka soome lausemalle ning morfosüntaksit (nt rektsooni ja sõnajärge). Täielikult ning valikuliselt kopeeritavate ühikute esinemise suhe ainestikus ei ole võrdväärne. Esimese põlvkonna esindajate kõnes on valikuliselt kopeeritud elementide ja konstruktsioonide arv täielikest koopiatest väiksem. Samas joonistub keeleainestiku põhjal välja seos emigratsiooni pikkuse ning koodikopeerimise astmete vahel:

- mida kauem on keelejuht soomekeelses keskkonnas elanud, seda suurem on täielikult integreerunud koopiate ning valikulise kopeerimise teel moodustunud morfosüntaktiliste koopiate osakaal tema keelelises repertuaaris;
- mida vähem on keelejuht soomekeelses keskkonnas elanud, seda suurem on ühesõnaliste täielike soome substantiivide osakaal tema keelelises repertuaaris;
- kopeerimisatraktiivsed ning esimeste seas keelejuhtide repertuaari sisenavad soome ühikud on diskursuspartiklid.

Kopeerimine ei piirdu siiski kunagi ainult üksikühikutega (kuigi see on esimese põlvkonna esindajate puhul domineerivaim kakskeelse kõne esinemisvorm), vaid hõlmab ka terviklikke väljendeid, üksikutel juhtudel ka terviklikke lauseid.

Kopeerimise ulatust ning soome ühiku integreerumise variante kirjeldab lause *Mina saan toimentulotuge* ('Mina saan toimetulekutoetust'). Kontiinumi ühes servas asuvad täielikud koopiad, teises selle ekvivalent kõneleja emakeeles, nende vahel paiknevad eriaastmeliselt integreerunud ja mõlema kontaktkeele monolingvaalsetest normidest lahknevad koopiad. Teoreetiliselt on võimalik, et kopeerimine algab täieliku kopeerimisega, järgmine aste on koopia integreerumine kõneleja emakeeles, pikema aja jooksul aga koopia habitualiseerumine:

A B
toimeentulotuki *toimetulekutoetus*

Keeltevahelistest fonoloogilistest erinevustest tulenevalt on võimalik vähemalt viie koopiavariandi moodustumine:

- 1) soome leksikaalse ühiku täielik kopeerimine: *toimeentulotuki* ('toime-tulekutoetus')
- 2) soome leksikaalse ühiku häälikulise mugandamise eri variandid: *toimentulotuki, toimetulontuki, toimetulotuki, toimeentulontuki*.

Mugandatud ühikule eesti tunnusmorfeemide lisamine suurendab keelendite esinemisvariatiivsust veelgi:

- 3) soome PartSg käändelõpu *-a* liitmine: *toimentulontukea, toimentulotukea, toimetulontukea, toimetulotukea, toimeentulotukea, toimeentulontukea*;

Võimalik on ka kompromissvormide loomine mõlema kontaktkeele vahendite baasil:

- 4) mugandatud tüvimorfeemi põhiosa säilitamine ning täiendosa asendamine põhikoodi ekvivalendiga: *toimentulontoetust, toimentulotoetust, toimetulontoetust, toimetulotoetust, toimeentulotoetust, toimeentulontoetust, toimentulontuge, toimentulotuge, toimetulontuge, toimetulotuge, toimeentulotuge, toimeentulontuge*.
- 5) mugandatud tüvimorfeemi täiendosa säilitamine ning põhiosa asendamine põhikoodi ekvivalendiga: *toimetulekutukea*.

Võimalikke variante on ilmselt rohkemgi. Kuigi näitena esitatud variandid on kunstlikud (st ainekust on fikseeritud esinemised kujul *toimentulotukea, toimentulontukea, toimetulekutugi*), markeerivad need esimese põlvkonna kõneleja tüüpilisi kopeerimise mehhanisme, laiemas mõttes aga rikkaliku morfoloogilise struktuuriga lähisugulaskeelte kontaktidest johtuvaid mitmetahulisi esinemisvorme.

Tabelis 2 esitatakse eesti-soome kopeerimise astmed. Astmed on üleminekulised, igat astet iseloomustab kopeerimise erinev ulatus ehk maht.

Tabel 2. Eesti-soome koodikooperimise astmed

Astmed	Kontaktvormid
Täielik kopeerimine (<i>global coping</i>)	Täielik kopeerimine: mudelkoodi tüvi- ja tunnusmorfeemide täielik samaaegne kopeerimine. Kõneleja kopeerib samaaegselt ühikute materiaalseid, semantilisi ja kombinatoorseid omadusi. Domineerivad ühesõnalised koopiad, esikohal on mittepõhisõnavarasse kuuluvad substantiivid. Täieliku koopia integratsioon: soome elementide integreerumine eesti keelde. Integreerumise erinevad vormid: K2tüvi+K1tunnusmorfeemid, tühjade vormide moodustumine, topeltmorfoloogia rakendamine, sõnade lühenemine.
Valikuline kopeerimine (<i>selective coping</i>)	Mudelkoodi ühikute valikuliste omaduste kopeerimine: 1) semantiline kopeerimine: soome ühikute tähenduse kopeerimine (kopeeritakse analüütilisi verbe, vähem substantiive); 2) kombinatoorne kopeerimine: soome ühikute grammatiliste suhete kopeerimine (kopeeritakse reksiooni, analüütilisi verbe ja sõnajärge).
Segakopeerimine (<i>mixed coping</i>)	Innovatiivsete vormide, nn kompromissvormide moodustumine (kopeeritakse liitnimisõnu).

2.4.4. Atraktiivsus ja esilduvus

Lars Johanson (2002b: 309) terminoloogiasse kuuluvad mõisted *esilduvus* (*salience*) ning *aktraktiivsus* (*attractivity*). Johanson seostab ühe või teise mudelkoodi keelendi sagedasemat ülekandmist kõneleja emakeelde keelendi atraktiivsusega: mida suurem on keelendi atraktiivsus kõneleja jaoks, seda suurema tõenäosusega allub keelend kopeerimisele. Esilduvus tähendab elemendi märgatavust või kognitiivses mõttes silmapaistvust (*perceptually or cognitively prominent*), st keelend kannab omadusi, mida rääkijad ühiku puhul esmajärjekorras märkavad. Keelendi atraktiivsus on kopeerimises nähtav empiiriliselt, avaldades keelendi või ühiku sagedasemas ülekandmises teiste keelenditega võrreldes. Vähem atraktiivsed elemendid on stabiilsemad ega allu nii kergesti kopeerimisele. Atraktiivsus moodustub mitme komponendi summast: vormide ja/või struktuuride läbipaistvus ja lihtsus, regulaarsus, keeletüpoloogia jm (lähemalt Johanson 2002b: 309). Ignoreerida ei saa ka sotsiolingvistiliste tegurite ning sotsiolingvistilise situatsiooni tähtsust. Kuigi keelendi atraktiivsus johtub koodi omadustest, määravad ühiku tegeliku kopeerimise, harjumuspäraseks muutumise ning konventsionaliseerumise siiski koodivälised (*extra-linguistic*) tegurid (Johanson 2002b: 307–309).

2.4.5. Koopia dünaamilisus ja arenguetapid

Kopeerimise ilmingud ulatuvad momentaansetest lülitustest *harjumuspäraseks muutunud (habitualized)* ning *konventsionaliseerunud (conventionalized)* koopiate kasutusele. Sage kopeerimine võib sisse juhatada arengud, mis viivad struktuuriliste muutuste, põhikoodi vahetumise (*code shift*) ning uue keelekuju tekkeni (Johanson 1993: 217, 2002a: 262, 2002b: 298). Keelekontaktide viimane etapp on innovatsioonide juurdumine keeles ehk koopiate harjumuspäraseks muutumine ning konventsionaliseerumine. Koopiate arenguetapid on seotud koopiate kasutussagedusega, kuid mitte tingimata. Johanson rõhutab, et koopia kasutamine võib olla aktsepteeritud ja saada normiks ka suhteliselt madala kasutussageduse korral.

Koopiate esinemine on esialgu juhuslik ning ajutine – sel juhul nimetatakse neid *momentaanseteks koopiateks (momentary copies)*. Koopiaid kontinuumil kujutades asuksid ühes otsas kõneleja emakeeles struktuuriliselt vähem integreerunud koopiad, teises otsas põhikoodis terviklikult integreerunud ehk emakeelepäraseks muutunud keelendid (*nativization*). Sama koopia või koopiate kasutuse saagemise korral on võimalik koopiate harjumuspäraseks muutumine (*habitualiseerumine*). See tähendab koopiate kasutussageduse ning -regulaarsuse suurenemist ja nende aktsepteerimist individuaalses kasutuses. Elemendi konventsionaliseerumine (*conventionalization*) tähendab ühiku integreerumist ning aktsepteerimist kogukonnas. Rohkem või vähem konventsionaliseerunud koopiad on keelekontaktide dünaamilisuse tulemus. Koodid on pidevas arengus: nn integreerunud koopia muutub kasutuses markeerimata (*unmarked*) koopiaks, mis võib aja jooksul hakata kõneleja emakeele vasteid (*indigenous equivalence*) asendama. Johanson (2002b: 299) nimetab konventsionaliseerunud ühikute tunnuseks koopiate psühholingvistilist integreerumist: koopiat tajutakse emakeele (*native*), mitte enam võõra keele (*foreign*) ühikuna.

Nii habituaalseerumine kui konventsionaliseerumine on seotud koopiate kasutussagedusega (lähemalt Johanson 2002a: 300). Johanson rõhutab, et mis tahes konventsionaliseerunud laensõnad on kunagi olnud juhuslikud koopiad. Koopiate arengu kõige viimane etapp on *emakeelestumine (monolingualization)*, mis tähendab kinnistumist monolingvaalide keelerepertuaaris.

Johanson uue keelekuju tekke teoreetilise kirjelduse osas võib tõmmata paralleele Peter Aueri sulamvariandi tekke teooriaga. Peter Auer (1999) kirjeldab kahe (või rohkema) keele paralleelset kasutust kontinuumina, mille ühes otsas asub koodivahetus kui markeeritud suhtlusvahend ning teises otsas kahe või rohkema keelevormi segunemisel sündinud fusioon (*segalekt*), kus koodivahetuskohti ei ole võimalik enam eristada. Keelekontaktide arengu tulemusena on tekkinud iseseisva grammatikaga keelevorm.

2.4.6. Koodikopeerimise mudeli valiku põhjused

Koodikopeerimise mudel on kontaktlingvistika teoreetikute hulgas pigem tähelepanuta jäänud, kuigi Johanson'i esimesed koodikopeerimise mudelit kirjeldavad artiklid ilmusid juba 1990ndate esimesel poolel. Kontaktlingvistidest on mudelit kõige põhjalikumalt rakendanud Anna Verschik (vt Verschik 2006, 2007a, eriti 2008) ning Ad Backus (vt Backus 2005). Põgusalt on mudelit vaadelnud ka Bernd Heine ja Tania Kuteva (Heine, Kuteva 2005) ning Michael Clyne (Clyne 2003). Kakskeelsusuuringutes, eriti sünkroonilistes immigrantikontaktide uurimustes on Johanson'i mudelile vähem toetutud.

Väitekirja autori hinnangul on koodikopeerimise mudeli abil kõige täpsemalt võimalik seletada hilistekkelistes kontaktsituatsioonides toimuvaid protsesse. Koodikopeerimise mudeli valikut toetab ka vaatluse all olev keelematerjal. Siiski ei ole mudeli valiku põhjus selle sobivus keeleainestikuga, vaid ennekõike uurimuse autori terminoloogilised seisukohad, arusaam mitmekeelsusest ning vaatluse all oleva kontaktsituatsiooni tüüp.

Autori seisukohti põhjendatakse alljärgnevalt. Võrdlen ka Johanson'i mudelit teiste asümmeetriliste kontaktsituatsioonide mitmekeelsust analüüsivate mudelitega ning esitan lühiülevaate eesti-soome kakskeelse kõne uurimisel kasutatavate terminite kohta.

Autori terminoloogilised lähtekohad. Uurimuse autor toetab Johanson'i seisukohta kirjeldada erinevaid kontaktnähtusi ühe mudeli sees. Ennekõike on see põhjendatud hilistekkeliste, suhteliselt lühiajaliselt kontaktis olnud keelte puhul, kus kõnelejate kakskeelne keelekasutus ning kogukonnasisesed keelelise käitumise normid on alles välja kujunemas. Niisuguste kontaktsituatsioonide puhul on õigustatud vaadelda erinevaid kontaktilminguid ühe raamistiku sees, mis arvestab kontaktnähtuste dünaamilisust, liigitamata neid eri tüüpidesse. See aga ei tähenda, nagu oleks kakskeelne keelekasutus seesuguse käsitluse jaoks läbinisti ebaregulaarne ning suvaline. Mudel lähtub kõneleja erinevatest valikutest kakskeelse kõne moodustumises (täielik kopeerimine *versus* valikuline kopeerimine *versus* segakoopiad), näidates seega kakskeelset keelekasutust laiemalt kui mis tahes teised mudelid (nt Timo Lauttamuse, Pieter Muyskeni ja Michael Clyne'i mudel). Johanson'i mudel arvestab ka keelte vastastikuse dünaamilisusega, mis näiteks Lauttamuse mudelis jääb tähelepanuta, samas Muyskeni ja Clyne'i mudelis on selle aspektiga siiski arvestatud.

Kuigi uurimuse autor ei toeta Johanson'i väiteid laensõna tähenduse kohta, on siinkirjutaja seisukohal, et sünkroonilistes immigrantikontaktisituatsioonide uurimustes ei ole mis tahes põhjendusel õigustatud opereerida terminiga *laensõna*. Uurimuse autori hinnangul on koodivahetuse-laenamise eristamisel põhinevad kriteeriumid vastuolulised ning problemaatilised. Autori seisukohti tutvustatakse alljärgnevalt. Samas antakse ka lühiülevaate kontaktlingvistide seisukohtadest keeleühikute kuuluvuse määratlemise kohta.

Võrrelgem Johanson'i mudelit Timo Lauttamuse nn kontiinumimudeli lähtekohtadega. Kontiinumiprintsiibi pooldajad (nt Lauttamus 1989, 1990, 1992)

toetavad seisukohta, mille järgi moodustavad koodivahetus ja laenamine kontiinumi: laensõnad sisenevad keelde koodivahetuse kaudu, st laenamine ilmneb esialgu koodivahetusena, aja jooksul muutuvad K2 elemendid kõneleja emakeeles integreerunud ja aktsepteeritud laensõnadeks. Koodivahetuse ja laenamise eristamise põhikriteerium on kakskeelse vormi, võõrelemendi või moodustaja grammatiline struktuur ning toimiv grammatika. Kontaktide alg-etapis domineerib koodivahetatud elementides lähtekeele (K2) grammatika, laensõnade puhul juba K1 grammatika. Kontiinumi nn koodivahetuse poolt iseloomustab ühikute kasutamise juhuslikkus, individikeskne kasutus ning esinemine kõne tootmise tasandil, laensõnu nende juurdu mine kõneleja emakeeles, kogukonnakeskne kasutus ning kuulumine emakeelena kõneleja keelesüsteemi.

Lauttamuse koodivahetuse-laenamise mudel (1989, 1990, 1992) kirjeldab asümmeetrilises kontaktsituatsioonis aset leidvaid keelelisi protsesse. Mudeli repertuaari kuuluvad terminid *koodivahetus* ja *laensõna*. Lauttamuse mudelis tähendab koodivahetus diskursuse põhikeele, inglise keele, vahetumist soome keelega ühe voo ru, lause või moodustaja sees. Mudeli järgi on koodivahetus dünaamiline ilming, neljaetapiline protsess, kus koodivahetuse teel kõneleja emakeelde sisenenud ühikust saab aja jooksul kõneleja emakeeles juurdunud laensõna. Lauttamus näeb kontaktidest johtuvat keelemuutumist neljaastmelise liikumisena ühest etapist teise. Etappe eristavad keelendite integreerumiskaasidel põhinevad erinevused. Need moodustavad kontiinumi, mille ühes otsas asuvad koodivahetatud elemendid, teises kõneleja emakeeles integreerunud laensõnad. Kirjeldades sõna liikumist kontiinumina, oleks protsess järgmine:

koodimuutus → koodisegu → juhulaen → juurdunud laen

Timo Lauttamuse mudeli põhiterminid on *koodimuutus*, *koodisegu*, *juhulaen* ning *juurdunud laen*. Need on kontaktidest johtuvate keelemuutuste eri vormid (st keeleilmingud või kontaktnähtused). Lauttamus peab nende detailset eristamist oluliseks ning lähtub sellest, kumma keele grammatika on ühe või teise keeleilmingu puhul domineeriv. Keeleühikute eristamise põhikriteeriumiks on ühiku fonoloogiline ning morfoloogiline struktuur. Koodimuutused ja koodisegud erinevad koodivahetuses osalevate keeleelementide struktuuri poolest. Koodimuutused on enamasti mitmesõnalised fragmendid (sageli ka terviklikud laused), mis käituvad fonotaktiliselt, leksikaalselt, morfoloogiliselt ning süntaktiliselt K2-le vastavalt. Erinevalt koodisegust ei ole koodimuutused kunagi põhikeeles integreerunud. Koodisegud on üksiksõnad (üldjuhul substantiivid), mis vastavad terviklikult K2 grammatikale. Laenamine tähendab tema mudelis morfoloogiliselt ja süntaktiliselt (*nonce borrowing*) või ka fonoloogiliselt põhikeelde integreerunud (*established borrowing*) ainekst. Juhulaenud on kõneleja põhikeeles mukanenud nii morfoloogiliselt kui süntaktiliselt, fonoloogiline integreerumine ei ole oluline. Erinevalt juhulaenudest on aga integreerunud

laenuid muganenud ka fonoloogiliselt ning neis opereerib põhikeele grammatika.

Keeleühikute liigitamist demonstreerib tabel 3.

Tabel 3. Timo Lauttamuse mudeli terminid

<p>Koodimuutus (K2): – mitmesõnalised fragmendid – domineerib K2 grammatika</p> <p><i>Niin siellä oli tuota, kättilö joka oli head of the district who has not practiced for twenty years, and there she was siellä oli se vauva kädessä.</i></p>	<p>Koodisegu (K2k1): – tüüpiliselt üksiksõnad – domineerib K2 grammatika, puudub morfosüntaktiline integreerumine</p> <p><i>Mä laitoin oikein ison semmosen aluminum pan lihapullia.</i></p>
<p>Juhulaen (K1k2): – tüüpiliselt üksiksõnad – on morfosüntaktiliselt integreerunud</p> <p><i>Misis K. oli housekeeperina.</i></p>	<p>Juurdunud laen (K1): – põhikeelde integreerumine on suurenenud (sh fonoloogiline integreerumine) – domineerib põhikeele grammatika</p> <p><i>You know, niinku ränttiä, muute' me viistoista taalaa maksan kuuränttyä.</i></p>

Väitekirja autori hinnangul tuleks Timo Lauttamuse mudelisse kriitiliselt suhtuda. Siinkirjutaja hinnangul on probleemiks see, et Lauttamus lähtub laensõnade ning koodivahetuse eristamisel ühikute integreerumise eri etappidest. Integreerumist kui kakskeelse kõne viimast etappi ei tuleks siiski pidada nii ootuspäraseks ühikute käitumiseks nagu Lauttamus väidab. Kuigi uurimuse autor on nõus seisukohaga, et koodivahetus on kontaktsituatsioonis keelemuutuse esimene etapp, ei pea kõik elemendid tingimata nende terviklikku integreerumist eeldava faasini jõudma, vaid võivadki esineda K2 fonoloogilisele ja morfosüntaktilisele struktuurile vastavas vormis, kuid esinevad kõnelejate repertuaaris sageli.

Käesoleva uurimuse empiiriline aineestik ei toeta Lauttamuse lähtekohti. Põhjuseks on keeletüpoloogia. Eesti ja soome keel on lähedased, rikkaliku morfoloogiaga sugulaskeeled. Eesti keelde kopeeritud soome ühikud on üldjuhul alati kohandatud eesti keele morfosüntaktilise struktuuriga, ka nende esmakasutuse puhul. Niisuguseid näiteid võib esitada rohkelt ning neid kirjeldatakse põhjalikumalt uurimuse viiendas peatükis. Nende näidete puhul tekib aga õigustatult küsimus, kas esmakordselt kasutusele võetud sõna oleks kohe põhjust laensõnaks pidada? Näiteks ühik *bilettaja* (sm *bilettäjä* 'pidutseja'): *ma ei ole selline bilettaja*. Sõna esineb keelejuhi repertuaaris esmakordselt, sõna kopeeritakse eesti keelde fonoloogiliselt mugandatud kujul (kõneleja eirab soome keele vokaalharmooniat) ja selle esinemine on keelejuhi kõnes markeeritud. See tähendab, et ühiku kopeerimist saavad erinevad signaalvahendid, mis viitavad kakskeelse kõne teadlikule konstrueerimisele ning

soome ühikute teadlikule kasutamisele. Fonoloogiliselt integreerunud ühiku puhul tekib aga õigustatult küsimus, kas ühikut võib pidada laensõnaks, kuigi see on fonoloogiliselt integreerunud, kuid esineb keelejuhi kõnes esmakordselt, on markeeritud ega esine kordagi teiste keelejuhtide kõnes? Väitekirja autori hinnangul ei peaks.

Teiseks probleemiks on nn *tühjade vormide (bare forms)* esinemine. Tühjade vormide all mõeldakse kontaktlingvistikas K2 elemente, millel puuduvad integreerumiseks nõutavad grammatilised tunnused. Eesti-soome kontakt-situatsiooni näitel on sääresteks ühikuteks genitiivis (GenSg) kopeeritud soome nimisõnad, mis esinevad eesti keeles ootuspäraselt tühjade vormidena. Eesti genitiivil puudub morfoloogiline tunnus ning soome keelendid kopeeritakse eesti keelde eesti keele analoogial põhinevalt tühjade vormidena. Näiteks lauses *Viimati käisin Eestis süüsloma järgi* (sm *syysloma* 'sügispuhkus, sügisene koolivaheaeg'). Ka need ühikud on eesti keeles integreerunud, mitte ei esine koodivahetatud elementidena.

Kolmandaks probleemiks on nn mitteintegreerunud ühikud (nt *maahanmuuttaja* 'immigrant', *pakolainen* 'põgenik'). Kõik need on suhteliselt kõrge esinemissagedusega, kuid esinevad enamalt jaolt integreerumata kujul. Lauttamuse mudelis jääks nende täpne määratlemine lahtiseks. Keelendid ei ole integreerunud, kuid esinevad keelejuhtide repertuaaris sageli. Lähtuvalt soome elementide integreerumise eri mallidest võiksid ka nende puhul olla ootuspäraselt esinemiskujudeks segakopeerimise teel loodud vormid *maalemuuttaja* või täielikult integreerunud vorm *pakolane*. Niisugusel kujul aga keelendeid ei esine. Seega ei täida ka mitteintegreerunud, kuid kõrge esinemissagedusega ühikud Lauttamuse mudeli tingimusi. Probleemiks jääb ka elementide esinemissagedus. Kontaktlingvistikute eristamise otstarbekuse välistab ka see, et kui mõned ühikud võivad ühe või teise keelejuhi suulises kõnes olla korduvalt kasutatavad, kuuludes indiviidi keelelisse repertuaari, ei pruugi teised kõnelejad keelendeid üldse tunda ega kasutada. Vaatluse all oleva ainestiku põhjal on keelejuhtide kakskeelse keelekasutuse märksõnad ajutusisus ning juhuslikkus. Soome keelendite esinemise eesti keeles tingivad kõnesituatsioonist tulenevad individuaalsed vajadused nende kasutamiseks vestlussituatsioonist johtuval eesmärgil.

Keelekontaktide sünkroonilise uurimuse puhul tekib õigustatult küsimus keelendi põlistumisest, esinemisruumist ning esinemissagedusest, mis on autori hinnangul olulisem tegur kui morfosüntaktilised integreerumisnõuded, sest viimased ei pruugi kontaktsituatsioonide arengus määrava tähtsusega olla. Samas on koopiade arengu ning nende ajateljel liikumise käsitlemine koodivahetuse staadiumist laensõnade staadiumisse põhjendatud: on selge, et uude keeleruumi sisenev kõneleja vajab keelelist kogemust, harjumust ning isiklikku suhet võõrkeele kasutamise, mistõttu on ootuspärane, et võõrkeelendid jõuavad kõneleja keelelisse repertuaari kontaktsituatsiooni algperioodil täielikult kopeeritud koopiade vormis ning aja jooksul, leides koha rääkija keelelises repertuaaris, muutuvad keelendid kõneleja keelekasutuses harjumus-

pärasteks, liikudes seega momentaanselt esinevate ühikute staadiumist individuaalsete laensõnade staadiumisse ning edasi rühma kui terviku keelekasutusse. Tinglikult võib laensõnana defineerida koodivahetuse kaudu kõnelejate keeelistesse repertuaaridesse sisenenud võõrkeelendi, kui keelend on rääkija emakeeles täielikult integreerunud, esineb fikseeritud kasutus kontekstides ning on korduva esinemisega. Nimetud kriteeriumid on omavahel seotud ning ühe tingimuse täitmata jätmine välistab ka teiste tingimuste täitmise. Niisuguste elementide esinemist pole aga ainekust fikseeritud.

Uurimuse autori hinnangul on kontaktnähtuste range eristamine põhjendatud üksnes diakrooniliste uurimuste puhul, kui on vaatluse all indiviidi või rühma keelekasutus eri perioodide lõikes või kui on olemas samadelt keelejuhtidelt kogutud eri perioode hõlmavad keeleainestikud, mis võimaldavad keelejuhtide keelekasutust võrdlevalt uurida või viia läbi pikiuurimusi. Väitekirj on aga sünkrooniline uurimus, mis vaatleb kakskeelsete indiviidide keelekasutust ühel ajahetkel –, pealegi keelekontaktide suhtelises algetapis, seetõttu puuduvad igasugused võimalused keelejuhtide keelekasutuse võrdlevaks analüüsimiseks eri perioodidel.

Kokkuvõtteks võib öelda, et integreerumisetappidel põhinev mudel ei tööta vähemalt eesti-soome kontaktsituatsiooni analüüsimise puhul. Ühikute integreerumine ei pruugi olla koodivahetuse-laenamise eristamise esmane nõue, sest koopiad esinevad ka integreerumata kujul, olles samas kõrge esinemissagedusega või esinevad esmakordselt, kuid on eesti keeles täielikult integreerunud. Kuigi Lauttamuse kriteeriumid võivad mõne kontaktsituatsiooni analüüsimises põhjendatudki olla, ei ole need universaalsed eristamisprintsiibid, mida on võimalik üle kanda kõikidele kontaktsituatsioonidele. Kindlasti ei tööta mudel rikkaliku morfoloogilise struktuuriga lähisugulaskeelte puhul. Selle välistab keeletüpoloogia, kontaktelementide kasutamise varieerumine keelejuhtide lõikes ning kogukonna heterogeensus.

Teiste kontaktlingvistide seisukohad. Koodivahetuse ja laensõnade ranget eristamist toetavad koodivahetuse lingvistilise suuna esindajad, kes pooldavad ühtlasi koodivahetuse piirangute ideid (nt Shana Poplack). Shana Poplack (1980, Poplack jt 1988) lähtub laensõnade ja koodivahetuse eristamisel fonoloogilisest, morfoloogilisest ning süntaktilisest integreerumisest põhikeelde, esitades neli võimalikku integreerumise kombinatsiooni: kui leksikaalne ühik a) on integreerunud süntaktiliselt, b) on integreerunud ainult fonoloogiliselt, c) ei ole üldse integreerunud, on tegemist koodivahetusega; d) kui leksikaalne ühik on integreerunud fonoloogiliselt, morfoloogiliselt ja süntaktiliselt, on tegemist laensõnaga.

Poplack jagab laenuid *juurdunud laensõnadeks* (*establish loanwords*) ning *juhulaensõnadeks* (*nonce borrowings*). Juhulaensõnad on üksikud leksikaalsed ühikud või seotud morfeemid, mis on süntaktiliselt ja morfoloogiliselt põhikeeles integreerunud (fonoloogiline integreerumine pole oluline). Juurdunud laensõnadest erinevad need selle poolest, et ei täida korduva kasutuse kriteeriumi (st keelend ei ole kogukonnas korduvalt kasutatav või laiemalt aktsepteeritud).

Helena Halmari (1997) näeb fonoloogiat integreerumise indikaatoriana, kuid suhtub morfoloogilisel ja fonoloogilisel kriteeriumil põhinevatesse liigitusalustesse kriitiliselt. Halmari hinnangul eeldavad koodivahetuse-laenamise kriteeriumid samaaegset morfoloogilist ja fonoloogilist assimileerumist (või mitteassimileerumist), kuid Halmari hinnangul on paljudes uurimustes jäetud tähelepanuta asjaolu, et kontaktsituatsioonis võivad morfoloogiline ja fonoloogiline assimileerumine olla kaks erinevat protsessi, mis ei leia tingimata aset samal ajal. Nimetatud protsesside rühmitamine on viinud olukorrani, kus ei ole selge, kas morfoloogiliselt assimileerunud, kuid fonoloogiliselt mitteassimileerunud ühikuid tuleks vaadelda koodivahetuste või laensõnadena (Halmari 1997: 176–177). Halmari ise lähtub koodivahetuse ja laenamise eristamisel inglise ühikute fonoloogilisest assimileerumisest soome keelde: fonoloogiliselt integreerunud ühikud on laensõnad, fonoloogilist integreerumist mittetäitvad ühikud kuuluvad koodivahetuse alla (Halmari 1997: 49).

Kuigi kontiinumimõtet pooldab ka Carol Myers-Scotton (lähemalt 2002: 153–157), tuleb tema hinnangul arvestada ka elementide esinemissagedust (laensõnad esinevad sagedamini kui koodivahetatud elemendid), kuigi see on problemaatiline. Kasutussageduse olulisust rõhutab ka Sarah Thomason (Thomason 1997: 193): laenamisele eelneb koodivahetus, sobivate sotsiaalsete tingimuste korral võib koodivahetatud elemendist saada laensõna, kui lähtekeelest omaks võetud element muutub kasutuses piisavalt sagedaseks. Sarnaselt Carol Myers-Scottoniga juhib ka Sarah Thomason tähelepanu sellele, et mis tahes pakutud arvud kasutussageduse kohta jäävad spekulatiivseteks. Seda seisukohta toetab ka Anna Verschik (lähemalt Verschik 2001, 2004a, 2007a). Verschiku (2001: 531, vt ka 2004: 24–42, 2007a: 360) hinnangul on kasutamissageduse kriteeriumist vähe abi: on selge, et ühesõnaline koodivahetus võib sageda kasutuse teel muutuda laenuks, kuid jääb ebaselgeks, mitmenda esinemiskorra järel see toimub. Iga koodivahetuslik sõna ei pruugi tingimata muutuda üldiselt aktsepteeritud leksikaalseks laenuks, kuid koodivahetus on leksikaalsete laenude tekkimise mehhanism või on viimasega kindlasti seotud. Seega on koodivahetuse ja laenamise kontiinum selgete piirideta, mistõttu on raske öelda, millal saab koodivahetusest laenamine ning kui palju on “palju”, et koodivahetatud elementi hakata laensõnaks pidama.

Ka Anna Verschik (2001: 531, Verschik 2004a: 33, 2007b: 84–85) suhtub koodivahetuse ja laenamise eristamisse lingvistilistel alustel kriitiliselt, nimetades morfoloogilisel integreerumisel põhinevat eristusala mitmel põhjusel problemaatiliseks. Esiteks, arvukates uurimustes kirjeldatakse situatsioone, kus kas mõlemas keeles või vähemalt sotsiolingvistiliselt dominantses keeles esineb vähe infleksionaalset morfoloogiat (Verschik toob näiteks soome-inglise koodivahetuse uurimused Lauttamus (1989, 1990, 1992), Halmari (1997) ning Kovács (2001)) või rikkalikuma infleksionaalse morfoloogiaga keel on hoopiski vähemuskeel (nt Sarhima 1999). Teiseks, teatud süntaktilised positsioonid ei eelda nimisõnade puhul vestluse põhikeeles mingit integratsiooni. Sellest tulenevalt ei ole niisugustel juhtudel kuidagi võimalik keelendite

integreerumisastet määrata ning koodivahetust ja laenamist eristada (Verschik 2001: 531). Kriteeriumina ei saa rakendada ka võõrapärase elemendi põlistamist, sest laenava keele fonoloogilised reeglid võivad aja jooksul muutuda võõrfoneemide ja keelatud häälikukombinatsioonide suhtes tolerantsemaks (lähemalt Verschik 2004a).

Koodivahetuse ja laenamise eristamises näeb probleeme ka Anneli Sarhima (1999). Sarhima toob näiteks oma keeleainestiku, mille keeleandmete põhjal ei ole lõunakarjala ja vene keele kontaktisituatsioonis sageli võimalik öelda, kas mõni vene keelest laenatud lekseem on kohanenud karjala keele häälikustruktuuriga või mitte, sest kontaktis olevate keelte häälikustruktuur on sedavõrd sarnane. Selle asemel eristab Sarhima (1999: 123–148) eri keelevariantidena traditsioonilist karjala keelevarianti (*Traditional Karelian*), venestunud karjala või segunenud karjala keelevarianti (*Russianised Karelian, Mixed Karelian*) ning soomekarjala keelevarianti (*Finnish-Karelian*).

Integreerumise kriteeriumisse suhtub kriitiliselt ka Peter Auer (2006: 7–8), olles seisukohal, et morfosüntaktiline integreerumine ei anna rahuldavat tulemust, kuna ka juhulaenud võivad integreeruda samamoodi nagu juurduvad laenudki. Kriteeriumitena on nimetatud ka esinemissagedust ja monolingvaalide arvamust (nt Carol Myers-Scotton). Peter Aueri hinnangul (2006) ei ole emakeelsele kõnelejale viitamine eriti kasulik, sest mitmekeelsusituatsioonis on emakeele määramine raske (kui mitte võimatu), niisamuti jääb kasutusageduse määramine väga pealiskaudseks üldistuseks individuaalsete kasutusmustrite kohta. Auer lisab, et kui mõned kõnelejad võivad võõrkeele ühikuid regulaarseltki kasutada, ei pruugi teised neid isegi teada.

Samas ei ole koodivahetuse ning laenamise teemadel vaidlemine kindlasti tarbetu, sest nimetatud ilmingud on teineteisega kahtlemata seotud. Anna Verschik nimetab koodivahetust ning laenamist ühendava joonena nende vahelist üleminekuala. Teoreetiliselt võib iga koodivahetuslik sõna või konstruktsioon levima hakata, olemasoleva vaste välja tõrjuda ning kõneleja idiolektis “põlistuda” ehk laenuks muutuda (Verschik 2009 ilmumas).

Kolmnurgamudel. Asümmeetrilistest kontaktisituatsioonidest johtuvaid kontaktilminguid kirjeldab ka Pieter Muyskeni kolmnurgamudel (*The triangel model of code-switching*, 2000, 2006). Eesti keeleteaduses mudelit senini rakendatud ei ole. Muysken näeb kontaktidest johtuvaid kontaktilminguid kolmeastmelise üleminekuna ühest etapist teise. Esmane kontaktilming on ootuspäraselt kahe keele vahelduv kasutamine vestluses – Muyskeni mudeli terminoloogilise repertuaari järgi *sisestav (insertion) koodivahetus* ehk üksik-sõnade sisestamine vestluse põhikeelde. Protsess sarnaneb laenamisega ning selle tingimuseks on põhikeele (käesolevas uurimuses eesti keele) struktuuri järgimine.

Pieter Muyskeni mudeli esimesest etapist lähtuvalt on Soome eestlaste kakskeelses kõnes tüüpilisemateks sisestusteks üksikelemendid: substantiivid (näited 19, 20, 21) ning partiklid (näide 19). Lihtverbide osakaal on marginaalne (näide 21). Siinkohal tuleb kahtlemata arvestada keeleainestiku kogu-

mise situatsiooniga, sest kuigi ainestik viitab lausesisese kopeerimise domineerimisele, ei ole intervjuuvälistes situatsioonides välistatud ka teiste kontaktvormide esinemine:

(19)

INF1: Neile peab alati mingi *porkkana* olema, muidu rahvas ei tule lihtsalt kohale.
(sm *porkkana* 'porgand')

(20)

INF3: *Joo*, kõik kardavad meil sitä või *maahanmuuttaja*.
(sm *joo* 'jaa, jah', sm *maahanmuuttaja* 'immigrant')

(21)

INF1: Need kohad sa võid noh tähendab, sa lähed *neuvottelema* eksole. Tähendab, et ta peaks tajuma, et tema seda juhendab ja tema soovitab. See tõmbab ta tähelepanu. Ta siis selle tähendab see sunnib teda ütlemale, et kas ta jääb selle *ohjaajaks* või mitte.
(sm *neuvotella* 'nõu pidada', sm *ohjaaja* 'juhendaja')

Järgmine etapp on *vahelduv koodivahetus* (*code alternation*) ehk K1 ja K2 pikemate fraaside ja lõikude vaheldumine. Muysken toob näite inglise-hispaania koodivahetusest: *Andale pues and do come again* (*That's alright then, and do come again*). Eesti-soome koodivahetuses näited vahelduva koodivahetuse kohta puuduvad.

Pieter Muyskeni mudeli viimane etapp on *leksikaalne ühildumine* (*congruent lexicalisation*) ehk K1 ja K2 sõnade sisestamine grammatilisse struktuuri, kui kontaktkeeltele on sarnane grammatiline struktuur, mida võib täita mõlema keele leksikaalsete ühikutega. Muysken (2006: 148) esitab näite inglise-hollandi kakskeelsest kõnest:

(22)

Weet jij [whaar] Jenny is? (ingl *Where Jenny is?*, hol *Waar Jenny is?*)

Inglise küsisõna *where* on lähedane hollandi vastele *waar* (eriti kakskeelsete poolt häälдатuna), eesnimi *Jenny* kuulub mõlemasse keelde ning *is* on homofoon (ehk kuulub mõlemasse keelde):

Muysken seostab kontaktidest johtuvaid keelemuutusi konkreetsete sotsiolingvistiliste situatsioonidega, oletades, et sisestuste esinemine on tõenäolisem asümmeetrilistes kontaktsituatsioonides (nt koloniaal- või immigrantskondades), vaheldumine stabiilse kakskeelsusega kogukondades, leksikaalne ühildumine on iseloomulik teise põlvkonna immigrantrühmade või lähisugulaskeelte kõnelejate kakskeelsusele (Muysken 2000: 8–9). Kuigi niisugused tendentsid võivad üldjoontes kontaktsituatsioone iseloomustadagi, tuleb ka siinkohal pöörata tähelepanu kogukondadevahelistele erinevustele ning arvestada sotsiolingvistiliste situatsioonide eripära.

Muysken on seisukohal, et sisestuse ja vaheldumise vahel esineb üleminekutsoon, kuna pikemate fragmentide sisestamine viib järjest enam teise kontaktkeele grammatika tervikliku aktiveerumiseni. Järkjärguline üleminek esineb ka vaheldumise ja leksikaalse ühildumise vahel. Viimaseks etapiks on üleminek ühelt põhikeelelt teisele, sest individuaalne kahe keele oskus on varieeruv ning muutub aja jooksul. Pieter Muyskeni väitel on niisugused protsessid eriti iseloomulikud immigrantkogukondadele, kus uute elementide ja väljendite sisestamisest põhikeelde võib kontaktidest johtuvate muutuste tõttu välja areneda leksikaalne ühildumine, millega aga aja jooksul kaasneb võimalik keelevahetus (lähemalt Muysken 2000: 9–10).

Eesti-soome keeleandmed ei kinnita ka neid seisukohti. Vaatluse all oleva kontaktsituatsiooni näitel ei ole leksikaalne ühildumine kindlasti kontaktide viimane aste ega eelda intensiivseid või pikaajalisi kontakte. Pealegi ei tohiks kontaktide intensiivsust mõõta ainult nende pikkuse järgi. Ka siinkohal tuleb arvestada keeletüpoloogia rolli. Analüüsivat eesti-soome kontaktsituatsiooni näiteks tuues on kaks keelt olnud kontaktis suhteliselt lühikest aega, kuid aines-tikus leidub mitmeid leksikaalsele ühildumisele viitavaid näiteid. Leksikaalse ühildumise muudab lühiajalise kestvusega kontaktsituatsioonis võimalikuks keeletüpoloogia, täpsemalt öeldes kontaktis olevate keelte lausete grammatiliste struktuuride kattumine või sarnasus. See võimaldab sisestada lause raamidesse mõlema kontaktkeele leksikaalseid vahendeid. Kahe keele vahendite paralleelse sisestamise tulemusena tekib uus morfosüntaktiline raamistik, kus lause põhikeelt on võimatu määrata või polegi see otstarbekas, kuna kontaktkeelte vahendid moodustavad ühinedes iseseisva morfosüntaktilise raamistiku.

Eesti-soome kakskeelse kõne näitel illustreerivad leksikaalset ühildumist näited 23 ja 24. Kontaktkeelte ühised grammatilised struktuurid võimaldavad täita lause raamid mõlema keele leksikaalsete ning grammatiliste elementidega nii, et kakskeelse lause struktuur vastab mõlema keele reeglitele (Muysken 2000: 6–8).

Vaadakem näidet 23. Näeme, et kõneleja toetub mõlema keele ühikutele. Esimese soome ühikuna kopeeritakse eesti keelde substantiiv *maahanmuuttajaita* (PartPl). See on kahekordsel morfoloogial põhinev vorm, mis erineb monolingvaalse soome keele ootuspärasest vormist (vrd sm *maahanmuuttajia*). Pärast hetkelist kopeerimist jätkub vestlus eesti keeles – *somaale nii Bosniast ja* –, seejärel liigub kõneleja uuesti soome keelele. Siinkohal võib kopeerimist seletada keelesiseste teguritega, mille tingivad kontaktis olevate keelte sarnane grammatiline struktuur elatiivis (ee *-st*, sm *-sta/-stä*) ning süntaktilise struktuuri kattuvused. See lubab kõnelejal kasutada lausesiseselt mõlema keele vahendeid: *somaale nii Bosniast ja Araabiast* (ee), *somaleja sekä Bosniasta että Araabiasta* (sm). Vestluse lõpetab osalause täielik kopeerimine: *Arabiasta Irakista ja eri eri paikoista* ('Araabiast, Iraagist ja erinevatest kohtadest'):

(23)

INF5: Mina elan sellises majas kus on väga palju *maahanmuuttajaita* (.)
somaale nii Bosniast ja Arabiasta Irakista ja eri eri paikoista.
(sm *maahanmuuttaja* 'immigrant')

Leksikaalset ühildumist võib täheldada ka üksikute soome lausemallide kopeerimise puhul, kus lause põhikeele määramine jääb samuti lahtiseks:

(24)

KP: Võtad sa eesti klubi tegevusest aktiivselt osa?

INF9: *No ei hästi aktiivselt enam.*

Samasuguseid kontaktilminguid on enda ainestik (Tartu soomlaste suuline kõne) täheldanud Annukka Kataja (2001: 25). Kataja seostab koodivahetuse teket eesti-soome lauseehituse ühisjoontega, mille tulemusel moodustub kontaktis olevate keelte monolingvaalsest keelekujust erinev lause. Vaatluse all oleva näite puhul järgib soomlasest kõneleja eesti keele morfoloogiat, kuid kasutab soome leksikat. Selle tulemuseks on iseseisva, nn kolmanda lausekuju teke. Monolingvaalsele soome keelele jääb võõraks konstruktsioon *paljot suomalaiset* (vrd sm *useat suomalaiset* või *monet suomalaisopiskelijat*), monolingvaalne eesti keel kasutab konstruktsiooni *paljud soomlased*. Loetletud kontaktilmingute kõrval demonstreerib lause ka soome vokaalharmonia kopeerimist eesti verbile *elama: eläväd ühika teisel korrusel*:

(25)

Paljot suomalaiset tudengid eläväd ühika teisel korrusel.

Immigrantkontaktsituatsioonide kirjeldamises on rakendatud ka **Michael Clyne'i** mudelit (2003). Clyne eristab kolm kontaktilmingute tüüpi: *transfers* (*transference*), *konvergens* (*convergence*) ja *transversioon* (*transversion*). Transferents tähendab igasugustest motiividest ja seletustest sõltumatut keelevormi, omaduse või konstruktsiooni ülekandmist teise keelde. Selle liikidena eristab Clyne leksikaalset, morfeemilist, morfoloogilist, semantilist, süntaktilist, leksiko-süntaktilist, semantilis-süntaktilist, fonoloogilist, foneemilist, foneetilist, pragmaatilist, grafeemilist, prosoodilist ja toneemilist transferentsi ning nende kombinatsioone (Clyne 2003: 76). Konvergens tähendab kahe keele mingil tasandil teineteisega sarnasemaks muutumist. Transversiooni (termin on lähedane traditsioonilise terminiga koodivahetus) all peab Clyne silmas terviklikku üleminekut (*crossing over*) ühelt keelelt teisele, mis ulatub üksiksõnast, keelejoonest või konstruktsioonist kaugemale (lähemalt Clyne 2003: 80). Transferentsi ning transversiooni eristamise alused on kvalitatiivsed: kui transferentsi võib nimetada hetkeliseks ning juhuslikuks lausesisiseks koodivahetuseks, siis transversioon on võrreldav tüüpilise lausetevahelise koodivahetusega.

Michael Clyne'i mudeli puhul võib leida mõningaid kokkupuutepunkte Johansoni koodikopeerimise mudeliga (nt transferentsi mehhanismi kirjeldamine), kuid transferentsi liikide üksikasjalik eristamine jääb siin siiski ebaselgeks ja problemaatiliseks. Täiesti selge ei ole ka transversiooni ning konvergenti eristamine. Eesti keeleteaduses on neid probleeme kirjeldanud kõige detailsemalt Anastassia Zabrodszkaja (2006a: 738–740).

2. Johansoni atraktiivsuse teooria kui üks viis seletada kontaktsituatsioonis toimuvat. Uurimuse autor peab kasulikuks ka Johansoni atraktiivsuse teooriat, mis võimaldab seletada kontaktsituatsioonis toimuvat. Siiski tuleb atraktiivsuse mõistessegi kriitiliselt suhtuda ning arvestada ka muude vestlusesituatsioonis rolli mängivate ning kopeerimist soodustavate teguritega. Lähisugulaskeelte kontaktides on üheks kopeerimist soodustavaks teguriks kahtlemata keelte lähisugulus. Keelte ühised või sarnased leksikaalsed elemendid ning konstruktsioonid on esmaseks ülekandeobjektiks paljudel juhtudel ainuüksi sel põhjusel, et need eksisteerivad mõlemas keeles, mis lihtsustab kõnelejal keeltevahelist liikumist. Keelendite atraktiivsus on siinkohal teisejärguline.

Atraktiivsuse teooria valgustab selgemini ka erinevate sõnaliikide ning konstruktsioonide käitumist kontaktsituatsioonis, oletades, et ühed või teised sõnaliigid on kõneleja jaoks atraktiivsemad ning seega tõenäolisemalt kopeeritavad. Seega motiveerib atraktiivsus kopeerimist. Atraktiivsuse mõiste aitab paremini seletada ka seda, miks kopeeritakse pigem analüütilisi verbe, aga mitte lihtverbe? Miks kopeeritakse pigem nimisõnu, aga mitte omadussõnu?

3. Kakskeelsuse mõistmine. Koodikopeerimise mudeli valikut toetab ka väitekirja autori arusaam kakskeelsusest. Kaasaegsed mikrosotsiolingvistilised uurimused ei pea kakskeelsuse määratlemist ning kakskeelsete kõnelejate keeleoskuse erinevate aspektide (osaoskuste) kirjeldamist primaarseks. On selge, et mõlema keele normidele vastavat perfektset keeleoskust on võimatu saavutada ning see ei pea olema eesmärk omaette, pealegi on uuemates uurimustes veenvalt tõestatud (nt Verschik 2008), et vastastikune mitmekeelne suhtlus on võimalik ka kõnelejate minimaalse keelelise kompetentsi korral. Järelkult ei tule kakskeelsuse määratlemisel lähtuda mitte üksikkõneleja kahe keele oskusest, vaid sellest olulisem on kõneleja suutlikkus tulla erinevates vestlusesituatsioonides toime erinevate keeleliste vahenditega vastavalt vestlusesituatsioonidele. Sestap lähtub ka uurimuse autor kakskeelsuse defineerimisel kakskeelsusest kui sotsiolingvistilisest ilmingust, st indiviidi valmisolekust ning suutlikkusest mitmekeelseks suhtluseks ja mitmekeelseks keeleliseks käitumiseks erinevates situatsioonides ning keelekasutusväljadel. Nn ideaalse kakskeelse kõneleja otsingute ja erinevate kakskeelsuse kriteeriumide esitamise asemel tuleks olulisemaks pidada sotsiolingvistilist lähenemisviisi. See tähendab, et keeleoskusi on erisuguseid ning eri keeli võib osata eri viisil ja eesmärkidel. Kuigi kakskeelne kõneleja vajab vestluse ülesehitamiseks kahte

oskust – sõltuvalt vestluspartnerist nii üks- kui kakskeelsete vestlusnormide ning vestlusstrateegiate tundmist, teiseks, mingil määral teise kontaktkeele tundmist –, ei eelda see kummagi keele perfektset valdamist.

Kakskeelsuse kui sotsiolingvistikilise ilmingu mõistmisel on niisama oluline mõista keelekontaktidest johtuvate keelenähtuste dünaamikat ning nende iseisvaid arengusuundi, mis lahknevad ootuspäraselt mõlema keele monolingvaalsetest normidest. Veelgi olulisem on aga mõista seda, et kakskeelne kõneleja ei ole kunagi kahe monolingvaalse kõneleja summa, ehk piltlikult öeldes – kahe monolingvaalse idiolekti või kõneleja keeleliste repertuaaride kokkuliitmine ei anna tulemuseks ühte perfektset kahte keelt valdavat üksik-kõnelejat.¹⁶ On selge, et kakskeelse kõneleja suhe kummagi monolingvaalse keelekujuga on tegelikkuses palju piiratum kui monolingvaalse kõneleja oma. See avaldub ennekõige kummagi keele allkeelte ning kohalike regiolektide tundmises, aga ka kirjaliku väljendusoskuse tasemes.

Kakskeelse keelekasutuse analüüsimise monolingvaalse keelekujuga võrdsustatud alustelt välistab juba see, et kakskeelset kõnelejat ei ümbritse homogeenne keelekeskkond. Monolingvaalse kõnelejaga võrdlemine on problemaatiline ning kasutu mitmel põhjusel, ennekõike aga seetõttu, et kakskeelne kõneleja ise ei lähtu suhtluses ühe või teise keele normidest või reeglitest, vaid tema enda loodud variantidest kummastki keelest, mis suures osas võib-olla langevadki kokku monolingvaalsete kõnelejate keelekasutusega, kuid mis sisaldavad ka mõlema keele materjalide baasil moodustunud keelevorme nii kõneleja emakeelel põhinevas keelekujus kui võõrkeelena omandatud keelevariantis, mille kujunemist mõjutab kõneleja esimene keel. Kui monolingvaalne keelekõneleja liigub ühe keele, selle allkeelte ning registrite piires, siis kakskeelse kõneleja keelekasutus moodustub kahe kontakteeruva keele ressursside baasil, johtudes suuresti sellest, kuidas kõneleja enda keelelist ümbruskonda tajub ja mõistab ning kuidas ja millistest ootustest lähtuvalt kõneleja oma keelelise repertuaari kujundab. Seetõttu on kakskeelse kõneleja keelekasutus individuaalne ega pruugi kattuda monolingvaalse keelekogukonna normidega. Sestap on ootuspärane, et kakskeelne kõneleja loob kummagi keele ressursside ning enda keelelise kogemuse ja keeletaju põhjal subjektiivsed keelekasutusnormid, mis aja jooksul hakkavad teineteist mõjutama ning panevad aluse iseseisva, kummagi keele materjale sisaldava keelekuju arengule, mille põhjal moodustub kolmas, kõnelejakeskne keelekuju.

Problemaatiliseks jääb ka välisriigis sündinud teise, kolmanda jne põlvkonna eesti päritolu isikute eesti keelekuju käsitlemine. Mis oleks sel juhul võrdlusalus? Eesti keel, mida räägib väljaspool Eesti geograafilist ruumi elav isik, ei puugi tähendada eesti keele rääkimist monolingvaalse eestlaste jaoks, uute laensõnadega rikastunud eesti keel võib tekitada nõutust väliseestlases.

¹⁶ Teemat on eriti palju käsitletud kakskeelsusuuringute konversatsioonilise ning grammatilise suuna esindajad, näiteks Anna Verschik (vt nt erinevad artiklid alates 2004), aga ka Michael Clyne (2003: 4–5; 104) ning Peter Auer (2006: 3–4).

Sestap on kakskeelsuse uurimisel oluline mõista ja arvestada ka seda, et iga keelekasutaja kasutab keeleressursse omamoodi, eriti ajalises ning ruumilises mõttmes. Mitmekeelses keelekollektiivis valitsevad suhtlusnorme mittetundev monolingvaalne kõneleja ei saa seetõttu olla kunagi – piltlikult öeldes – kohtuniku rollis, otsustamaks keelekollektiivi “õigete” või “valede” keelevelikute üle.

2.4.7. Mudeli kriitika

Johanson mudelile tasub siiski ka vastu vaielda. Mudeli problemaatilisim aspekt on esinemissageduse kopeerimise määratlemine. Mis tahes elemendi või ühiku, aga ka struktuurijoonte või tähenduse kopeerimise esinemissagedust on sünkroonilistes kontaktsituatsioonides raske (kui mitte võimatu) kindlaks määrata. Esinemissageduse määramine on mitmel põhjusel problemaatiline. Esiteks mõiste *esinemissagedus* ebaselgus. Siinkohal võib õigustatult küsida, kui sage on “sage” ning kui tihti peaks element või ühik esinema, et täita kor-duva esinemise kriteeriumid. Teiseks, elementide kasutussageduse mõõtmiseks puuduvad aktsepteeritavad vahendid, sest kasutussagedust tuleks ideaalsel juhul mõõta kõneleja ja rühma repertuaaris tervikuna, kaasa arvatud elementide ja ühikute esinemist nii suulises kõnes kui kirjalikes tekstides. Kolmandaks, määramaks ühe või teise elemendi kopeerimise esinemissagedust, läheb vaja arvestatava suurusega keeleainestikku. Esinemissageduse problemaatikale viitab ka Johanson ise.

Kopeerimise esinemissageduse mõõtmine ei ole siiski kasutu, kuna see võimaldab vaadelda seda, milliseid ühikuid ja omadusi kontaktsituatsioonis kõige rohkem kopeeritakse. Käesoleva uurimuse ainestiku põhjal on aga koodi-kopeerimises osalevate elementide esinemist ning nende rakendamist olnud võimalik jälgida piiratud aja jooksul, ühel ajahetkel ning üksikindiviidide lõikes, mis ei võimalda ühe või teise keelendi esinemissagedust või sama-tähenduslike koopiate ning nende põhikoodi ekvivalentide esinemise vahe-korda võrrelda. Seega luhtuvad mis tahes katsed elementide kasutussageduse määramiseks juba eos, vähemalt kontaktide suhtelises algetapis.

Probleemiks jääb ka täieliku ja valikulise kopeerimise vaheline suhe. Eesti-soome kontaktsituatsiooni näitel võib sama kõneleja rakendada samas vestluses sama keelendi puhul paralleelselt nii täielikku kui valikulist kopeerimist. Sel juhul on täielik kopeerimine markeeritud valik, valikuline kopeerimine mar-keerimata valik. Seega kannavad erineval kopeerimisastmel põhinevad koopiad vestlustes kõneleja jaoks erinevat tähendust. Ainestiku põhjal võib ka järeldada, et täielikud ja valikulised koopiad ei ole kõneleja jaoks võrdsed ning vestlussituatsioonist lähtudes on kõneleja jaoks atraktiivsemad täieliku kopeeri-mise teel sisenenud koopiad. Siinkirjutaja hinnangul tuleks seega mudeli rakendamisel kindlasti arvestada ka kakskeelse kõne pragmaatilis-konversat-sioonilisi aspekte ning pöörata tähelepanu soome keele ainese konkreetsele

rollile ning funktsioonidele kakskeelses kõnes. Uurimuse autor on seisukohal, et mis tahes teise keele aines – eriti täielikud koopiad, mille rakendamine eesti-keelsetes vestlustes on pigem teadlik – ei sisene kõneleja emakeelde põhjusteta.

Kokkuvõtteks. Eelpool esitatut lühidalt kokku võttes opereerib uurimuse autor järgmiste terminitega:

- 1. Kopeerimine.** Kakskeelse kõne moodustumise viis. Kõneleja kopeerib mingil põhjusel tema jaoks selles vestlussituatsioonis oluliseks osutunud soome ühikuid ning malle ja sisestab need emakeelde.
- 2. Koopia.** Kopeerimise tulemus, konkreetne esinemisvorm: *toppajope* (segakoopia, sm *toppatakki* ‘sulejope’), *sõnalahtisus* (semantiline koopia, sm *puheripuli* ‘kõnepidamatus’), *automekaanik* (segakoopia, sm *automekaanikko* ‘automehaanik’), *läheb soomlasega abiellu* (semantiline+ kombinatoorne koopia, sm *menee suomalaisen kanssa naimisiin* ‘abiellub soomlasega’), *komistasin ühte eestlasesse* (kombineeritud koopia, sm *törmäsin yhteen virolaiseen* ‘põrkasin ühe eestlasega kokku, kõnek. komistasin ühe eestlase otsa’), *suorat huosut* (täielik koopia, ‘viigipüksid’), *mungerdama* (integreeritud täielik koopia, sm *mongertaa* ‘kohmakalt, pudistades rääkima, purssima’), *kaus* (integreeritud täielik koopia, sm *kausi* ‘periood’) ning *vahtmeister* (segakoopia ja/või integreeritud täielik koopia, sm *vahtimestari* ‘majahoidja’).

Autori terminoloogilisse repertuaari ei kuulu kontaktnähtuste kirjeldamisel ka termin *interferents*. Autori hinnangul on termin negatiivse tähendusega, viitab kõneleja puudulikule keeleoskusele ja rääkija suutmatusele väljendada ennast oma emakeeles. Lisaks negatiivsele tähendusele on termini puuduseks ka see, et ta ei hõlma kõiki kakskeelse keelekasutuse aspekte. Kakskeelse kõne uurimustes piirduakse kakskeelse keelekasutuse motiive kirjeldades tihtipeale esmaste ning lihtsamate seletustega, nagu rääkija emakeeles esinevate lünkade täitmine, sobilike vastete puudumine rääkija emakeeles jne, jättes tähelepanuta muud võimalikud motivaatorid, nagu rääkija teadlik K2 või võõrkoodi elementide väärkasutamine, keeleoskusega manipuleerimine, keeleline loovus, elementide teadlik eritasemeline segunemine, keelemängu võimalused, samuti identiteedi, prestiiži, võimuhete jms väljendamine, millel ei pruugi rääkija tegeliku keeleoskusega olla mingit seost.

Uurimuse autori terminoloogilisest repertuaarist puuduvad ka *koodisegu*, *koodi segunemine* (*code-mixing*, *language mixing*) ning *segakeel*. Autor toetab Sirje Hassineni (2002: 45–46) seisukohta kasutada nimetatud termineid simulaanse keeleomandamise ja väikelaste kakskeelsuse uurimisel, põhjendusel, et erinevalt täiskasvanust ei ole väikelaps teadlik erinevate koodide (keelte) olemasolust. Terminid *segakeel*–*segakood* mõistab uurimuse autor kahe või rohkema keelevormi segunemisel sündinud iseseisva grammatikaga keelevormina (nt Peter Aueri *fused lect*-teooria). Vaatluse all oleva kontakt-situatsiooni puhul pole aga segakeele tekkest põhjust rääkida.

Eesti-soome kakskeelsusuuringute terminitest. Järgnevalt esitatakse kokkuvõtte eesti-soome kakskeelse kõne uurijate terminoloogilistest seisukohtadest. Tuleb tõdeda, et uurijad on üldjuhul lähtunud soome keelendite eesti keelde integreerumise astmest. Nagu juba alapeatükis 2.4.6. põhjalikult kirjeldatud, ei pea uurimuse autor sääraseid lähenemisviise õigustatuks.

Kai Stahl (2002) uurimuses vaadeldakse kahe teismelise poisi suulises keelekasutuses avalduvaid kontaktvorme. Stahl nimetab ühesõnalisi soome keelele üleminekuid sõltuvalt keeleainese integreerumisastmest 1) eesti keele morfoloogiat järgivateks substantiivilaenudeks (*viron kielen mukaiset lainat*) ning 2) otselaenudeks (*suorat lainat*). Stahl (2002: 124–125) määratluse järgi kuuluvad substantiivilaenude hulka eesti keele morfoloogilise struktuuriga mугanenud elemendid (nt *Nad on tehtud vahva-st aine-st*). Enamasti on keeleaines integreerunud ka fonoloogiliselt. Otselaenude puhul aga säilitab ühesõnaline võõrkoodi substantiiv või verb võõrkoodi grammatilise struktuuri (nt *mul on kergem siirta-da seda*).

Jüri Viikberg (1989b) on vaadelnud soome keele mõjude avaldumist siberieestlaste eesti keeles. Siberieestlaste kontaktituatsioon on paljuski mitmetahulisem ning kompaktsem, kuna erinevaid, eesti keelde oma jälgi jätvaid keelemõjuallikaid on olnud mitmeid: ingerisoomi keel, isuri keel ning soome keel. Keelesuhete pikkusest ning ulatusest lähtuvalt peab Jüri Viikberg siberieesti keele põhiliseks mõjukanaliks ingerisoomi keelt (lähemalt Viikberg 1989b: 84–85).

Siberieesti keeles avalduvaid soome mõjusid nimetab Viikberg (1989b: 82) soome laenudeks (*suomalainen laina*), laenude iseloomulik joon on integreerumine eesti keelesüsteemi. Viikberg esitab põhjaliku loetelu soome laenudest eri sõnaliikide lõikes (nt *ainagi* ‘ainakin’, *kahklema* ‘tapella, riehua’ (kontaminatsioon soome verbist *kahakoida* ja eesti verbist *kaklema*)), soome mõjusid esineb ka häälikusüsteemis (nt vokaalide diftongistumine: *sa juod* pro *sa jood*, *tüöle* pro *tööle*, *kuotakse* pro *kootakse*, *siened* pro *seened*). Sporaadilistest ilmingutest toob Viikberg välja *m*-tunnuselise komparatiivi (*paremb*, *suuremb*), *lle*-lõpulise allatiivi (*omadelle* pro *omadele*, *ligemalle*, *paremalle*), *mme*-tunnuselise 1.PersPl esinemise (*kasvasimme* pro *kasvasime* jne).

Soome mõjusid eestlaste suulises kõnes on vaadelnud ka Joel Sang ning Mati Erelt. Sang (1993) opereerib kahe terminiga: *teadlik laenamine* (*tietoinen lainaaminen*) ja *teadvustamatu laenamine* (*tiedostamaton vaikutus*) ehk *interferents*. Sanga artiklist võib järeldada, et autor kasutab katusterminina mõistet *keelevahetus* (*kielenvaihto*). Mati Erelt (1999) ei pea vajalikuks keeleilmingute eristamist ning kasutab üldterminit *mõju*, mis avaldub leksika ja grammatika kõrval ka pragmaatikas ja vestlusnormides (lähemalt Erelt 1999: 95).

Kristiina Teissi (2005, 2006) ja Sirje Hassineni (2002) uurimused käsitlevad väikelaste simultaanset keeleomandamist ning vestlustes rakendatavaid suhtlusstrateegiaid. Kristiina Teiss (2006: 251) on seisukohal (toetudes kasutatavas terminoloogias paljuski Sirje Hassinenile), et väikelaste kahe keele omandamist ja keeltevahelisi mõjusid sobivad kirjeldama terminid *segakood*

või keelte segamine/segunemine (*code mixing, language mixing, koodien yhdistyminen, kielten yhdistyminen*). Segakood on omapärane sulam, mis tekib ühe sõna või ühe lausungi piires, kui teadvustamatult pannakse kokku mõlema keele tasandid (fonoloogia, morfoloogia, sõnavara ja süntaks). Sirje Hassinen kasutab terminit *morfoloogilised ühinemised (morfoloogiset yhdistymiset)*, mis tähendab kahe keele morfeemide (nt leksikaalne morfeem + grammatiline morfeem) või printsiipide (K1 morfeem + K2 funktsioon) ühteliitmist ning terminit *morfoloogilised segavormid*, mis tähendab ühe keele muutelõpu liitmist teise keele sõnadele ja teise keele analoogial tehtud flektsioonivigu.

Koodisegunemised nähtuvad eriti selgesti kontaminatsioonis, kahe keele erinevate elementide (nt foneetiliste põhimõtete või morfeemide) ühendamises. Hassinen (lähemalt 2002: 150) toob näiteks kahesilbiliste vokaallõpuliste sõnade esinemise eestikeelses kontekstis (nt *pilti* ‘kuva’, *õuna* ‘omena’), vokaaltüvelised verbid eestikeelses kontekstis (*laulama* ‘laulaa’, *seisama* ‘seisoo’, *nuttama* ‘itkeä’) ning soome analoogial moodustatud eestikeelsed verbid (*nutta-ta-ma* ‘itkettämään’ (vrd ee *nutma ajama*)). Morfofonoloogilistest koodide ühinemistest eristab Hassinen eesti verbide preesensi ainsuse 3. pöörde tunnuse liitmise soome verbitüvele (*leikki-p*, sm *leikkii* ‘mängib’, *anta-p*, sm *antaa* ‘annab’), eesti *s*-imperfekti üldistumise (*laula-si-n*, sm *lauloin* ‘laulsin’) (lähemalt Hassinen 2002: 152–153). Soomepärase elementidena nimetab Hassinen tugeva astme üldistumist (eesti pika ja ülipika astme puhul eelistatakse ülipikka), tüvevokaalide lisamist eesti kontraheerunud verbidele (*laulama* pro *laulma*, *sõitama* pro *sõitma*) ning lähedaste sufiksiste (nt sm allatiivi *-lle* ja ee *-le*, sm adessiivi *-lla* ja ee *-l*, sm inessiivi *-ssa* ja ee *-s* segunemist). Hassinen tõdeb, et koodide ühinemises on morfoloogia osakaal suhteliselt väike, keskmiselt 8% kõikidest ühinemistest. Kõige tavalisema ilminguna nimetab Hassinen eesti sufiksiste liitumist soome sõnatüvedele ning soome morfofonoloogiliste põhimõtete laiendamist eesti keelde.

Maria Fricki (2008) uurimuses on vaatluse all vastupidine kontakt-situatsioon, kus kopeeritava keele rollis on eesti, põhikoodi rollis soome keel. Soome keel moodustab vestluse morfosüntaktilised raamid. Fricki ainestiku analüüsi järgi on Tartu soomlaste keeles enamesinev koodivahetusliik lausesisene koodivahetus (nt *Voisko joku tehdä sellasen kokkuvöten näistä eksameista tänne listille?, Jos joku kuitenkin löytää jotain ulesandeid jostain niin ... ilmotelkaa!*).

Lausesisene koodivahetus jaguneb kolme põhirühma:

- 1) morfoloogiliselt integreeritud vahetused (*morphologically integrated words*), st soome keele struktuuri järgivad sisestused: *Mä kerron lyhyesti sen radiologian kurssin sisun teille*;
- 2) kahepoolsed vahetused (*ambiguous switches*), st ebaselged vahetused, mis võivad kuuluda mõlemasse keelde: *Tautini eestiin on müokardiit*;
- 3) integreerumata (*non-integrated words*) ehk eesti keele morfoloogilise struktuuri säilitanud vahetused: *Huomenna ei ole laboratoorset meditsiini!!*

Maria Frick käsitab soome keeles morfoloogiliselt integreerunud eesti keele leksikaalseid elemente laensõnadena (*borrowings*), mis on tema ainestiku struktuuri arvesse võttes ka põhjendatud. Uuriija on jälginud keelejuhtide kakskeelsuse arengut kahe aasta jooksul, mis võimaldab tal jälgida keelendite omaksvõttu ning arengut keelejuhtide keelises repertuaaris. Fricki uurimuse tulemuste järgi lisandub aja jooksul eestipärane käänamine, kasutusele tuleb rohkem käändeid ning käänete ilmumisjärjekord sarnaneb eesti keele teise keelena kõnelejate kasutatud käänete sagedusega. Kakskeelne kõneleja eelistab neid kategooriaid, mis on ka soome keeles sagedased: puudub kaasäitlev, esimesena ilmunud eestipärastel muutevormidel on selge vestlusfunktsioon kontekstualiseerimisvihjena ning aja jooksul suureneb lausevälise koodivahetuse osakaal (Frick 2008).

2.5. Kakskeelse kõne moodustumist mõjutavad tegurid

Keelekontaktide kirjeldamise ja analüüsimise juures on tuliseks vaidluspunktiks keelemuutusi mõjutavad tegurid – keelte struktuur (tüpoloogilised jooned) *versus* sotsiolingvistilised tegurid. Ükski kontaktidest tulenev muutus ei avaldu kõneleja idiolektis kunagi niisama, samuti ei ole teise keele vahendite, struktuuri, tähenduse vms laenamise (laiemas tähenduses) ainupõhjuseks üldsõnaline “teise keele mõju”, vaid iga idiolektis esinev uuendus (innovatsioon) siseneb emakeelde teatud põhjustel. Kuigi keelekontaktide puhul on keeruline tuvastada konkreetset tegurit või tegurite allikaid, oleks õigem rääkida erinevate tegurite koosmõjust.

Mis tahes elementide, ühikute, mustrite või kombinatsioonide laenamine või kopeerimine ei ole kunagi juhuslik, vaid johtub mitmete tegurite koosmõjust. Igas kontaktsituatsioonis eksisteerivad keelesisesed ja -välised tegurid, mis soodustavad uute mallide teket, kasutuselevõttu ning kasutusele jäämist (teemast lähemalt Thomason ja Kaufman 1991; Thomason 2001; Johanson 2002b: 306–310). Kimberly Farrar ja Mari C. Jones eristavad kolme põhilist keelemuutusi tingivat tegurit: keelesisesed (*intrasystematic*) tegurid, keeltevahelised kontaktid (*external* ehk *contact-based*) või keelevälised (*extralinguistic*) tegurid (Farrar, Jones 2002: 1, viidatud Kerswill 2006 järgi). Kontaktilmingute mitmelähtelisust (*monilähtöisyys, multiple causation*) arvestab ka Helka Riionheimo (2007: 59 ja sealsed viited). Mitmelähtelisus ehk mitme muutuse koosmõju tähendab keelesiseste ja keeleväliste tegurite ühine-mist: mitmelähteline on keelemuutus, mida on võimalik seletada nii keelesiseste kui keeleväliste tegurite kaudu. Kuigi keelesisesed muutumissurved ja kontaktkeele mõju on eri tüüpi ilmingud, ei ole nende vahel võimalik selget piiri tõmmata (Riionheimo 2007: 59).

Ühelt poolt on kontaktidest johtuv keeleelement või konstruktsioon kõneleja jaoks selles vestlussituatsioonis mingil põhjusel atraktiivne, kuid teisalt mängib

rolli ka keeletüpoloogia. Ühiseid keelestruktuure jagavate kontaktkeelte puhul on kopeerimise protsess lihtsustatum, keeltevahelised üleminekud avalduvad eri seostes, mis muudab võõrkoodi elementide ülekandmise põhikoodi kõikidel keeletasanditel märgatavalt laiemaks (Johanson 2002b: 306; Riionheimo 2007: 32–33). Teise keelevariandi materjalide, struktuuri, tähenduse vms ülekandmine võib olla lihtsam, kui kontaktis olevatel keeltel on ühiseid põhistruktuure. Pieter Muysken (2006: 154; detailsemalt Muysken 2000: 35–59) nimetab oluliste kakskeelse kõne struktuuri mõjutavate lingvistiliste faktoritena kontaktis olevate keelte lineaarset ekvivalentsi (*linear equivalence of the languages involved*, nt sõnade järjekord), kategoriaalset ekvivalentsi (*categorical equivalence of the languages involved*), infleksionaalse morfoloogia olemasolu või puudumist (*simple or absent inflectional morphology*), kontaktis olevate keelte leksikaalset sarnasust (*lexical similarity*) või ühist päritolu (*cognate status*). Lähisugulaskeelte kontaktsituatsioone kirjeldades tõstab Muysken esile keeltevahelist sarnasust, nimetades seda kakskeelset keelekasutust lihtsustavaks teguriks (lähemalt Muysken ja Appel 1987). Keeltevahelised ühised kokkupuutepunktid muudavad keelte piirid hägusaks ning “tagavad” leksikaalses mõttes neutraalsed alad, kus kakskeelne kõneleja võib suurema kõrvalekaldumiseta kasutada vorme, mida ta peab normiks oma emakeeles (Andersson 1993: 251–252). Lähedaste sugulaskeelte kontaktide puhul ei kehti mitmed kontaktsituatsioonide üldistused: näiteks seisukohad, et sõnavara laenamine toimub alati enne grammatika laenamist ning põhisõnavara laenamise eeltingimuseks seatakse rääkija kakskeelsus (Thomason 2001: 70–71). Thomason rõhutab, et keelestruktuuri poolest sarnaste kontaktkeelte mis tahes elementide laenamine on lihtsam, kuid grammatiliste struktuuride laenamine on võimalik ka siis, kui rääkija ei valda võõrkeelt sujuvalt.

Ka Lars Johanson koodikopeerimise mudel näeb ühe või teise keelendi kopeeritavuse kõrgemas astmes seost keeletüpoloogiaga (Johanson: sarnasused lihtsustavad kopeerimist), aga ka keelendite atraktiivsusega (*attractiveness*), väites, et mida atraktiivsem on keelend kõneleja jaoks, seda lihtsamini keelend kopeerimisele allub. Vähem atraktiivsed elemendid on stabiilsemad ega allu kopeerimisele. Samas on keelendite atraktiivsus suhteline mõiste. Atraktiivsus moodustub mitme komponendi summast: vormide ja/või struktuuride läbi paistvusest, reeglipärasusest ning keeletüpoloogiast (lähemalt Johanson 2002b: 306–309). Ignoreerida ei saa ka sotsiaalsete tegurite ning sotsiolingvistilise situatsiooni tähtsust.

Kuigi uusi variante tekib keelesisestel põhjustel, mõjutavad uuenduste levikut siiski sotsiaalsed tegurid. Sotsiaalsed tegurid määravad ka selle, miks on keelekontaktide tulemused rühmade lõikes sedavõrd erinevad ning miks on mõned rühmad keele säilitamises edukamad kui teised. Sarah Thomason rõhutab (2001: 21; vt ka Thomason ja Kaufman 1988: 35), et sotsiaalsed faktorid on ainsad, mida tuleb stabiilsuse määramisel arvesse võtta. Lingvistilised faktorid (nagu kontaktkeelte üldine struktuuriline sarnasus) näivad tema arvates olevat täiesti ebaolulised.

Neid seisukohti toetab ka Pieter Muysken (Muysken 2000: 3): kakskeelse kõne esinemisvormid ei sõltu kunagi ainult keeletüpoloogiast, vaid neid suunavad erinevad sotsiolingvistilised tegurid, näiteks kahe keele oskuse aste, rääkija viibimine ükskeelses või kakskeelses režiimis, keeltevaheline poliitiline tasakaal, keelde suhtumine ning suhtluse toimumiskoht. Kuigi struktuuraalsed faktorid määravad paljuski kakskeelse kõne struktuuri, on keeleliste tegurite kõrval võrdselt olulised ka erinevad mitte-keelelised tegurid, millest Muysken nimetab olulisematena keeleoskust (*competence*), keelelist režiimi (*language mode*), normatiivsust (*normativity*), keelehoiakuid (*attitudes*), vanust (*age*), stiili (*style*) ning põlvkondlikku kuuluvust (*generation*) (Muysken 2006: 155–157).

Struktuuriliste ning sotsiolingvistiliste tegurite rolli keelekontaktide arengus on käsitlenud ka Anna Verschik (Verschik 2009 ilmmas). Verschiku hinnangul ei määra ainuüksi struktuurilised ning tüpoloogilised omadused keelekontaktidest johtuvate muutuste tulemusi, kuigi igasugune sarnasus (kas geneetiline, juhuslik või kontaktidest tingitud) suurendab laenamise tõenäosust. Sotsiolingvistilised tegurid ise ei põhjusta muutusi, kuid loovad need tingimused, milles eri keelte kõnelejate vahelised kontaktid on võimalikud.

Mis tahes kontaktidest johtuvate keelemõjude puhul on oluline tegur kõneleja ise. Isegi keele struktuuri suhtes loomulikud innovatsioonid ei levi, kui rääkijal ei ole motivatsiooni nende omandamiseks (Kunnas 2007: 85). Keelekontaktide oluline märksõna on ka prestiiž. Edith Moravcsiku (Moravcsik 1978: 109, viidatud Thomason ja Kaufman 1988: 43 järgi) kontaktlingvistikas paljutsiteeritud hüpotees keelekontaktide tagajärgede ning keele prestiiži seoste kohta ütleb, et keelest ei ole võimalik laenata midagi, kui seda ei peeta laenava keele rääkijate hulgas prestiižseks. Sarah Thomason lisab, et soodsate sotsiaalsete ning lingvistiliste tingimuste korral alluvad kõik keelestruktuuride aspektid keeltevahelisele ülekandmisele (Thomason 2001: 11).

Keelekontaktide tulemusi mõjutavad suuremalt jaolt sotsiolingvistilised tegurid ja pidevalt tehtavates otsustes väljenduvad kõnelejate suhtumised. Keelemuutuse teostumiseks on oma lingvistilised tingimused, kuid isegi nende täitmise korral ei pruugi keelemuutus realiseeruda, kui selleks puuduvad keelemuutust soodustavad keelevälised, sotsiaalsed aspektid (Kurki 2005: 25 ja sealsed viited). Iga keelemuutus koosneb kahest etapist: esiteks, innovatsioon ühe või enama rääkija kõnes, teiseks, innovatsiooni levik kogukonna teiste liikmete keelekasutusse. Kuigi keelekollektiivide liikmed produtseerivad jätkuvalt uusi innovatsioone, jääb neist suurem osa ühekordsesse kasutusse, sest nad ei saavuta kogukonna heakskiitu, mõned aga levivad kontaktide vahendusel ühelt rääkijalt teisele, hakates keelekollektiivis üha sagedamini esinema (Kunnas 2007: 84 ja sealsed viited). Suur osa innovatsioonidest ei realiseeru siiski muutusena keelesüsteemis.

Olulist rolli mängivad kõneleja ka keelehoiakud ja keeleline loovus. Kõnelejad on võimelised keel(t)ega eri viisidel manipuleerima, langetades tahtlikke ja teadlikke valikuid, mis põhjustavad mittetriviaalseid leksikaalseid ja

strukturaalseid keelemuutusi (Thomason 2001: 149–152). Sarah Thomason lisab, et see, kas tahtlikust muutusest kujuneb rääkija idiolektis või keelekogukonnas tervikuna püsiv osa, on sotsiaalse ja lingvistilise tõenäosuse, mitte võimalikkuse küsimus (Thomason 2007: 45).

Rääkijate keelelise loovuse ignoreerimist kritiseerib ka Anna Verschik (Verschik 2004b: 182–187). Loovus on identiteedi konstrueerimisel oluline tööriist, mis mõjutab nii keel(t)e struktuuraalseid omadusi kui kõnelejaskonna sotsiolingvistilist profiili. Intensiivsed keelekontaktid võivad mõjutada kontaktides osalevate keelte struktuuraalseid tunnusjooni ning muuta rääkijate ettekujutust selle kohta, mis on keeleliselt vastuvõetav. Anna Verschik lisab, et oluline ei ole teatud ilmingute esinemissagedus (*frequency*), vaid fakt, et niisuguseid ilminguid esineb.

Seega võib kokkuvõtlikult öelda, et struktuurilised ning sotsiolingvistilised faktorid üheskoos kõneleja individuaalsete eesmärkidega moodustavad tegurite kompleksi, mille toimimismehhanismid ning mõjusuunad sõltuvad konkreetsest kontaktsituatsioonist, kontaktsituatsioon omakorda suunab keelekontaktide edasisi arenguid.

3. SOOME EESTLASED: AJALUGU JA PRAEGUNE SITUATSIOON

Kolmanda peatüki põhieesmärgiks on anda ülevaade Soome hilistekkeliste eestikeelsete kogukondade kujunemisest. Peatüki lõpus kirjeldatakse keelejuhtidega läbi viidud intervjuudele tuginevalt eesti keele kasutusvõimalusi soomekeelses keskkonnas. Peatükis antakse ka lühiülevaade väliseesti keelekujude uurimisest viimasel kümnendil.

3.1. Väliseesti keelekujude uurimisest

Eesti keeleteaduses on pikad väliseesti keelekujude uurimise traditsioonid. Kesksete uurijatena võib nimetada Els Oksaart, Ilse Lehistet, Aarand Roosi, Jüri Viikbergi ning Raimo Raagi. Nimetatud teadlaste uurimustest väliseesti keele vallas on koostanud põhjaliku ülevaate Tiit Hennoste (1998, 2003a), seetõttu neil siinkohal pikemalt ei peatuta, vaid keskendutakse viimasel kümnendil tehtule.

1990. aastate lõpust alates võib väliseesti keelekujude uurimises täheldada uut lainet. Väitekirja autor nimetab seda Tiit Hennoste liigitust (Hennoste 1998) jätkates väliseesti keele uurimise neljandaks perioodiks. Seda perioodi iseloomustab ennekõike huvi tõus eesti keelekujude vastu uutes asukohariikides (Taani, Soome, Leedu, Kanada, Argentina, Saksamaa, Austraalia), aga ka uute uurimissuundade (nt pragmaatilis-konversatsiooniline) rakendamine.

Tuleb nõustuda Tiit Hennostega, kelle hinnangul on väliseesti keelekujude uurimine olnud siiani üksikute uurijate pärusmaa ning iseenda uurimishuvide rahuldamine (lähemalt Hennoste 2003a). Senise suurema lõpule viidud uurimisprojektina (1996–2000) võib nimetada Lundi Ülikooli ja Tartu Ülikooli ühisprojekti “Lõuna-Rootsi eestlased, nende keel ja kultuur.” Selle eesmärgiks oli Lundi eesti kogukonna suulise keeleainestiku kogumine ja keelekasutuse erijoonte (st kogukonna keeleainestiku ja keelekasutuse) kirjeldamine. Projekti raames on valminud Mari Alliku magistritöö (Allik 2002) ning ilmunud intervjuukogumik (Allik, Klaas, Laagus 2004). Suulise kõne lindistusi viidi läbi umbes 68 tundi.

Teise olulise teadusteemana võib nimetada 2004. aastal Uppsala Ülikoolis alustatud uurimust “Estonian in Sweden: grammar and lexicon of a language variety under changing circumstances”¹⁷ (uurijad Raimo Raag, Virve Raag, Leelo Keevallik, Kirsi Höglund). Teema eesmärgiks on kirjeldada rootsieesti keele morfoloogilisi, süntaktilisi, leksikaalseid ja pragmaatilisi arenguid ning võrrelda rootsieesti keelt Eesti eesti keelega. Suulist kõnet on kogutud umbes 240 tundi.

¹⁷ Projekti veebilehekülje aadress on <http://www.finugr.uu.se/estisveng.html>.

Väliseesti keele uurimises on tähtis roll ka Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolil. Eesti keele õppetool korraldas 1997. aastal esimese väliseesti keelekujusid käsitleva seminari ning andis välja temaatilise artiklikogumiku. Samast kogumikust leiab Tiit Hennoste põhjaliku ülevaate (uurijad, uurimisreisid, keeleainestiku kogumine, tulemused jne) väliseesti keele uurimise kohta ajavahemikul 1950–1995 (vt Hennoste 1998, 2003a). Teine väliseesti keele seminar toimus Tartu Ülikoolis 2008. aasta sügisel.

Tallinna Ülikoolis tegeleb väliseesti keele uurimisega Jüri Viikberg (kandiadaavitekirj 1989a). Jüri Viikberg on viimase kümnendi jooksul avaldanud mitmeid eesti- ja võõrkeelseid publikatsioone, milles käsitletakse erinevatest vaatevinklitest Siberi eesti keele küsimusi: keele säilitamine ja keelevahetus, keel ja identiteet ning keelekontaktid. Lisaks Jüri Viikbergile tegeleb Siberi eesti kogukonna uurimisega ka Aivar Jürgenson, kelle doktoritöö (2002) käsitleb Siberi eestlaste identiteediküsimusi. 2005. aastal valmis Helsingi Ülikoolis Ruslan Haarala magistratöö eesti ja soome keele kontaktidest Siberis.

Eesti Kirjandusmuuseumi põhitegevus diasporaa- ja migratsiooniuuringute vallas on Venemaa eesti kogukondade kultuuripärandi jäädvustamine. Väiksemal määral on tegeletud ka läänepoolse diasporaa aineestiku kogumise ning uurimisega.¹⁸ 1997. aastal alustas Tartu Ülikooli geograafia instituudi juures tööd Välis-Eesti Uuringute Keskus. Keskuse eesmärgiks on eestlaste rände, väliseestlaste ajaloo, identiteedi, keele ja kirjanduse uurimine ning väliseestlastega seotud teadusinformatsiooni kogumine ja säilitamine.

Rootsieesti keele tähtsaima uurijana võib nimetada Raimo Raagi. Tema peamine uurimisteema on rootsi laensõnad eesti keeles (doktoritöö 1982 ning mitmed publikatsioonid). Keeleküsimuste kõrval tegeleb Raag ka väliseesti kogukondade ajaloo uurimisega (Raag 1999). Uue teemana on rootsieesti keele uurimisse lisandunud pragmaatika (Leelo Keevallik 2006a, 2006b). Rootsi eestlaste identiteediküsimusi on käsitletud Aune Valk ja Kristel Karu-Kletter (2002, 2005, 2006).

Taani eesti keele uurimisega on tegelenud Maarika Teral (magistratöö 2007). Üksikutes, veel ilmumata artiklites käsitletakse ka Kanada (Harry Mürk), USA (Piibi-Kai Kivik), Austraalia (Mare Kõiva), Argentina (Aivar Jürgenson), Saksamaa (Tiina Kälissaar), Inglismaa (Katrini Hiitam) ning Läti (Lembit Vaba) eesti keelt.¹⁹

Soome eesti keele ning eesti-soome kakskeelsuse uurimine on algusjärgus. Senini on avaldatud üksikuid publikatsioone ning on valminud mõned üli-

¹⁸ Anu Korbi ja Mare Kõiva ülevaatele tuginedes on rootsieestlastelt salvestatud 57 tundi, USA Seattle'i eestlastelt 4 tundi ning Austraalia eestlastelt 31 tundi materjali (Korb, Kõiva 2006: 6). Eesti Rahvaluule Arhiivis on kogutud erinevate projektide raames ("Rahvakultuur eesti asundustes" 1991–2000) Venemaa eestlastelt u 5000 lk käsikirjalist materjali, u 470 tundi helisalvestusi, u 100 tundi videosalvestusi, u 2500 fotot ning umbes 11 400 rahvaluulepala (Korb, Kõiva 2006: 2).

¹⁹ Loetletud artiklid ilmuvad 2009. aasta jooksul kogumikus "Eestlased ja eesti keel maailmas".

õpilastööd. Mitmetes artiklites on käsitletud ka kunagise Soome eesti küla Kabböle ajalugu ning eluolu (Suhonen 1980, Punttila 1996, detailsemalt Mäkeläinen 2006), kuid keeleküsimumustega on siiski vähem tegeletud. Põhjalikumalt on uuritud laste keelelist arengut ja keeleomandamist soomekeelses keskkonnas (Hassinen 2002; Teiss 2005, 2006; Jokela, Paulsen 2009). Üksikutes uurimustes ning artiklites on käsitletud ka täiskasvanute soome keele oskust eesti sisserännanute suulise kõne näitel (Jääskeläinen 1997, 2002). Kuigi Soome eestikeelne elanikkond on ühest või teisest aspektist olnud mitmete uurimuste teema (nt talurahva põgenemine Soome, soomepoisid, Eesti-Soome kultuurisuhted, eesti keelevähemus ühiskondlikest aspektidest vaadatuna), terviklikud diasporaa-uurimused siiski puuduvad. Üheks uurimata perioodiks on ka ajavahemik 1945–1990, mis on ilmselt delikaatse poliitilise küsimusena jäänud uurijate huviorbiidist kõrvale. Nimetatud perioodist saab aimu üksikute mälestusteraamatute põhjal (vt nt Talve 1999, Nivanka 2002).

Soome eestlaskond on huvi pakkunud valdavalt ühiskonnateadlastele. Uuritud on Soome välispäritolu elanikkonna (sh eestlaste) ühiskonda integreerumist (Liebkind jt 2004), eluolu (Pohjanpää jt 2003, Paananen 2005), peresiseseid keelevalikuid, oma emakeele kasutusvõimalusi ja keelekasutusalasid (Pohjanpää jt 2003; Liebkind jt 2004; Tarnanen, Suni 2005) ning kultuuride kokkupuuteid (Jaakkola 1999; Tytti-Talib 1999: 59–61). Mitmetes uurimustes ja artiklites on käsitletud ka eestlaste emigreerumist Soome (nt Kulu 1997; Kyntäjä 1997; Kulu, Kyntäjä 1998; Laanekask 2006; Praakli 2008).

3.2. Mitmekeelne Soome

Soome riigikeeled on soome ja rootsi keel (Kielilaki 1922). Nende kõrval kuuluvad ametlike keelte hulka ka lapi ehk saami, mustlaskeel ehk roma ja viipekeel. Soome suurima keelelise vähemuse moodustavad soomerootslased (5,6% elanikkonnast), vanima põlisvähemuse saamid (0,03% elanikkonnast). Muid keeli kui soome, rootsi või saami keelt emakeelena kõnelejaid elab Soomes 190 538, neist suurima rühma moodustavad venelased²⁰ (48 740). Kuigi Soomet peetakse suhteliselt homogeenseks riigiks – välispäritolu elanikkonna arv moodustab seal vaid 2,7% rahvastiku koguarvust (www.stat.fi) –, on Soome astunud 1990ndate alguses alanud intensiivse sisserände tagajärjel homogeensest ühiskonnast multikeelsete ja -kultuuriliste ühiskondade sekka.

Soome kodakondsust mitteomavate isikute arv püsis alates Teise maailmasõja lõpust kuni 1980. aastateni üsna muutumatuna. Välispäritolu elanikkonna arv hakkas kasvama 1980ndatel ning suurenes hüppeliselt kümmekond aastat hiljem. Selle tingis põgenike ja asüülitaotlejate arvu kiire kasv (põhjusiks Somaalia kodusõda, Jugoslaavia lagunemine, Pärsia lahe piirkonna

²⁰ Siin ei peeta silmas Soome venekeelset põlisvähemust, vaid hilistekkelist venekeelset kogukonda.

probleemid) ning Nõukogude Liidu lagunemisega kaasnenud intensiivse sisse-
rände algus. Immigrantide arvu hüppelisest tõusust hoolimata on Soome välis-
päritolu elanikkonna suurus teiste Euroopa riikidega võrreldes endiselt üks
väiksemaid.²¹ 2008. aasta seisuga elab Soomes 143 256 välisriigi kodanikku:
esimesel kohal on Venemaa (48 740), järgnevad Eesti (22 604), Rootsi (8439)
ja Somaalia (4919) kodanikud. Kokku elab Soomes 218 626 välismaal sündi-
nud isikut (andmed 31.12.2008, www.stat.fi).

Esitatud arvudesse tuleks suhtuda siiski kriitiliselt, sest Soome statistika-
amet lähtub statistiliste andmete koostamisel isiku sünniriigist, mitte aga ema-
keelest. Tõenäoliselt leidub Eesti kodanike hulgas ka vene, ukraina vm ema-
keelega isikuid, kindlasti ka ingerisoomlasi, kelle esimeseks keeleks on kas
vene, eesti või ingerisoomse keel. Eesti väljarändestatistika lubab järeldada, et
Soome eestikeelsed kogukonnad on kõige kiiremini kasvavad väliseesti kogu-
konnad läänediasporaas, niisamuti võib oletada, et Soome eestikeelsest elanik-
konnast on kujunemas läänediasporaas suurim eesti kogukond.

Kuigi Soomes on eestlasi kogu aeg elanud, on 1990ndatel alanud intensiivse
sisserände ning emigratsiooni eri lainete tagajärjel moodustunud uued eesti-
keelsed kogukonnad – uurimuses nimetatakse neid hilistekkelisteks kogukon-
dadeks –, kel pole mingisugust seost ja võib-olla ka kokkupuudet 20. sajandi
esikümnetel emigreerunud või Teise maailmasõja aastatel Soome jäänud
eestlaste järeltulijatega. Seega ei ole kõik Soome eestikeelsed rühmad hilis-
tekkelised. Erinevaid eestikeelseid rühmi eristab erinev ajalooline, kultuuriline,
ühiskondlik ning keeleline kogemus nii asukoha- kui lähteriigis. Käesolev
uurimus piirdub uute, alloktoonsete (*allochtonous*) ehk väljaspool emamaa
geograafilist ruumi kujunenud hilistekkeliste eestikeelsete kogukondade keele-
lise käitumise ja keelekasutuse uurimisega.

Kuigi uurimuses kasutatakse mõisteid *eestikeelne kogukond*, *Soome eesti
keelekollektiiv* ning *Soome eestlased*, ei ole ükski kogukond kunagi staatiline
ega homogeenne, vaid dünaamiline ja heterogeenne. Mis tahes keelekollektiiv
jaguneb alati väiksemateks mikrokollektiivideks ning iga indiviid on sama-
aegselt eri kollektiivide, sealhulgas keelekollektiivide liige. Ka väitekirja keele-
juhid moodustavad heterogeense rühma, kuid nad kuuluvad ühisesse kultuuri-
ja suhtlusvõrgustikku. Neid ühendavad sama emakeel ja sünniriik (esimese
põlvkonna puhul), kuid diferentseerivad sotsiaalmajanduslikud tegurid, nagu
riiki saabumise aeg, emigreerumise põhjused, riigis viibimise eesmärgid ja
alused, keelehoiakud ning suhtumine enamus- ja vähemusrühma(desse), mis
mõjutavad ja kujundavad ühtlasi ka indiviidide keelelist käitumist.

²¹ Saksamaal moodustab välispäritolu elanikkond u 7% (www.destatis.de), Belgias u
9% elanikkonnast (Jamin 2003: 3).

3.3. Soome eestlaskonna kujunemisest

Soome eestikeelse elanikkonna tekkest võib rääkida alates 20. sajandi algusest, mil seal elas arvestatava suurusega eesti kogukond – eri andmetel u 2000 inimest (Nigol 1918: 9, 78; Raag 1999: 51). Esimene põhjalik ülevaade Soome eestlaskonna kohta on ilmunud August Nigoli teoses “Eesti asundused ja asupaigad Venemaal” (1918), mis sisaldab nii arvandmeid kui autoripoolseid kommentaare. Nigoli andmetel elas 1917. aastal Soomes alaliselt u 2000 eestlast: 800 Helsingis, 400 Viiburis ning ülejäänud teistes Soome piirkondades. Helsingi eestlaste kohta kirjutab Nigol (1918: 78) järgmist: “Siia on 30 aasta eest eestlasi tulema hakanud. Waremini oli siin Eesti-Läti sõjawäe kogudus. Praegu (1917) elab Helsingis umbes 800 eestlast, kellel oma kogud, hariduselts lugemiselauaga, raamatukoguga ja Sotsialistide Ühendus (endisest Helsingi Eesti Heategewast Seltsist 1917 ümber muudetud.” Välis-Eesti almanahi Soome kirjasaatja andmetel elas 1920ndate lõpus Soomes u 1500 eestlast, neist 300–400 Helsingis (Välis-Eesti Almanak I 1929: 25). Samast allikast leiab Helsingi eestlaste kohta ka pikema iseloomustuse: “Suurem osa eestlastest elatab oma peresid ja endid mitmesuguste käsitöödega. On ka väikeäriomanikke. Käesoleval ajal on väheseks jäänud kõrgema haridusega Eesti element. Needki vähesed, kes siin olemas, on Eesti asjale kui kustunud lambid. Rohkesti eestlasi on abiellunud soomlastega ja perekonnakeeleks kujunenud Soome keel. Siin sündinud eestlaste lapsed on enamasti keele ja vaimu poolest soomestunud ja Eesti on muutunud neile võõraks ja tundmatuks maaks. Seltsil ei ole selleks jõudu jatkunud, et seda nähet kõrvaldada ja Eesti keelt-meelt päästa.”

Helsingi kõrval elas eestlasi ka Kabböle rannakülas (Pernaja vald, Itä-Uudenmaa). Kabböle ajaloost on teada, et küla tekkis 20. sajandi algusaastatel (Raimo Raagi andmetel 1906, mil üheksa Kuusalu perekonda Porvoo ja Loviisa vahelisele rannikule Pernaja kihelkonda rändasid, vt Raag 1999).²² Tänapäevaks on külast eesti keel kadunud (lähemalt Mäkeläinen 2006). August Nigoli (1918: 78–79) andmetel ulatus eestlaste arv külas u 80ni.

Soome eestlaskonna arv oli veel 1930. alguses 1500 ringis. Kohaliku eestlaskonna hulgas olid ülekaalus naised. Naised olid põhiliselt maja- ja poe-teenijad, mehed valdavalt käsi- ja vabrikutöölised, põllumehi oli 20, ärimehi ja kaupmehi u 30, tööstureid 2–3 ning olid ka mõned üliõpilased. Ülevaate koostaja andmetel oli kohalik eestlaskond vähe organiseerunud: Helsingi Eesti Seltsi kuulus u 70, spordiseltsi Malev 10 isikut (Välis-Eesti almanak 1933: 35).

Ajavahemikul 1928–1944 oli eestikeelse elanikkonna arv umbes 1300. Soome statistika aastaraamatus (STV 1948) esitatud arvandmetest nähtub, et alates 1930ndatest aastatest on Eesti kodakondsust omavate isikute arv pidevalt kahanenud (vt tabel 4). Tõenäoliselt on Eestisse tagasi mindud, mujale

²² Matti Punttila (1996: 298) nimetab Kabbölesse kolunud eestlasi elatustaseme-põgenikeks (*elintasopakolainen*).

Euroopasse emigreeritud või taotletud Soome kodakondsust (arvandmeid perioodil 1928–1944 Soome kodakondsuse saanute kohta vt STV 1946: 80).

Tabel 4. Eesti kodakondsusega isikute arv Soomes 1930–1944²³

Aasta	1930	1931	1933	1935	1937	1938	1941	1942	1944
Arv	1320	1154	821	681	607	556	425	350	277

Perioodil 1928–1940 on Soome kodakondsuse saanud keskmiselt 34 eestlast aastas. Kodakondsuse saanud eestlaste arv neljakordistus (115 positiivse vastuse saanud taotlust) 1941. aastal (Suomen tilastollinen vuosikirja 1944–1945: 50, 80). Arvu kasv on tõenäoliselt tingitud sõjaaja segastest oludest Eestis, mistõttu on paljud Soomes viibinud eestlased pidanud ilmselt turvalisemaks Soome kodakondsuse taotlemist. 1945. aastal oli Eesti kodakondsusega isikute arv 207 (Suomen tilastollinen vuosikirja 1948: 6). Järgmised andmed Soome eestikeelse elanikkonna arvu kohta esitatakse alles 1990. aasta statistikaameti aastaraamatus.

Aigi Rahi-Tamme (2004: 16) uurimuses esitatud eesti rahvastikukaotuste tabeli arvandmetest nähtub, et Saksa okupatsiooni ajal (1941–1944) põgenes Soome u 6000 inimest. 19. septembril 1944 sõlmiti Soome ja Nõukogude Liidu vahel vaherahu, mis sundis Soomes viibinud eestlased riigist lahkuma, kuna sinnajäänuid ähvardas väljaandmine Nõukogude Liidule (Jürjo 1996: 7; Rahi-Tamm 2004: 8). Kuigi apelleeriti rahvusvahelistele turvakoha- ja inimõigusaktidele, jäi see tulemusteta ning Soome ametnikel ei jäänud nn põgenike loovutamisküsimustes teist võimalust kui lähtuda rahulepingust (Graf, Roiko-Jokela 2004: 26–27; samal teemal ka Rautkallio 1979, Roiko-Jokela 1997). Soome nõustus siiski ainult nende isikute otsimise ja loovutamise, keda Nõukogude Liit süüdistas 9. paragrahvi rikkumistes (Graf, Roiko-Jokela 2004: 27–28; vt ka Talve 1999: 215, Nivanka 2002: 192–194).²⁴ Vaherahu sõlmimise järel (ja ka juba enne seda) siirdus suur osa Soomes olnud eestlastest kas legaalselt või illegaalselt Rootsi (lähemalt Uustalu, Moora 1993; Roiko-Jokela 1997; Relvik 2003; Leskinen, Juutilainen 2006). Kohalikud eesti seltsid lõpe-

²³ Andmed STV 1948: 6. Statistika puudub 1939. ja 1940. aasta kohta.

²⁴ Et oma positsiooni Soomes turvalisemaks muuta ning tulevikku kindlustada, taotlesid Soomes viibinud NSV Liidu kodanikud, kaasa arvatud eestlased, korduvalt Soome kodakondsust. Kuni 1953. aastani lükati taotlused peaaegu eranditult tagasi. Soome vaatenurgast lähtuvalt oli ohuks topeltkodakondsus, sest kui elanike loovutused NSV Liidule oleks teoks saanud, oleks valitsenud oht anda välja ka Soome kodanikud. Niisugusesse olukorda ei soovitud sattuda isegi mitte teoreetiliselt (Graf, Roiko-Jokela 2004: 27–28). Olukord hakkas kergemaks muutuma alles pärast J. Stalini surma. Põhjaliku olukorrajelduse ning ülevaate Soomes toimunu kohta annab Jussi Pekkarainen ja Juha Pohjonen uurimus “Ei armoa Suomen selkänahasta: ihmisluovutukset Neuvostoliittoon 1944–1981” (2005), eesti keeles “Läbi Soome kadalipu. Inimeste väljaandmised Nõukogude Liidule 1944–1981” (2008).

tasid tegevuse juba enne Teise maailmasõja lõppu või suleti need hiljemalt pärast sõda (Raag 1999: 110–111; Nivanka 2002: 179, 187–188) ning oma-keelne avalik kultuuritegevus lõpetati. Poliitiline olukord peatas ka väljarände Eestist Soome.

Teise maailmasõja järel Soome jäänud eestlaste kohta on raske täpseid või tegelikke arve leida. Viimased sõjaaja arvandmed esitatakse 1945. aasta seisuga (207 Eesti kodakondsusega isikut), 1947. aasta statistikas eestlasi enam ei mainita (Suomen tilastollinen vuosikirja 1949: 13).²⁵ Järgmised andmed esitatakse 1990. aasta statistikas. Ajavahemikul 1956–1987 mainivad aasta-araamatud Soome kodakondsuse saanud Nõukogude Liidu kodanike hulgas küll nii eestlasi, lätlasi kui leedulasi, kuid nende täpseid arve ei esitata (Suomen tilastollinen vuosikirja 1989: 102).²⁶

3.4. Hilistekkelised eesti kogukonnad

Soome hilistekkelised eestikeelsed kogukonnad on moodustunud Nõukogude Liidu lagunemise (1991) ning Euroopa Liidu laienemise (2004) järgsete intensiivsete väljarändelainete tagajärjel. Uus emigratsioonilaine Eestist Soome algas 1980. aastate keskel: kui 1990. aastal elas Soomes 1394 eesti keelt emakeelena rääkijat, siis 1995. aastal oli vastav arv juba 8710 ning 2004. aasta lõpus 13 978 (andmed Tilastokeskus 2005: 116–117). Soome emigreerumine suurenes pärast Eesti ühinemist Euroopa Liiduga (2004). Erinevatel andmetel on Soomes rohkem või vähem püsivalt elavate eestlaste arv ühinemisele järgnenud aastate jooksul hüppeliselt tõusnud, ulatudes viimastel andmetel 22 000-ni (31.12.2008, www.stat.fi).

Eesti Statistikaameti andmetel (Statistikaamet 1995: 77; 1999: 57) on Soome siirdumise kõrgaeg on olnud 1995. aasta, mil Soome emigreerus 1067 isikut. Need andmed näitavad ka, et sealt alates on Eestist Soome emigreerunud keskmiselt 500 inimest aastas (vt tabel 5).

²⁵ Statistika sisaldab ülevaadet järgmiste riikide kodakondsust omavate elanike kohta: Rootsi, Norra, Taani, Suurbritannia, Madalamaad, Saksamaa, Šveits, Prantsusmaa, Itaalia, Poola, Nõukogude Liit, endine Venemaa (venelased, idakarjalased, ingerlased), Ungari, Ameerika Ühendriigid ja Kanada. Saksamaa ja Ungari osas on statistika ebatäpne.

²⁶ Soome kodakondsuse saanud endiste Nõukogude Liidu kodanike arvu juurde on lisatud märke *Neuvostoliiton kansalaisuus: MI (incl.) Venäjän, Viron, Liettuun ja Latvian kansalaisuus* (Suomen tilastollinen vuosikirja 1989: 102).

Tabel 5. Eestist välismaale lahkunute sihtriigid 1987–1999²⁷

	1987	1988	1989	1990	1995	1996	1997	1998	1999
Soome	137	168	70	139	1067	648	550	510	491
Saksamaa	472	501	698	563	496	463	322	207	196
Rootsi	44	47	42	27	81	74	60	62	55
USA	7	42	78	30	230	231	262	203	147

Ränne ehk migratsioon ei ole kunagi iseseisev ja sõltumatu nähtus: isikute geograafilist liikumist mõjutavad ühiskonnas toimuvad poliitilised, majanduslikud ja sotsiaalsed arengud (Kulu 2000: 7; samal teemal ka Eamets, Philips 2004).²⁸ Sõltuvalt sellest, kas mõjutegur lähtub migratsiooni päritolu- või sihtriigist, eristatakse migratsiooni tõuke- ja tõmbetegureid (*push factors* ja *pull factors*). Tõuketeguriteks võivad olla päritoluriigi kõrge tööpuudus või madal sissetulekute tase, tõmbeteguritena käsitletakse töökohtade olemasolu ning paremaid tasustamisvõimalusi tõenäolises migratsiooni sihtriigis (Werner 1994: 39–40, viidatud Kulu 2000: 7 järgi; vt ka Eamets, Philips 2004: 13). Tiit Tammaru andmetel (Tammaru 2009 jt, ilmumas) jääb väljarände senine kõrghetk 2006. aastasse, mil Eestist siirdus lääneriikidesse üle 5200 inimese. Sama allika andmetel on uusväljaränne teistest riikidest enam suurenenud Suurbritannia ja Soome suunal.

Eesti kodanike puhul on üldisemad Soome emigreerumise põhjused ning riigis viibimise alused etniline tagasiränne (*etninen paluumuutto*), abiellumine Soome kodanikuga ning perede taasühinemine (Pohjanpää jt 2003: 55–56, Liebkind jt 2004: 22). Pärast Eesti ühinemist Euroopa Liiduga (01. mai 2004) on hüppeliselt suurenenud ka tööränne osakaal. Selle kõrval võib uue migratsiooniliigina rääkida ka pendelliikumisest (ka pendelränne), st tööl käiakse Soomes, kuid kodu on endiselt Eestis.

Eesti kodanike ja eelkõige emakeelena eesti keelt rääkivate isikute jaoks on Soome emigreerumine võrreldes teiste Euroopa Liidu liikmesriikide või kolmandatest riikidest kodanikega nii keelelises, kultuurilises kui psühholoogilises mõttes kindlasti valutum. Soome asub geograafiliselt lähedal, sarnane kultuuriruum ning keelesugulus soodustavad kontaktide loomist soomlastega. Oluliste teguritena võib nimetada keelesugulust ja kultuurilähedust, eestikeelse elanikkonna suurust, Eesti geograafilist lähedust ning tihedaid kontakte

²⁷ Andmed ESAA 1995: 7, 1999: 57.

²⁸ Tööjõu sissetoomine kui immigratsiooni eritüüp on põhjuseks komplekssete kontaktisituatsioonide tekkimisele kõikjal maailmas, kuid eriti olulist rolli on kontaktisituatsioonide kujunemises mänginud välistööjõu sissetoomine Lääne-Euroopa tööstusriikidesse (eelkõige Saksamaale), kus tööjõupuudus majanduse ülesehitamiseks Teise maailmasõja järgsetel aastatel tingis vajaduse tööjõu sissetoomiseks valdavalt Lõuna-Euroopa ning Põhja-Aafrika riikidest, mis pani aga aluse uute kontaktisituatsioonide ning keelevähemuste kujunemisele Euroopas (teemast pikemalt Guus, Verhoeven 1998; van Els 2005; Kerswill 2006).

Eestiga, aga ka seadusandlusega reguleeritud tegevust Soome eesti keele- vähemuse haridus- ja kultuuritegevuse toetamiseks. Eestikeelset elanikkonda toetab sisserände järjepidevus, kohapealse eestikeelse elanikkonna väga suur arv ning eestlaste koondumine suurlinnadesse. 2005. aasta seisuga elas rohkem kui pool Soome eestlaskonnast pealinnaregioonis ja selle lähimaakondades: Uusimaal 8101, Varsinais-Suomis 1336 ja Pirkanmaal 847 (Tilastokeskus 2005: 116–117). Ühtlasi on hilistekkelise Soome eestlaskonna vanuskoostis oluliselt noorem kui vanemates väliseestlaste kogukondades idas ja läänes (lähemalt Tammaru jt 2009).

Soome eestlaste kultuurielu olulise osa moodustavad kohalikud eesti seltsid. 1997. aasta oktoobris asutati Tampere Eesti Klubi (TEK, www.eestiklubi.fi). Lisaks klubitegevusele andis TEK välja neli korda aastas ilmunud eestikeelset väljaannet “Eesti Leht” (1997–2003, 2003–2004 nime all “Binokkel”). Klubi põhitegevuseks on eesti kultuuriürituste korraldamine ning tähtpäevade tähistamine, samuti lastele suunatud tegevuse ja eesti keele õppe organiseerimine. Soome eestlaste seltsid tegutsevad veel Kotkas (Kotka Eesti Selts), Turus (Turu-kandi Eestlased), Iisalmis (Iisalmi Eesti Selts), Oulus (Oulu Eesti Klubi), Lappeenrannas (Lappeenranna Eesti Selts) ning Helsingis (Ida-Helsingi Eesti Klubi Koit ja Helsingi Eesti Lastering). Seltside tegevus on jäänud peamiselt kohalikule tasemele, tüüpiliseks tegevuseks on eesti jõulupeo, Eesti Vabariigi aastapäeva, eesti lasteringi ja suvepäevade korraldamine (Soome Eestlaste Liit 2006). 2002. aasta novembris asutasid eri paikkondade eestlaste ühenduste esindajad Tampere Soome Eestlaste Liidu (SEL).

Eesti kultuuri ja eesti keele õppega tegelevaid seltse ning institutsioone on Soomes mitmeid. Soomlastest estofiilide seas on kahtlemata tuntuim 1982. aastal Helsingis tegevust alustanud Tuglase selts (Tuglas-Seura). Kümnekond aastat hiljem (1991) alustas tegevust Soome Eesti-Seltside Liit (SVYL), üleriigiline organisatsioon, mille põhieesmärk on Eesti ja Soome suhete arendamine eri valdkondades. Organisatsiooni kuulub umbes 40 Eesti-seltsi, seltside liikmeskond on suuresti soomekeelne. Pisiseltside põhieesmärk on tutvustada erinevate tegevuste kaudu eesti kultuuri soomekeelsele elanikkonnale. Riiklikul tasandil on eesti kultuuri ning keele tutvustamises kanda suurim roll Eesti Vabariigi saatkonnal Soomes ning Eesti Instituudil.

3.5. Keelevalikud ja eesti keele kasutusväljad

Mikrotasandil avalduvaid keelevalikuid, keele säilitamist ning keelevahetust soodustavaid faktoreid on kakskeelsusuurimustes palju käsitletud (ülevaated meetoditest ja uurimustest Cameron 2003: 192–194; García 2003: 23; Clyne 2003: 20–70; Myers-Scotton 2006: 104–105). Lars Johanson (2002b: 306–310) nimetab keelevalikuid mõjutavate oluliste keeleväliste teguritena kontaktide ajalugu, pikkust ja intensiivsust, rühmadevahelisi võimusuhteid, rääkija (mitmekeelse) keeleoskuse taset ning keelte kasutussuutlikkust. Eesti keele-

teadlastest on keele säilitamise ja vahetumise tegureid analüüsinud Jüri Viikberg (1997: 28–53, 1999: 105–124). Viikberg loetleb relevantsemate teguritena rühma suurust, kompaktsust ning geograafilist kontsentratsiooni. Tähtis on ka kõnelejate suhtumine etnilisse keelde ja asukohamaa keelepoliitika. Kuigi indiviidide keeleline käitumine on põlvkondade lõikes erinev – esimesest põlvkonnast järgnevate põlvkondade suunas liikudes rõhutatakse K1 oskuse vähenemist ning domineerivat K2 kasutamist (nt Lainio 1993: 173; Tannenbaum 2003: 374; Cameron 2003: 188; Winford 2003: 33–34; Nuolijärvi 2005: 294) –, on kontaktsituatsioonid kogukondade lõikes siiski sedavõrd heterogeensed, et need ei vasta kunagi üks ühele. Arengud, mis on iseloomulikud ühele sotsiolingvistilisele situatsioonile, ei pruugi kehtida teises situatsioonis, sest kontaktsituatsioonid pole võrdsed. Pealegi on üksikõneleja keeleline käitumine ennustamatu ning see, mis kehtib ühe rühma või kogukonna puhul, ei pruugi teise kogukonna puhul kehtida.

Keelejuhtide keelevalikute ning keelelise käitumise iseloomustamiseks esitatakse alapeatükis 3.4. intervjuudele tuginevalt lühiülevaade Tampere eestlaste keelevalikutest eri keelekasutusväljadel. Kirjeldatakse ka keelejuhtide suhtlusvõrgustike struktuuri.

3.5.1. Peresised keelevalikud

Keelejuhtide peresiste keelevalikute relevantseim mõjur on rahvus. Rühmavälistes ja rühmasisestes abieludes on eesti ja soome keele valikute suhe ootuspäraselt erinev. Kui rühmasisese abielu (9) puhul on keelejuhi ja abikaasa vaheline põhisuhtluskeel eesti keel (v.a vestlussituatsioonides ühel või teisel põhjusel toimuvad üleminekud soome keelele), siis eesti-soome segaperedes eristuvad erinevad keelevalikud, mille hulgas domineerib soome keel.

Abikaasadevaheline keelevalik kui kokkuleppe küsimus. Eesti-soome abieludes, kus abikaasad esindavad erinevaid keele- ja rahvusrühmi, konkureerib suhtluskeele valikutes kolm keelt: eesti, soome ja inglise keel. Rühmaväliste abielude puhul võib suhtluskeelevalikut paljudel juhtudel ettemääratuks pidada, kuna enamuskeelt rääkiv osapool omandab vähemuskeele staatuses oleva enamuskeele asukohariigis üldiselt harva. Seda kinnitavad ka keelejuhtide väited abikaasade eesti keele oskuse kohta, kus kuueteistkümnest mitte-Eesti kodanikust on omandanud eesti keele neli isikut. Kui rühmasisese abielu (9) puhul on keelejuhi ja abikaasa suhtluskeel ainult eesti keel, siis eksogaamilistes peredes eristuvad erinevad keelevalikud, milles domineerib ootuspäraselt soome keele kasutamine. 11 keelejuhti räägib abikaasaga ainult soome keelt, kolmel juhul domineerib soome keele kasutamine. Kolmes eksogaamilises peres on keelte rollid vahetunud ning dominantkeele positsioonil on eesti keel, st emakeelena soome keelt rääkiv isik on valinud vähemuskeelt toetava tee, kasutades pere suhtluskeelena eesti keelt. Vähemuskeele eelistamist suhtluskeelena seletavad mitmed asjaolud, mille hulgas näivad olevat relevant-

semad soomlase Eesti-kogemus ning tema suhtumine Eestisse (nimetatud isikutel oli juba enne abiellumist isiklike kontakte nii Soome kui Eesti eestlastega). Oluline roll on kindlasti ka eesti keele oskusel – kõik kolm valdavad eesti keelt väga hästi. Läbivalt soome keelt kasutavates peredes on soomlasest osapoole eesti keele oskus puudulik või olematu ning puuduvad ka isiklikud kontaktid Eesti ja eestlastega.

Keelevalikud suhtluses teise põlvkonnaga. Enamik (65%) keelejuhte kasutab lastega kõneldes eesti keelt. Emakeelena eesti keelt rääkiva osapoole ning teise põlvkonna vahelises suhtluses eristub kolm teadlikult kujundatud ning rakendatavat keelestrateegiate süsteemi (sõnastatud keelejuhtide ütluste järgi):

- 1) kumbki vanem räägib oma emakeelt (st põlvkondadevahelises suhtluses on kasutusel mõlemad keeled);
- 2) emakeel on ema keel (st pereliikmete vahelise põhisuhtluskeelena kasutatakse eesti keelt);
- 3) isa maa, aga ema keel (st pereliikmete vahelise põhisuhtluskeelena kasutatakse eesti keelt).

Lähtuvalt perede keelevalikutest ning eesti keele edasi andmisest järgmisele põlvkonnale võib keelejuhid tinglikult jagada keele säilitajateks ning keelevahetajateks. Niisugune jagunemine ei ole kindlasti lõplik, sest inimese keelevalikud võivad aja jooksul muutuda. Peresisene soome keele kasutamine ei tähenda ka lõplikku keelevahetust selles mõttes, nagu oleksid keelejuhid eesti keele kasutamisest täielikult loobunud. Pigem on nende keelekasutus kindlalt piiritletud: pere suhtluskeel on soome keel, teiste eestlastega suheldes kasutatakse eesti keelt.

Peresiselt paralleelselt kasutatavad keeled võivad hakata omavahel konkureerima, mis toob sageli kaasa lõpliku valiku ühe või teise keele kasuks. Kolmes peres on toimunud (ja kahes toimumas) perekonnasisene keelevahetus ehk eesti keel on asendunud (või asendumas) soome keelega. Keelevahetuse toimumises on tihtipeale suunaandjaks teise põlvkonna esindaja, kes on üldjuhul sündinud Soomes, käib soomekeelses koolis ning kelle soovimatus eesti keelt rääkida väljendab negatiivset suhtumist eesti keelde. Keelevalikutes ning vähemuskeele kasutamises mängib olulist rolli ka vanemate keeleline käitumine, suhtumine ning tõekspidamised, mis määravad nende keelelise käitumise. Keelejuhtide kommentaaride põhjal eristuvad neli peamist keelevahetust suunavat tegurit: 1) abikaasa negatiivne suhtumine eesti keelde, 2) lapse negatiivne suhtumine eesti keelde, 3) laste raskused keeleomandamisel ning 4) keelejuhi isiklikud põhjused.

Kuigi esimese põlvkonna omavaheline suhtlus toimub eesti keeles, ei tähenda see automaatselt sama keelevalikut teise põlvkonna poolt. Merja Tarnanen ja Minna Suni (2005: 16) väidavad oma uurimuses, et mida väiksemad lapsed peres on, seda tõenäolisemalt toovad nad asukohariigi keele kooli ning sõprade kaudu koju. Elukohariiki vahetanute esimese põlvkonna noore-

mad lapsed elavadki tihtipeale erinevas keeleümbruses kui näiteks perede vanemad lapsed. Mitmete perekondade näitel võib vanemate ja lastevahelise keelekasutuse puhul rääkida kakskeelsest diskursusest (*bilingual discourse*), st vanemate ja lastevahelises suhtluses on kasutusel mõlemad keeled (nt vanemad kasutavad lastega järjekindlalt eesti keelt, lapsed vastavad ja räägivad soome keeles) (sama on täheldanud ka Michael Clyne 2003: 44 ning Magdolna Kovács 2004: 207). Keelejuhtide hinnangul võib laste soome keele kasutamist tõlgendada nende süveneva negatiivsusest eesti keele kasutamise suhtes.

Eesti-soome peredes on eesti keel teise generatsiooni vahelises suhtluses selgelt piiratumas ulatuses kasutusel – üldjuhul kasutab teine põlvkond omavahelises suhtluses peaaegu eranditult või domineerivalt soome keelt. Situatsioonides, kus võib valida vestluspartneri ja selle järgi keele, on suhtluskeeleks osalusvaatluste alusel soome keel. Teise põlvkonna vahelisi keelevalikuid näib kaudselt mõjutavat see, kui palju on esimesel ja teisel põlvkonnal kontakte teiste omavanuste eesti keelt rääkivate teise põlvkonna esindajatega. Mida rohkem on vanematel ja nende lastel kontakte eestlaste või eestikeelsete perekondadega, seda stabiilsem on lastevaheline suhtluskeel ning seda rohkem kasutatakse omavahelises suhtluses eesti keelt.

Seda, kas eesti keelt kasutatakse kodukeelena, näib oluliselt mõjutavat keelejuhi Soome saabumise aeg ja saabumise ajal Eestis valitsenud poliitiline situatsioon. Keelejuhid, kes on saanud Soome Nõukogude Liidu perioodil või vahetult pärast Eesti taasiseseisvumist, kalduvad keelevalikutes eelistama soome keelt. Seevastu 1990. aastate keskpaigas või hiljem Soome saanud on pigem keele säilitajad. Soome saabumise ajal on omakorda seos keelejuhtide ühise ajalookogemuse ja Eesti-identiteediga. Keelejuhid, kes on Eesti taasiseseisvumist isiklikult kogenud ja osalenud sellele eelnenud poliitilistes sündmustes (Balti kett, laulev revolutsioon), on ka emakeele kasutamise osas keeleteadlikumad.

Üksnes keelejuhtide positiivsest suhtumisest eesti keelde jääb põhikeele valiku langetamisel siiski väheks. Rühmavälise abielu puhul näib olevat oluline pigem see, kuidas suhtub Eestisse ja eesti keelde keelejuhi abikaasa. Suhtumine on omakorda seotud mitme teise teguriga, mis tingivad eesti keele kasutamise kodukeelena: abikaasa eesti keele oskus, isiklike Eesti-kontaktide olemasolu ja Eesti-kogemus. Need tegurid kokku kujundavad keelejuhi abikaasa positiivset suhtumist eesti keelde, Eestisse ja kõigesse Eestiga seonduvasse. Siiski on alusetu arvata, nagu tähendaks soome keele valik automaatselt negatiivset suhtumist Eestisse ja eesti keelega seonduvasse. Nagu kinnitavad mitmed uurimused, ei põhjusta keelevahetus automaatselt identiteedi või grupilojaalsuse kaotust (Jürgenson 2002: 200). Enamasti on keelevahetus tingitud isiklikest põhjustest, millel ei pruugi olla seost keelejuhi suhtumisega konkreetsesse keelde või rühma. Mitmed keelejuhid on valinud pere põhikeeleks teadlikult soome keele, kuid samas osalevad aktiivselt Tampere Eesti Klubi tegevuses ning edendavad eestikeelset kultuuri- ja hariduselu.

Soome hilistekkeliste vähemusrühmade keelevelikuid eri keelekasutusväljadel ning keele edasiandmist järgmisele põlvkonnale on uurinud Karmela Liebkind ja tema kolleegid (Liebkind jt 2004). Uurimuse tulemusena joonistub välja seos soome keele oskuse ning keelevelikute vahel, mis omakorda markerib keelevelikute heterogeensust: mida paremini oskavad vastanud soome keelt, seda haruldasem oli üksnes emakeele kasutamine peresiseses suhtluses oma lastega. Umbes pooled vene ja kaks kolmandikku eesti naistest kasutavad lastega kas peamiselt või ainult soome keelt, mis on omakorda seletatav eksogaamiliste abielude rohkusega. Liebkind analüüsib ka haridustaseme rolli keelevelikutes. Selgub, et kõrgharidusega keelejuhid (v.a ingerisoomlased) kasutavad rohkem oma keelt (eesti või vene keelt), sõltumata sellest, kui hästi nad soome keelt oskavad. Soome eestlastele kui keeleliselt käitumiselt äärmiselt heterogeensele rühmale viitavad ka Minna Suni ja Merja Tarnanen (2005: 10–11) uurimuse tulemused.

3.5.2. Eesti ja soome keel töökohas

Töökoha suhtluskeelena on dominantkeele rollis ootuspäraselt soome keel, kuid ka eesti keele kasutamine pole välistatud. Eesti keele kasutamise võimalused avalduvad erinevates seostes: 1) eesti keel on suhtluskeel eestlastest kolleegidega, 2) eesti keel on suhtluskeel soomlastest kolleegidega, 3) eesti keel on klientidega suhtlemise keel.

Töökohas regulaarselt ja ainult soome keelt kasutavaid keelejuhte on 14. Need keelejuhid töötavad riiklikes ameti- ja haridusasutustes, kus nii juhtkond, kolleegid kui kliendid on soomlased või soome keelt rääkivad isikud. Seitse keelejuhti on tööl rohkem või vähem eesti keelega seotud, kuna nende töökaaslasteks on kas eesti keelt emakeelena rääkivad samades tööülesannetes olevad kolleegid või eesti keelt oskavad ning eesti keelt keelejuhiga tööl rääkida soovivad soomlastest kolleegid. Seega täidab eesti keel mitmete keelejuhtide puhul tööülesannetevälise, nn informaalset suhtluskeele rolli, soome keel aga formaalse keele rolli tööülesannete täitmisel ning suhtluses juhtkonna või kõrgemal tööpositsioonil olevate kolleegidega (kes on rahvuselt soomlased).

Eestlastest töökaaslasti on seitsmel vastanud, kuid ka neil on keelevelikud diferentseerunud: soome keel on tööülesannete keel, eesti keel on informaalne suhtluskeel. Eesti keele kasutamine osalise töökeelena oleks teoreetiliselt võimalik ka haridusasutustes töötavate keelejuhtide puhul (6), kes puutuvad kokku eesti päritolu laste ja nende vanematega. Kuigi mõlema osapoole suhtluskeel on hariduskontekstis soome keel, esineb eesti keel mõnes mõttes töökeele funktsioonis, kuna eesti keel on haridusega seonduvatel teemadel suhtluskeeleks laste vanematega.

Keelekasutus varieerub neil keelejuhtidel (4), kes töötavad oma ettevõttes. Ettevõtete tegevusest ja spetsiifikast lähtuvalt on kaks neist suunatud pigem

soomekeelsetele, kaks eesti- ja venekeelsetele klientidele. Töökohtades kasutatavad keeled määrab klientide etniline taust, eriti eesti- ja venekeelsetele klientidele suunatud ettevõtetes. Töökeeled varieeruvad kolme keele (eesti, vene ja soome keel) vahel ning dominantkeelt keelejuhtide hinnangul töökontekstis ei eksisteeri.

3.5.3. Eesti ja soome keel ametlikes institutsioonides

Ametlike institutsioonide all mõeldakse uurimuses koduväliseid avalikke argielu kommunikatsioonisfääre, millega keelejuht igapäevaelus kokku puutub. Keelejuhtidel paluti kirjeldada keelevalikuid kahes valdkonnas, st ametiasutustes (nt maksuamet, tööhõiveamet, pank) ning erinevate teenuste puhul (kaubandus, iluteenused). Tulemused näitavad, et soome keelel on kõikides valdkondades sajaprotsendiliselt ametliku keele staatus.

3.5.4. Eesti ja soome keel suhtlusvõrgustikes

Sotsiaalne võrgustik viitab keerukale suhete võrgule, mis seob inimest teistega kas otseselt või kaudselt sõpruse, suguluse, naabruse, ühise töökoha ja sealt tekkinud sotsiaalsete suhete kaudu (Hennoste 2003b: 11; vt ka Mets, Praakli 2007: 799–784). Võrgustiku aluseks on indiviidi konkreetset sotsiaalsed kontaktid, inimesed, kellega tegelikkuses interaktsioonis ollakse. Üksikisiku seisukohalt moodustavad tema sotsiaalse võrgustiku kõik teda ümbritsevad inimesed, kellega ta tihedamalt või harvemini läbi käib.

Tampere eestikeelset elanikkonda iseloomustavad tihedad kontaktid kohalike eestlastega ning suures osas eestikeelsed suhtlusvõrgustikud ja lähikontaktid. Eestikeelsete võrgustike koosseisu võib seletada kohaliku eestlaskonna suhteliselt suure arvu ning eestlaskonda koondava Tampere Eesti Klubi (TEK) aktiivse ja stabiilse tegutsemisega – see mõjutab kontaktide kujunemist, eestikeelsete kontaktide teadlikku eelistamist ning tegevust eestikeelsete kontaktide arvu suurendamise suunas. Kontaktide niisugust struktuuri tuleb pidada loomulikuks, sest sama on näidanud erinevad kakskeelsus- ning sotsiaalsete võrgustike uurimused – mida suurem on ümbritsev omakeelne kogukond, seda rohkem on kontakte omakeelsete inimestega (vt nt Naseh-Lotfabbadi 2002: 26–27).

Keelejuhtide lähikontaktid²⁹ jagunevad rahvusliku koosluse põhjal järgmiselt: 1) ainult eestlased (5 keelejuhti); 2) ainult soomlased (3 keelejuhti);

²⁹ Uurimuse autor mõistab lähikontaktide all keelejuhi isiklikke, kolme kõige lähedasemat kontakti. Kontaktide põhjal joonistuvad välja keelejuhtide suhtlusvõrgustikud, nende omavaheline seotus ja indiviidide roll üksteise elus, samuti võrgustikusisene interaktsioon ning võimalikud mõjukanalid. Keelejuhid mõistavad lähikontaktide all

3) kaks eestlast, üks soomlane (10 keelejuhti); 4) kaks soomlast, üks eestlane (7 keelejuhti); 5) ühe või kahe kontaktina muud rahvused: venelased (3), inglased (2), sakslane (1).

Lähikontaktid soomlastega ei tähenda automaatselt soome keele kasutamist. Nii kasutavad kolm keelejuhti soomlastega hoopis eesti keelt. Keelejuhid, kelle kontaktide hulka kuuluvad vene, inglise ja saksa emakeelega isikud, kasutavad suhtluskeelena vastavalt vene, inglise või saksa keelt. Keelekasutus suhtlusvõrgustikes pole alati kindlates raamides. Eesti ja soome keele valiku tingivad sageli teised vestluspartnerid, vestlussituatsioon ning vestlusteema. Nii on näiteks viisakusprintsipiibist lähtuvalt eestlastevahelises suhtluses levinud soome keele kasutamine, kui seltskonnas viibib eesti keelt mitteoskavaid soomlasi.

Suhtlusvõrgustike koosseisu mõjutab abielutüüp ehk see, kas keelejuht on abielus eestlase, soomlase või mõne teise rahvuse esindajaga. Lähtudes keelejuhtide kommentaaridest, on põhilisteks kontaktideks eestikeelsed nn sõbrannasuhted, teisel kohal on kontaktid TEK-iga ning seejärel tulevad soomekeelsed kontaktid. Eestlasega abielus olevatel keelejuhtidel on võrgustikukontaktide üldarv väiksem, kuna puuduvad aktiivsed suguluskontaktid. Silmast silma kohtumisvõimaluste puudumine ei tähenda siiski kontaktide täielikku puudumist, erinevused seisnevad kontaktide avaldumisvormides – sel puhul eksisteerivad need aktiivsetena Interneti ja muude tehniliste vahendite kaudu. Nagu kinnitab ka Karmela Liebkindi uurimus, võivad suhted kodumaale jäänud sugulastega endiselt väga tähtsad olla, hoolimata sellest, et harva kohtutakse (Soome eestlaste ja venelaste suhtlusvõrgustikest lähemalt Liebkind jt 2004: 179–197; vt ka Reuter, Jaakkola 2005: 28).

Eesti-soome abieludes on keelejuhtidel üldiselt vähem eestikeelseid ning rohkem soomekeelseid kontakte. Abielusid iseloomustab soomekeelsete kontaktide suurem hulk, kuid vaadeldes suhete laadi, selgub, et soomekeelsed kontaktid on valdavalt abikaasakesksed või tulenevad abikaasa isiklikest kontaktidest, mida võib nimetada ühisteks või jagatud kontaktideks, kus keelejuht võtab üle abikaasa kontaktid, arvestades neid isiklike kontaktidena. Eksogaamilised abielud tähendavad üldiselt suuremaid võrgustikke, kuna keelejuhid on nendes ootuspäraselt lisaks isiklikele kontaktidele seotud soomlasest abikaasa kaudu saadud kontaktidega. Keelejuhtide kontaktid on kokkuvõttes järgmised: 1) keelejuhi kolm lähikontakti; 2) abikaasapoolsed sugulussidemed (mehe vanemad, vanavanemad, õed-vennad); 3) abikaasa sõbrad. Kontaktide niisugune jagunemine (minimaalse varieerumisega) iseloomustab kõiki ekso-

inimesi, kes on nende jaoks kõige lähedasemad Soome-kontekstis. Vähem mainitakse kaugemal elavaid sõpru, kuid see ei pruugi tegelikkuses tähendada, et kontaktid väljaspool Soomet elavate isikutega tõepoolest väiksemad oleksid. Keelejuhtide kommentaarid lubavad oletada, et keelejuhtide argielus eksisteerivad tegelikkuses kahte liiki lähikontaktid: 1) kontaktid, mis on olulised ja aktuaalsed siin ja praegu ehk ühes geograafilises ruumis (st Soomes) ning 2) kontaktid, mis on aktuaalsed ning lähedased teises geograafilises ruumis (st Eestis). Kahel kontaktide rühmal ei ole omavahelist kokkupuudet või on see minimaalne.

gaamiliste abielude keelejuhte, erinevusi esineb eelnevalt loetletud kontaktide tüüpide tähtsuse järjekorras.

25 vastanust on Soomes elavaid lähisugulasi üheteistkümmel keelejuhil. Mitte-ingerisooma taustaga keelejuhtide hulgas on kaks keelejuhti, kelle lähisugulased elavad samuti Soomes ning keelejuhiga samas linnas. Kolme keelejuhi puhul elavad Soomes ka nende lapsed, kes moodustavad omaette leibkonna. Lähikontaktide rahvuslik struktuur näitab, et keelejuhtide võrgustikud on tegelikkuses üsnagi homogeensed, koosnedes suurema osa keelejuhtide puhul ainult eestlastest. Heterogeensed võrgustikud on iseloomulikud mitte-eestlasega abielus olevatele keelejuhtidele. Võrgustike heterogeensus ja homogeensus on seotud Soomes elatud perioodi pikkusega, see tähendab, et mida kauem on indiviid Soomes elanud, seda rohkem tal on soomekeelseid kontakte. Soomekeelsete kontaktide esinemise rohkus on seotud ka soome keele oskuse ning soome keele omandamise viisiga. Soomekeelsemad on nende keelejuhtide võrgustikud, kes valdasid soome keelt juba enne Soome emigreerumist või kes on omandanud soome keele valdavalt suhtluse või meedia kaudu, vähem soomekeelsed aga nende keelejuhtide võrgustikud, kes on omandanud soome keele teadliku keeleõppimise tulemusena (näiteks kursustel). Heterogeensed võrgustikud on iseloomulikud nendele keelejuhtidele, kelle abikaasa ei ole rahvuselt soomlane ega eestlane (kaks keelejuhti) – mõlema keelejuhi võrgustikus on olulisel kohal ingliskeelsed kontaktid, ühel keelejuhil ka saksakeelsed kontaktid.

Mitmetel Pirkanaa eestlastel on võrgustikes olulisel kohal ka venekeelsed kontaktid. Venekeelsete kontaktide rohkus on jällegi iseloomulik ingerisooma taustaga keelejuhtidele, kuid venekeelsete kontaktide osakaal on seotud ka Soomes elatud perioodi pikkusega: mida kauem on keelejuht Soomes elanud, seda rohkem kuulub tema võrgustikku vene keelt emakeelena rääkivaid keelejuhte. Venekeelsete kontaktide osakaalu võib ühelt poolt seletada keelejuhi ja võrgustiku liikmete ühise päritoluga. Kuigi Soome statistikas ei eristata Eestist Soome emigreerunud emakeele põhjal, võib erinevatele uurimustele (nt Liebkind jt 2004, Tarnanen ja Suni 2005) tuginevalt oletada, et Eestist Soome emigreerunud venekeelse elanikkonna arv on üsna suur. Teise põhjusena võib nimetada ühiste kogemuste jagamist uude ühiskonda integreerumisel, kus ühesugusest taustast võivad olla tingitud ühesugused kogemused, mis omakorda soodustavad omavaheliste suhete kasvu. Venekeelsete kontaktide rohkus on lisaks Soomes elatud perioodi pikkusele seotud ka keelejuhtide vanusega. Mida vanema keelejuhiga on tegemist, seda suurem on venekeelsete kontaktide osakaal tema võrgustikus. Noorematel keelejuhtidel kontaktid venekeelsetega puuduvad. Samuti puuduvad neil kontaktid muu Soome välispäritolu elanikkonnaga.

Pirkanaa eestlaste kontaktid on suures osas ühekordsed, st keelejuhid on omavahel kontaktis ühe kokkupuutepunkti kaudu (suhtlusvõrgustike analüüsimise terminoloogiast lähemalt Mets, Praakli 2007: 779–784). Mitmekordseid võrgustikke, kus keelejuhid puutuksid omavahel kokku erinevates vald-

kondades, esineb üksikute vastanute puhul. Põhilisteks mitmekordsete suhete kokkupuutepunktideks on lähikontaktid, töö ning vaba aeg. Konkreetsetest kokkupuutepunktidest rääkides on suurema osa keelejuhtide jaoks ühiseks tegevussfääriks Tampere Eesti Klubi (TEK). Mitmekordsed kontaktid on iseloomulikud pigem ingerisooe taustaga keelejuhtidele, kelle puhul kattuvad sugulussuhted, vaba aeg ning aktiivne osalemine Tampere Eesti Klubi tegevuses.

Pirkanmaa eestlaste praegused suhtlusvõrgustikud erinevad keelejuhtide hinnangul algperioodi võrgustikest. Need erinevused peegeldavad võrgustike kujunemise loomulikku protsessi, kus alguses haaratakse kinni kõikidest kontaktidest, mis uue olukorra või ühiskonnaga harjumist ning integreerumist soodustaksid, hiljem, isiklike kogemuste kasvades, toimub kontaktide ja võrgustike osas "loomulik kadu" ja ümberkujunemine. Soome keelt emakeelena kõnelejatega luuakse kas teadlikult või alateadlikult rohkem kontakte, kuna enamuskeelsete kontaktide rohkus on keelejuhile kasulik. Soomekeelseid kontakte kasutatakse "hüppelauana" ühiskonda integreerumisel ning materiaalse heaolu saavutamiseks. Niisugune käitumine võib olla teadlik või mitte-teadlik, kuid selle positiivseks jooneks tuleb pidada vähemusrühma kuuluva indiviidi tõenäoliselt kiiremat ühiskonda integreerumist, paremat keeleoskust ning ühiskonnas paremat toimetulekut, olgu see siis materiaalselt või psühholoogilist laadi.

Eksogaamiliste abielude võrgustikud on püsinud suhteliselt stabiilsena kogu Soomes elatud aja jooksul. Suurenenud on eestikeelsete kontaktide osakaal. Eesti kodanikuga abielus olevate keelejuhtide võrgustikud on aja jooksul muutunud soomekeelsetest eestikeelsemateks. Mitmete keelejuhtide puhul on soomekeelsed kontaktid asendunud isiklike eestikeelsete kontaktidega, tõrjudes soomekeelsed kontaktid tahaplaanile. Mida kauem on keelejuhid Soomes elanud, seda rohkem esineb neil eestikeelseid kontakte või on kõik lähikontaktid eestikeelsed. Võrdluseks – keelejuhtide väitel ei tundud Soome emigreerudes ühtegi Soomes elavat eestlast, küll aga oldi kontaktis soomlastega. Seega võib järeldada, et soomekeelseid kontakte peetakse olulisteks ja hinnatakse esmajärgulistena pigem Soome tulemise algperioodil, kuid mida kauem on isik soomekeelses ühiskonnas elanud, seda rohkem esineb võrgustikus eestikeelseid kontakte ning otsitakse teadlikult rohkem kontakte kaasmaalastega.

Soome eestlaskonna suhtlusvõrgustikke on käsitletud neljas uurimuses (Pohjanpää jt 2003; Liebkind jt 2004; Tarnanen, Suni 2005; Reuter, Jaakkola 2005). Kõikide uurimuste põhirõhk lasub immigrantide ühiskonda integreerumise analüüsil, mille ühe komponendina käsitletakse ka immigrantide sotsiaalseid suhteid. Karmela Liebkindi ja tema kolleegide uurimuse järgi on pooltel uurimuses osalenud eestlastel enamik või kõik lähedasemad sõbrad soomlased, seevastu viiendikul on kõik või enamik sõpru eestlased. Eestlaste integreerumine soomlaste võrgustikesse oli venekeelsete ja ingerisooe rühmadega võrreldes tugevam ka siis, kui arvestati vastanute vanust, sugu, Soomes elatud

aega, paikkonna suurust, perekonnaseisu, sotsiaalmajanduslikku positsiooni, soome keele oskust ja abikaasa etnilise tausta mõju. Sarnased tulemused on saanud Kirsti Pohjanpää (2003), kelle uurimuse tulemuste järgi kuulub umbes 70% küsitatud eestlaste suhtlusvõrgustikesse sünnipäraseid soomlasi. Tarnase ja Suni (2005: 21) uurimuse järgi on Soome venekeelsel elanikkonnal (ei puuduta Soome põlisvenevähemust, vaid hilistekkelist venekeelset elanikkonda) ja eestlastel kõige tihedamad suhted soomlastega: peaaegu kõikidel on soomlastest sõpru ja paljudel ka Soomes sündinud abikaasa. Ainult üksikutel juhtudel (3–6%) ei kuulunud eestlane soomlaste võrgustikesse (Tarnanen, Suni 2005: 14). Karmela Liebkindi (2004: 184) uurimuse järgi on pooltel eestlastel enamik või kõik lähedased sõbrad soomlased, igal viiendal on kõik või enamik lähedasi sõpru eestlased.

Kuigi suhtlusvõrgustike ja keelelise käitumise vahelised seosed on leidnud kinnitust mitmetes kakskeelsust käsitlevates uurimustes (vt eestikeelne ülevaade Mets, Praakli 2007), tuleks ka suhtlusvõrgustike teooriasse kriitiliselt suhtuda, sest ainuüksi võrgustikud ei pruugi kõiki keelelise käitumise aspekte seletada, samuti ei pruugi konkreetsesse võrgustikku kuulumine olla indiviidi jaoks primaarse tähtsusega.

3.5.5. Keelejuhtide kontaktid Eestiga

Keelejuhtide füüsilised kontaktid Eestiga (st Eestis käimine) on väga tihedad. Eestis viibimine on seotud konkreetsete tähtpäevade, pühade, suguvõsaürituste ja perekondlike sündmustega. Samuti veedetakse enamik suvepuhkusest Eestis. Keelejuhtide jaoks on oluline veeta jaanipäev Eestis, seda peetakse Eesti-kontaktide puhul kõige olulisemaks pidepunktiks. Erinevalt jaanipäevast ei peeta aga jõulude Eestis tähistamist oluliseks.

Kuigi füüsilised kontaktid Eestiga on keelejuhtide hulgas erinevad, hindavad keelejuhid kontakte Eestis elavate sugulaste ja tuttavatega tihedateks, ja seda tänu Interneti kaudu avalduvatele tehnilistele võimalustele (Skype, Orkut, MSN, Facebook, Twitter). Tehniliste võimaluste kättesaadavus ning nende aktiivne kasutamine on olulised ka Eesti-teadlikkuse ning ühiskondlike, majanduslike ja kultuuriliste sündmustega kursis olemiseks. Enamik keelejuhtidest hoiab ennast igapäevaselt kursis Eestis toimuvaga, lugedes Interneti vahendusel eestikeelseid ajalehti või kuulates igapäevaselt eestikeelseid raadiosaateid. Tähtsaimateks sidepidamisvahenditeks ning Eesti-informatsiooni hankimiseks peetakse Internetti ning selle erinevaid tehnilisi võimalusi.

Keelejuhtide kommentaaridele tuginevalt on 80% meediatarbimisest soomekeelne: jälgitakse Soome riiklikke ning erakanaleid, Interneti vahendusel eestikeelsete saadete jälgimine on marginaalne. Eestikeelsete ajakirjandusväljaannete tarbimine on levinud põhiliselt Interneti vahendusel.

Kokkuvõtteks. Kuigi Soome eestikeelsete kogukondade puhul võib paralleele tõmmata mis tahes sisserännanute keelesituatsioonidega, kus emakeele kasutus paigutub üldiselt mitteformaalsete keelekasutusväljade raamidesse, on Soome eestikeelsed rühmad keeleliselt ja sotsiodemograafiliselt struktuurilt väga heterogeensed ega moodusta ühtset etnilist ning keelelist vähemusrühma. Käesoleva uurimuse keelejuhtide keelelise käitumise põhjal võib järeldada, et soome keele domineerimine ühiskondlikul tasandil ei välista eesti keele kasutusvõimalusi, vaid kakskeelse kõneleja keelevelikuid iseloomustab varieerumine situatsioonide ning keelekasutusväljade lõikes.

Eesti ja soome keel on lähedased sugulaskeeled, mis ei ole kontaktsituatsioonide arengut arvesse võttes kindlasti tähtsusetu. Eesti keele oskamine ning õppimine on nii ajaloolistest, kultuurilistest kui keelelistest teguritest johtuvalt soomekeelse elanikkonna seas kahtlemata teadlikum ning eesmärgipärasem valik kui mõne teise Soome immigrantkeele õppimine. Seega ei toimu eestlaste-soomlaste vahelised vestlused tingimata soome keeles, vaid olenevalt soomlasest vestluspartneri eesti keele oskusest on võimalikud vestlussituatsioonid vahelduvad ning paindlikud keelevelikud, sealjuures ka läbivalt eesti keeles toimuvad vestlused. Tähtsusetu ei ole ka minimaalse või passiivse keeleoskuse roll, mis lähedaste sugulaskeelte staatusest tulenevalt ei välista suhtluse võimalikkust ning edukust ka madalama keeleoskuse puhul (vastavalt siis eesti või soome keeles). Seega ei ole vestluste põhikeel kunagi stabiilne, vaid johtub vestlussituatsiooni mõjutavatest teguritest (ennekõike vestluspartnerid, keeleoskus ning vestlusteema). Eestlastevahelises suhtluses ainult soome keelt rääkida eelistavaid isikuid keelejuhtide seas ei ole. Eelpool kirjeldatud peresisised keelevelikud ei tule siinkohal arvesse, sest kakskeelsete perede keeleline reaalsus on teistsugune ning mõlemate keelte paralleelne peresisene kasutamine on ootuspärane.

4. TÄIELIK KOPEERIMINE

Uurimuse neljandal peatükil on kaks eesmärk. Esimestes alapeatükkides kirjeldatakse kontaktide mõjusuundi asümmeetrilise kontaktsituatsiooni näitel. Seejärel võetakse vaatluse alla koodikooperimise mudeli esimene aste: täielik kooperimine. Peatüki eesmärgiks on kirjeldada täielike koopiate esinemist keelejuhtide suulises kõnes, vaadelda täielike koopiate esinemispõhjust ning nende funktsioone kakskeelses kõnes.

4.1. Kooperimise suunad

Tampere eesti kogukonna kontaktsituatsiooni tüüpi võib nimetada keele säilitamiseks (vt alapeatükk 2.3. Sarah Thomasoni ja Terrence Kaufmani seisukohad). See tähendab, et kõnelejad kasutavad rahvuskaaslastega suheldes põhi-keelena eesti keelt. Emakeeles avalduvad K2 mõjust johtuvad kontaktilmingud, nende kvantiteet ja kvaliteet on seejuures teisejärgulised, oluline on eesti keele säilitamine põhisuhtluskeelena. Samas ei ole ükski kontaktsituatsioon kunagi rühma kõikide liikmete puhul ühesugune, niisamuti ei pruugi keele säilitamise situatsioon iseloomustada kõiki Soome eestikeelseid keelekollektiive. Mis tahes keelevalikud ja kõneleja keeleline käitumine on alati seotud eri sotsiolingvistiliste tegurite, kõneleja tõekspidamiste ning keelehoiakutega, mis ei välista põhikeele vahetumist ka esimese põlvkonna kõnelejate hulgas.

Lars Johanson eristab kaks võimalikku kooperimise suunda (Johanson 2002a: 265–266, 2002b: 289–291). Mõlemal juhul on rääkija jaoks sotsiolingvistilises mõttes dominante kood tema esimene kood (= esimene keel, emakeel), kuid kooperimise suunad on erinevad. Esimesel juhul toimub kooperimine B-koodist A-koodi ehk K2→K1 (*adoptsioon* ehk *ülekanndmine*, ingl *adoption, take over*), teisel juhul A-koodist B-koodi ehk K1→K2 (*impositsioon* ehk *edasikandmine*, ingl *imposition, carry over*).

Uurimuses vaatluse all olevat kontaktsituatsiooni ning kooperimise toimumissuunda iseloomustab keele säilitamise situatsioonis mall K2→K1, st eesti keel kooperib soome keele kui mudelkoodi ühikuid, malle ja kombinatsioone. Analüüsitava vestluse struktuurist lähtuvalt on kooperitav keel ehk mudelkood soome keel (sotsiolingvistiliselt tugev kood), kooperiv keel ehk põhikood on eesti keel (sotsiolingvistiliselt nõrk kood). Tugeva ja nõrga koodi vastandamine ei põhine rääkija keeleoskusel, vaid rääkija ja keelerühmade sotsiolingvistilisel staatusel ning kontaktis olevate keelte (koodide) sotsiolingvistilisel rollil. Tugev kood tähendab ühiskondlikul tasandil domineerivat keelt, milleks immigrantkontaktsituatsioonides ei saa kuidagi olla kõneleja emakeel. Nõrk kood viitab individuaalsel tasandil domineerivale keelele ning sotsiolingvistiliselt madalamale keelekujule, milleks on rääkija emakeel või esimene keel. Kooperimise suund ei ole siiski kunagi stabiilne, vaid johtub erinevatest

vestlussituatsiooni mõjutavatest teguritest, näiteks vestluspartneritest, kõnelejate keeleoskusest ning vestlusteemast.

4.1.1. Täieliku kopeerimise protsess

Esimese põlvkonna kakskeelset keelekasutust iseloomustab lausesiseselt toimuv koodikopeerimine. See tähendab, et rääkija kasutab vestluse põhikeele (eesti keele) raamides mudelkoodi (soome keele) leksikaalseid ja grammatilisi ühikuid või malle. Täielik kopeerimine tähendab kontaktidest johtuvat kakskeelse keelekasutuse esinemisvormi, mille puhul mudelkoodi tüvi- ja tunnusmorfeemide materiaalsed, semantilised ja kombinatoorsed omadused sisestatakse põhikoodi täielikul kujul. Koopiate avaldumist võib tõlgendada nii uute keeleelementide lisandumise kui kõneleja emakeele elementide asendumisena. Kopeerimine ise on alati mitmeosaline: esimeseks etapiks on ühiku kopeerimine, järgmise etapina sisestatakse ühik kõneleja emakeelde ning kolmanda etapina lõimitakse see kõneleja põhikeele morfosüntaktilise struktuuriga.

Sõnaliikide kopeerimise arvandmed esitati uurimuse teises peatükis. Lühidalt korrares: esimese põlvkonna keelejuhtide kõnes domineerib ootuspäraselt mudelkoodi üksiksustantiivide kopeerimine. Väiksemal määral esineb ka partiklite ning toponüümide täielikku kopeerimist. Lihtverbide täielik kopeerimine on marginaalne (fikseeritud üksikjuhtumid). Eesti-soome kontaktsituatsiooni näitel iseloomustab täielikku kopeerimist kolm tunnust: 1) täielikud koopiad on enamasti sustantiivid ja diskursuspartiklid; 2) täielikult kopeeritavad sustantiivid esinevad üldjuhul NomSg või NomPl vormis ning 3) täielik kopeerimine on teadlik ning kindla eesmärgiga kakskeelse keelekasutuse viis, võimalus ja vahend.

Mudelkoodi ühikute ja konstruktsioonide täielikku kopeerimist ilmestavad näited 26–28. Esimeses näites vestlevad intervjuerija ning keelejuht kohaliku eestlaskonna arvukuse teemadel:

(26)

INF3: Kas Kuopios oli üks arst on ka vist? Keegi läks **Kuopioon** mu meelest elama, aga oli siin ülikoolis ja läks **Kuopioon**.

KP: Ma tean küll kedagi, kes töötab kuskil Kuopio Kuopios mingisuguses haiglas (.) eestlane. Ma ei mäleta tema nime. Suht lihtne eesti nimi oli.

INF3: Olioli. /.../. Ei, se ei olnd /.../

KP: Eiei. Lühike nimi oli minu meelest.

INF3: Jaajaajaa.

KP: Ma ei mäleta.

INF3: Ma ei oska ka prägegu öelda, sellepärast.

KP: /.../ keegi /.../

INF3: Vist oli midagi /.../ /.../ /.../

KP: /.../ vist oli jah.

INF3: Jah /.../ oli jah. Ee, tema läks lõpetas siin ka õppis siin **Tamperel** ja siis ta läks **Kuopioon** minu meelest.

KP: Mhmh. Teda ma tean ühe oma soomlasest tuttava kaudu.

Koopia esinemiskuju ei ole siiski probleemitu. Kuigi keelejuht kasutab ühikut *Kuopio+on* (IIISg) soome morfoloogilisele struktuurile vastavalt, jääb ebaselgeks, kumma keele vahenditest kõneleja lähtub. Koopia esinemist võib tõlgendada kahe keele morfoloogial (ee IIISg+sm IIISg) põhineva innovaatilise vormina, milles ühinevad lühike illatiiv – *läks Kuopio* – ning sellele lisatav soome IIISg tunnus (tüvevokaalipikendus + *n*): *läks Kuopioon*. Säärane tõlgendamisvõimalus võib jääda küll hüpoteetiliseks, kuid siiski tuleks selle kui ühe võimaliku kontaktidest johtuva keelevormi moodustumisega arvestada. Topeltemorfoloogial põhinevaid kakskeelseid vorme esineb ainestikus rohkemgi, neid vaadeldakse uurimuse viiendas peatükis. Olgu öeldud, et keelejuhtide hulgas on lühikese illatiivi kasutamine kohanimekäänamises kõrge esinemissagedusega (vrd nt *läks Lahti, Oulu, Eesti*, III välde). Analoogseid näiteid võib leida ka Sirje Hassineni ainestikust (vt Hassinen 2002).

Teises näites kopeerib kõneleja terviklikult soome substantiivi *sadekuuroja* (PartPl, sm *sadekuuro* ‘hoovihm’). Ühiku kopeerimist lihtsustab sarnane verbi- reksioon (ee *lubama* + Part, sm *luvata* + Part), mis võimaldab kõnelejal sujuvalt soome keelele üle minna. Fonoloogilis-morfoloogiliselt struktuurilt on mõlemas keeles sarnane ka fraas *lubati homseks* (ee), *luvattiin huomiseksi* (sm):

(27)

INF4: Ei teagi, kas me ikka saame homme seda piknikku teha.

INF18: No mai tea. Vaatame. Ilmateates lubati homseks küll jälle *sadekuuroja*.
(PartPl)
(sm *sadekuuro* ‘hoovihm’)

Näites 28 illustreerib täielikku kopeerimist kohanime *Tullikamarin Pakkahuone* paigutamise eesti keelde. Ka selles näites ei ole kopeerimine juhuslik – soome keele vahendeid kasutades rõhutatakse olulist infot:

(28)

KP: Kus kohas see nende üritus siis toimub? Suvantokatul või?

INF4: Ei, ei ole enam seal, see on *Tullikamarin Pakkahuoneella*.

Täielike koopiate tavapärasest esinemismallist johtuvalt oleks ootuspärane ka ühikute integreerumine kujul *Tullikamari(n) Pakkahuones*. Sel juhul vastaks koopia häälikulistelt omadustelt soome normidele, semantiliste omaduste väljendamisel lähtuks kõneleja aga eesti inessiivi semantiliste funktsioonide analoogiast: *Pakkahuones ~ Pakkahoones* (vrd ee *hoones*).

Neljas juhtum (näide 29) näitab fraasi *vuokrasopimus loppuu* (‘rendileping lõppeb’) täielikku kopeerimist. Sarnaselt näites (28) esitatud tõlgendamisvõimalustega ei ole kopeerimine ka siin juhuslik. Kõneleja eesmärgiks on edastada soome keele vahendite abil teave terviklikult ning tõeselt sõnumi algupärasel kujul:

(29)

KP: Aga miks te oma klubiga sealt ära kolite?

INF3: Ega muidu ei koliksi, aga sinna enam ei saa, sest seal **vuokrasopimus loppuu**. Mingi silt oli seal ukse peal olnud.

KP: Aa, siis küll.

(sm *vuokrasopimus loppuu* 'rendileping lõppeb')

Lihtverbi täieliku kopeerimise kohta leidub ainekust üks näide (30). Keelejuht räägib intervjuerijale ebameeldivast vahejuhtumist kohalikus maksuametis. Teda pahandas, et ametnik kõnetas teda inglise keeles. Kuigi kõneleja annab konflikti kohta üksikasjaliku ülevaate ka eesti keeles, kasutab ta enda jaoks kõige tähtsamat informatsiooni edastades soome keelt. Täieliku koopia kasutus on seega vahend korrata, rõhutada ning tõsta esiplaanile olulist infot. Verbi semantilised omadused ei ole seejuures olulised. Verbi kasutus ei kannu kõneleja jaoks tähtsat semantiliselt infot, vaid kordab eesti keeles öeldut. Küll on aga verbi kasutus oluline pragmaatilistel eesmärkidel:

(30)

INF3: Ta klassifitseeris (.) ta siis **luokitteli** mut minut mingisuguste eee (.) välismaalaste hulka.

(sm *luokitella* 'liigitada')

Esitatud näidetest nähtub, et koopiad sisestatakse samasse lausepositsiooni, mille monolingvaalses vestluses täidaksid nende vasted põhikoodis. Seda võimaldab kontaktis olevate keelte lähisugulus. Kõneleja ei muuda täieliku kopeerimise käigus üldjuhul põhikoodi lause struktuuri, vaid asendab põhikoodi ühiku soovitud koopiaga.

4.1.2. Eesti ja soome keele vastastikune mõju

Esimese põlvkonna keelejuhid liiguvad paralleelselt eesti- ja soomekeelsetes ringkondades, kasutades igapäevaelus eri eesmärkidel ning eri situatsioonides mõlemaid keeli. Keelte aktiivne kasutus loob aluspinna kontaktidest johtuvateks keelemõjudeks mõlema keele suunal: eesti keelt rääkides viibib kõneleja samaaegselt soome keele mõjusfääris, soome keelt kasutades eesti keele mõjusfääris. Kontaktidest johtuvatest mõjudest ei jää puutumatuks ka täiskasvanueas võõrkeelena õpitud või omandatud soome keel – paratamatult avaldab sellele mõju kõneleja emakeel. Seega on ka uuritava kogukonna puhul vale väita, nagu avalduksid kontaktidest johtuvad nähtused ainult kõnelejate emakeeles, kuigi see on emakeelsetes vestlustes avalduva keeleilminguna koheselt täheldatav suulise keelekasutuse erijoon.

Kontaktmõjud ei ole kunagi ühesuunalised, vaid keelekõneleja mõlemad keeled mõjutavad teineteist. Kopeerimise teist suunda ehk kopeerimist koodist A koodi B (K1→K2) nimetatakse *impositsiooniks* (*edasikandmine*, ingl *imposi-*

tion, carry over). Lars Johanson'i definitsiooni järgi tähendab see A-koodi elementide (ka omaduste) ülekandmist rääkija enda loodud mudelkoodi varianti (lähemalt Johanson 2002a: 265–266, 2002b: 289–291).

Vaadakem näidet 31. Soome keelele üleminek paljastab keelejuhi loodud variandi soome substantiivist *liikevaihtoveronumero* ('käibemaksunumber'). Võimalik, et keelejuhi vaatevinklist on see terviklikult soome keele normidele vastav ühik. Sel juhul viitaks koopia esinemiskuju hoopiski keelejuhi soome keele oskusele. Olgu öeldud, et Johanson'i mudeli ühe hüpoteesi järgi (Johanson 1993: 203, 2002a: 306) kopeerib kõneleja alati seda mudelkoodi varianti, millisena ta on selle keele omandanud. Pikaajaline teises keeleruumis elamine ning täiskasvanueas teise keele omandamine ei pruugi tagada teise keele perfektset omandamist, pigem loob kõneleja võõrkeele põhjal oma (individuaalse) keelevariandi, keelekuju, mis moodustab ühtlasi kopeerimisaluse. Samas jääb esitatud väide katteta, kuna rääkijate soome keele oskuse taset ei ole eraldi uuritud, mis aga ei välista niisuguse kopeerimise võimalikkust.

Mõlema näite puhul loovad keelejuh'id soome ühikute eeskujul analoogilise vormi, mis erineb monolingvaalses soome keeles käibivatest ühikutest (*liikeenvaihtoveronumero* pro sm *liikevaihtoveronumero* ning *bilettaja* pro sm *bilettäjä*). Esimesel juhul loob kõneleja innovaatilise vormi soome GenSg kasutamise liialdamisega liitsõna esikomponendis, teisel juhul soome standardile ootuspärase vokaalharmoonia eiramise teel:

(31)

INF3: Meiegi oleme nagu Tampere Eesti Klubi ärr üü [ry]. See on nagu ühistu. Sellepärast, et me saime, siis meil on siis nagu Soome oma selle, ma ei teagi, ärr üü nagu tähendab, see on tulumaksu numbri, see on nagu meil öeldakse *liikeenvaihtoveronumero*.
(sm *liikevaihtoveronumero* 'käibemaksu number')

(32)

INF8: Ei, ma ole käinud, ma ei ole selline eee *bilettaja*.
(sm *bilettäjä* 'pidutseja')

Sääraseid näiteid on ainekust rohkemgi ning tinglikult võib selliste näidete hulka liigitada ka kõik segakopeerimise teel loodud keelendid. Tõsi küll, nende esinemist võib vaadelda mõlema keele suunal. Näiteks liitsubstantiiv *lähipiiri* ('lähiringkond'):

(33)

INF11: Meil on *lähipiiris* üsna palju soomlasi.
(sm *lähipiiri* 'lähiringkond')

Soome keele kõneleja jaoks erineb keelend soome keele monolingvaalsest standardist, eesti keele kõneleja jaoks eesti keele standardist. Mõlema juhul tekib iseseisev vorm, mis lahkneb mõlema keele ootuspärastest standarditest.

4.1.3. Eesti või soome keel?

Kui kontaktis on kaks lähedast sugulaskeelt, tekib olukordi, kus keelte eristamine ei ole võimalik ning vastuseta jääb küsimus, kas kõneleja toetub eesti või soome keele vahenditele või moodustuvad kahe keele vahendite baasil iseseisvad keelendid. Niisuguste keelendite arv on ainekust minimaalne, kuid üksikjuhtumite esinemine on siiski fikseeritud. Ainekust lähtuvalt ilmnevad keelte määratlemise probleemid liitsubstantiivide (ainekust nimetatakse neid segakooptateks), mõnedel juhtudel ka nimisõnade puhul. Viimaste puhul on problemaatiline nende morfoloogiline käitumine (nt *maahanmuuttajaita* 'immigrante', *maahanmuuttajaina* 'immigrantidena', *vuokraita* 'üüre'), kuna lahendamata jääb küsimus, kumma keele morfoloogiale toetuvalt substantiive rakendatakse, st kumma keele grammatika on toimiv. Kui substantiivide tüve kuuluvuse määrtlemisel probleeme üldjuhul ei teki, siis grammatiliste morfeemide määrtlemine on problemaatilisem. Uurimuses nimetatakse niisuguseid vorme topeltmorfoloogial põhinevateks vormideks.

Vaatluse all oleva ainekust põhjal on täiskasvanute suulises kõnes ebaselgete, nn ähmaste keelevormide osakaal marginaalne. Kui kontaktis on kaks morfoloogiliselt rikat lähisugulaskeelt, võiks eeldada niisuguste vormide suuremat esinemist – sellele viitavad näiteks Sirje Hassineni (2002) ja Helka Riionheimo (2007) uurimistulemused. Siinkohal tuleb aga arvestada vaatluse all oleva kontaktsituatsiooni eripäraga: käesoleva uurimuse keelejuhud on täiskasvanud, nad on soome keele omandatud täiskasvanueas, kontaktsituatsioon on ajaliselt kestvuselt suhteliselt lühike (keelejuhud on elanud soomekeelses keskkonnas keskmiselt kümmekond aastat), kõneleja suudab enamasti mõlemad keeled lahus hoida ja keeltevahelised piirid on tema jaoks üldjuhul selgelt eristatavad.

Eesti ja soome keele eristatavuse probleeme kontaktsituatsioonis on põhjalikult käsitlenud Helka Riionheimo (doktoritöö 2007). Helka Riionheimo (2007: 160–162) uurimuse järgi on eesti ja soome keele eristamine problemaatiline häälikuliselt täiesti või peaaegu samasuguste verbide puhul. Konkreetsetest näidetest rääkides nimetab Riionheimo (2007: 160) keelte määratlemise põhiprobleemidena eesti ja soome keele erinevusi fonoloogias (vokaalharmonia, diftongid) ning morfoloogias (astmevaheldus). Näiteks astmevahelduse puhul põhjustavad tõlgendamisraskusi sellised vormid nagu *oskais* (sm 'osasi', ee 'oskas'), kus *hakkais*-tüüpi pööramine viitab ingerisoomi keelele, kuid verbi tüves esineb siiski eesti keele pärane tugevaastmeline konsonantühend (lähemalt Riionheimo 2007: 160). Segunemisi esineb rohkelt ka selliste verbipaaride puhul, mille tüvi on soome ja eesti keeles häälikuliselt kujult osaliselt erinev: nt *lõppus*, sm *loppui* 'lõppes'; *vottim*, sm *otimme* 'võtsime'. Riionheimo (samam) nimetab niisuguseid keelendeid kontaminatsioonideks eesti ja soome imperfektivormidest. Eesti ja soome keele eristamise probleemid ei johtu ainult fonoloogiast ja morfoloogiast, vaid ka semantikast (Riionheimo 2007: 161). Juhul, kui imperfekti tähendus on eesti keele, kuid

vorm ingerisooma pärane, võib tegemist olla eesti verbi laenamise ja selle häälikulise vormi soomepäramisega, kuid välistada ei saa ka seda, et kõneleja on võinud kasutada emakeelset verbi, mille tähendust ta on eesti verbi vaste põhjal laiendanud: nt *soitsiit*, sm *matkustivat* 'sõitsid'.

Küll on aga ainekustik mõningatel juhtudel problemaatiline osalause te põhikeele määramine. Kahtlemata on õigus Helena Halmaril (1997: 73), kes rõhutab vestluskeele määratlemisel ühe probleemina kakskeelse rääkija hääldusmudeleid. Vaatluse all olevas näites on keele määratlemine problemaatiline rääkija hääldusmallide pärast, kus rakendatava hääldusmudeli tõttu jääbki fraasitasandil põhikeele määratlemine lahtiseks. Võimalikke seletusviise on kaks. Võimalik, et fraasis *kolme poega* kasutatakse mõlemaid keeli: kõneleja kopeerib soome keelest täielikult numeraali *kolme* ('kolm'), seejärel toimub vestluskeele vahetus ning kõneleja jätkab vestlust eesti keeles. Teine võimalus – pigem hüpoteetiline, kuna kõneleja hääldusmall on ebaselge – on see, et kõneleja kopeerib siiski täielikult soome fraasi *kolme poika* ('kolm poega'). Mõlema keele häälikuline sarnasus sõnades *poika* ja *poeg* ei võimalda aga keelejuhi repertuaaris koopia kasutust ning selle kuuluvust täpsemalt määratleda, sestap jääb koopia kuuluvus lahtiseks:

(34)

INF5: Kind: kindlasti kindlasti tekib selline. Võib-olla lihtsalt see on see mida mina nigu kogesin, kui ma olin seal või või sain kogemuse, kui ma oli laste ringi lasteringis ja vanemad tõid neid lapsi. Ja üks noh vanem noh tal oli *kolme poega* ja kodus on mõlemad eesti, aga aga lapsed ei räägi eesti keelt.

Eesti ja soome keele eristamine jääb problemaatiliseks ka alapeatükis 2.4.6. vaatluse all olnud leksikaalset ühildumist kirjeldavate näidete puhul: nt *Mina elan sellises majas kus on väga palju maahanmuuttajaita (.) somaale nii Bosnia ja Arabiasta Irakista ja eri eri paikoista* (näide 24). Teises peatükis esitatakse ka näite põhjalikum kirjeldus.

4.2. Keeleühikute atraktiivsus

Soome ühikute kopeerimist motiveerivad eri tegurid. Lars Johanson (2002b: 309) seostab ühe või teise mudelkoodi keelendi sagedasemat ülekandmist kõneleja emakeelde keelendi atraktiivsusega (*attractivity*): mida suurem on kõneleja jaoks ühiku atraktiivsus, seda suurema tõenäosusega motiveerib see kõnelejat ühikut kopeerima. Ühikute atraktiivsus on kopeerimises nähtav empiirilisel, avaldades selle sagedasemas ülekandmises teiste keelenditega võrreldes. Vähem atraktiivsed elemendid on stabiilsemad ega allu nii kergesti kopeerimisele. Atraktiivsus moodustub mitme komponendi summast: vormide ja/või struktuuride läbipaistvus ja lihtsus, regulaarsus, keeletüpoloogia jm.

Atraktiivsuse kui kopeerimist motiveeriva teguri tähtsust, tähendust ning toimimist seletab kõige täpsemalt Anna Verschik (Verschik 2008: 100): kõike võib kopeerida, kuigi kõike ei kopeerita igas situatsioonis. Leidub elemente, mis alluvad pigem täielikule või pigem valikulisele kopeerimisele. Mida prominentsem on teatud ühik diskursuse tasandil ja/või mida suurem on elemendi semantiline spetsiifilisus (nt nimisõnad, pragmaatilised partiklid), seda suurema tõenäosusega keelendit kopeeritakse. Anna Verschiku (2008: 89, 203) uurimustulemuste põhjal võib järeldada, et atraktiivsed ühikud on analüütilised ja/või semantiliselt läbipaistvad, pigem spetsiifilise kui abstraktse tähendusega konstruktsioonid, keelestruktuuris suhteliselt nõrga integreeritustmega ühikud ning avatud sõnaliikide elemendid (st kopeeritakse pigem nimisõnu kui konjunktsioone).

Substantiivide täielik kopeerimine. Soome eesti keelele iseloomulikku substantiivide ülekaalukat kopeerimist võib samuti seostada nende atraktiivsusega, aga ka nimisõnade keelelise iseseisvuse ning madalama struktuurilise seotusega. Tähtis on ka substantiivide tähendus, eelkõige nende semantiline spetsiifilisus, aga ka nende struktuuriline lihtsus, läbipaistvus ning keeleline ökonoomsus. Keeleandmetest nähtub, et kõnelejate jaoks on atraktiivne kopeerida ühiskondlike ning kultuurispetsiifiliste teemavaldkondade sõnavara, mis markeerib nende suhet ja kokkupuutepunkte uue kultuuriruumiga.

Vaadakem näidet 35. Substantiivi *maahanmuuttaja* ('immigrant') kopeerimise tõenäoliseks põhjuseks on vestlusteema: ühiskondlikel teemadel vesteldes on rääkija jaoks domineerivam soome keel, kuid ei saa välistada, et kõneleja keelises repertuaaris puudub sõnale *maahanmuuttaja* emakeelne vaste:

(35)

KP: Kuidas sa ise sellesse sõnasse suhtud?

INF3: Joo, kõik kardavad hirmsasti ja häbenevad praegusel ajal sitä või *maahanmuuttaja*.

(sm *maahanmuuttaja* 'immigrant')

Koopia ei pruugi olla emakeele ekvivalendiga semantiliselt mahult täiesti identne. On võimalik, et substantiivid *maahanmuuttaja* ja *immigrant* ei ole kõneleja jaoks samatähenduslikud ning uusimmigrantidest rääkides on keelejuhi hinnangul täpsem termini *maahanmuuttaja* kasutus. Eelduseks on see, et vestluspartner valdab keelejuhiga sama koodi ning koodi valik ei takista edasist suhtlust. Soome noomeni kasutust võib selgitada ka ühisesse sotsiokultuurilisse keelekollektiivi kuulumisega. Kõneleja soovib ennast väljendada viisil, mis on iseloomulik uuele ümbruskonnale, seetõttu on koopia kasutus ootuspärane. Mõnes teises suhtlussituatsioonis puudub jällegi igasugune vajadus soome ühikute kasutamise järele.

Kopeerimine avaldub ootuspäraselt ka erialastel teemadel vesteldes (näited 36 ja 37):

(36)

INF5: A mul üldiselt noh ei ole nii palju õpetust, et mu tööst noh nagu suurema osa on moodustab (...) mis see ongi siis eesti keeles vaata, see **hallinto** nagu, ma olen osakonnajuhataja. Igasugused nigu organiseerimised ja siis asjaajamised ja dokumendid ja rohkem nagu sellinen koolipidamine kui õpetamine.
(sm *hallinto* 'juhtimine, administratiivne töö')

(37)

KP: Sa õpid vene keelt peaainena ja kõrvalainetena sul oli siis soome keel?
INF4: Soome keel ja just see **liiketalous** /.../ majandus võiks öelda tegelikult.
KP: Majandus?
INF4: Majandus ja äri ja eesti keel ka.
(sm *liiketalous* 'kaubandus')

Kuigi kahe keele kõrvutise kasutuse põhjustena võib näha vestluse konteksti ning rääkija keelelise ümbruskonna markeerimist, ei saa välistada ka keelelise ökonoomsuse taotlust. Nii võib kõneleja jaoks olla soome substantiiv *gradu* lühem ja suupärasem hääldada kui eesti ekvivalent *magistritöö*:

(38)

INF13: Nüüd ma olen nii tihedalt teinud oma lõputööd, seda (.) **gradut** noh et ma ei ole lugend, aga siin üldiselt ma ennem lugesin absoluutselt iga päev. Kõik need kolm lehte, Öhtuleht, Päevaleht ja Postimees.
(sm *pro gradu -työ* 'magistritöö')

Koopia võib põhikoodi keelendi täielikult kõrvale tõrjuda. Kuigi see juhtub pigem pikemaajaliste kontaktide käigus, võib juba praegu rääkida kahest eesti ühikust, mille soome keel on nii suulisest kui ka kirjalikust keekekasutusest välja tõrjunud. Nendeks on administratiivvaldkonna terminid *varajohtaja* ('asejuhataja') ning *varajäsen* ('asendusliige') või segakooptatena esinevad *varajuhataja* ja *varaliige*. Koopiad on ametlike terminitega kuulunud Tampere Eesti Klubi (2001–2003) koosolekute sõnavarasse, nende esinemine on fikseeritud koosolekuprotokollides ning klubi kodulehel (2007).

Semantiliselt spetsiifiliste ühikute hulka liigituvad ka mitmesugused nimed (nt asutuste ja ettevõtete nimed). Neid võib tinglikult nimetada ka rühma tasandil esinevaiks habitualiseerunud koopiateks. Nimekooptatel puudub eesti keeles enamasti täpne vaste, sestap on nende täielik kopeerimine ootuspärane. Nimed ei ole semantiliselt alati läbipaistvad, samuti eeldab nende kopeerimine konteksti tundmist:

(39)

INF8: **Kela** helistas mulle eile, ei tea mingi jama on jälle vist.
(sm Kela = *Kansaneläkelaitos*, sotsiaalkindlustusamet Soomes)

(40)

INF7: Nojah et või *väestorekisteri* või mingid sellised noh ütleme ametlikud sellised sõnad, et noh neid ei hakka, noh noh need on nagu kõigile selged, et kui sa ütled selle sõna, et kui sa hakkad rääkima mingist registrikeskusest, et siis kõik umbes vaatavad et.
(sm *väestorekisteri* ‘rahvastikuregister’)

Nimede eesti keelde tõlkimine pole enamasti tulemuslik ning monolingvaalse kõneleja jaoks jäävad need konteksti tundmata pigem selgusetuiks. Seda illustreerib näide 41. Keelejuht räägib oma lugemisharrastustest ning teatab, et tema eesmärgiks on lugeda läbi kõik Tampere linnaraamatukogus leiduvad eestikeelsed teosed. Keelejuht ei kasuta kordagi sõnu *raamatukogu* või *kirjasto*, vaid läbivalvalt asutuse nime *Metso*. Kõneleja jaoks tähendab soome keele kasutus vestlejatevahelist ühist koodi, mis lubab soome nimesid täielikult vestluse situatsiooni kopeerida. Nime eesti keelde tõlkimisega kaasneksid vestluse sujuvuses tõrked ning öeldu jääks konteksti mittetundvale eesti keele kõneleajale ebaselgeks: *ma olen võtnud nagu eesmärgiks metsise läbi lugeda eesti keeles*.

(41)

INF3: Et tegelikult see on noh nüüd on see majaehitusega jäänud, aga ma olen võtnud nagu eesmärgiks *Metso* läbi lugeda eesti keeles.

KP: Ohoh.

INF3: Kross on mul peaaegu juba käsitletud et. No seal väga palju ei ole.
(sm *Metso* = Tampere linnaraamatukogu)

Keelendite atraktiivsuse asemel võib kopeerimise põhjuseks olla ka mudel- ja põhikoodi elementide sarnane fonoloogiline struktuur ning nende terviklik semantiline kattumine. Lars Johanson seisukohti lühidalt korrates on kopeerimine lihtsam siis, kui kontaktis olevatel keeltes on ühiseid struktuure (lähemalt Johanson 2002b: 306–309). Seetõttu võib kõneleja kopeerimises eelistada neid elemente, mis “sobivad” põhikoodi struktuuri hästi ning mis ei ole keelestruktuurile takistuseks. Samuti on element lihtsamalt kopeeritav, kui kopeeritava elemendi või struktuuri tüüp on juba põhikoodis olemas. Kõneleja hinnangul häälikuliselt kujult ning tähenduslikult lähedaste ühikute kopeerimist demonstreerivad näited 42–44:

(42)

KP: Millega sinu abikaasa tegeleb?

INF19: /.../ Ta on seal *lehtori*.
(sm *lehtori* ‘lektor’)

(43)

INF3: Mina ei julge *luvada*.
(sm *luvata* ‘lubada’)

(44)

INF12: Seal on küllaltki pikk *tie* tulla.
(sm *tie* 'tee')

Kuigi ainestikus esineb Johansoni seisukohti toetavaid näiteid selle kohta, et kopeerimist soodustab koopia ning emakeele ekvivalendi sarnane häälikuline kuju, jääb ainestiku keelenäidete arv järelduste tegemiseks paraku liiga väikeseks. Välistada ei saa ka seda, et nimetatud ühikute kopeerimise puhul on küsimus hoopiski esimesena kätte saadava keelendi kasutuses. Keelendite fonoloogilisest struktuurist lähtuvalt ei ole need keeletüpoloogilises mõttes häälikuliselt kattuva struktuuriga keelendid, kuid kõneleja seisukohalt ei olegi see oluline, sest kõneleja lähtub ühikute kopeerimisel ennekõike sellest, kuidas tema keelendite sarnasust tajub ja tõlgendab.

Diskursuspartiklite kopeerimine. Substantiivide kõrval on täielikult kopeeritavate ühikutena atraktiivsed ka soome diskursuspartiklid. Eesti keele teaduslikus grammatikas (EKG I 1995: 18) kasutatakse terminit *partikkel* koondnimetusena kõikide muutumatute sõnade kohta (nt adverbid, proadverbid, kaasõnad, konjunktsioonid, afiksaaladverbid, modaaladverbid ning interjektioonid). Ka soome keeleteaduses on kasutatud mitut nimetust ning klassifikatsiooni (vt detailset ülevaadet ISK 2004: 769). Kakskeelsuse uurimustes on diskursuspragmatiliste elementide hulka arvestatud nii diskursusmarkerid, sidesõnad, rutiinisõnad, modaalsust ja hinnangut väljendavad sõnad, hüüdsõnad kui ka lõpujätked (lähemalt vt Keevallik 2006a: 118). Siin vaadeldavas ainestikus on nende elementide esinemus siiski piiratud. Ainestikus domineerivad dialoogipartiklid *joo* ja *kyll(ä)*, vähemal määral kohtab toimetamispartikleid *eiku*, *niinku*, *ni(i)nk(u)n* (liigituse alus ISK 2004: 770; vt ka Hennoste 2000: 1777–1780). Muud partiklid esinevad ühel-kahel korral (nt *jahah*, *hei*, *hei kuule*, *juu*). Üksikjuhtudel on täheldatav ka suhtlusvormelite kopeerimine, kuid nende osakaal on ainestikus marginaalne. Põhjuseks on ainestiku kogumise situatsioon (intervjueerimine), mis loob osalejate vestluskäitumisele raamid (suhteline formaalsus, vestlejate küsija-vastaja roll, kindlaks määratud vestlusteemad jne), piirab kõneleja tegevust vestluses ning selle kaudu teatud elementide kasutusvajadusi. Sestap pole ka tõenäoline, et intervjuusituatsioonides avalduks näiteks soomepärase tervitus- ja hüvastijätku või tänurutiinide kasutus. Sellele aga, et eri pragmaatilised elemendid on tegelikult kasutuses, viitavad osalusvaatlustes fikseeritud koopiad.

Pragmatika laenamist on Rootsi eestlaste suulise kõne näitel uurinud Leelo Keevallik (2006a, 2006b). Ta selgitab diskursuspragmatiliste sõnade esinemist kakskeelses suhtluses järgmiselt: need on teises keeles sageda kasutusega, morfoloogiliselt lihtsad, lühikesed ega mõjuta üldjuhul lausungite süntaktilist ülesehitust (Keevallik 2006a: 120, 2006b: 129). Ta lisab, et kuna diskursuspragmatilised elemendid on sagedastes vestlusfunktsioonides üsnagi automatiseeritud, võib eri keelesüsteemide lahus hoidmine olla nende puhul raskem kui näiteks propositsiooniliste keelendite puhul (2006a: 120).

Kogutud keeleandmete põhjal võib öelda, et partiklid sisenevad kontakt-situatsioonis kõneleja emakeelde esimeste hulgas. Nende kopeerimine ei eelda kõnelejalt head soome keele oskust, samuti toetab kopeerimist kontaktis olevate keelte lähisugulus. Siinkohal on heaks näiteks keelejuht (INF24), kes on Soomes elanud kaks aastat (intervjuu tegemise hetkeks), kuid soome keelt ei räägi. Samas esineb tema kõnes tunnipikkuse intervjuu jooksul mitu korda partikleid *joo* ning *kyllä*. Muid koopiaid ei esine.

Osalusvaatluste teel kogutud keeleandmed on osutunud eesti-soome koodi-kopeerimise protsessi kirjeldamisel oluliseks lisamaterjaliks. Need täiendavad kogutud ainekku, valgustavad kõnelejate keelekasutust väljaspool intervjuusituatsiooni ning peegeldavad soome elementidega laiemat ope-reerimist. Ainek viitab soome keele instrumentaalsele tähtsusele argivest-lustes, mille puhul soome keel täidab eri pragmaatilisi ülesandeid, olles kõne-leja jaoks ühel või teisel põhjusel olulisem ning atraktiivsem valik. Osalus-vaatluse teel kogutud keeleandmetest nähtub ka, et soome keele funktsioonid on tegelikkuses palju laiemad kui intervjuusituatsioon paljastab. Täielike koopiade funktsioone käsitletakse põhjalikumalt alapeatükis 4.3.

Pragmaatiliste elementide kopeerimise kohta argivestlustes esitatakse kolm näidet. Esimene näide kirjeldab külaliste saabumist keelejuhi (INF9) sünni-päevale (seltskonnas viibisid ainult eestlased). Näide illustreerib eesti ja soome tervitus- ning õnnitlussõnade rööbitist kasutust. Soome elementide kasutamise algatab keelejuht INF9. Seda võib tõlgendada märguandena teistele vestluses osalejatele, mis näitab, et soome keele kasutamine on rühmasiseselt aktsep-teeritud suhtlusvahend:

(45)

INF12: Tere-tere!

INF9: *No moikka*, jõudsite ka lõpuks kohale!

Külaline: *Onneksi olkoon* sünnipäevalapsele!

INF12: Palju õnne minu poolt kah.

(sm *moikka* 'tere', *onneksi olkoon* 'palju õnne')

Teine näide illustreerib telefonivestluse alustamist. Telefonikõnele vastates kopeerib keelejuht soome telefonivestluste tüüpilist alustamisrutiini: konstrukt-siooni *eesnimi + puhelimessa*. Telefonikõnele vastanu tutvustab ennast nime-pidi ning teatab, et ta on telefoni juures (nt *Tiina puhelimessa*). Olgu öeldud, et keelejuhile helistanu oli tuttav eestlane ning telefonikõne toimumine oli varem kokku lepitud:

(46)

INF17: /.../ *puhelimessa*.

/.../

INF17: Tere-tere. Olete tagasi?

Täielikud koopiad avalduvad tüüpiliselt sõnumi rõhutamises ning olulise teabe esile tõstmises. Näide 47 kirjeldab eestlannast ema suhtlust oma kaheaastase lapsega. Ema palub lapsel mänguasjad kokku korjata ning abistab teda seejuures. Vestlus käib eesti keeles, last tänades kasutab keelejuht aga soome tänusõna *kiitos* ('aitäh'). Koopia kasutus on teadlik ning markeeritud, seda illustreerib esisilbi vokaalide venitamine ning intonatsiooniga mängimine:

(47)

INF2: Paneme nüüd sinu asjad kokku, eks. Homme teed edasi.

/.../

Anna see ka mulle, *kiitos*, küll sa oled tubli täna.

(sm *kiitos* 'aitäh')

Nüüd võtame vaatluse alla partiklite esinemise intervjuusituatsioonis. Nagu eespool öeldud, moodustavad täielikult kopeeritavatest ühikutest suurima rühma partiklid *joo*, *kyllä* ja *niin*. Mõnedki eesti ja soome partiklid on häälikuliselt kujult, tähenduselt ning esinemisfunktsioonidelt sarnased, seetõttu on ka nende kopeerimine ootuspärane. Samas ei kopeerita kõiki soome partikleid täielikult, vaid nende valitud omadusi. Seda võib täheldada näiteks häälikuliselt struktuurilt identsete või lähedaste, kuid semantiliselt mõneti erinevate ühikute puhul (nt *kyllä* ja *küll*). Valikuliste omaduste kopeerimise tulemusena moodustuvad koopiad, mille häälikuline struktuur lähtub eesti keelest, kuid mis kopeerivad lähedase soome ühiku omadusi.

Loetletud partiklitest on loomulik partikli *joo* täielik kopeerimine (kümme esinemisjuhtu). Selle sagedast esinemist selgitab vestlussituatsiooni eripära: intervjuueerija küsimuste seas oli mitu *kas*-küsimust, mis eeldavad vastajalt eitavat või jaatavat vastust. Eesti suulises kõnes oleks üks võimalik vastusevariant partikkel *jaa* või *jah* (Hennoste 2000: 1785).

Näited 48 ja 49 kirjeldavadki partikli *joo* täielikku eesti keelde kopeerimist. Esimeses näites vestlevad uurimuse autor ning keelejuht peresisese keelekasutuse teemadel. Vestlustemat kokku võttes esitab intervjuueerija keelejuhile küsimuse tema pereliikmete kakskeelsuse kohta. Keelejuht vastab küsimusele partikliga *joo*, nõustudes, et tema pere on kakskeelne:

(48)

KP: Pead=sa ennast ja oma peret kakskeelseks?

INF11: No minu pere (.)*joo* on kindlalt (.) on kindlalt.

Nõusoleku märgina kasutatav *joo* esineb ka näites (49). Vastaja nõustub teiste keelejuhtide arvamusega, et välispäritolu elanikkonna kohta kasutatavad terminid on halvamaigulised:

(49)

KP: Kuidas sa ise sellesse sõnasse suhtud?

INF3: **Joo**, kõik kardavad hirmsasti ja häbenevad praegusel ajal sitä või maahanmuuttaja.

Keeleainestikus esinevatest partiklitest on kõige huvitavam partikli *kyllä* ~ *küll* esinemine. “Eesti kirjakeele seletussõnaraamat” (EKSS II, 4) eristab keelendi *küll* puhul üheksat funktsiooni. *Küll* võib esineda näiteks mingit väidet toonitavas, vastust kinnitavas või rõhutavas tähenduses, aitab esile tuua kõneleja arvamust, rõhutab oletust, kõhklust, imestust, nõutust, on rõhutav sõna mitmesugustes hüüatustes ning esineb kõneleja tundetooni rõhutavalt jaatavas lauses, mis aga tegelikult sisaldab eitavat või kahtlevat arvamust millegi suhtes.

Informantide keelekasutuse põhjal võib täheldada, et kõnelejad lähtuvad keelendi puhul eesti sõna *küll* funktsioonidest. Süntaktiliselt asub keelend aga Eesti eesti keele kõneleja jaoks vales kohas: enamasti lausungi alguses. Monolingvaalsest eesti keelest erinev partikli asukoht markeerib ühtlasi soome intonatsiooni kopeerimist. Partikli esinemise ilmestamiseks on valitud kaks näidet. Mõlemas näites esineb partikkel öeldut kinnitavas (näide 50) või rõhutavas (näide 51) funktsioonis. Koopia asukoht on mõlemal juhul vooru alguses:

(50)

INF5: Et see on mul nagu selline, et ma isegi ei mäleta, et ma oleks seda [soome keelt] kunagi õieti õppinud, et see lihtsalt on minul jäänud külge ja ma olen seda lihtsalt üritanud rääkida, et ma ei pea selleks pingutama. **Küll** ma räägin võib-olla mingeid erandeid valesti, aga noh see ei takista mind nagu suhtlemast ja siin on ka, mul on lihtsalt nagu vene sõbrad tekkinud jaja siis on nagu suur osa minu minu sellest elust on venekeelne.

(51)

KP: Millest see [emakeele säilitamine] sinu arvates sõltub?

INF14: **Küll** mina arvan, et see on perest kinni.

Mõneti problemaatiline on ka partikli *nii(n)* esinemine. Ainestikust nähtub, et keelejuhid kopeerivad häälikuliselt lähedast soome partiklit *niin*, mida võib tõlgendada eesti partikli *noh* asendamisega. Partikkel asub üldjuhul süntaktilise üksuse alguses ning selle põhiliseks funktsiooniks on eelneva jutu või tegevuse seletamine ja põhjendamine:

(52)

INF7: No põhimõtteliselt nagu see on nüüd võib-olla sellest tingitud, et meil on see, et noh vanem laps on juba kolmandas klassis ja tal on nagu see keelekasutus on nagu laiem ja nii edasi, **nii** temal on täiesti ükskõikne asi, et mõlemad keeled on tu: ühtemoodi tugevad, aga et väiksemad on ehk veel nagu see kujunemas välja, et et nad ajavad segamini mõnikord ja.

(53)

INF8: No ma arvan, et need inimesed, kes nagu suhtlevad minuga jaja on huvitatud **niin nii(n)** nendel on nagu see pilt olnud nagu ennemgi juba selline positiivne.

Mitme keelejuhi repertuaaris on fikseeritud ka soome võrdlussõna *kuin* ('nagu') kopeerimine. Sõna ei esine siiski täieliku koopia kujul, vaid vormis *kui*. Selle esinemist võib tõlgendada kahel viisil. On võimalik, et keelejuht kasutab soome täieliku koopia asemel selle häälikulisele struktuurile lähedast, kuid tähenduselt erinevat eesti ühikut *kui*. Kõneleja võib ühikute lähedase häälikulise kuju tõttu tajuda elementides sarnasust ning kopeerida eesti *kui*-le soome *kuin* tähendust. Teisalt võib partikli kasutust seostada keelejuhi soome keele oskuse ning valesti omandatud soomekeelse sõnaga (enamik keelejuhte on omandanud soome keele suulise keelena, st suhtluse ja massimeedia vahendusel). Sellele viitavad ka Kadi-Ann Krauti (2006) uurimuse tulemused. Ta on leidnud, et eestlastest soome keele õppijatele tekitavad raskusi elemendid *kuin* ja *kui* (ühikud aetakse omavahel segi või kasutatakse seal, kuhu kumbki ei sobi). Eksitakse ka *vai* ja *tai* kasutamisel, sidesõna *vaan* aetakse segi adverbiga *vain*, segajaks oletatavasti eesti *vaid*, mis kätkeb endas homonüümselt nii sidesõna kui ka adverb (lähemalt Kraut 2006: 102–103).

Kuin kopeerimine on jälgitav kahes näites. Monolingvaalse eesti keele poolt vaadatuna oleks ootuspärane konstruktsioon *nagu väike vend* ning *välismaalased nagu välismaalased ikka*, monolingvaalses soome keeles (*niin*) *kuin pikkuveli* ning *ulkomaalaiset kuin ulkomaalaiset*:

(54)

INF6: Ausalt öeldes ma ei oska öelda, et kas kas see nüüd nii väga erinev on siin suhtumine, **välismaalased kui välismaalased** eks. Et soomlased on küll selles mõttes väga väga nagu oma rahvusest kinnipidavad, et nad ei ole (.) minule nagu tundub, et nad ei ole nii palju välismaalastega harjunud kui mõned teised mõned teised riigid ehk, aga see on minu isiklik arvamus, et ma ei mul ei ole muid kogemusi nagu.

Näites 55 esinevad soome ja eesti keele partiklid *kuin* ja *nagu* järjestikku. Seda võib tõlgendada võrdlussõnade topeltmarkeerimisena, kus sama funktsiooni väljendatakse mõlema keele vahenditega:

(55)

INF19: Venelastesse suhtuti väga negatiivselt ja siiamaani nagu ma usun, et suhtutakse negatiivsemalt kui eestlastesse. Et eestlane on **kui** niipalju kui mulle on mitut inimest sanoneet, et öelnud, et **kui nagu väikevend**.

Õeldu selgitamise või põhjendamise kõrval esineb *kui* ka eitust väljendavates lausetes, aluseks soome kõnekeele suulise kõne eituskonstruktsioon *ei kui* (soome kirjakeeles *ei, vaan*). Selle funktsiooniks on kõne või toiming selgita-

mine ja põhjendamine (lähemalt ISK 2004: 779). Ühiku esinemine on fikseeritud kahel korral:

(56)

KP: Siis sinu ema elab Eestis?

INF6: **Ei kui siin**, Hämeenlinnas.

(sm *ei, kun täällä*)

(57)

KP: Te tulite kõik koos Soome?

INF19: Meie-, **ei ku me tulime** sama laevaga. Tulime vä? Ah, vahet ei näe.

(sm *ei, kun tultiin samalla laivalla*)

Alapeatüki kokkuvõtteks võib öelda, et täielikult kopeeritavatest elementidest on kõneleja jaoks atraktiivsemad substantiivid ja diskursuspartiklid. Kakskeelse kõneleja seisukohalt on need pragmaatiliselt olulised elemendid. Täielike koopiate esinemine on üldjuhul markeeritud (eriti substantiivide puhul), mis viitab sellele, et nende kopeerimine on kõneleja teadlik valik.

4.3. Koopia funktsioonid

Vajadus koopiate funktsioonide selgitamise järele johtub keeleilmingust endast. Varem või hiljem jõuab ilmselt iga kakskeelse kõne analüüsimisega tegelev uurija küsimuseni, millega ja kuidas seletada teise kontaktkeele elementide esinemist kõneleja emakeeles, kui keelejuht, keda võib vähemalt suulise keelekasutuse põhjal pidada mõlema keele rääkijaks, kasutab teatud vestluskohtades mudelkoodi vahendeid. Koopiate esinemise üheks funktsiooniks võib küll pidada leksikaalsete tühimike täitmise vajadust, tegelikkuses on aga kakskeelne kõne mitmetahulisem keelekasutuse ilming. Täielik kopeerimine viitab kõneleja teadliku(ma)le ning kindlal eesmärgil rakendatavale suhtlusvahendile. Seetõttu on täielike koopiate esinemist põhjust vaadelda ka pragmaatilisest-konversatsioonilisest vaatenurgast.

Kakskeelse kõne funktsioone analüüsib pragmaatiline-konversatsiooniline uurimissuund (vt alapeatükk 2.1). Selle esindajate (nt John Gumperz, Peter Auer) seisukohti lühidalt kokku võttes eelistaks kakskeelne kõneleja suhtluses ühte keelt, kuni vestlustegevusest johtuvad tegurid kohustavad teda teist keelt kasutama. Auer (1995: 121, 2000: 176) eristab kaheksat kakskeelse kõne põhifunktsiooni, milles nähtub vestlustegevuse ning teisele keelele ülemineku seos. Need on tsiteerimine (*reported speech*), osalejaskonna muutus (*change of participant constellation*), kiilsõna või kõrvalmärkus (*parentheses or side-comments*), kordamine ja kvaasitõlge (*reiterations*), rollivahetus (*change of activity type*), teemavahetus (*topic shift*), naljad, keelemäng, “võtme” vahetus (*puns, language play, shift of “key”*) ning topikalisatsioon (*topicalisation*,

topic/comment structure).³⁰ Suuna esindajad on ka seisukohal, et keeleilmingu analüüsimiseks ei piisa ainult sellest, et vestluses kasutatakse mõlemaid keeli. Oluline on, et ka teised vestluses osalejad tõlgendaksid koode erinevatena (Lappalainen 2001: 170–171; Frick 2003: 8).

Vaadeldavas ainekust rakendatakse täielikku kopeerimist ennekõike refereerimise eesmärgil. Suuline või kirjutatud tekst võib sisaldada rohkem või vähem selgeid märke selle kohta, et teksti mingi osa on refereeritud ehk pärit muust allikast. Refereerimine tähendab teiste isikute või rääkija enda varem esitatud kõne, kirjutise või mõtte paigutamist teksti osaks nii, et oma ja laenatud on selgelt eristatav (Hennoste 2001: 203; ISK 2004: 1399; Kalliokoski 2005: 22). Refereeringutes paljastub kõneleja hääl ning võõras hääl. Kaarina Nisula (2003: 35) seostab oma ja võõra hääle markeerimist kõneleja püüdlamisena autentsuse ja mimeetilise poole: kuulajale³¹ tuleb jätta mulje, et on olemas mingi teabeallikas, kelle sõnu võib uskuda.

Täielike koopiate teadlikku esinemist refereeringutes illustreerib näide (58), milles keelejuht kirjeldab tema ning nelja-aastase lapse vahel toimunud soomekeelset vestlust. Lapse sõnu tsiteerides edastab keelejuht soome keeles öeldu kõige olulisema osa: *maassa maan tapaan, puhu suomea, mä olen suomalainen* ('riigis riigi kombel, räägi soome keelt, ma olen soomlane'):

(58)

INF3: Sellelgi sõbrannal oli niimodi, et tead sõna otseses mõttes, kui nelja-aastane poeg sulle ütleb, et (.) *maassa maan tapaan* (.) *puhu suomea* (.) *mä olen suomalainen* ((naerab)) ja tead et kui sa siis nelja-aastasega vaidled ja ütled, et sa oled ainult pool soomlast, sellepärast sa oled teiselt poolelt, ema poolelt sa oled eestlane ja sa räägid minuga eesti keelt või vähemalt saad aru. Ma ei räägi sinuga enam soome keeles tead.

Täielikus kopeerimises eristub kolm funktsiooni: kolmanda isiku tsiteerimine, tema arvamuse edastamine ning sõnumi rõhutamine. Kõneleja viitab algallikale – sõbranna nelja-aastane poeg – ning lapse seisukohti tsiteerides eemaldab keelejuht ennast lapse arvamusest (samal teemal ka Frick 2003: 82–83). Refereering edastatakse täieliku koopia vormis ning eri paralingvistilisi vahendeid kasutades. Last tsiteerides muutub keelejuhi hääletoon, ta püüab imiteerida lapse rääkimisviisi, tsiteerimist saadab keelejuhi naer.

Täielik kopeerimine nähtub kolme osalause terviklikus soomekeelses refereeringus:

- 1) kollokatsiooni täielik kopeerimine: *maassa maan tapaan*;
- 2) käskiva kõneviisi täielik kopeerimine: *puhu suomea*;
- 3) kindla kõneviisi täielik kopeerimine: *mä olen suomalainen*.

³⁰ Eestikeelsed tõlked Zabrodskaja 2005: 73–74, Zabrodskaja 2006b: 233.

³¹ Nisula ainekust moodustavad raadiosaadete telefonikõned.

Refereeringu ja täieliku kopeerimise seos ilmneb ka näites 59. Intervjuueerija ning keelejuhi vestlusteemaks on soomlaste suhtumine keelevähemustesse, sealhulgas eestlastesse. Keelejuht viitab teksti autori(te)le (*olen kuulnud nendelt eestlannadelt; mees ütles*) ning edastab sõnumi tähtsaima osa võimalikult autentsel kujul soome keeles (*maassa nagu maan tavalla*). Ka siin eristub kopeerimises kolm funktsiooni: 1) sõnumi refereerimine: *maassa nagu maan tavalla*; 2) algallika arvamuse edastamine ning 3) tema seisukoha rõhutamine:

(59)

INF5: Mhmh. No seda ma olen kuulnud just kaheksakümnendate alguses tulnud nendelt eestlannadelt, et et kui nad tulid, siis mees ütles, et et nüüd *maassa nagu maan tavalla*, et räägid soome keelt, kui me oleme siin.

Kuigi näide illustreerib mudelkoodi kombinatoorsete omaduste terviklikku kopeerimist, lülitatakse kopeerimise käigus tagasi eesti keelele (*nagu*). Mudelkoodi elementide grammatilise struktuuri kopeerimine on aga täielik: *maassa* (InSg) *maan* (GenSg) *tavalla* (AdeSg).

Ka järgmised vestlusfunktsioone kirjeldavad näited 60 ja 61 kuuluvad tsitaatide alla. Kombinatoorseid omadusi kopeerides jäävad soome keelele üleminekud lühikesteks, ühesõnalisteks ning hetkelisteks. Kõneleja ei kopeeri ühtegi osalauaset täielikult, vaid edastab soome keeles vestluse märksõnad kui kõneleja jaoks selles vestluskontekstis kõige tähtsamad: *mummo* (GenSg) *käest, ma lähen nüüd pissalle* (AllSg) ning *tarhassa* (InSg).

Kõneleja esimeses vóorus esinev substantiiv *mummo* (GenSg) markeerib täieliku koopia põhikeelde lõimumist. Kopeerimine ei ole täielik, sest mudelkoodi struktuurist lähtuvalt oleks ootuspärane vormi *mummolta* kopeerimine. Konstruktsiooni *mummo käest* kuuluv noomen esineb kopeeritavas fraasis GenSg vormis, markeerides kahesilbiliste vokaallõpuliste võõrnoomenite eesti keelde kohandamise printsiipi. Koopia häälikulise kuju ning häälduse poolest (kahesilbiline, vokaallõpuline, kolmandavälteline) liigitub noomen kõneleja emakeele analoogiast lähtuvalt *aasta*-tüüpi. Seda iseloomustab samane NomSg ja GenSg (*mummo* : *mummo*) ning *t*-lõpuline PartSg (*mummo-t*). Kuigi koopia esinemine on ainekust suhteliselt sage (kuus esinemiskorda, viis keelejuhti), ei ole selle sagedat esinemist ilmselt põhjust seostada substantiivi atraktiivsusega. Pigem on tegemist kindlaks kujunenud nimega, mis asendab põhikoodi ekvivalenti *vanaema*:

(60)

INF7: Tähendab, mina lähen lapse juurde ja küsin, et (.) tal on mingi lill käes ja küsin, kust sa selle lille said. Et *mummo* käest. Et ta ütleb selle *vanaema* ütleb soome keeles. Isegi teatud sõnad nendel lastel ikka on, et ta ta võib öelda, et emme, et *ma lähen nüüd pissalle*, saad sa aru. Või siis et ta alustab eesti keeles, aga siis lõpetab soome keeles. Ja siis küsid ta käest, et kus sa oled seda õppinud (.) *tarhassa* (.) mitte lasteaias. Ja ta nagu ei ütle, et lasteaias, vaid ütleb *tarhassa*.

Näide (61) demonstreerib verbifraasi *minä haluan* (Sg1) täielikku kopeerimist. Kopeerimisele allub ka vokaalharmonia (*minä*), mida eesti-soome kakskeelses kõnes üldjuhul eiratakse:

(61)

INF3: Kui tema oli siis kui ta oli väikene, siis ta rääkis ka algas rääki: täiesti nimodi al: rääkis alguses täiesti ainult eesti keelt. Siis kui läks lasteaeda, siis ma ei oska öelda, siis temast tuli hoopis teistsugune ini: teistsugune laps kui mis ta enne oli. Siis ta enne ta oli, niisugune õrnukene ja püüs emme jaja, vaevalt julges suud kuskil lahti teha (.) arg ja. Ja siis kui ta läks lasteaeda, siis temast sai täiesti muutus ja siis ta nimodi ***minä haluan*** (matkib lapse kõnet).

Täieliku kopeerimise teiseks funktsiooniks on korrata olulist teavet soome keeles. Kakskeelsusuurimustes on kordamisi tõlgendatud lisaselgitustena, milles nähakse rääkija ebakindlust emakeelsete vestluste puhul, eriti kui vestluspartneriks on seda keelt emakeelena rääkiv monolingvaal (Turunen 1997: 223–224). Näites (62) on vestlusteemaks keelejuhi Soomes elavad sugulased. Keelejuht kordab vestluse jooksul mitut puhku terminit *paluumuuttaja* ('etniline tagasirändaja') ning seletab sõna tähenduse lahti ka eesti keeles. Soome keele kasutamise põhjuseks ei pruugi siiski olla kõneleja väidetav ebakindlus, vaid pigem asjaolu, et kaasvestlejat peetakse kakskeelseks kõnelejaks ning sama rühma liikmeks. Sel juhul võib kopeerimist tõlgendada kõne loomuliku kordamisena:

(62)

INF3: Kui sa tuled siia *paluumuuttajana* ehk ingerisoomlasena. ***Paluumuuttajat*** on meil niisuguse nimetuse all. Näiteks /.../ ema tuli ***paluumuuttajana***, see tähendab tema ema oli ingerisoomlane.
(sm *paluumuuttaja* 'etniline tagasirändaja')

Kopeerimise kolmandaks funktsiooniks võib pidada kõneleja suhtumise või seisukoha avaldamist, kuid selles võib näha ka öeldu rõhutamist. Näites 63 räägib keelejuht savolastest, kes on tema hinnangul väga uudishimulikud inimesed, keda ei saa usaldada. Nende käitumist kirjeldades kopeerib keelejuht soome keele vahendeid – need on need *savolaiset* – ning jälgendab savo murdele omast hääldust:

(63)

INF11: Jah, aga ikka hingele väga lähedaseid ja salajaseid asju ma nendele ei räägiks, sest nad elavad väga väikses sellises külas. Inimesed on väga uudishimulikud, nad on seda praktiliselt kõik. Nad on need ***savolaiset***, kui oled sellisest midagi kuulnud.

KP: Mmmh, no ma nüüd ega ega väga ei ole.

INF11: No hästi igal juhul kõik nad on seal hästi uudishimulikud, tahavad teada mis ikka naaber teeb ja ja muidugi, et kui sa midagi räägid midagi, et noh et kellelegi ei saa rääkida, võid ikka täitsa kindel olla, et küll see jutt edasi läheb.

Kui keel või stiil vahetub keset vestlust, võib oletada, et muutub ka vestluses osalejate arusaam lausungi tähendusest ja situatsioonist (Kalliokoski 1995: 2). John Gumperz (1982) nimetab vestluse käigus toimuvat teisele keelele ülemineku signaliseerimist teatud vihjete või märguannete (*contextualization cues*) kaudu kontekstualiseerumiseks (*contextualization*). See tähendab, et rääkija paigutab öeldu keeleliste või mittekeeleliste vahendite abil konteksti või viitab seostele, milles seda tõlgendada tuleb (Kalliokoski 1995: 2–3). Kontekstivihjeteks³² võivad olla vestluspartnerite kasutuses olevad mitmesugused vahendid, nagu intonatsioon, kõnekiiruse, hääletooni või hääletugevuse muutus, rõhutamine, paus, kõhatuse, naer, ning diskursuspartiklite, eri püsiühendite ning rutiinsete väljendite kasutus (Gumperz 1982: 131–132; Kalliokoski 1995: 2–3). Kontekstivihjed signaliseerivad muutusi kõne kontekstis. Need ei moodusta ühist süsteemi, neil puudub ka varem kindlaks määratud tähendus – see kujuneb alles konkreetsetes kõnesituatsioonides. Sama märguanne võib eri situatsioonides kanda erinevaid tähendusi, esineda rööbiti ning olla mitmeti tõlgendatav (Kalliokoski 1995: 2–3; Lappalainen 2001: 172; Frick 2003: 121).

Kontekstualiseerimise vihjete kasutamist on valitud kirjeldama näide 64. Vestluspartnerid tegelevad uurimisprojekti koostamisega. Vooru esimene lause on terviklikult eesti keeles. Teises lauses minnakse teadlikult üle soome keelele. Sellele viitavad paus (.) ning proadjektiiv *siuke*. Pausi funktsiooniks võib pidada kopeerimise kavandamist. Kopeerimist saadavad kõneleja hääletooni muutus (neutraalsest humoorikasse), soomekeelse sõna *houkutteleva* ('ahvatlev') rõhutamine ning naer. Keelejuhi kasutatavates vahendites võib näha tema iroonilist suhtumist stipendiumi taotlemise protsessi – projekti teema peab olema eelkõige stipendiumikomisjoni, mitte aga uurija jaoks ahvatlev. Keelejuhi üleminek soome keelele tähistab muutust vestluskontekstis: vestluspartner (intervjueerija) mõistab koodikopeerimise kaudu edastatavas sõnumis peituvat irooniat ning reageerib öeldule naeruga. Formaalset alanud vestlus jätkub vähemametlikus stiilis ning vabamas õhkkonnas:

(64)

- INF1: Ma jätaksin isegi selle kakskielisus sõna sellepärast sisse, et vaadata, mida tema ütleb. See võib see võib talle tunduda (.) siuke *houkutteleva* (naerab).
- KP: (naerab) Kaugele sa sellega jõudnud oled?
- INF1: Ma jõudsin selle (.) pealkirjani (naerab).
(sm *houkutteleva* 'ahvatlev')

³² Piibi-Kai Kivik (2002: 122) annab termini *contextual cue* vasteks eesti keeles *kontekstualiseerimismärguanne*, Anastassia Zabrodskaja (2006b: 235) *kontekstualiseerimise vihje*.

4.4. Koopiate markeeritud esinemine

Täielike koopiate funktsioonide vaatlus paljastab eesti-soome koodikopeerimise teise olulise tunnusjoone: markeeritud kopeerimise eri signaalvahendite ning paralingvistiliste ilmingute kaudu. Need viitavad kopeerimise teadlikule kavandamisele ning kõneleja valmisolekule kasutada teise kontaktkeele vahendeid.³³ Seetõttu ei ole koodikopeerimist analüüsidest põhjust eirata metalingvistiliste elementide ega vahendite rolli, kuigi Lars Johanson ise vestlustegevuses toimuvale enamasti tähelepanu ei pööra. Uurimuse autori hinnangul tuleks koodikopeerimist kirjeldades kindlasti arvesse võtta signaalvahendite ning koopiate avaldumise seoseid ning pöörata tähelepanu ka vestlussituatsioonist lähtuvatele kopeerimist mõjutavatele teguritele, kuna see võimaldab kontaktidest johtuvate ilmingute avaldumist näha veelgi laiemalt. Johanson seostab koopiate esinemist nende atraktiivsuse ning silmapaistvusega, mis on kahlemata õige, kuid siinse väitekirja autori hinnangul tuleks enam tähelepanu pöörata ka konkreetsetes vestlustegevustes toimuvale.

Koodikopeerimist saatvad vahendid on uurimuses koondatud katusermini *signaalvahendid* alla. Need katkestavad kopeerimiskohas kõne sujuva tootmise ning markeerivad kopeerimise algust. Seda võib tõlgendada kõneleja eri motiividest johtuva teadliku keelilise käitumisena. Konversatsioonianalüüsis defineeritakse mittesoravusi kõne vaba voolavust pidurdavate ilmingutena, mis ei lisa öeldusse proportsionaalset sisu (lähemalt vt Nigol 2006: 6). Nendeks on täidetud pausid, partiklid, venitamised, poolikuks jäänud lausungid, kordused, parandused ning lausungisulamid. Mittesoravused võivad tekkida igal kõne tootmise tasandil: kõnelejale ei pruugi selge olla, mida ta öelda tahab, kuid kõnevooru alustades on tal kohustus see lõpetada (lähemalt vt Nigol 2006: 14). Tiit Hennoste (1994b: 36) eristab suulise teksti voolavushäireid analüüsis artiklis “häirete” kolme põhirühma: pausid, tekstipartiklid (leksikaalselt üpris tühjad ja grammatiliselt nõrgad seotud või sidumata sõnapikkused üksused, nt *ee, aa, noh*) ning reformuleeringud (tekstis esinevad muudatused, mille puhul kõneleja heidab kõrvale, muudab või täiendab tekstiosi).

Monolingvaalses suhtluses on mittesoravusi markeerivad signaalvahendid, parandused ning reformuleeringud olulised kõne kavandamisega seotud probleemide lahendamise mõttes (lähemalt vt Hennoste 1994b: 33–51). Mitmekeelses suhtluses on need aga veelgi funktsionaalsemad, kuna võimaldavad rääkijal rakendada mõlema keele vahendeid, vältida keelilisi probleeme ning lahendada ühikute lõimumise probleeme (Muysken 2000: 101–104).

Tähistamaks kopeerimist, on kakskeelse kõneleja valduses mitmesuguseid vahendeid. Kopeerimise algust tähistavad näiteks proadjektiivid, diskursuspartiklid, täidetud-täitmata pausid ja metalingvistilised kommentaarid. Signaalvahendid asuvad lausungis üldjuhul enne kopeerimist, mõnel juhul ka kopeeri-

³³ Mitmekeelsusuuringutes tuntakse signaalvahenditega markeeritud keeltevahelisi üleminekuid mõiste *flagging* all (vt lähemalt Muysken 2000: 101–104).

mise järel (nt metalingvistilised kommentaarid, kordamised ja tõlkimised). Kopeerimisele eelnev kõneplaneerimise protsess on enamasti eestikeelne (15 näidet), üksikutel juhtudel (3 näidet) esineb ka soome vahendeid (nt diskursuspartikleid). Kopeerimise algatamine on enamasti mitmekordselt markeeritud, st signaalvahendid ei esine tavaliselt üksi, vaid moodustavad signaalvahendite ahela (nt *siuke + paus + koodikopeerimine, nagu + paus + koodikopeerimine, niuke + paus + koodikopeerimine, nii(n)ku + paus + koodikopeerimine*).

Koodikopeerimise teadlik planeerimine toob välja kolmandagi eesti-soome kakskeelse keelekasutuse tunnusjoone. Ainestikust nähtub, et teadliku kopeerimise teel kõneleja emakeelde sisestatud koopiad esinevad üldjuhul nimetavas käändes, enamjaolt mitmuse nimetava vormides.

Kopeerimises osalevate proadjektiivide põhiline ülesanne on signaliseerida sõnaotsinguid. Proadjektiivid on samatähenduslikud demonstratiivpronoome-nid, mis osutavad kontekstist selguvale tunnusele (ISK 2004: 705; Keevallik 2005: 537; vt ka Vija 2005: 24–25). Vaadagem näidet 65:

(65)

INF3: Kolm kuud oli mul niisugune nagu öeldakse see *niuke turistin* (.)
viisum.
(sm *viisumi* ‘viisa’)

Kopeerimise algust markeeriv signaalvahendite süsteem on eestikeelne ning koosneb neljast vahendist: *niisugune* + metalingvistiline kommentaar *nagu öeldakse* + pronoomen *see* + proadjektiiv *niuke*. Lõpliku ülemineku soome keelele algatab proadjektiiv *niuke*. Sellele järgneb nimisõnafraasi *turistin viisum* täielik kopeerimine. Vestluse põhikoodi kopeeritud soome noomen *turisti+n* (ee GenSg *turisti*) esineb mudelkoodi GenSg struktuurile vastaval kujul (*turisti+n*), soome substantiiv *viisumi* mugandatakse eesti keelde.

Samalaadset koodikopeerimise käiku osutavad näited 66 ja 67. Nende puhul algatab kopeerimise pronoomen *selline*. Esimene näide (66) markeerib tüüpilist pikemaajaliselt teises keelekeskkonnas elava indiviidi kakskeelse kõne moodustumise protsessi. Selles avaldub keeleliste dominantsuhete muutumine teatud vestlusteemadel rääkides (nt ühiskondlik-administratiivsed ning kultuuripõhised teemad), mistõttu on ühiskondlike teemade puhul keelejuhi esimene valik soome elementide kasutus:

(66)

INF9: Proovin käin sellises (.) ee *ammattivalin*: kuidas kuidas seda eesti keelde nüüd öelda?
(sm *ammatin valinta* ‘elukutsevalik’)

Kopeerimist signaliseerivad ka mõned partiklid, näiteks *noh*, *nigu* ja *nagu*. Kuigi need on multifunktsionaalsed, ei ole uurimuse eesmärgiks partikleid üksikasjalikult analüüsida, vaid vaadelda nende kasutuse ning koodikopeerimise seoseid. Nende partiklite põhifunktsioon on aidata kõnelejal teksti koos-

tades valikuid edasi lükata ning raskusi valmistanud tekstiosa ümber teha (teemast lähemalt Hennoste 2000, 2001). Kirjakeeles on neid nimetatud parasiitsõnadeks või täitesõnadeks, klassikalises suulise kõne uurimises ka hesitatsioonipartikliteks. Toimetamispartiklid jagunevad üneemideks (*ee, õõ, öö, mm*) ja sõnadeks, mille seas on põhilised *noh, nagu, see, või, tändab/tähendab, ei/mitte, jah/jaa, ah/ahah, mhmh/mh, vä/võ* (Hennoste 2001: 184).

Eesti-soome koodikopeerimises esinevad partiklid kopeerimise lähtekoha signaliseerija või algataja ülesannetes. Partiklite asukoht lausungis võib olla erinev, need võivad esineda koopia ees (67) või järel (68):

(67)

INF13: Et need said siis oma oma *nagu tuomio*, said kuskil, et nad olid mingi nelja-viie aasta jooksul mingi viissada tuhat eurot teeninud naiste müümise pealt.
(sm *tuomio* 'karistus')

(68)

INF5: A mul üldiselt *noh* ei ole nii palju õpetust, et mu tööst *noh* nagu suurema osa on moodustab (...) mis see ongi siis eesti keeles vaata, *see hallinto nagu*, ma olen osakonnajuhataja. Igasugused nigu organiseerimised ja siis asjaajamised ja dokumendid ja rohkem nagu sellinen koolipidamine kui õpetamine.
(sm *hallinto* 'juhtimine, administratiivne töö')

Partiklil *noh* on eesti keeles mitu funktsiooni. Tiit Hennoste sõnastab *noh*-i metakeelelise funktsiooni järgmiselt: *noh* peegeldab tekstitegemise protsessi, olles formuleerimisfunktsiooni täitjaid. Funktsioonilt on *noh* eelkõige leidmise väljendaja, osutades intonatsiooniga, et kõneleja on leidnud sobiva jätku, kuid *noh* võib olla ka reformuleerimise algust osutav marker (detailsemalt Hennoste 1994a: 12, 2001: 186). Eesti-soome kontaktsituatsioonis täidab *noh* formuleerimisfunktsiooni ning tähistab kopeerimise algust. Näiteid selle kohta esineb ainekust kümnekond.

Noh-i kasutust võib tõlgendada kõneleja sooviga lahendada hetkelised vestlusprobleemid. *Noh* lubab kõnelejal lauset katkestada ning seda uuesti formuleerida, ka saab kõneleja langetada otsuse ühe või teise keele kasutamise kohta: eesti keeles alanud vestlus võib jätkuda soome keeles – juhul, kui edasine eestikeelne vestlus on kõneleja jaoks mingil põhjusel takistatud (näiteks "õige" eestikeelse sõna puudumine või suutmatuse seda leida), kuid *noh* juhatab sisse ka metalingvistilise kommentaaride kasutuse (nt öeldu kirjeldamine teiste vahendite abil). Seega on partiklil täita mitu funktsiooni, kuid tema põhiülesandeks on vestlusprobleemide ilmnedes algatada kopeerimine:

(69)

KP: Aga töökeel on ikkagi soome keel?

INF1: Soome keel, ikka soome keel. Ma mina olen käinud lasteaias tööl ja ja **nüüdki olen noh olen töö: ma ei tea, kuidas seda nüüd (..) töökokeilu eesti keeles on. Töö: (..) see ei ole tööharjutamine, vaid kaks kuud.**

KP: Katseaeg?

INF1: Katseaeg, niisugune just katseaeg ja

KP: /.../

INF1: Noh noh ma ei oskagi öelda kas ta on katseaeg või (muu), ma ei ole vaadanud sõnaraamatust järgi.

(sm *työkokeilu* 'töötamisega harjutamine')

Vestlus algab intervjuuerija küsimusega keelejuhi töökeele kohta (keelejuht töötab lasteaias, kus on palju uusimmigrantidest lapsi). Keelejuht vastab küsimusele eesti keeles ning jätkab Soome tööhõiveameti pakutavate töö- ning koolitusvõimaluste kirjeldamist. Analüüsitavas keelenäites teeb keelejuht enne lõplikku soome keelele üleminekut mitu sõnaleidmise katset. Koodikopeerimise algust markeeriv fraas *nüüdki olen* (soome keeles *nytkin olen*) on kakskeelne homofoon ehk mõlemasse keelde kuuluv häälikuliselt, grammatiliselt ja semantiliselt sarnane element. Michael Clyne'i (2003: 162) terminoloogiat rakendades on siinkohal tegemist teisele keelele ülemineku hõlbustamisega (*facilitation*). Transversiooni hõlbustamine tähendab seda, et teatud leksikaalsed ühikud funktsioneerivad päästiksõnadena (*trigger words*), mis lihtsustavad üleminekut. Clyne (2003: 162–169) esitab leksikaalse hõlbustamise kolm põhiprintsiipi (leksikaalne, prosoodiline ning süntaktiline). Kõige olulisem on leksikaalne printsiip. Selle järgi identifitseerib kõneleja teatud leksikaalset ühikut mõlemasse keelde kuuluvana. Nendeks võivad olla fonoloogiliselt integreerumata või madalalt integreerunud leksikaalsed transferid (Johansonil täielikud koopiad), pärisnimed või bilingvaalsed homofoonid (sõnad, mis kõlavad kahes keeles samamoodi või sarnaselt).

Lähisugulaskeelte kontaktsituatsioonides esinevad kakskeelsed homofoonid koodikopeerimise algatajate funktsioonis. Vaatluse all olevas näites (69) täidab kakskeelse homofooni rolli fraas *nüüdki olen/nytkin olen*, mida võib lugeda kakskeelse kõne moodustumise lähtepunktiks. Homofoonile järgneb reformuleerimise algust markeeriv toimetamispartikkel *noh*, seejärel lühike mõttepaus (.) ning esimene tegelik katse (*töö:*) leida terminile eestikeelne vaste. Kuna kõneleja ei leia sobivat emakeelset vastet, katkestab ta sõnaotsingu protsessi ning hakkab kasutama teisi kõne planeerimise vahendeid. Nendeks on kõneleja kõhklusi väljendavad metalingvistilised kommentaarid *ma ei tea* ja *kuidas seda nüüd*. Kuigi nende kasutust võib tõlgendada vestluspartnerile suunatud abipalvetena, ei sekku intervjuuerija siiski kohe vestluse käiku.

Koodikopeerimise algatamises osalevad signaalvahendid moodustavad justkui lumepalliefektina liikuva ahela:

homofoon → partikkel → paus → vestlus → katkestus → kommentaar
→ paus → kommentaar → kopeerimine

*nüüdki olen → noh → (.) → olen → töö → ma ei tea → (.) → kuidas
seda nüüd → töökokeilu*

Koodikopeerimine toimub pärast teist katset leida soome substantiivile vastav emakeelne ühik. Koopia kasutus on paratamatu. Rääkija on kohustatud koodi vahetama, et ennast eri keeleliste vahendite abil vestluspartnerile arusaadavaks teha. Samas ei taga koopia kasutus soovitud teabe päralt jõudmist, kui rääkijatel puudub ühine kood või kui rääkijate soome keele oskus on erinev. Metalingvistiliste kommentaaride rakendamises võib näha vestluspartnerile suunatud abipalveid, millel on üks eesmärk: aidata leida kõne all olevale terminile emakeelne vaste. Intervjueerija pakutud vastega *katseaeg* keelejuht siiski ei nõustu.

On ilmne, et esimene koodikopeerimine ei anna rääkija jaoks soovitud tulemust ning keelejuht peab vajalikuks jätkata keelendi tähenduse selgitamist muude vahendite abil. See algatab kopeerimiste laviini, kus ühe mõiste selgitamiseks kasutatakse teisi mudelkoodi vahendeid:

(70)

INF1: Et mina olen töötanud ja nüüd mul on sellised (.) *tööharjutused* ja kõik võimalik (naerab) proovin käin sellises *ammattivalin*: kuidas kuidas seda eesti keelde nüüd öelda *ammattivalintapsühholoogi* (.) *ammattivalimispsühholoogi* või või võib peab olema hoopis mingisugune teine sõna. Ma ei tea kas eestis on.

(sm *ammattivalinnan psykologi* 'karjäärinõustaja', sm *työharjoittelu* 'tööharjutamine')

Toodud näide sisaldab nelja kopeerimist või kopeerimise katset. Keelejuhi vestluskäitumisest on näha, et kopeerimine ei ole tema jaoks tulemuslik, kuna kõikidel juhtudel saadavad kopeerimisi kõneleja kommentaarid ning lisa-selgitused. Kõneleja esitab ka intervjueerijale selge koostööettepaneku – *kuidas seda eesti keelde nüüd öelda* –, oodates vestluspartnerilt tagasisidet otsitava sõna kohta. Intervjueerija abipalvele ei reageeri ning kõneleja teeb omapoolse katse leida eestikeelset vastet, kasutades abivahendina kopeerimist: *ammattivalintapsühholoogi*, *ammattivalimispsühholoogi* (sm *ammattivalinnan psykologi* 'karjäärinõustaja'). Kopeerimisele eelnev sõnaotsinguprotsess sisaldab mitut kõhklussignaali:

vestlus → pronoomen → kopeerimine → kommentaarid → kopeerimine

proovin käin → sellises → ammattivalin: → kuidas seda eesti keelde → ammattivalintapsühholoogi

Esimene intervjuerijale suunatud abipalve on pigem kaudne (*kuidas seda nüüd öelda*). Teine abipalve on formuleeritud täpsemalt (*ma ei tea kas Eestis on*) ning sellele reageerib ka intervjuerija. Siiski ei võta ta endale kohustust leida terminile sobiv eestikeelne vaste ning viitab soome keele oskusele, mis ei võimalda keelejuhti aidata. Intervjuerija pakub termini vasteks sõna *elukutsevalikupsühholoog*, millega keelejuht ei nõustu, vaid peab vajalikuks selgitada sõna tähendust põhjalikumalt. Keelejuhi vestluskäitumise põhjal võib järeldada, et kõneleja tegelik eesmärk on vältida soome keele kasutust ning jääda eesti keele kui vestluse põhikeele raamidesse:

(71)

KP: Noh minu probleem on see et ma saan aru umbes selle sõna tähendusest, aga kuna mina soome keelt ei valda veel sellisel tasemel

INF1: [aga ma=i oska]

KP: [siis ma=i oska seda ka täpselt jälle niimoodi tõlkida]

INF1: Kui see jääb küll ma siis uurin välja.

KP: See on ilmselt mingi elukutsevaliku

INF1: No elu no ta elukutsevaliku psühholoog

KP: Kutsesobivus või?

INF1: Joo, no tähendab ma valin seda kuhu ma nüüd lähen et kuna mul on vanust nii palju ja kooli minna on oleks ka vaja muuten muidu ei ei ei leia lihtsalt tööd. Et kuna ma olen praegult nigu muutnud oma eluplaane jaja olen olnud. Mul on nii palju neid erialasid. Ma olen väga palju koole Eestis lõpetanud, aga siin leida eriala. Nüüd kui ma otsin laste kasvatusesega seotud, lasteaeda kuskile tööd, siis on vaja koolitust ja see koolitus on kaks kolm aastat ja mul on vanust niipalju, et noh siis sellepärast ma üritan nüüd leida endale sobiva ameti.

KP: Mhmh.

INF8 Ja kuna ma kasvatan üksi last, siis mul on mitmesugused takistused, et nigu igalepoole kooli minna, et kui tuleks minna Jüväsküllä või kuskile teise linna, et seda koolitust saada. Tamperele praegu ei ole leidunud ja siis ma käin nigu proovimas neid elukutseid mis mis nagu sobiks.

Soome elementidest esineb kopeerimise algatajana soome partikkel *ni(n)ku* (< *niin kuin*). Argivestlustes on partikli tavalisemateks funktsioonideks kõne tootmine, refereerimine ning fokuseerimine (Lappalainen 2004: 111–112, 123). Eesti-soome kakskeelse kõne moodustumises on partikli funktsioone vaadelnud Maria Frick (2003). Tema aineküsimuse näitel signaaliseerib *niin(k)u* koodivahetuse algust ning markeerib kõneleja teadlikku üleminekut soome keelelt eesti keelele.

Partikli esinemist koodikopeerimise algataja funktsioonis illustreerib näide 72:

(72)

INF1: Igal juhul on see uurimisprojekt *niin kuin* (.) *alustava*. Et esialgne. (sm *alustava* 'esialgne')

Lähisugulaskeelte kontaktsituatsioonis ei pruugi keelte eristamine ja kopeerimise alguse ning lõpu fikseerimine osutada alati edukaks. Kontaktis olevate keelte elemente võib kõneleja voores esineda võrdsel määral ning keeltevahelised üleminekud toimuvad sujuvalt (Halmari 1997: 73; Muysken 2000: 67–69). Näites (73) algatab kopeerimise võrdlussõna *kuin*: *on kuin liiketaloutta* (.) *liiketalouden perusteet*:

(73)

KP: See on mingi majandusasi?

INF7: Põhimõtteliselt mitte majandus, aga aga aga no see kool on nagu majanduskool, aga see eriala, millele nagu mina pürin, *on kuin liiketaloutta, liiketalouden perusteet*.

(sm *liiketalous* 'kaubandus')

Kuna *kuin* ('nagu') on soome keele element, võiks selle süntaktiline asukoht olla esimene selge märk koodikopeerimise algpunkti fikseerimise kohta. Siiski jääb kopeerimise täpne algus vaadeldava näite puhul eristamatuks. Soome elemendile eelneb fraas *mina pürin* (sm *pyrkiä, ee pürgida*), mida võib tõlgendada nii soome kui ka eesti keelde kuuluva ühikuna. Sellele järgneb ühine tegusõna *olema*, seejärel soome võrdlussõna *kuin* ning soome ühikute pikem kopeerimine. Koodikopeerimine tegelik algpunkt jääb aga fikseerimata.

Kopeerimise kavatsust iseloomustavad ka metalingvistilised kommentaarid. Need sisaldavad intervjuerijale suunatud kaudseid või otseseid abipalveid, mille eesmärgiks on leida otsitavale sõnale eestikeelne vaste. Vestluspartnerile suunatud abipalvete osakaal on ainekust marginaalne, tavaliselt püüab rääkija ise eri vahendeid kasutades eesmärgile jõuda:

(74)

INF3: Meiegi oleme nagu Tampere Eesti Klubi ärr üü [ry]. See on nagu ühistu. Sellepärast, et me saime, siis meil on siis nagu Soome oma selle, ma ei teagi, ärr üü nagu tähendab, see on tulumaksu numbri, see on nagu meil öeldakse *liikkeenvaihtoveronumero*.

(sm *liikevaihtoveronumero* 'käibemaksu number')

Näide viitab kopeerimisele kui teadlikult rakendatavale strateegiale, mille eesmärgiks on lahendada vestluses tekkivaid probleeme teise keele pakutavate vahendite abil. Keelejuht ning intervjuerija vestlevad Soome eestlaste seltsitegevuse teemadel. Mudelkoodi keelendi valiku tingib soome termin *liikevaihtoveronumero*, mille vastet keelejuht eesti keeles ei tea. Kuigi kopeerimine leiab aset voores lõpus, võib üleminekule viitavate signaalvahendite kasutust täheldada juba voores alguses. Kopeerimisele eelneb mitu katset leida sõnale eestikeelne vaste. Sõnaotsingule viitab võrdlussõna *nagu* kasutus, rääkija kõhklusi markeerivad metalingvistilised kommentaarid (*ma ei teagi*) ning katse seletada terminit lahti teise sõna kaudu (*ärr üüü ehk rekisteröity yhdistys ja tulumaksunumber*). Järgneb keelejuhi vihje, et ta elab soomekeelses kesk-

konnas (*nagu meil öeldakse*), millega kõneleja põhjendab tema jaoks ootuspärase soome keele sõna kasutamist.

Alapeatüki lõpetuseks võib öelda, et täielik kopeerimine ei ole seega juhuslik kakskeelse kõne ilming, vaid osutab kõneleja teadlikku valikut väljendada ennast ühes või teises suhtlussituatsioonis soome keele vahendite kaudu. Soome keel täidab eestikeelsetes vestlustes mitut funktsiooni. Samas on soome keele kasutamise eesmärgid alati individuaalsed. Need johtuvad kõneleja keelelistest tõekspidamistest, tema keeleoskusest ning harjumuspärasest keelelisest käitumisest.

Kokkuvõtteks. Uurimuse neljandas peatükis vaadeldi täielikku kopeerimist. See on koodikopeerimise mudeli esimene aste, mis kirjeldab mudelkoodi tüvi- ja grammatiliste morfeemide täielikku kõneleja emakeelde kopeerimise protsessi.

Esimese põlvkonna esindajad kopeerivad pragmaatiliselt olulisi elemente terviklikult. Nendeks elementideks on substantiivid ning diskursuspartiklid. Verbi täielikku kopeerimist esineb ainestikus ühel korral. Substantiivide ja diskursuspartiklite domineerivat esinemist võib seletada mitmeti: need on struktuuriliselt lihtsad ning läbipaistvad, spetsiifilise tähendusega (eriti substantiivid) ja soome keeles sageda kasutusega. Kopeerimist motiveeriv tegur on ühe või teise mudelkoodi ühiku atraktiivsus.

Kõnelejate jaoks on atraktiivne kopeerida ühiskondlike ning kultuurispetsiifiliste teemavaldkondade sõnavara, mis markeerib nende suhet ja kokkupuutepunkte uue kultuuriruumiga. See on ootuspärane, kuna just nende valdkondadega on kõneleja seotud soome keele kaudu. Täielike koopiate teadlikus kasutuses võib ka näha mudel- ja põhikoodi vahetunud või vahetumas olevaid dominantsuhteid. Sellest johtuvalt on täieliku kopeerimise kasutus paljuski kõneleja sunnitud valik: ta on kohustatud langetama valiku soome ühiku kasuks, kuna tema keelelises repertuaaris puudub soomekeelsele sõnale eesti keeles vaste või on soome ühik mingil põhjusel semantiliselt sobivam, täpsem, spetsiifilisem või kannab muud kõneleja jaoks tähtsat omadust.

Esimese põlvkonna keelejuhtide puhul on täieliku kopeerimise märksõnaks keeleline konservatiivsus. Kõnelejate keelelisest käitumisest nähtub, et mitmel juhul on nende tegelikuks eesmärgiks vältida soome keele kasutust. Kuigi keelejuhtide kõnet iseloomustab täielike koopiate esinemise rohkus, lubab kopeerimist saatev signaalvahendite tarvitus oletada, et kõneleja tegelik soov ning eesmärk on püsida vestluskeele raamides – kuni see on võimalik. Ainestik viitab ka sellele, et kakskeelse kõneleja jaoks on soome täielike koopiate kasutus korrektsem kui nende eriastmeline eesti keelde lõimimine. Seejuures mängivad täielike koopiate rakendamises tähtsat rolli indiviidi keelehoiakud, tema suhtumine kakskeelsusesse ning keelelisse puhtusesse.

5. TÄIELIKU KOOPIA INTEGRATSIOON

Uurimuse viiendas peatükis vaadeldakse täieliku koopia integratsiooni. Peatükk koosneb neljast alapeatükist. Kolm esimest käsitlevad integreerumise mehhanisme ning koopiade esinemisvariante. Viimases alapeatükis vaadeldakse segakoopiade moodustumist.

Täielike koopiade integreerumise mehhanisme kirjeldades vajab kõigepealt selgitamist termin *täielikult integreerunud koopia*. Koodikopeerimise mudelis ei tähenda täielik koopia ainult mudelkoodi (st soome keele) kõikidele omadustele (materiaalne, semantiline, kombinatoorne) vastava ühiku sisestamist kõneleja emakeelde (nagu kirjeldati neljandas peatükis). Selle all mõistetakse ka põhikoodis eriastmeliselt integreerunud koopiaid. Seega ei tähenda täielik kopeerimine ainult tüvi- ega grammatiliste morfeemide samaaegset eesti keelde sisestamist (nt lauses *Need on need maahanmuuttajat, kes siia tulevad*), vaid ka terviklikult kopeeritud tüvimorfeemi integreerumist kõneleja emakeelde (nt lauses *Soomes on juba üsna palju maahanmuuttajaid*).

Täielike koopiade integreerumises osalevad mõlemad keeled. Mudelkood annab leksikaalset tähendust kandvad tüvimorfeemid, põhikood tunnusmorfeemid ning moodustab lause süntaktilis-grammatilise raamistiku. Erinevalt mitme kontaktlingvisti (nt Shana Poplack, Timo Lauttamus jt) seisukohtadest ei pea koodikopeerimise mudel K2 elementide ühikute detailset rühmitamist nende fonoloogilise ja/või morfosüntaktilise integreerumise astmete alusel põhjendatuks. Teemat käsitleti põhjalikult alapeatükis 2.4.6.

Uurimuse autori seisukohti K2 ühikute positsiooni määratlemisel tutvustati teises peatükis. Teema juurde veel kord naastes olgu öeldud, et autor ei pea hilistekkeliste kogukondade kakskeelse kõne uurimisel ühikute integreerumise eri astmetest lähtuvat detailset rühmitamist põhjendatuks. Niisamuti ei näe autor seost täielikult integreerunud K2 koopia ning laensõna vahel, pidades konventsionaliseerumisest tähtsamaks ühiku kasutajaskonda ja sagedat esinemist. Ka neid seisukohti tutvustati uurimuse teises peatükis.

Koopiade rühmitamine integreerumise eri astmete põhjal jääb mitmel põhjusel küsitavaks. Esiteks, kõneleja valik koopia esinemiskujude vahel on alati individuaalne. See johtub ennekõike vestlussituatsioonist ning kõneleja eesmärkidest. Teiseks, kõneleja, kes kasutab mudelkoodi ühikut ühes situatsioonis täieliku koopia vormis, võib seda teises situatsioonis kasutada emakeelde integreeritud kujul. Kuigi kontaktidest johtuvaid muutusi kirjeldavad mudelid näevad kakskeelset keelekasutust liikumisena ühelt astmelt teisele (koodivahetus – vahelduv koodivahetus – keelte segunemine), ei pruugi iga kõneleja neid läbida. Indiviidi kakskeelset keelekasutust mõjutavad eri tegurid, ennekõike sotsiolingvistilised tegurid.

5.1. Integreerumise mõiste ja protsess

Integreerumise mõiste. K2 elementide põhikoodi fonoloogilise ja morfo-süntaktilise struktuuriga kohandamise protsessi tuntakse kontaktlingvistikas mõiste all *integreerumine* (ka *kohandamine*, *mugandamine*). See tähendab mudelkoodi elementide kohandamist K1 fonoloogilise, morfoloogilise ja/või süntaktilise struktuuriga (Johanson 1993: 218–219, 2002b: 295–296; Backus 1998: 267; Pugh 1999: 34; Muysken 2000: 76–77; Clyne 2003: 142–143). Anna Verschik (2008: 76) defineerib integreerumist täielikult kopeeritud ühikule põhikoodi infleksionaalse morfoloogia lisamisena. Michael Clyne (2003: 142) nimetab integreerumist kõige olulisemaks divergentsi (*divergence*) ehk keeltevahelise lahkumise tüübiks. Clyne eristab keelendite integreerumise kolme etappi: selle tüüpi (nt semantiline, fonoloogiline, morfoloogiline, prosoodiline, foneemiline ja grafeemiline integreerumine), astet (ühiku integreerumise ulatus) ning stabiilsust (integreerunud ühiku positsioon kõneleja repertuaaris).

Enne täieliku koopia integreerumise mehhanismide põhjalikumat vaatlust esitan lühidalt koodikopeerimise mudeli põhilähtekohad ühikute integreerumise kohta:

- kooptiad ei ole kunagi mudelkoodi ühikuga identsed;
- mudelkoodi ühikute kopeerimine eeldab mingil määral nende kohandamist põhikoodi fonoloogilise ja/või morfosüntaktilise struktuuriga;
- kopeerimise protsess on kaheosaline. Esimese etapina kopeeritakse ühik, teise etapina viiakse see vastavusse põhikeele struktuuriga (sealjuures ei pea integreerumine olema terviklik);
- integreerunud ühiku esinemisvariandid johtuvad kolmest tegurist: keeletüpoloogiast, sotsiolingvistilistest teguritest ning kõnelejast endast (põhineb hüpoteesil, et kõneleja sisestab neid mudelkoodi ühikuid, elemente, konstruktsioone vms, kui neid tajutakse emakeele ekvivalentidena. Tähtis on ka see, kuidas kõneleja keeltevahelisi vastavusi mõistab);
- keelte vastastikune dünaamika. Kontaktidest johtuvad keelemuutused on tingitud mõlema keele koosmõjust. Kontaktmõjud ei ole kunagi ühepoolsed (kuigi ühe keele mõju on domineerivam), vaid mõlemad kontaktis olevad keeled mõjutavad teineteist.

Kontaktidest johtuvad keelemuutused olenevad paljuski kontaktis olevate keelte tüpoloogiast. Koodikopeerimise mudeli puhul oletatakse, et kopeerimine võib olla lihtsam, kui põhi- ja võõrkoodil on ühiseid põhistruktuure. Keelte lähisuguluse tähtsust rõhutab ka Anna Verschik (2009). Ta nimetab konvergenti/laenamist/kopeerimist soodustavate teguritena keeltevahelisi sarnasusi: näiteks sama sõnajärge, ühisest allikast pärit leksikaalseid elemente (nt ühised internatsionalismid), aga ka puhtjuhuslikult sarnaseks osutunud materiaalseid omadusi. Sealjuures ei saa kõrvale jätta sotsiolingvistiliste tegurite tähtsust.

Esitatud hüpoteesidest lähtuvalt peaks seega eesti ja soome keele lähisugulus koodikooperimise protsessi igati lihtsustama. Eesti ja soome keel on keeletüpoloogiliselt lähedased, rikka morfoloogilise süsteemiga sugulaskeeled. Mõlemal keelel on rohkelt ühiseid jooni: aglutinatsioon³⁴, suur käänete arv (eesti keeles 14, soome keeles 15), grammatilise soo puudumine, ühine sõnavara, duaalsus ning pluural (Häkkinen 2002: 74–89). Arvu kategoorial on eesti ja soome keeles kaks liiget: tunnuseta ainsus ehk singular ja tunnusega mitmus ehk pluural (EKG I 1995: 48, 61; Häkkinen 2002: 73; ISK 2004: 85–91). Eesti ja soome keele erinevusi on ülevaatlikult kirjeldanud Helle Metslang (1994), Riho Grünthal (2000), Hannu Remes (1995) ning Annekatrin Kaivapalu (2005).

Eesti ja soome keel kasutavad ulatuslikku muutemorfoloogiat. Eesti grammatikates esitatakse noomenite käänete arvuks tavaliselt 14. Soome käänetest ei kuulu eesti keele käänete hulka akusatiiv ja instruktiiv, eesti käänetest puudub soome keeles terminatiiv. Kuna eesti ja soome keelel on lähisugulaskeeltena ühine taust, esinevad paljud grammatilised kategooriad mõlemas keeles üsna samasugustena. Enamik käände- ja pöördemorfeeme on häälikuliselt struktuurilt sarnased, v.a genitiiv, partitiiv, illatiiv ja komitatiiv.

Eesti keeles liituvad morfeemid käändsõna vormides tavaliselt aglutinatiivselt. Mõningais sõnatüüpides võib osa tunnuseid liituda ka fusiivselt (EKG I 1995: 194). Soome keel kasutab nii ainsuse kui mitmuse käänete moodustamisel aglutinatiivset tehnikat (ISK 2004: 106).

Verbi kategooriates esineb erinevusi. Kõneviise on mõlemas keeles neli, neist ühised on indikatiiv, konditsionaal ja imperatiiv. Eesti keeles puudub vaste soome potentsiaalile, soome keeles kaudne kõneviis (Remes 1995: 33). Soome keeles on viis infinitiivi, eesti keeles kaks. Soome eitusverb pöördub kõigis pööretes, eesti keeles eitusverb ei pöördu (v.a käskivas kõneviisis). Käskivas kõneviisis väljendab eitust osaliselt muutuv eitusabiverb *ära*. Morfoloogilist tulevikku ei esine kummaski keeles.

³⁴ Eesti keel moodustab koos liivi ja lapi keelega soome-ugri keelte seas flekteeruvusse kalduva erandühma, millega kaasneb suurem analüütilisus, märk järgmisest, isoleeriva keele etapist. Soome keel on säilitanud ja edasi arendanud rohkem aglutinatiivsust ja seega sünteetilisust (Metslang 1994: 10; teemast lähemalt ka Sutrop 1997: 199–219). Soome keel on muutesüsteemi poolest ilmselgelt konservatiivsem kui eesti keel. Soome keel on säilitanud paljud uurali keelkonna algupäraseid elemendid ja omadused paremini kui muud sugulaskeeled (Häkkinen 2002: 20).

5.2. Integreerumise mallid ning koopiaste esinemisvariandid

Kogutud keeleandmete põhjal võib eristada kolme põhilist kontaktidest johtuvat kakskeelsete vormide moodustumise mehhanismi. Kindlasti ei ole need koopiaste ainuvõimalikud esinemisvariandid, vaid ilmestavad ühe eestikeelse kollektiivi esindajate keelelist käitumist.

1. **Ühendatud vormimoodustus:** soome tüvimorfeemidele liidetakse aglutinatiivselt eesti tunnusmorfeemid:
 - a) SM SUBSTÜVI + EE TUNNUS *oppilaito+se+sse* < sm *oppilaitokseen* 'õppehoone'
 - b) SM VRBTÜVI + EE TUNNUS *varmista+da* < sm *varmistaa* 'kindlaks teha'
puhu+ma < sm *puhumaan* 'rääkima'

2. **Analoogiapõhine vormimoodustus:** aluseks on kõneleja arusaamad vormide võimalikust sarnasusest ja moodustumisprintsipiidest. Kõneleja toetub vormimoodustuses oma emakeele (või ka soome keele) sarnaste vormide kasutuspõhimõtetele:
 - a) SM TÜVI + EE/SM TUNNUS *maahanmuuttaja+i+na* (EssPl) < sm *maahanmuuttajina* 'immigrant, sisserännanu'
 - b) SM SUBSTÜVI + SM/EE TUNNUS *vuokra+i+tt+a* (PartPl) < sm *vuokria* 'üür'
 - c) SM SUBSTÜVI – KÄÄNE *iltalukio* (IllSg) < sm *iltalukioon* 'õhtukeskkool'
 - d) SM SUBS LÜHENEMINE *kaus* (NomSg) < sm *kausi* 'periood'

3. **Segakoopiaste moodustumine:** üks osa ühikust kopeeritakse täielikult, teine valikuliselt (iseloomulik liitnimisõnade kasutusele):
 - a) EE SUBS+SM SUBS *külalisohjaaja* (NomSg) < sm *vieraileva ohjaaja* 'külalislavastaja'
 - b) SM SUBS+EE SUBS *toppajope* (NomSg) < sm *toppatakki* 'sulejope'

Soome morfoloogiliste elementide iseseisva kopeerimise kohta näited puuduvad. Teoreetiliselt oleks võimalik, et kõneleja liidab eesti ühikule hoopiski soome tunnused, lõpud või liited (vrd nt Kataja ja Fricki keeleandmed). Sääraseid kontaktvorme siinse töö jaoks kogutud ainekust ei leidu, mis ei tähenda, et neid ei võiks mõnes teises keelekollektiivis või situatsioonis

esineda. Esimese põlvkonna keelejuhtide suulises kõnes avaldub grammatiliste morfeemide põhikoodi sisestamine rööbiti tüvimorfeemide kopeerimisega (näide 75):

(75)

INF3: Nagu minu mees ütleb, et ta on puhtavereline *tamperelainen*.
(sm *tamperelainen* ‘Tampere elanik’)

Paraku puuduvad uurimused, mis võimaldaksid keelejuhtide kakskeelse kõne tunnusjooni võrrelda mõne teise Soome hilistekkelise eesti kogukonna esinajate keelepruugiga. Mõningaid paralleele võib tõmmata Sirje Hassineni (2002), Kristiina Teissi (2005, 2006), Kai Stahli (2002), Hanna Jokela ja Geda Paulseni (2009) uurimustes esitatud andmetega. Uurimuste ning andmete kõrvutamine pole siiski alati võimalik, kuna nimetatud töödes vaadeldakse laste kõne ja/või nende keeleomandamise eripära. Ühiste joontena võib nimetada elementide täielikku kopeerimist ning täieliku koopia integreerumist. Täiskasvanute keelest puuduvad aga laste keeles sageda esinemisega nn ühinenud keelevormid, teatud tüüpi kontaminatsioonid (nt *leikki-p*, sm *leikkii* ‘mängib’, Hassinen 2002: 152–153; *ilma juusteta läik*, sm *läikkä, laikku* ‘laik’, Jokela, Paulsen 2009: 10). Soome eestlaste esimese põlvkonna kakskeelses kõnes esineb mitu kattuvust Annukka Kataja (2001) ning Maria Fricki (2003) uurimuses käsitletud Tartu soomlaste suulise kõnega. Tampere eestlaste ja Tartu soomlaste keelekasutust ühendab teadlik opereerimine K2 ühikutega, nende rakendamine pragmaatilistel eesmärkidel ning sotsiaalse ümbruse ja kultuurikonteksti väljendamine K2 kaudu.

Mõningaid ühisjooni esineb aga kõikide ainestike lõikes. Mõned näited:

1. Täielik kopeerimine:

Ta peaks natuke *kaljumpi* olema. (sm *kalju* ‘kiilas’) (Jokela, Paulsen 2009: 7)

Multa kysy tentissä *pöllutööd* tai jotain. (Kataja 2001: 34)

Mulla oli niin *vastik* ruotsin opettaja. (Kataja 2001: 43)

Korraldame siis hänelle suuret *peod* tänään. (Frick 2003: 21)

2. Täieliku koopia integratsioon: ühe kontaktkeele morfoloogiliste tunnuste ja lõppude liitmine teise kontaktkeele ühiku tüvele:

Pongo *kiristäb* mind. (sm *kiristää* ‘välja pressima’) (Jokela, Paulsen 2009: 7)

Joku ystävätär teitittelee niinkun yhä edelleen omaa *ämmäänsä*. (sm *anoppi* ‘ämm’) (Kataja 2001: 42)

3. Segakoopiad:

Esseen *tähtiaika* on tänään. (sm *päivämäärä* ‘tähtaeg’) (Kataja 2001: 44)

Järgmistes alapeatükkides vaadeldakse täielike koopiate integreerumise eri malle ning nende esinemisvariante. Mõningate koopiate esinemine võimaldab ka vaadelda idiolektidevahelisi erinevusi.

5.3. Ühendatud vormimoodustus

5.3.1. Täielike koopiate fonoloogiline integreerumine

Esimese põlvkonna kontaktsituatsioonis domineerib keeleühikute põhilise integreerumismehhanismina soome tüvi- ning eesti tunnusmorfeemide ühinemine malli SM SUBS/VRBTÜVI + EE TUNNUS alusel. Seda mehhanismi loetakse aglutinatiivsete keelte kontaktsituatsioonides põhiliseks kakskeelsete vormide moodustumise viisiks (Muysken 2000: 76; Clyne 2003: 142–143). Aglutinatiivselt moodustunud koopiates eristuvad keelepiirid enamasti selgelt. See tähendab, et koopia tüveosa kuulub selgelt soome keelde, grammatilised vahendid (tunnused, lõpud, liited) eesti keelde.

Täieliku koopia integreerumist esindavad näited 76 ja 77. Esimeses näites kopeerib keelejuht eesti keelde substantiivi *gradu* ‘magistritöö’, liites koopia aluseks olevale mudelsubstantiivi tüvele eesti PartSg käändelõpu *-t*:

(76)

INF13: Nüüd ma olen nii tihedalt teinud oma lõputööd, seda (.) *gradu+t* noh et ma ei ole lugend, aga siin üldiselt ma enim lugemin absoluutselt iga päev. Kõik need kolm lehte, Öhtuleht, Päevaleht ja Postimees.
(sm *pro gradu -työ* ‘magistritöö’)

Verbikoopiad integreeruvad sama printsiibi järgi. Näites 77 liidab kõneleja *da-*infinitiivi tunnuse soome verbitüvele:

(77)

KP: Mul ei ole mingit põhjust temaga kokku saada.
INF1: Aga mine ikka. Sa tahad ju nagu *varmista+da* seda oma siia õppima tulemist.
(sm *varmistaa* ‘kinnitada’)

Järgmisena vaadeldakse kopeerimise käigus toimuvaid koopia tüve häälikulisi muganemisi ning soome tüve eesti keelde kopeerimise viise. Koopiate integreerumine järgib mudelkoodi tüve fonoloogilisest struktuurist lähtuvalt kaht põhiprintsiipi. Põhikeelde sisestatav tüvimorfeem võib olla teisest keelest terviklikult üle võetud (*directly imported*) või mugandatud (*adapted*) (Muysken 2000: 212). Mõlemad mallid on esindatud ka vaadeldavas ainekustikus. Häälikulise kuju kohandamise vajadus johtub mudelkoodi ühiku materiaalsetest omadustest, aga ka põhikoodi fonotaktika seaduspäradest.

Koopiaste häälikulise kuju mугanemist mõjutavad neli põhilist tegurit: vokaalharmonia puudumine eesti ühiskeeles (nt koopias *tõrmata* ‘kokku põrkama’), lõpukadu (nt koopiates *kort* < sm *kortti* ‘kaart’, *kaus* < sm *kausi* ‘periood’, *jääkaap* < sm *jääkaappi* ‘külmkapp’, *nürk* < sm *nyrkki* ‘rusikas’), erinevused järgsilbi vokaali pikkuses (nt koopiates *Hämenpuisto* < sm *Hämeenpuisto*, *sairala* < sm *sairaala* ‘haigla’) ning diftongide häälikulises kujus (nt koopias *tövoimatoimisto* < sm *työvoimatoimisto* ‘tööhõiveamet’). Näide 78 ilmestabki verbi materiaalsete omaduste täielikku eesti keelde kopeerimist. Koodikopeerimises osalevad verbid eeldaksid monolingvaalses soome keeles vokaalharmonia säilitamist, kakskeelsussituatsioonis pole see aga nõutav:

(78)

KP: Aga teil klubil oma kodukat ei ole või?

INF6: On. Tampere-Tartu seura alt pääseb netti meile. Aga meil ripub seal iidamast-aadamast, keegi *ei ole seda päivittäniit*.

(sm *päivittä* ‘uuendanud’)

Keelejuht võib vokaalharmonia kopeerimist ka eirata. Näiteks lauses *Tõrmasime trepil kokku* (sm *tõrmätä* ‘kokku põrgata’). Näide on huvitav selgi põhjusel, et kirjeldab eesti-soome kontaktsituatsioonis ebatavalist (üks näide) analüütilise verbi segakopeerimist. Kopeerimise tulemusena sünnib verbiühend *kokku tõrmama*, mis sisaldab mõlema keele omadusi: soome lihtverbi (*tõrmätä*) kopeeritakse täielikult (v.a vokaalharmonia eiramine), eesti verbi *kokku põrkama* komponente aga valikuliselt. Tulemuseks on kakskeelne verb *kokku tõrmama*. Koopia monolingvaalsed vasted oleksid ‘kokku põrkama’, soome keeles ‘tõrmätä’.

(79)

INF3: Kas ta ei ole mitte Eestis praegu?

INF7: Ei, Soomes on ikka. Ma ei olnud ka teda kaua aega näind, aga siis eelmisel nädalal *tõrmasime*

trepil kokku.

Kolmas näide (80) demonstreerib soome ühiku *bilettäjä* ‘pidutseja’ kopeerimist. Keelejuht räägib intervjuerijale kohaliku eesti klubi tegevusest. Ta teatab, et ei soovi selles osaleda, kuna ei ole pidutsemishimuline inimene: *ma ei ole selline bilettaja*. Soome keelendi kui selles vestlussituatsioonis semantiliselt spetsiifilise sõna kasutus lubab kõnelejal väljendada enda suhtumist klubi tegevusse ja seal toimuvasse. Tõenäoliselt on soome keelend selles kontekstis rääkija jaoks mingil põhjusel atraktiivsem või vestluskonteksti paremini sobiv. Kopeeritakse teadlikult, alguspunkti osutavad pronoomen *selline* ning üneem *ee*, kopeerimise lõppu tähistab naermine. Ühiku kopeerimise käigus tekib innovaatiline koopia *bilettaja*, mille häälikulist struktuuri iseloomustab vokaalharmonia kadu:

(80)

INF8: Ei, ma ole käinud, ma ei ole selline eee *bilettaja*.
(sm *bilettäjä* ‘pidutseja’)

Mitmel juhul on nimisõna kopeerimise käigus substantiiv lühenenud. See puudutab enamalt jaolt kahesilbilisi vokaallõpulisi nimisõnu, mille lõpust on vokaal kadunud (nt *kaus* < *kausi* ‘periood’, *kort* < *kortti* ‘kaart’, *kuit* < *kuitti* ‘tšekk’). Täiskasvanute keeles on niisuguste koopiate arv väike. Ainestiku põhjal võib öelda, et see on kahe-kolme keelejuhi erijoon. Laste kakskeelses kõnes on selliste vormide esinemine ootuspäraselt sagedam (lähemalt Praakli 2002).

Näites (81) on vestlusteemaks Tampere etniliste vähemuste kultuuritegevus ning omavaheline koostöö. Keelejuht räägib kohaliku Iraani seltsi juhatajast, kellega ta kohtuma pidi. Kohtumine jäi aga ära ning keelejuhi arvates on selle põhjuseks *ramadaan*: *nendel on oma see ramadani kaus praegu*. Keeleühiku kopeerimise tulemusena moodustub NomSg lühenenud häälikulise kujuga koopia:

(81)

KP: Te pidite täna selle iraani seltsi esindajaga kokku saama?
INF3: Jah, pidime, aga nendel on oma see ramadani *kaus* praegu.
(sm *kausi* ‘periood’)

Häälikuliselt lühenenud koopiate esinemist võib näha ka genitiivis (GenSg) ning partitiivis (PartSg):

(82)

INF3: Minu meelest sa peaksid ka selle kela *kordi* saama.
(sm *kortti* ‘kaart’)

(83)

INF7: Niimoodi maksadki oma ülekandeid, et sisestad andmed pangaauto-
maati, kinnitad ära ja siis saad automaadist *kuiti* vastu.
(sm *kuitti* ‘tšekk’)

(84)

INF1: Helistasin sinna verotoimistosse ja küsisin uut (.) *verokortti* endale ja
hakkas kohe pakkuma soomekeelset ingliskeelset *verokortti*.
(sm *verokortti* ‘maksukaart’)

Võimalikud on ka sõnasisesed lühenemised ning asendumised, nagu näiteks koopias *vahtmeister* (*vahtimestari* ‘majahoidja’). Selle koopia moodustusmallid pole siiski üheselt selged. Võimalik, et koopia luuaksegi vokaalikao ning sõna-
siseste häälikuliste asendumiste teel. Kõrvale ei saa jätta teistki seletusviisi, kakskeelse liitsõna moodustumismalli, mille puhul üks komponent kopeerib soome, teine eesti keelt. Kopeerimise tulemusena tekib segakoopia *vahtmeister*.

Erinevalt mitmest muust segakopeerimise teel moodustatud liitsubstantiivist (nt *automekaanik* < *automekaanikko* ‘automehaanik’) jääb segakooopia *vahtmeister* monolingvaalse kõneleja jaoks pigem selgusetuks, kuna eesti keeles puudub soome sõnale täpne vaste. Lähedane vaste võiks sõnale olla ‘majahoidja’:

(85)

KP: On sul soomlastega muidu tihedad kontaktid?

INF10: Ausalt öeldes ei ole väga tihedad. Tähendab üks inimene, kes on olnud ütleme mulle väga väga toeks, on siin kirikus *vahtmeister*.
(sm *vahtimestari* ‘majahoidja’)

Teise keelejuhi kõnes esineb sama keeleühik jällegi täieliku kooopia kujul. Üleminek soome keelele on teadlik ning markeeritud, keelendi kasutust saadavad eri kommentaarid ning katsed leida sõnale eestikeelne vaste:

(86)

INF3: Ja siis sealt sinna kangi alla ja sealt siis vasakut kätt üks nurgast läheb üks siis jaja siis seal on seal on see (...) *vahtimestari* küll. Vat niisugused sõnad, mida näiteks noh too (...) *vahtimestari*, mingisugune selline vahtija mõiste ((naerab)) või

KP: Mina ei teagi, mis see eesti keeles võiks täpselt olla.

INF3: Ma ei oska öelda nagu. *Vahtimestari* noh kes nagu juhatab või või või või valvur või või või.

KP: Kes teeb nagu kõike kõike sellist või?

INF3: Jah jah jah. Et no ta ei ole päris nagu ainult valvur, vaid et ta näiteks on ka kõiksuguste asjade kokkupanija seal ja nisugune.

Koopiate eri integreerumismallid toovad välja ka idiolektidevahelised erinevused. On keelejuhte, kes säilitavad kopeerides soome tüve täielikult, teiste kõnes võib sama kooopia esineda häälikuliselt mугanenud kujul. Keelenäited (87–89) illustreerivad substantiivi *työvoimatoimisto* ‘tööhõiveamet’ eristmelist integreerumist kolme keelejuhi kõnes. Esimene näide (87) kirjeldab ühiku terviklikku morfosüntaktilist integreerumist, mille puhul kooopia moodustatakse soome tüvele eesti käändelõppu (InSg) liites. Kopeerimisel säilib vokaal-harmonia:

(87)

INF7: Jaajaa, on on küll niimoodi et. Mina küll ütlen, et tsau et käisin siin *tüövoimatoimistos*. Ma ütlen nimodi. Ma ei ma ei tea. Ma ei hakka nuputama mismoodi on *tüövoimatoimisto* eesti keeles. Ma ei tea mille pärast. See tuleb nagu nii automaatselt see välja: väljend. Mingisugune nimi, mingisugune täpselt nagu kela. Noh kela on ju ka mingi kansaneläkelaitos eks. Ma ei hakka mõtlema mismoodi ma ütlen selle eesti keeles.

(sm *työvoimatoimisto* ‘tööhõiveamet’)

Ka teises näites (88) rakendab kõneleja aglutinatiivset integreerumistehnikat, liites tüvele eesti elatiivi käändelõpu *-st*. Erinevalt eelmisest osutab see näide ühiku täielikku mугanemist, milles leiavad aset samaaegne fonoloogiline ning morfosüntaktiline integreerumine:

(88)

INF9: *Töövoimatoimistost* olen ka palju abi saanud, nemad on eestlastesse küll hästi suhtunud.
(sm *työvoimatoimisto* 'tööhõiveamet')

Kolmas näide (89) on eelmistest erinev. Siin moodustatakse koopia segakopeerimise teel. Koopia struktuuris nähtub mõlema keele materjalide rööbitine rakendamine. Selle tulemusel moodustub koopia, mille täiendosas lähtub kõneleja emakeele analoogiast – oletatavaks eeskujumalliks võib olla eesti liitsubstantiiv *tööhõiveamet* –, põhiosas toetub kõneleja aga soome keele vahenditele:

(89)

INF24: Loomulikult ei ole sa veel enda palka kätte saanud, sest sul on verokortti jäänud esitama. Kas sa selles *töö... töäjou* (.) *toimistos* oled ikka käinud?
(sm *työvoimatoimisto* 'tööhõiveamet')

Keelendi kopeerimine varieerub ka sama kõneleja repertuaaris. See markeerib kontaktidest johtuvate keeleilmingute muutumist ajahetkes ning näitab, et kõneleja keekekasutus pole kunagi staatiline. Samas ei saa välistada, et eri integreerumisprintsipiide rakendamine on kõneleja teadlik valik. Esimest kopeerimist võib seletada keelejuhi sooviga rakendada informatsiooni edastamise täpsuse huvides täielikku kopeerimist – *monikulttuurisen työkoulu-tuksessa* –, sellele järgnevat kopeerimist sama koopia võimalikult emakeelepärase kasutusena, milles peegeldub soome struktuur: *monikulttuursen töökoolituses*. Moodustunud koopia pakub huvi ka grammatilise struktuuri poolest. Koopia ilmestab topeltmorfoloogial põhineva vormi moodustumist, markeerides koopias *monikulttuurse-n* soome ja eesti genitiivi rööbitist kopeerimist. Vastavad monolingvaalsed vormid oleksid *monikulttuurisen* (sm) ning *mitmekulttuurilise* (ee):

(89)

INF22: Mina ei ole käinud kursustel ja ma olen soome keelt ise olen õppinud. Ja nüüd noh ma ütlen kolm aastat alles ma olen inimestega suhelnud ja suhtlemisega olen õppinud. Ma ei näe, et ee mul on veel kõik raske (naerab) päriselt (naerab). Aga see oleneb. Ma käisin *monikulttuurisen työkoulu-tuksessa* sügisel, nimetus on *monikulttuursen töökoolituses* ja seal olid soomlased ja ja seal oli see õhkkond oli niivõrd hea, et võisid kõigest vabalt rääkida ja ei tule mingit takistust. See oleneb arvata võib

ka kes sinu vastas, missugused inimesed sul vastas on. See oleneb väga palju sellest.
(sm *monikulttuurinen työkoulutus*, st immigrantidele mõeldud koolitused)

Individuaalne varieerumine on eriti sage soome toponüümide kopeerimises (nt kohanimed Tampere, Kangasala, Valkeakoski). Teemat käsitletakse lähemalt järgmises alapeatükis.

Koopiate eesti keelde mugandamisel võib rääkida samasugustest suundumustest, mis iseloomustavad eesti ühiskeelde laenatud soome keelendite tüüpilist fonoloogilist käitumist (nt Remes 1995: 165–173): lõpukaoline nominatiiv (*jäykkä*→*jääik*), vokaalharmonia kadu (*jääik*:*jääiga*), pikkade vokaalide ja geminaatide lühenemine (*alkeellinen*→*algeline*) ning järgsilbi *o* asendamine *u*-ga (*ero*→*eru*). Koopiate integreerumismallides esineb rohkelt ühisjooni ka Mai Loogi (1988: 88–89) uuritud teismeliste kõnekeelega. Kuigi Loogi ainestikus on soome keelendite puhul enamikul juhtudel vokaalharmonia säilinud, esineb ka keelendeid, mille järgsilpidest on foneemid *ä*, *ö*, ja *ü* kadunud (nt *hiiva*, *kesa*, *kylla*, *sähkö*, *süntar*). Loogi ainestik fikseerib ka diftongide lühenemise ning nominatiivis lõpukaoliste vormide esinemise.

Keelendite integreerumise malle näib määravat ennekõike see, kuidas üks või teine kõneleja keeltevahelisi vastavusi tajub ja tõlgendab. Tähtsat rolli mängivad kindlasti ka kõneleja keelehoiakud ja tema suhtumine kakskeelsusse, aga ka kõneleja eesmärgid vestluses.

5.3.2. Täielike koopiate morfosüntaktiline integreerumine

5.3.2.1. Substantiivide integreerumine

Täielikud koopiad esinevad kõige sagedamini nimetavas käändes ja koha-käändes. Järgnevad genitiiv (GenSg) ja partitiiv (PartSg). Ülejäänud käänete esinemine on marginaalne. Ainestikus puudub täielikult soome struktuurile vastava instruktiivi ja komitatiivi kopeerimine. Mitmusevormide kopeerimine on fikseeritud üksikjuhtudel, välja arvatud NomPl esinevad vormid.

Nimetav kääne. Täielikus kopeerimises domineerib nominatiiv. Nominatiiv on mõlemas keeles grammatiliselt markeerimata kääne (lähemalt Häkkinen 2002: 75; ISK 2004: 106). Käände põhifunktsiooniks on vormistada täissubjekti, peale selle vormistab nominatiiv ka subjekti sisult lähedasi lauseliikmeid: absoluutarandi tegevussubjekti, üteti ning subjektiga ühilduvat predikatiivi. Nominatiivis võib olla ka lisand (EKG I 1995: 52).

Soome eesti keelekujus esineb nominatiivi kopeerimist nii ainsuse (näide 90) kui mitmuse vormides (näide 91). Nominatiivis esinevate ühikute kopeerimine on üldjuhul kõneleja teadlik valik: kopeeritakse vestlussituatsioonist johtuvail põhjusil, näiteks seoses sõnaotsingutega (90) või konversatsioonilistes ülesannetes (91):

(90)

INF4: Ma ütlen sulle nüüd ühe sõna, aga ma ei tea, kuidas ta on eesti keeles ja ma usun, et eesti keeles on olemas selline sõna nagu *aliurakoitsija*?

KP: Ee

INF4: See tähendab seda, et

KP: Ma ei oska, tea, mis see võib eesti keeles olla. Kas see võib olla alltöövõtja? Ei?

INF4: See on selline, et kui näiteks see firma, kus ma olen tööl, ehitab maja, siis näiteks ega temal ju elektrikke tööl ei ole, et tema tellib need elektrikud. Tema tellib ventilatsioonimehed, tema tellib torulukksepad, noh need on eri inimesed, eri firmad.

KP: See on alltöövõtja.

INF4: Need on siis just need alltöövõtjad vä?
(sm *aliurakoitsija* 'alltöövõtja')

Näites (91) räägib keelejuht vahejuhtumist soome noortega. Soome keelt kasutatakse referentsiaalses funktsioonis juba toimunud sündmuse kirjeldamiseks:

(91)

INF15: Minu meelest soomlased on väga toredad inimesed (.) üllatavalt. Eriti vanemad inimesed suhtuvad väga väga positiivselt mu vastu. Negatiivset. Noh, ma mäletan ühte juhtumit, kui mu sõbranna oli siin külas. Käisime ööklubis. Tulime koju ja rääkisime kahekesi eesti keeles. Kõndisid, mingid noored olid veel, kõndisid taga, poisid siis, siis nad nagu küsisid, et mis keelt te räägite. Me ütlesime, et eesti keelt. Ja nemad nagu hakkasid kohe et ahah *rüssät*. Et võib-olla soome noored noh ma ei tea kas neile ei kohale jõudnud, et Eestil ja Venel ei ole enam mingit ühist enam.

(sm *ryssät* 'venelased', pejoratiivne tähendus)

Mitmuse nimetavas esinevate koopiade keeleline kuuluvus ei ole alati selge. Mitmuse nimetava käände ebaselge kasutuse tõttu (seda mõjutavad kõneleja hääldus, rõhk, aktsent) jääb mitmete näidete puhul selgusetuks, kumma keele raamides kõneleja tegelikult liigub. Käändelõppude poolest ebaselgeid näiteid esineb ainekustikus kümme konda:

(92)

INF25: See on ju hoopis teine asi kui nagu türklane ja soomlane perekonnas, täitsa eri *kieled* ~ *kielet*, aga need [eesti ja soome keel] on nii sarnased *kieled* ~ *kielet*.

(93)

KP: Veedad sa oma töökaaslastega ka vaba aega koos?

INF5: Ei, ei, need on noored jaaa *pojat/pojad* (naerab).

KP: (naerab)

INF5: Aga aga mu poeg küll käib palli mängimas nendega. Salibändi ja jalgpalli ja ja niimoodi noh et. Meil ikka korraldatakse töö juures.

Kõnelejate keelelist käitumist tundes peab uurimuse autor pigem tõenäoliseks, et esimese ja teise näite puhul on tegu soome substantiivi täieliku kopeerimisega: *need on nii sarnased kielel, need on noored ja pojat*. Esimeses näites on koopia esinemine juhuslik ning automaatne. Teine näide osutab soome keele kasutust kindlal eesmärgil. Keelejuht teatab, et ta ei saa oma kolleegidega tööväliselt aega koos veeta, kuna need on temast nooremad ja meessoost: *noored ja pojat (noored ja poisid)*. Kopeerimine on teadlik ja markeeritud (kopeerimise võimalik tõlgendus: keelejuhi arvates ei sobi vanemal inimesel noorte ega meessoost töökaaslastega vaba aega koos veeta). Vestluses toimuvat muutust täheldab ka intervjuueerija, kes reageerib keelejuhi sõnadele naeruga.

Kolmandas näites (94) tuleb tõenäolisemaks pidada koopia eesti keelde integreerumist ning esinemist eesti NomPl vormis: *mestariid* (*mestari* 'meister, tööjuhataja'). Kõnelejal lindistatud keeleandmeist nähtub, et tema kõnes ei esine ühtegi tervikkoopiat, vaid kõik soome ühikud sisestatakse integreerunud vormis. Keele määratlemine jääb siiski lahtiseks. Keelejuhi tavapärase keelepruuki ei tähendata seda, et kakskeelsete vormide moodustumise struktuur ning rakendatavad mehhanismid oleksid alati ja igas olukorras ühesugused:

(94)

INF17: Siis on mul paar Eesti eestlasest ettevõtjat, kes on siis nagu *mestariid*.
(sm *mestariit* 'meistrid, töö juhatajad')

Nominatiivi ülekaalukas kopeerimine ei ole kindlasti juhuslik, vaid põhjendatav kõneleja pragmaatiliste eesmärkidega vestluses. Seda võib nimetada esimese põlvkonna esindajate keelelise käitumise eripäraks, mille üheks tunnuseks on püüd nominatiivi (NomSg või NomPl) täieliku kopeerimise kaudu vältida soome keele kasutust ning liikuda vestlustes oma emakeele raamides. Loomulikult, keelejuhid ja nende eesmärgid erinevad. Nagu uurimuse neljandast peatükist selgus, toimub koodikopeerimine eri põhjustel ning avaldub eri seostes, lähtuvalt iga kõneleja eesmärkidest. Keeleandmetest nähtub, et enamalt jaolt (16 NomSg/NomPl täieliku kopeerimise esinemisjuhtu 24st) on täielik kopeerimine kõnes markeeritud. Ühikute kopeerimist saadavad eri signaalvahendid ning metalingvistilised kommentaarid. Nende esinemine väljendab enamasti sõnaotsingutega seotud probleeme. Signaalvahendite kasutus võimaldab aga rääkijal kõne ajutiselt katkestada, lause ümber formuleeruda ning asendada keelelisest repertuaarist puuduvad eesti keele sõnad soome koopiatega, kasutades seejuures teadlikult nimetavat käännet. Kakskeelse kõneleja jaoks võib soome nimetava käändega opereerimine tähendada viisi vältida keelte segunemist ning hoida mõlemad keeled lahus.

Kakskeelse kõne uuringutes on nimetava käände domineerimist seletatud ka kontaktis olevate keelte tüpoloogiliste erinevustega. Maisa Martini (1993: 115) hinnangul on nimetava käände ülekaaluka esinemise põhjus soome-inglise koodivahetuses K2 elementide komplekses fonoloogilises või morfoloogilises struktuuris, mis tingib paljude elementide esinemise sõltumata lausepositsioonist põhivormis. Austraaliasoome keele uurija Magdolna Kovács (2001:

135–146) selgitab nominatiivi domineerivat esinemist (48,1% kõikidest nimi-sõnadest) inglise-soome koodivahetuses sellega, et nominatiiv on soome keeles markeerimata kääne. Seetõttu saab kakskeelne kõneleja kasutada ingliskeelset sõna algvormis. Kovácsi hinnangul toetab see ka Shana Poplacki (1980) ekvivalentsi teooriat, mille järgi leiab lausesisene koodivahetus kõige tõenäolisemalt aset nendes süntaktilistes kohtades, kus kontaktis olevate keelte süntaktilised reeglid kattuvad. Niisamuti kuulub NomSg kõige sagedamini esineva käände hulka Hannele Jönsson-Korhola (1993) soome-inglise koodivahetuse ainekus. Ta oletab, et kõneleja kasutab kakskeelses kõnes kõige rohkem neid käandeid, mis on sageda esinemisega ka soome ühiskeeles. Sellest on tingitud soome keeles madalama kasutussagedusega käänete, nagu komitatiivi ning instruktiivi marginaalne esinemine ameerikasooe keeles.

Omastav kääne. Järgmisena võetakse vaatluse alla genitiiv. Olgu öeldud, et keelejuhtide suulises kõnes puudub soome genitiivi täielik kopeerimine. Soome genitiiv erineb eesti genitiivist käändelõpu *-n* säilimise poolest (nt *valo-n*, *emännä-n*, *satee-n*, *fyyisiko-n*), eesti genitiivil morfoloogiline tunnus puudub (EKG 1995: 195; Häkkinen 2002: 75; ISK 2004: 110).

Omastavas käändes esinevad soome substantiivid kopeeritakse eesti keelde grammatiliselt lühenenud vormis (95–97):

(95)

INF7: Kuna ma praegu käin *üritaja* kursusel, siis olen algaja ettevõtja, siis põhisuhtlus on mul siis Leena, suhtlus: suhtluskeeleks on vene keel. Siis teine on mul abikaasa, kellelt ma sada korda küsin igasuguseid asju, siis siis on eesti keel.
(sm *yrittäjä* ‘ettevõtja’)

(96)

INF3: Ma töötasin isegi selle *lama* ajal.
(sm *lama* ‘majanduslangus’)

(97)

INF9: Tampere-Tartu *seura* alt läheb netti meile.
(sm *seura* ‘selts’)

Kontaktlingvistikas on grammatilise morfeemita esinevate keeleühikute tähistamiseks kasutatud terminit *bare forms* ehk *paljad vormid* (vt ülevaade Kovács 2001: 193–195). Neid on ka nimetatud *grammatiliselt markeerimata vormideks*. Türgi-hollandi koodivahetuse uurijad Boeschoten ja Backus (1997, viidatud Kovács 2001: 194–195 järgi) nimetavad selliseid vorme grammatiliselt kulunud vormideks (*grammatically reduced forms*). Nende all mõistetakse vorme, kus uus keelend moodustatakse morfoloogilist tunnust lisamata. Vaatluse all olevate näidete puhul moodustatakse koopiad soome normidele vastava morfoloogilise tunnuse lisamiseta.

Soome ühikute eesti keelde kopeerimine toimub analoogiapõhiselt, häälikuliselt struktuurilt lähedaste eesti keelendite eeskujul. Koopiate morfoloogilise käitumise põhjal võib need jagada kolme rühma:

- 1) 2-silbilised I-värtelised substantiivid *lama* ja *loma* kuuluvad *pesa*-tüüpi:
Viimati käisin Eestis süüsloma järgi. (INF3)
- 2) 2-silbilised III-värtelised substantiivid *seura* ja *vuokra* kuuluvad *aasta*-tüüpi või *tubli*-tüüpi:
Linn maksab meile tavaliselt selle vuokra kinni. (INF3)
- 3) 2-silbilised II-värtelised substantiivid *mummo* ja *gradu* kuuluvad *tubli*-tüüpi:
Nad on vist praegu Eestis mummo juures. (INF6)

aasta- ja *tubli*-tüübi järgi käänduvate koopiate morfoloogilist käitumist ise loomustab nominatiivi ja genitiivi vormihomonüümia: *seura* : *seura* : *seurat* (*seura* 'selts, klubi') ning *mummo* : *mummo* : *mummot* (*mummo* 'vanaema'), *pesa*-tüübis nominatiivi, genitiivi ja partitiivi vormihomonüümia: *loma* : *loma* : *loma* (*loma* 'puhkus').

Substantiive *seura* ja *vuokra* kopeeritakse *aasta*-tüübi järgi. Tüüpi ise loomustab nominatiivi ja genitiivi samasus, osastav kääne on *t*-lõpuline (98). Ka substantiiv *gradu* esineb ainekust eranditult *t*-lõpulisel osastavas (99):

(98)

INF3: Me üldiselt ei pea *vuokra+t* ise maksma.
(sm *vuokra* 'üür')

(99)

INF13: Nüüd ma olen nii tihedalt teinud oma lõputööd, seda (.) *gradu+t* noh et ma ei ole lugend, aga siin üldiselt ma ennem lugesin absoluutselt iga päev. Kõik need kolm lehte, Õhtuleht, Päevaleht ja Postimees.
(sm *pro gradu -työ* 'magistritöö')

Soome normidele vastav partitiivi täielik kopeerimine on fikseeritud kahel korral. Teistel juhtudel illustreerib partitiivi kasutust koopia integreerumine: täielikult kopeeritud soome tüvi sisestatakse eesti keelde nii, et soome tüvele liidetakse käändelõpp *-t*: nt *gradu+t*, *mummo+t*, *sähköposti+t*, *ohjelma+t*. Üksikjuhtudel realiseerub partitiiv vokaallõpulisena (nullformatiiv): nt *salibändi*. Mitmuse osastava vorme esineb kahel korral: *avoliittu+sid*, *pomo+sid*. Üksikud koopiad esinevad nii *t*-lõpulisel (nt *salibändi+t sähköposti+t*) kui ka vokaallõpulisel (*salibändi* ~ *sähköposti*) osastavas:

(100)

INF5: Minu poeg käib nendega alati *salibändi+t* mängimas.
(sm *salibandy* 'saalihoki')

(101)

INF21: Käisime eile ka *salibändi* vaatamas.

(102)

INF16: Kas sa täna *sähköposti+t* ka vaatasid?
(sm *sähköposti* 'e-post')

(103)

INF2: Ma pean õhtul veel *sähköposti* lugema.

Näited (104–105) osutavad substantiivkoopiate realiseerumist *t*-lõpulisel partitiivis (PartSg). Kopeerimine on teadlik ja markeeritud. Esimeses näites (104) viitab kopeerimise algusele hetkeline paus, kopeerimise lõppu tähistab naer. Teises näites (105) algatab kopeerimise asesõna *sedä* rõhutatav kasutus:

(104)

KP: Et sa mainisid, et haridustase võiks olla üks tegur?

INF8: Ma tean siis üheksakümne kaheksa aastast *mummo+t* ((naerab)), kes ei ole päevagi koolis käinud, aga ta on väga vitaalne ja tark inimene.
(sm *mummo* 'vanaema')

(105)

INF1: Et küsi ta käest kas neil on just seda *ohjelma+t*.
(sm *ohjelma* 'programm')

Esitatud keelematerjalist nähtub, et rääkijad eelistavad soome elemente eesti keelde lõimides domineerivalt *t*-list partitiivi. Samale suundumusele on tähelepanu juhtinud Kati Pedaja (2006: 795), kes on uurinud uute laensõnade morfoloogilist käitumist. Tema väitel domineerib uutes laensõnades *t*-lise partitiivi kasutus. Partitiivi markeerides kaotatakse vormihomonüümia, vormide lühenemine suurendab keeleökonomiat ning kõneleja eelistab lihtsaid, läbipaistvaid ja loomulikke muutmismalle. Pedaja lisab (2006: 795), et vormihomonüümia kaotamine (produktiivse tunnusega *-t* markeeritud partitiiv, millega välditakse *pesa*-tüübis ainsuse nominatiivi, genitiivi ja partitiivi kokkulangevust) on kooskõlas loomuliku grammatika markeerituse printsiibiga.

Koopiate teiseks integreerumisviisiks partitiivis on mõlema keele sama funktsiooni kandvate grammatiliste tunnuste järjestikuline sõnatüvele liitmine. Kontaktlingvistikas nimetatakse seda kahekordseks markeerimiseks (*double marking* või *doubling*). See tähendab sama grammatilise tunnuse markeerimist mõlema kontaktkeele vahenditega nii, et ühe keele täieliku grammatilise tunnuse kõrval kasutatakse sama grammatilist tähendust kandvat teise kontaktkeele vahendit (Muysken 2000: 104; Hassinen 2002: 157; Zabrodskaja 2006a: 748; Riionheimo 2007: 192–194, 280–281; Verschik 2008: 78). Paula Andersson (1993: 249–269) on nimetanud grammatiliste funktsioonide kahekordset markeerimist grammatikatevaheliseks konfliktiks: vältimaks keeltevahelist konflikti, kasutab kõneleja rööbiti mõlema keele vahendeid. Kahekordse tunnusega koopiate arv on ainekust siiski väike (kokku viis näidet).

Näide (106) demonstreeribki sama grammatilise tunnuse (PartPl) markeermist mõlema keele vahenditega. Vormi ootuspärane kasutus oleks soome keeles *maahanmuuttajia* (ee *immigrante* või *sisserännanuid*):

(106)

INF5: Mina elan sellises majas, kus on väga palju *maahanmuuttajaita* (.) somaale nii Bosniast ja Arabiasta Irakista ja ((ohkab)) eri eri paikoista. Ja soome perekondasid. Ja näen, kuidas soomlased suhtuvad nendesse et.

Eesti keele poolelt vaadatuna on võimalik, et kõneleja lähtub *ja*-tegijanime analoogiast ning loob selle eeskujul koopia *maahanmuuttajaid* (vrd *õpetajaid*, *lauljaid*). Välistada ei saa ka võimalust, et rääkija rakendab kopeerides teadlikult mõlema keele grammatilisi vahendeid. Koopia tüvi kopeeritakse terviklikult soome keelest. Kõneleja liidab tüvele analoogiapõhiselt soome osastava käände lõpu *-ta* (vrd *huonei+ta*). Või teine seletusvõimalus: soome täielikult kopeeritud tüvele *maahanmuuttaja* liidetakse eesti *ja*-tegijanime analoogial mitmuse morfeemivariant *-d* (vrd *õpetajaid*), millele omakorda liidetakse mudelkoodi osastava tunnus *-a*. Kopeerimise tulemusena moodustub kahekordsel morfoloogial põhinev koopia *maahanmuuttajaita*.

Kahekordse morfoloogia esinemine nähtub ka näites (107). Siin kopeeritakse soome substantiivi *vuokra* ('üür'). Täielikult kopeeritud soome tüvele liidetakse eesti ja soome PartPl käändelõpud. Koopia täielik esinemisvorm oleks soome keeles *vuokria*, eesti keeles *üüre*. Kuna eesti keeles puudub soome substantiivile häälikuliselt lähedane vaste, on tõenäolisem, et keelejuht lähtub vormimoodustuses tema jaoks tuttavate soome keelendite eeskujust, näiteks substantiivide *huoneita* ('tuba') ja *kalliita* ('kallis') käänamise mallist soome keeles. Sel juhul viitab koopia integreerumine ka kõneleja soome keele oskuse tasemele:

(107)

KP: Aga kas siis linnalt saadud ruumide puhul te üüri ei peagi maksma?
INF3: Üldiselt ei pea, aga mõnikord võib olla *vuokraita*.
(sm *vuokra* 'üür')

Kohakäänded. Esimese põlvkonna esindajate suuline kõne võimaldab jälgida ka koha väljendamise põhimõtteid kakskeelses suhtluses. Kohamäärus ehk lokaaladverbiaal jaguneb sisult ja grammatiliselt vormilt kolmeks: latiivseks, lokatiivseks ja separatiivseks (EKG 1993 II: 61). Latiivsed ehk sihti väljendavad määrused vormistatakse latiivkäändes (illatiivis, allatiivis, translatiivis, terminatiivis) noomeni või infinitiivi, noomeni + latiivse kaassõna (*alla*, *juurde* jt) või latiivsete adverbide (*sinna*, *kaugele*, *pingule* jt) abil. Lokatiivsed ehk asupaika (laias mõttes) väljendavad määrused vormistatakse lokatiivkäändes (inessiivis, adessiivis ja essiivis = noomeni või infinitiivi, noomeni + lokatiivse kaassõna (*all*, *juures* jt) ning lokatiivsete adverbide (*seal*, *kaugel*, *pingul* jt)

abil. Separatiivsed ehk lähet väljendavad määrused vormistatakse separatiivkäändes (elatiivis, ablatiivis) noomeni või infinitiivi, noomeni + separatiivse kaassõna (*alt, juurest* jt) ning separatiivsete adverbide (*sealt, kaugelt* jt) abil. (EKG 1993 II: 61.)

Soome keel kasutab koha ja suuna väljendamiseks sisekohakäändeid, kui väljendatakse kõne all olevas kohas (siseruumides) olemist mingil eesmärgil, mis on omane selle institutsiooni ülesannetele (nt *Lapseni ei ole vielä koulussa*), väliskohakäändeid aga siis, kui väljendatakse institutsioonides olemist mingil muul eesmärgil (nt *Tytöt menivät pelaamaan lentopalloa koululle*). Vahel võib kohakääne olla juurdunud ainsaks valikuks (nt *suljetulla osastolla*), teinekord aga puuduvad tähenduserinevused sise- ja väliskohakäänete vahel (*Hän työskentelee suomen kielen laitoksella ~ laitoksessa*) (lähemalt ISK 2004: 1192). Eesti keel kasutab viimasel juhul sisekohakäändeid (teemast lähemalt Seilenthal 1986: 73; vt ka Uuspõld 1992: 79–84). Soome keel kasutab väliskohakäändeid ka asukoha väljendamiseks millegi või kellegi läheduses või juures, ääres või piirkonnas ilma selge pidepunktita: näiteks kui vesteldakse ehitistest või suurematest vahenditest, mille üla- või välispinnal ei ole tegelikku kasutusülesannet: *kioskilla, kaupalla, näkötorilla*. Väliskohakäänetega väljendatakse ka sellesse piirkonda siirdumist või sealt lahkumist (ISK 2004: 1191).

Tüüpilise kohamäärusena esinevad ainestikus lokaalseid tähenduskomponente (ruum, koht) sisaldavad nimisõnad, mis väljendavad millegi toimumise või paiknemise kohta (nt *laitos* 'osakond', *üliopisto* 'ülikool', *opisto* 'õppeasutus', *koulu* 'kool', *toimisto* 'amet'). Esimese põlvkonna esindajate keelekasutuses domineerib lokaaladverbiaali kopeerimisel eesti inessiiv: *kesäteatri+s ~ suveteatteri+s* 'suveteater', *lähipiiri+s* 'lähiringkond', *töövoimatoimisto+s* 'tööhõiveamet', *autotarkastuse+s* 'autoülevaatus'. Vaadagem näiteid ka nende kasutuskontekstis:

(108)

INF3: Faktiliselt ta on vene **seuras**.
(sm *seura* 'selts')

(109)

INF7: Mina küll ütlen, et käisin **töövoimatoimistos**.
(sm *työvoimatoimisto* 'tööhõiveamet')

(110)

INF3: Ta õppis selle /.../ **üliopistos**.
(sm *yliopisto* 'ülikool')

(111)

INF12: No ma siin kui ma olen siinsamas **ammattiopistos** tööl.
(sm *ammattiopisto* 'ametikool')

Siinkohal võib paralleele tõmmata Mai Fricki uurimusega Tartu soomlaste koodivahetuse kohta (Frick 2003). Selle järgi toetuvad Tartu soomlased

kohasuhete väljendamisel üldjuhul oma emakeele süsteemile: *Tampere majassa, kiitos linnaekskursioonista* (vt pikem loetelu Frick 2003: 13–14). Näiteid esineb ka täieliku kopeerimise kohta: *Vanemuise Teatrikohviku+s, Balti Kõrgema+s sõjakooli+s, stiilipeo+le* ja *Kassioru+l* (Frick 2003: 13–14).

Ainestiku põhjal võib öelda, et keelejuhid eelistavad kohasuhteid väljendades kasutada *s*-käändeid ka seal, kus soome keeles oleks ootuspärane *l*-käänete valik. *s*-käänete kasutus ilmneb, kui kõneleja eesmärgiks on viidata kellegi või millegi paiknemisele siseruumides või millegi sisemuses (näited 112–114). Eesti keel kasutab sel juhul inessiivi, soome keel olenevalt kontekstist kas *s*- või *l*-käändeid (lähemalt ISK 2004: 1192). Kuigi soome keel lubab substantiivi *laitos* ‘osakond’ kasutada nii sise- kui ka väliskohakäänetes (ISK 2004: 1192), domineerib keelejuhtide kõnes *s*-käänete kasutus (*s*-käänded 6 juhul, *l*-käänded 3 juhul). Järgmised näited illustreerivadki koopia eri kasutusvariante. Väärrib tähelepanu, et sama koopia esineb sama keelejuhi kõnes kahes variandis:

(112)

INF3: Ma läksin sinna taiteen ja viestinnän *oppilaittose+sse*.

(113)

INF1: Minu meelest on soomlaste suhtumine välismaalastesse siiski imelik.
Näiteks kui ma lähen
kas või meie *laittose+sse*.

(114)

INF1: Ma koen seda õudselt ebameeldivaks just sellises olukorras, kus kui ma tahan noh ütleme mingisugust juhendajat või midagi siukest, no kasvõi siin *laitose+l+gi*.

Substantiivide kopeerimises nähtub ka eesti analoogial põhinev nimisõna käänamine (vaheldumine *ks* : \emptyset). Eesti ja soome keele erinevusi on *s*-lõpuliste sõnade käänamisel (nt *sormus*, *vastaus*, *teos* jt) vaadelnud Hannu Remes (Remes 1994: 93). Eesti keeles on konsonantvaheldumine *ks* : *s* säilinud mõnedes sõnades (nt *vennaksed*, *õeksed*, *omaksed*, *juuksed*), muudel juhtudel käänduvad rühma kuuluvad sõnad *ne*-noomenite paradigmade alusel (Remes 1994: 93). Soome keeles käänatakse sõna *vastaus*-tüüpi järgi: *vastaus* : *vastauksen* : *vastausta* : *vastaukseen* : *vastauksessa*.

Soome mallist erinev käänamine ilmneb järgmiste *us*-/*ys*-lõpuliste substantiivide kopeerimises:

(115)

INF24: Ma käisin *autotarkastuse+s* eile. Kartsin küll, et ma ei pääse tarkastusest läbi, aga ikka sain.
(sm *autotarkastus* ‘autoülevaatus’)

(116)

INF1: See tekitab terves ühiskonnas totaalse *ebaluottamuse*.
(sm *epäluottamus* 'usaldamatus')

Võimalikud on ka koopiad, mille puhul mõlemasse keelde kuuluvaid ühikuid (nt *kiosk* ja *kioski*) kasutatakse soome kohakäänete funktsioonis. Eesti eesti keeles oleks ootuspärane substantiivi esinemine sisekohakäänetes: *ta peaks minu meelest seal R-kioskis töötama*. Samas ei ole vaadeldavad koopiad esinemuselt võrdsed. Kui esimest näidet võib pidada soome kohakäändesemantika kopeerimise selgeks juhuks, siis teine kopeerimine leiab aset pragmaatilistel eesmärkidel: integreerunud koopia *kioskil* esinemist motiveerib sellele eelnev soome konstruktsiooni täielik kopeerimine. Võimalik, et kõneleja jätkab konstruktsiooni eesti keelde tõlkimisel alateadlikult soome keele kasutust:

(117)

INF14: Ta peaks minu meelest seal *R-kioskil* töötama. Ta on kindlasti nõus sinuga kokku saama.

(118)

INF8: Need on kõik seda tüüpi küsimused võivõi naljatestid, kus pead vastama ei või jaa ning kui saad palju jaasid, siis oled juba väga kaua aega Soomes elanud. Üks küsimus on näiteks selline, et kas sööd lõunat hommikul kell kümme, teine et *oletko tapellut nakkikioskilla* (.) et kas oled kakelnud nakkikioskil. Meili teel neid tavaliselt saadetakse.

Kohakäänete kasutus varieerub ka idiolektiti. Kõige ilmekamalt avalduvad kohakäänete kasutuse erinevused keelejuhi (INF16) kõnes. Kopeerimisi esineb kuus korda. Kõik juhtumid on täielikult integreerunud koopiad, mille puhul eesti keelde kopeeritud keeleühikule lisanduvad eesti käändelõpud:

(119)

INF16: Mhmh, kuidas ma sulle ütleks. Lehtedes kirjutatakse (.) tegelikult seda *Aamulehti+tt*, mida mina loen, seal kirjutatakse vähe, aga tead, millest kirjutatakse päris palju ja mitmeid kordi, täitsa mitmeid kordi on minu meelest väga positiivne asi ja üllatav oli tegelikult mulle, Jaan Krossist.

KP: Ahaa. Temal oli sünnipäev nüüd kunagi.

INF16: Ei ole kaua, kui isegi *Valkeakoski Sanomi+te+s* kirjutati. Meil on ju ka siin oma väike leht, kust ta siis on seal vist ja muidugi kui tõlgiti soome keelde, ma ei tea, kas see oli uus see tõlkimine või kui tuli see Kolme katku vahel, see Uppiniskaisuuden kronikka.

KP: Ahah.

INF16: Ma ei tea, kas see tõlgiti uuesti siis või mille pärast või ta käis võib-olla ta käis eelmisel aastal Soomes. Käis neid oma nime jagas kuskil võib-olla kuskil ma ei tea raamatupoes. Ma nagu mäletaks. Ja see oli *Helsingin Sanoma+te+s* oli ikka nihukene jutt! Ja peale seda on olnud *Aamulehde+s* ja isegi selles meie *Valkeakoske+s* on olnud. Aga üldi-

selt, kui lehes kirjutatakse, ikka kirjutatakse sellest, kus minna, mida teha onju. Ja noh kultuurist minu arust mitte tegelikult nii väga palju. Ja eesti nagu modernsest kunstist on kirjutatud väga palju.

Keelejuhi vóorus esineb kolm korda substantiiv *lehti*:- (*Aamu*)*lehti*+*t* (PartSg), (*Aamu*)*lehde*+*s* (InSg) ning (*Kauppa*)*lehti*+*s* (InSg). Alustades analüüsi vokaaltüve vaatlusest, näeme, et keelejuht kasutab samas vestluses rööbiti kahte varianti: tüvevokaale *i* ja *e* (GenSg). Mõlema keele monolingvaalsetele normidele vastav tüvevokaal (GenSg) oleks ootuspäraselt *-e*: *Aamulehde*+*ssä*, *Aamuleh*(*d*)*e*+*s* (vrd *Päevalehes*, *SLÕhtulehes*). *i*-lõpulise tüvevokaali rakendamine markeerib keelelist lihtsustumist: kõneleja lähtub vormimoodustuses keelendi algvormi (NomSg) struktuurist, liites tüvevokaalile eesti käändelõpu *-t* (PartSg) ning *-s* (InSg). Teisel juhul on rääkija keelekasutusele seletust leida lihtsam: näeme, et keelejuht kopeerib täielikult soome tüve *-lehde*-, millele liitub eesti käändelõpp *-s* (InSg).

Substantiivi *koski* eesti keelde kopeerimisel võib täheldada sarnaste integreerumismallide rakendamist. Koopia esimesel kasutuskorral moodustab kõneleja omastavas käändes vormi *Valkeakoski* (GenSg): *Valkeakoski Sanomi*+*te*+*s kirjutati*. Kohanime teist korda kasutades kopeerib kõneleja soome tüve terviklikult eesti keelde: *Valkeakoske*-. Sellele liidetakse eesti InSg käändelõpp: *Valkeakoske*+*s*.

Samalt keelejuhilt on veel teinegi näide, mis võimaldab jälgida koopia *Kauppalehti* eesti keelde integreerumise mustrit. Ka siin moodustab kõneleja omastavas käändes iseseisva vormi *Kauppalehti* (vrd *Valkeakoski*), koopiale lisandub eesti inessiivi käändelõpp *-s*: *kirjutas just Kauppalehti*+*s*:

(120)

INF16: Ma olen mõelnud selle peale, et ma peaksin nüüd juba hakkama neid pabereid saatma. Mul on absoluutselt kõikidesse suurtesse ehitusfirmadesse on praegu oleks hea võimalus saada. Näiteks jüü ii tee [YIT] kirjutas just ***Kauppalehti***+*s* siin kuu aega tagasi, et neil on täitsa karjuv puudus nendest vene keele oskajatest, aga huvitav, et nad ei ole siia maani endale siis võtnud vä? No võib olla siis tõesti, et sellepärast, et nad tõesti tahavad mingit kompetentset tõlki.

(sm YIT = Soome ehituskonsern)

Ajalehtede pealkirjade teist komponenti, substantiivi *sanomat* (NomPl) kopeerides kasutab keelejuht kaht integreerumismalli. Esimene juhtum (*Valkeakoski Sanomites*) demonstreerib kahekordse morfoloogia rakendamist, soome ja eesti mitmuse väljendavate tunnuste *-i* ja *-te* rööbitist kasutust samas keeleühikus: *Sanomi*+*te*+*s*. Koopia (*Helsingin*) *Sanoma*+*te*+*s* moodustumist võib seletada järgmiselt: kõneleja tõlgendab ainsuse tüvevokaali *a* mitmuse tüvevokaalina, millele liidab eesti mitmuse tunnuse *-te* ning käändelõpu *-s*. Vastavad monolingvaalsed variandid oleksid *sanomissa* (InPl) ning *sõnumites* (InPl).

Need näited on olulised teiselgi põhjusel: neis peegeldub eesti ja soome keele samaaegne koosmõju. Seega ei mõjuta kontaktsituatsioonis keelejuhtide eesti keelt mitte ainult soome keel, vaid teatud keelendite puhul – nendeks on ennekõike häälikuliselt terviklikult kattuvad või lähedased ühikud – avaldub soome keeles ka eesti keele mõju. Vaadeldud koopia vormimoodustust on ilmselt mõjutanud keelejuhi hinnangul eesti ja soome keeles häälikuliselt ja semantiliselt lähedased ühikud *sõnumid* ja *sanomat*. Sama võib öelda näites (119) käsitletud ühikute *koski* ja *lehti* kohta. Paraku on aga niisuguste näidete arv ainekust väga väike (*sanomites* ~ *sanomates*, *maahanmuuttajaita*, *maahanmuuttajaina*, *vuokraita*), kuid isegi nende väike arv viitab sellele, et ka hilistekkeliste kontaktsituatsioonide puhul tuleb alati arvestada mõlema-suunalist kontaktmõju.

Toponüümid. Koopiate integreerumismallide mitmetahulisusele viitab toponüümide (kohanimed Valkeakoski, Tampere, Kangasala) kopeerimine. Hoollimata sellest, et need edastavad leksikaalsel tasandil minimaalset sisulist informatsiooni, avalduvad toponüümides koopiate eri esinemisvariandid. Kohanimede mugandamist rääkija emakeeles peetakse idiolektide enesestmõistetavaks ning ootuspäraseks osaks, ilmselt seetõttu pööratakse kakskeelse kõne uurimisel nende esinemisele enamasti ka minimaalset tähelepanu. Samuti edastavad need leksikaalsel tasandil minimaalset sisulist informatsiooni ega ole kõneleja jaoks atraktiivsed. Tegelikult pakuvad aga näiliselt ebahuvitavad elemendid mitmekülgset uurimismaterjali, eriti kui kontaktis on kaks morfoloogiliselt nõnda rikast keelt nagu soome ja eesti keel.

Välis- ja sisekohakäänete varieeruvat kasutust demonstreerivad kohanimed on ainekust u 30. Nende morfoloogilist varieerumist võib jälgida kolme kohanime puhul: *Valkeakoskis* ~ *Valkeakoskil* (sm *Valkeakoskella*); *Tamperes* ~ *Tampereel* (sm *Tampereella*) ning *Kangasalal* ~ *Kangasalas* (sm *Kangasalla*). Kohanime Tampere käänamise varieerumist seletavad kohanime käänamise traditsioonid eesti ja soome keeles. Linnanimi Tampere käändub soome keeles väliskohakäänete paradigma alusel (*Tampereelle* : *Tampereella* : *Tampereelta*), eesti keeles käänatakse *pere-lõpulisi* kohanimed sisekohakäänete paradigma alusel (*Tampereesse* : *Tamperes* : *Tampereest*), kohanimi *Kosk(i)* käändub mõlemas keeles väliskohakäänete paradigma alusel: sm *Valkeakoskelle*: *Valkeakoskella* : *Valkeakoskelta*; ee *Kosele* : *Kosel* : *Koselt*.

Kohanimede kopeerimises puudub kindel seaduspära. Nende esinemine varieerub ka sama keelejuhi kõnes. Seetõttu võib oletada, et rääkijad eelistavad neid vorme, mis on neile suupärasemad või kiiremini kättesaadavamad. Toponüümide kopeerimist tuleks vaadelda ka semantilisel tasandil. Kõik need on semantiliselt spetsiifilised keelendid ning kõneleja lähtub neid ühikuid kopeerides soome kohanimetasutuse semantikast.

Kohanimed võidakse kopeerida mitme printsiibi järgi:

1. **Täielik kopeerimine ning täieliku koopia integreerumine:** *Tampereella, Valkeakoskella, Juankoskella; Tamperel, Valkeakoskel, Juankoskel, Kangasalal.*

(121)

INF17: No ma võin nisukese näite tuua, et kui ma siin (.) viisteist aastat tagasi oli viis eestlast *Valkeakoskel*. Nüüd ma talvel proovisin üle lugeda, ma sain kolmkümmend eestlast, kes siin elavad et oho.

(122)

INF14: Ei, eestlased on küllaltki hästi. Näiteks siin *Tamperel*. Et no mina olen nüüd nii-öelda vabatahtlik töötu, sellepärast, et ma lihtsalt ei ole tahtnud minna tööle.

(123)

INF7: Jah, *Tamperel* mõlemad on sündinud. Kõik, kõik kolm. Ja õe perekond elab *Kangasalal*.

(124)

KP: Et pigem põhjuseks või ühe põhjusena sa nimetaksid, et soomlased ja eestlased on lihtsalt nii erinevad?

INF9: No vähemalt *Valkeakoskis* see on niimoodi. Ma mäletan, et kui üks õpetaja või kooli rektor, mis ta nimi oli, suri ära, ja ta ütles, et ta sooviks, et soomlased käiks rohkem omavahel läbi. Et ühesõnaga nad on nii perekesksed, et nad absoluutselt ei käi teistega läbi. Erandeid muidugi on, aga suurim osa.

2. **Koopia algvormi (NomSg) esinemine GenSg-na:**

(125)

INF17: Põhiliselt mina neid *Valkeakoski* eestlasi endiselt tean, et nüüd on uusi nii palju tulnud, et ma neid ei tunnegi. Tamperel ma käisin seal Tampere eesti klubis natuke aega. Nüüd olen lõpetanud.

3. **Geminaatillatiivi esinemine linnanime Tampere puhul:**

(126)

INF25: No mina tuln *Tamperre* umbes kümme aastat tagasi.

Eesti ja soome keele rikas morfoloogiline struktuur võimaldab seega kohanimikasutuses rakendada mõlema keele vahendeid (sisekohakäänded *versus* väliskohakäänded). Integreerumismallide rohkus peegeldab ka idiolektidevahelisi erinevusi ning viitab kõneleja sise- või väliskohakäänete kasutamise eelistustele.

Muud käänded. Keelejuhtide kõnes puudub komitatiivi kopeerimine. Soome komitatiivi käändetunnus on *-ine*, mis erineb teiste läänemeresoome keelte komitatiividest (vrd nt vadja ja eesti käändelõpuga *-kā/-ga*) (lähemalt Häkkinen 2002: 84–85). Tõenäoliselt on komitatiivi kopeerimatuse põhjus selles, et eesti ja soome keele komitatiivi morfoloogiline struktuur ning moodustusalusel on erinevad. See vähendab konstruktsiooni atraktiivsust kõneleja jaoks. Oletus toetaks ka Pieter Muyskeni ja René Appeli (1987) neutraalsusväljade teooriat, mille järgi on *code-switching* (Myskeni-Appeli terminoloogia) võimalik ainult siis, kui kontaktkeeled jagavad ühiseid struktuure. Samas – nagu on kinnitust leidnud Anna Verschiku (vt 2006: 108) uurimustes –, ei takista kopeerimist ka keeltevahelised erinevused. Seda, mis tundub sarnane, on lihtsam kopeerida (nt ühine keeleaines lähedaste sugulaskeelte vahel), kuid ka mitte-sugulaskeeltes võib esineda ühiseid elemente (nt internatsionalismid, sarnaselt kõlavad derivatsiooniliited, nt eesti omadussõnaliide *-ne* ning vene omadussõna liide *-n*), mis alluvad kopeerimisele.

Soome keele marginaalsete käänete hulka kuuluvad abessiiv ning instruktiiv puuduvad ka eesti-soome koodikopeerimises. Need käänded esinevad teistest käänetest harvem ning nende kasutus on seotud stiililiste või pragmaatiliste piirangutega (Häkkinen 2002: 83).

5.3.2.2. Lihtverbide integreerumine

Ainestik esineb kümmekond soome verbitüve, mis on substantiivide esinemissagedusega võrreldes väga väike hulk (verbid 12%, substantiivid 68%). Erinevalt substantiividest, mis sõltuvalt kontaktkeelte tüpoloogiast võivad esineda põhikoodis ka markeerimata kujul, ei ole verbid grammatiliselt iseseisvad elemendid (Muysken 2000: 185) ning nende kopeerimine ja põhikoodi sisestamine on võimalik vaid morfoloogiliselt integreeritud vormis. Näiteks teatud süntaktilises positsioonis ei vaja nimisõna mingeid morfoloogilisi näitajaid (nt nominatiiv eesti keeles või teatavatesse nimisõnaklassidesse kuuluvate nimisõnade nominatiiv ja akusatiiv vene keeles), verbi puhul on morfoloogilised näitajad siiski kogu aeg vajalikud (Verschik 2004a: 34–35). Oluline tegur on ka verbi semantika. Verbide tähendused on üldiselt märksa abstraktsemad ja raskemini defineeritavad kui substantiivide tähendused (Pajusalu 1994: 84).

Lihtverbide madalat esinemissagedust võib seostada semantilise silmapaistvuse puudumisega. Erinevalt substantiividest ei väljenda verbid üldjuhul kõneleja seotust ümbritseva keeleruumiga, mis võiks nende kasutusatraktiivsust tõsta ning mõjutada nende sagedamat esinemist keelejuhtide kõnes. Lihtverbi täieliku kopeerimise madalat esinemist eesti-vene keelekujus näitab ka Anna Verschiku ainestik (vt lähemalt Verschik 2008). Verschik seostab verbi harva esinevat täielikku kopeerimist ühelt poolt keelendite madala tähendusatraktiivsusega, teisalt näeb ta verbide täieliku kopeerimise puudumises seost ajadimensiooniga, oletades, et täielikult ei kopeerita kontaktide

algstaadiumis, vaid mõnevõrra pikemaajaliste kontaktide puhul (lähemalt Verschik 2008: 169).

Esimese põlvkonna keelejuhtide kõne võimaldab jälgida mõningaid põhimõtteid lihtverbide ning analüütiliste verbide kopeerimisel. Lihtverbe kopeeritakse täieliku kopeerimise printsiipidel: esimese etapina kopeerib kõneleja lihtverbi tüve, seejärel sisestatakse koopia eesti keelde. Näiteks lauses *Aga siis see teine poiss oli väike ja see hakkas **puhuma** sellist segakeelt* on soome tegusõna *puhuma* ('rääkima') eestikeelsesesse lausesse kopeeritud lihtverb.

Sirje Hassineni (1997: 103–104) uurimistulemuste järgi iseloomustab soome verbide kasutust eesti sufiksrite liitmine soome tüvedele. Samade integreerumismehhanismide rakendamist näitab ka vaatluse all olev ainestik. Soome verbid kopeeritakse eesti keelde tüvekoopiatena, nende tunnusmorfeemid annab eesti keel (127–131).

Mõlemad näited illustreerivad *ma*-infinitiivi moodustumist printsiibil SM VRBTÜVI + EE TUNNUS. Esimeses näites räägib keelejuht peresisestest keelevalikutest ning soome keele eelistamise põhjustest. Soome keelele üleminek on automaatne ning verbikoopia esineb lauses markeerimata kujul:

(127)

INF15: Aga siis see teine poiss oli väike ja see hakkas **puhuma** sellist segakeelt, et oli grammatika täiesti segamini. Ma vaatasin, et sellest asjast ei tule midagi. Koolis võib tulla raskusi ja vahetasin siis soome keele peale.

(sm *puhuma* 'rääkima')

Näites (128) puudutab verbi kopeerimine ka häälikulisi asendumisi: verbitüve esisilbi vokaal *o* asendatakse vokaaliga *u* ning häälikuliselt mугanenud verbitüvele *mungerda*- liidetakse eesti *ma*-infinitiivi tunnus:

(128)

INF15: No ma suhtlen taga soome keeles, aga noh tähendab ta nagu oskaks küll mingil määral eesti keeles rääkida, et vähemalt Eestist, kes on helistanud, et üks sõbergi helistas siin märtsikuus, ütles, et et ta oli juba ennast ette valmistanud, et ta peaks soome keeles hakkama **mungerdama**, aga üt: siis kiitis, et /.../ [keelejuhi abikaasa] rääkis nii ilusat eesti keelt.

(sm *mongertaa* 'kohmakalt, pudistades rääkima, purssima')

Marginaalne on ka soome liitaegade kopeerimine, ainestikus esineb kaks näidet:

(129)

INF7: Minu ema on eksju Georg Otsa koolist **valmistunud**.

(sm *valmistua koulusta* 'kooli lõpema')

(130)

KP: Aga teil klubil oma kodukat ei ole või?

INF6: On. Tampere-Tartu seura alt pääseb netti meile. Aga meil ripub seal iidamast-aadamast, keegi *ei ole seda päivittänyt*.
(sm *päivittää* 'uuendanud')

Üksikjuhtumina on fikseeritud ka impersonaali kopeerimine:

(131)

INF11: Ta töötas Tallinna koortekasvatajate klubis. Seal *järjesteti* soome keele kursus. Ma võtsin sellest osa.
(sm *järjestää* 'korraldada')

Kokkuvõtvalt võib öelda, et soome keele vahendite valik näib olevat automaatne ning keelendite poolest juhuslik. Verbikooptide esinemist ei ole põhjust seostada nende keelelise atraktiivsusega – ükski kopeeritud verb ei kannu vestlussituatsioonis spetsiifilisemat tähendust. Kopeerimisi ei markeerita, puudub ka kopeerimist signaliseerivate vahendite kasutamine.

5.4. Segakooptiad

Eelmistes alapeatükkides vaadeldud keelenäited kirjeldasid täieliku koopia põhikeelde integreerumise eri malle. Keeleühikute kopeerimine ei ole alati terviklik. Kopeerida võib ka nii, et soome ühiku üks osa on kopeeritud täielikult, teine aga valikuliselt. Koodikopeerimise mudelis nimetatakse niisuguseid kooptiaid *segakooptiateks* (*mixed copies*). Segakooptia moodustub keeleühiku struktuuri ning selle tähenduse kopeerimise tulemusena (Johanson 1993: 215, 2002a: 292). Esimese põlvkonna keelejuhtide kõnes on segakooptiateks eranditult liitnimisõnad (v.a üks analüütilise verbi kopeerimise esinemine).

Segakooptiaid võib nimetada ka keeltevahelisteks kompromissvormideks, mis ei kuulu kummagi keele ükskeelsesse varianti. Michael Clyne'i (2004: 244) definitsiooni järgi tähendavad kompromissvormid emakeelde sisestatud ning selle ühikutega kombineerunud morfeeme. Traditsioonilises laensõnade uurimises tuntakse kompromissvorme ka mõiste all *loanblend*. Michael Clyne (2003: 145) on seda nimetanud ka *morfosemantiliseks transferentsiks* ehk liitsõnade ja idioomide sõnasõnaliseks tõlkimiseks.

Eesti keeleteadlastest on kakskeelsete liitsõnade moodustumist kõige põhjalikumalt käsitlenud Anna Verschik (2004b, 2005, 2008). Ta on uurinud liitsõnade esinemist eestivene keelevariandis. Eesti-soome kontaktsituatsiooni näitel on nende esinemist põgusalt vaadelnud Kai Stahl (2002) ning Maria Frick (2003). Stahl (2002: 125) nimetab kakskeelseid liitsõnu laenatud liitsõnadeks, Frick (2003) soome-eesti segasõnadeks (nt lauses *Saataisiin vähän bilehoogua*). Liitnimisõnade näiteid esineb rohkelt ka Mai Loogi Tallinna

noorte kõnekeele ainestikus (vt nt Loog 1988), aga ka laste keelekasutuses (vt nt Hassinen 2002).

Selles töös vaadeldavas ainestikus on liitsõnad moodustatud eranditult segakopeerimise teel. Täielikult kopeeritud soome liitsõnade kohta näited puuduvad. Liitsõnad on struktuurilt enamasti läbipaistvad. Esimene komponent võib olla soome, teine eesti päritolu: nt *toppajope* (sm *toppatakki* ‘sulejope’) ja *ajokeeld* (sm *ajokielto* ‘sõidukeeld’), *veroamet* (sm *verotoimisto* ‘maksuamet’), *verokaart* (sm *verokortti* ‘maksukaart’). Või vastupidi, liitsõna esikomponendi annab eesti, teise komponendi soome keel: nt *suusaloma* (sm *hihtoloma* ‘suusapuhkus’), *lähipiir* (sm *lähipiiri* ‘lähiringkond’). On ilmne, et mõnede liitsõnade kopeerimine on kõneleja jaoks semantiliselt spetsiifilisem, kuna kasutatud sõna sisaldab tähendust, mis emakeelsel vastel puudub. Näiteks segakooptiad *verokaart* ja *veroamet*. Kindlasti ka segakooptia *suusaloma* tähendus. Selle all ei mõisteta puhkust suusatama minekuks, vaid Soomes kindlal ajal algavat ametlikku talvist koolivaheaja- ning puhkusepäädalat.

Kõige läbipaistvama struktuuriga segakooptiad on (132) ja (133). Mõlemas näites eristuvad keeltevahelised üleminekud selgelt ning keelendid on mõistetavad ka soome keele oskusega monolingvaalide jaoks. Esimesena vaatluse alla tulevas näites kopeerib kõneleja soome liitsubstantiivi *ajokielto* (ee *sõidukeeld*). Liitsubstantiivi põhisõna annab eesti keel (komponent *keeld*), täiend sõna soome keel (komponent *ajo*). Kopeerimise tulemusena moodustub segakooptia *ajokeeld*. Mõlema keele piirid eristuvad liitsõna komponentide lõikes selgelt ning ka kooptia ise on struktuurilt läbipaistev. Kõne tootmise protsessist lähtudes sisestatakse kooptia vestluse põhikeelde sujuvalt, selle esinemine on markeerimata ning puuduvad kopeerimist saatvad suhtlussignaalid:

(132)

INF11: Minu meelest ta jäi politseile vahele ning nüüd on *ajokeeld* üheks aastaks.
(sm *ajokielto* ‘sõidukeeld’)

Analoogsetel põhimõtetel kopeeritakse ka liitsõna *automekaanikko* (‘automehaanik’). Kuigi ka selle näite puhul eristuvad liitsõna komponendid keelte lõikes selgelt, lubab kooptia häälikuline struktuur seletada kooptia esinemist kahel viisil. Võimalik, et kõneleja lähtub eesti ekvivalendist *mehaanik*. Sel juhul moodustub segakooptia sõnasiseste häälikute asendumise ($h \rightarrow k$) teel. Teine variant on, et kõneleja kopeerib soome liitsõna häälikuliselt lühenenud kujul (*mekaanikko* \rightarrow *mehaanik*):

(133)

INF8: Ütleme kahekümneaastane noor poiss ja teeb mingisuguse, ütleme ta on mingi *automeekanikuks* Tartus. Ja siis ta saab mingisuguse sõbra käest, et pakkumine on, et Helsingis kuskil lähedal vajatakse ka.
(*automekaanikko* ‘automehaanik’)

Mõneti keerulisem kopeerimise protsess paistab näites (134). Kõneleja kopeerib liitsubstantiivi *kerhohuone* ('*seltsiruum, vaba aja veetmise ruum*'). Kuna eesti keeles puudub sõnale täpne vaste, ei pruugi koopia monolingvaalse kõneleja jaoks mõistetav olla. Sestap pole ka tõenäoline, et kõneleja tugineks segakooptiat luues mõlema keele vahenditele. Pigem on alust arvata, et soome vahendid ühinevad liitsõnakoopiaks eri printsiipidel. Liitnimisõna mõlemad komponendid kopeeritakse terviklikult soome keelest, põhiosa kopeerides tugineb kõneleja aga eesti häälikuliselt lähedase ühiku analoogiale (ee *hoone* vs sm *huone*). Samas ei ulatu kopeerimine semantilisele tasandile – kõneleja ei pea keelendit luues silmas hoonet kui teatud tüüpi suuremõõdulist ehitist, vaid lähtub soome keelendist *huone* ehk *tuba*. Substantiivid *huone* ja *hoone* on soome ja eesti keeles häälikuliselt lähedased, kuid semantiliselt erinevad noomenid (sm *huone* 'tuba', ee *hoone* 'rakennus'):

(134)

KP: Kus see üritus toimub?

INF4: See on nende endi majas. Ma ei oska öelda, kas neil on *kerhohuone* juba kinni pandud.

(sm *kerhohuone* 'seltsiruum, vaba aja veetmise ruum')

Mitmeid seletusvõimalusi pakub ka keeleühiku *avoliit(t)u+sid* (PartPl) kopeerimine (näide 135). Selle kõige selgem komponent on täiendosa *avo* – see on kopeeritud terviklikult soome keelest. Põhiosa *liit* määratlemine jääb koopia puhul lahtiseks. Keeleühik kuulub mõlemasse keelde (sm *liitto*, ee *liit*), mis võimaldab kopeerimisel tugineda emma-kumma keele ühikutele:

- 1) liitsõna mõlemad komponendid kopeeritakse soome keelest: ühik *avo* kopeeritakse täielikult, ühik *liitto* kopeeritakse integreerunud kujul. Häälikuliselt kohandatud tüvele liidetakse eesti PartPl käändelõpp *-sid*;
- 2) soome keelest kopeeritakse ühik *avo*, liitsõna põhikomponent *liitto* asendatakse terviklikult eesti sõnaga *liit*. Näites *liittu+sid* (PartPl).

(135)

INF5: Muidugi noorte elu on siin natukene mida mina vaatan ütleme väga palju on nisukeksi *avoliittusid* (.) vabaabielu. Naine käib oma po: oma sõbrannadega kuskil, kõrtsus või kuskil mingisugustel terrassidel, terrassidel käiakse õlut joomas, istutakse lihtsalt ja siis räägitakse oma oma seltsis. Ja mees käib oma *porukas* ja siis kunagi saavad kodus kokku. Et no minu arust nagu vähemalt oma laste järgi tean, et meil kui kuskil käiakse, siis käiakse ikka koos ja nigu ei tahagi minna üksi, minnakse koos. Aga siin on täitsa loomulik, et minnakse üksi ja pidutsetakse. Naised oma *porukas* ja mehed omaette. Et see oli niisugune imelik mulle. Ja muidugi õlut nad joovad väga palju.

(sm *avoliitto* 'vabaabielu')

Liitsõnade kolmas moodustusmall on segakooptia loomine nii, et soome element peegeldab kopeeritavat kaudselt. Seda illustreerib näide (136). Ühikut

kopeeritakse semantilise kopeerimise põhimõttel (siin tõlkimise teel), kus ühiku mõlemad komponendid “tõlgitakse” eesti keelde: *tumma*→*tume*, *ihoinen*→*ihuline*. Nende põhjal luuakse innovaatiline segakooopia: *tume* + *ihuline* = *tumedaihuline*. Moodustunud segakooopia on küllalt läbipaistev, et olla mõistetav ka monolingvaalse kõneleja jaoks:

(136)

INF14: Nii palju kui mina tunnen ennast, mina arvan, et eestlastesse suhtutakse paremini.

INF3: On erandeid ka küll, aga see on väga väike osa.

KP: Aga millest see võib tulla, et eestlastesse suhtutakse paremini? Põhjus või kas üldse ongi võimalik niimoodi öelda?

INF14: Mingid ajaloolised ja geograafilised.

INF3: Kindlasti.

INF14: Ja siis on ja siis on minu arust soomlastes on ikka päris hea annus rassismi sees. Kui mõelda, et nende *tumedaihuliste* vastu on (.) vastu vaadatakse ikka viltu.

(sm *tummaihoinen* ‘tumedanahaline’)

Peatüki kokkuvõtteks võib öelda, et esimese põlvkonna keelejuhtide suulise kõne ainestiku näitel on täielike koopiade põhiliseks integreerumise malliks eesti tunnusmorfeemide liitmine soome tüvedele (nt *gradu+t*, *verotoimisto+st*, *mestari+d*, *puhu+ma*). Selliseid näiteid esineb ainestikus umbes 70. Koopiade hulgas on ootuspäraselt ülekaalus substantiivid. Erinevalt neljandas peatükis vaadeldud nn integreerumata koopiade käitumisest eestikeelsetes vestlustes on integreeritud koopiade esinemine tavaliselt automaatne, juhuslik, enamasti ka markeerimata. Analoogiapõhiselt moodustatud koopiaid esineb ainestikus kümme-kond (nt *saad automaadist kuiti vastu*). Esineb ka kahekordset markeerimist (nt *maahanmuuttajaita*), kuid see on kolme keelejuhi keelekasutuse eripära. Lõpukaoliste nimisõnade (nt *nürk*, *kort*) osakaal on täiskasvanute kõnes väike (kokku 8 näidet).

Täielikud koopiad esinevad kõige sagedamini nimetavas käändes ja koha-käändes. Järgnevad genitiiv (GenSg) ja partitiiv (PartSg). Ülejäänud käänete esinemine on marginaalne. Ainestikus puudub täielikult soome struktuurile vastava instruktiivi ja komitatiivi kopeerimine. Mitmusevormide kopeerimine on fikseeritud üksikjuhtudel, välja arvatud NomPl esinevad vormid.

Ainestikus esineb kümme-kond soome verbitüve, mis on substantiivide esinemissagedusega võrreldes väga väike hulk. Lihtverbide madalat esinemissagedust võib seostada nende semantilise silmapaistvuse puudumisega. Erinevalt substantiividest ei väljenda verbid üldjuhul kõneleja seotust ümbritseva keeleruumiga, mis võiks nende kasutusatraktiivsust tõsta ning mõjutada nende sagedamat esinemist keelejuhtide kõnes. Seega võib öelda, et soome lihtverbide täielik kopeerimine on esimese põlvkonna esindajate jaoks marginaalne.

6. VALIKULINE KOPEERIMINE

Kuuendas peatükis võetakse vaatluse alla valikuline kopeerimine. Valikulises kopeerimises ei kopeerita soome keeleühiku kõiki omadusi täielikult, vaid nende mõningaid valitud omadusi. Nendeks võivad olla semantilised (täendus) või kombinatoorsed (teatud struktuurijooned) omadused (lähemalt Johanson 1993: 202, 2002b: 292). Selles seisneb ka täieliku ning valikulise kopeerimise põhierinevus: täielike koopiade moodustumist iseloomustab keeleühikute terviklik põhikoodi sisestamine. Valikulises kopeerimises rakendab kõneleja erinevaid mehhanisme: laiendab mudelkoodi reegleid, kannab need üle põhikoodi elementidele või kasutab erinevaid tõlkemehhanisme (nn tõlkelaenud). Koopiade esinemises nähtub, et ennekõike kopeeritakse nende mudelkoodi ühikute omadusi, mis on kõneleja emakeele ühikutega identsed või lähedased ning milles tajutakse keeltevahelisi sarnasusi.

6.1. Rektsiooni kopeerimine

Kuigi eesti-soome koodikopeerimise ainekust on täielike verbikoopiade arv väga väike – kokku kümme esinemisjuhtumit –, on soome verbide osalemine koodikopeerimise protsessis tegelikult märksa ulatuslikum. Soome verbikasutus – kas otseselt või kaudselt – nähtub ka valikuliste koopiade esinemises. Eesti-soome kontaktsituatsiooni näitel on valikulises kopeerimises substantiividest atraktiivsem soome verbide valikuliste omaduste (nt semantiliste ja kombinatoorsete) kopeerimine. See avaldub ennekõike soomepärase rektsiooni ning analüütiliste verbide (ühendverbid, fraasiverbid) kopeerimises.

Esimesena võetakse vaatluse alla soome rektsiooni kopeerimine. Kopeerimine toimub kombinatoorselt. See tähendab, et kõneleja lähtub eesti verbi kasutuses soome verbi rektsioonist ning kannab verbi grammatilised omadused soome keelt eeskujumallina kasutades mõnele eesti verbile. Verbikopeerimise kohta esineb ainekustis kümmekond näidet. Uurimuse keelejuhtide kõnes on ülekaalus soome latiivse verbirektsiooni kopeerimine (nt *mõjutanud sellesse*), väiksemal määral esineb separatiivse rektsiooni kopeerimist (nt *naudi vabast päevast*).

Soomepärase rektsiooni esinemine nähtub järgmiste verbide puhul: *mõjutama*, *liituma*, *pöörduma*, *komistama* ning *osalema*. Keelejuhtide kõnes esinevad need verbid eranditult latiivse rektsiooniga. Eesti keeles tingivad latiivset laiendit (vastab küsimusele *kuhu?*) eelkõige sellised verbid, mis väljendavad siirdumist või siirmist, seejuures nii konkreetset, nt mingi objekti liikumist kuhugi, kui ka abstraktset, nt info talletamist (EKG 1993 II: 72).

Vaadakem näiteid ükshaaval. Esimene näide demonstreerib koopia aluseks oleva soome samatähendusliku verbi *vaikuttaa* (ee *mõjutama*) rektsiooni kopeerimist. Soome keel kasutab siinkohal illatiivi: *vaikuttaa siihen*:

(137)

INF6: Et see ei ole nagu ehk selles mõttes muutunud. See on inimestel nagu kahe kõrva vahel juba enne seda olnud, et missugune nagu see nende (...) võib-olla nendel on mingeid ettekujutusi või mingid sellised, mis on nagu *mõjutanud sellesse*, et milline pilt on tekkinud enne, aga et vastupidi, kõik on nagu üsna positiivselt suhtuvad küll, et minu meelest nagu mingeid ebameeldivusi selles mõttes nagu välja ei ole tulnud.

Latiivse rektsiooniga esineb ka verb *liituma*, aluseks soome verbi *liittyä* (IIIsg) mall. Rektsiooni kasutus on fikseeritud kahe keelejuhi kõnes. Monolingvaalne eesti keel kasutab siinkohal komitatiivi, nt *millegagi liituma*. Võimalik, et monolingvaalne kõneleja valiks samal teemal vesteldes sootuks teise verbi, näiteks *ühinema*: *Eesti ühineb Euroopa Liiduga*:

(138)

INF8: Ma ei kujuta ette, praegu vaadata seda, et kuidasmoodi kogu aeg Eesti tahab sinna *EUsse* ikkagi *liituda* ja kuidasmoodi Eesti hakkab õudsalt palju, seal hakkab ka õudsalt kallimaks minema.

(139)

INF7: *EUsse liitumine* peaks ikkagi paljud asjad lihtsamaks muutma.

Väärrib tähelepanu, et mõlemad keelejuhid kasutavad verbi sama vestlusteema puhul. Seega võib oletada, et verbirektsiooni latiivse esinemise tingib pigem verbi kasutamine keelejuhtide jaoks harjumuspärasest vestluskontekstis, mis ei pruugi avalduda aga teistel vestlusteemadel vesteldes. Seda illustreerib verbi *liituma* kasutamine sama keelejuhi kõnes “õige” rektsiooniga, kui keelejuht annab intervjuerijale nõu, millise mobiilkõneteenuste pakkujaga liituda, öeldes: *Mina soovitaksin sul küll Soneraga liituda*.

Tavapäraseks võib pidada nelja keelejuhi kõnes fikseeritud tegusõna *nautima* esinemist separatiivse rektsiooniga, näiteks *naudi suvest*. Soome keeles eeldab verb elatiivi: *nauttia kesästä*. Seejuures on kahe keelejuhi puhul fikseeritud rektsiooni kasutus nii suulises kõnes kui kirjalikus tekstis (individuaalne e-kirjavahetus keelejuhtidega, 2002). Mõlemad e-kirjad on keelejuhtide vastused intervjuerimispalvetele:

(140)

Tere,
aitäh et viitsisid asjaga tegeleda!!!
Naudi suvest ning teeme sügisel edasi.

(141)

Tere,
jah, /.../ helistas mulle juba ja rääkis Teist. Meil ei ole suveks veel plaane tehtud ning kindlasti võiksime Tamperele millalgi kohtuda. Võib olla siiski oleks parem augustis, sest siis algab lastel jälle kool ning pääsen ka ise autoga paremini liikuma. Juunis tahaksime aga niisama *suvest nautida*. Loodan, et Teile sobib ka august.

Näide (142) väärrib tähelepanu *pöörduma*-verbi kinnistunud kasutuse tõttu keelejuhi kõnes. Peresiseste keelevelikute kirjeldamisel kasutab keelejuht korduvalt verbi *pöörduma*, mis on kolmel korral saanud latiivse rektisiooni: *pöörduma mehele*, *pöörduma lastele*. Monolingvaalse eesti keele kõneleja valik oleks kaassõnaühend *pöörduma mehe poole*, *pöörduma laste poole*, võimalik, et monolingvaalne kõneleja valiks selles kontekstis ka terviklikult teise verbi. Verbi kasutus jääb ebaselgeks ka soome keele poolt vaadatuna. Võib oletada, et kõneleja kopeerib soome verbi *kääntyä*, samas jääb aga kopeerimise alus ebaselgeks, kuna konstruktsiooni *kääntyä johonkin* valik oleks monolingvaalses soome keeles selles tähenduses pigem ebaharilik (nt *kääntyä mieheen*). Küll aga kasutab soome keel samas tähenduses konstruktsiooni *kääntyä jonkun puoleen* (ee *pöörduda kellegi poole*):

(142)

INF9: No isad suhtlevad ikka soome keeles, emad tihtipeale, on olnud on olnud noh (on ka nagu soome keelt rääkind), siis lastega rääkind, aga muidugi noh minu meelest on see äärmiselt vale, sest et ükski ei räägi nii õigesti, ilma aktsendita, et see nagu lapsele edasi kanda. Jaja tihtipeale on nii, et need naised on (.) räägivad ka ***mehele pöörduvad soome keeles***, aga mitte alati, aga samas enamus nendest meestest saab perfektselt aru eesti keelest ja räägivad päris hästi, noh küll sellise soome hirmsa aktsendiga ((naerab)), aga nad räägivad eesti keelt ja aru saavad nad kõik suurepäraselt, et neil noh tava sellises vestluses küll ei ole mingit, et nad nüüd ei ee ei saaks üldse pihta, et milles milles asi käib. Samas minu meelest vastupidi need pered on väga kihvtid, et kus on soome naised ja eesti mehed. Meie tutvusringkonnas paar tükki, seal on selge eesti keel.

KP: Kodukeeleks?

INF9: Kodukeeleks jah, kuigi ***lastele pöörduvad*** võibolla need abikaasad soome keeles, oma emakeeles, aga aga kui on veel külalisi või mõni mees on seal lähedal, siis vestlus käib eesti keeles et. See on nii naljakaks nagu muutunud.

Vaatamata sellele, et kopeerimise alus jääb selgelt määratlemata, on näide oluline teiselgi põhjusel, markeerides mitmete esimese põlvkonna eestlastele omast tendentsi vältida eesti kaassõnade kasutamist. Näited (143–144) demonstreerivadki suhtumist väljendavate kaassõnade eiramist konstruktsioonides, kus monolingvaalne eesti keel eeldab postpositsiooni *kohta* kasutamist. Samadele tendentsidele, st soome keele sünteetilisuse mõjule eesti verbi-kasutuses juhivad tähelepanu ka Hanna Jokela ning Geda Paulsen (Jokela, Paulsen 2009: 9).

(143)

INF3: Ma ei oska nagu ***teistest inimestest öelda***.

(144)

INF5: Üldiselt *soomlastest peab ütleva*, et nad suhtuvad tegelikult üsnagi hästi [eestlastesse].

Omapäraseks verbikasutuseks võib pidada latiivses rektsioonis esinevat tegusõna *komistama*: *komistasin ühte eestlasesse*. Võimalik, et keelejuht lähtub soome verbi *kompastua* (*kompastua siihen*) eeskujust. Samas ei ole aga verbi kasutus selles tähenduses soome keeles aktuaalne, moolingvaalne soome keel kasutab siinkohal pigem verbi *törmätä*, tähenduses 'kellegagi ootamatult kohtuma, kokku jooksma'. Järelikult tuleb koopia moodustumise puhul pigem pidada tõenäolisemaks seda, et kõneleja lähtub eesti verbist *komistama*, millele ta kannab üle soome *törmätä* kombinatoorsed omadused ehk rektsiooni – *törmäsin virolaiseen* –, kuid kasutab soome verbi asemel eesti verbi *komistama*. Seega ühinevad kopeerimises eesti verbi tähendus ning soome rektsioon:

(145)

KP: Aga nüüd eesti klubi, kuulud sa sinna?

INF14: Ei, sest ma kunagi, kunagi kui ma veel õppisin, siis kogemata *komistasin ühte eestlasse*, ta oli seal koristajana ja siis tema kutsus mind sinna nende nende kohtumistele.

Soomepärane verbirektsioon nähtub ka verbi *alata* kasutuses:

(146)

INF3: Näiteks minu poeg (.) kui ta oli väike, siis ta *algas rääkida* kõigepealt soome keelt.

(147)

INF7: Esimesena keelena nad *algasid* kõik *puhu: rääkima* ikkagi eesti keelt.

Soome keeles eeldab verb *alkaa da*-infinitiivi (1.tegevusnime lühem vorm): *alkaa tehdä*. Mõlema keelenäite puhul nähtub paralleelne valikuline kopeerimine, kus mudelkoodi semantilisele ning kombinatoorsele mallile toetuvalt luuakse põhikoodi mallidest erinevad koopiad. Kuigi verb *alata* kuulub mõlemasse keelde, ei ole verbid tähenduselt sünonüümsed, eesti keel kasutaks tegevuse või protsessi algusfaasi väljendamisel *hakata*-verbi (teemast lähemalt Nemvalts 1986: 81). *Alkaa*-verbi kasutust markeerivad kaks näitelauset järgivad kummagi keelejuhi kasutuses erinevat rakendusmalli. Esimese keelejuhi kõnes on täheldatav soome konstruktsiooni kombinatoorne kopeerimine, mille tulemusena kannab kõneleja soome rektsioonisuhed üle eesti ekvivalendile, verbile *alata*. Kopeerimise tulemusena moodustub emakeelekõnelejale võõras konstruktsioon *algas rääkida*. Soome konstruktsiooni ootuspärane vaste monolingvaalist eesti keele kõneleja vaatenurgast võiks vestlussituatsioonis olla *hakkama+ma*-infinitiiv: .. *kui ta oli väike, siis ta hakkas rääkima kõigepealt soome keelt*.

Teise keelejuhi repertuaaris esineb sama verb *ma*-infinitiiviga: *algas rääki-ma*:

(148)

INF6: Esimesena keelena nad *algasid* kõik *puhu: rääkima* ikkagi eesti keelt.

Soome verbi mõju nähtub ka muutumisverbide kasutuses. Renate Pajusalu (1994: 84) defineerib muutumisverbina verbid, mis tähistavad loogilise subjekti või situatsiooni üleminekut uude seisundisse seda seisundit ometi täpsemalt kirjeldamata (st seisundi kirjeldus antakse teiste lauseliikmete abil). Nende verbide hulka kuuluvad *jääma*, *saama*, *minema* ja *muutama*, mida eesti keel kasutab oma analüütilisuse tõttu tunduvalt rohkem kui soome keel (Pajusalu 1994: 84). Soome keeles on muutuse, seejuures ka negatiivse väljendamiseks kasutusel tegusõna *tulla* (nt *tulla sairaaksi* 'jääda haigeks', *tulla köyhäksi* 'jääda vaaseks', *tulla alakuloiseksi* 'jääda nukraks', *tulla vanhaksi* 'jääda vanaks', *tulla raskaaksi* 'jääda rasedaks' (Pai 2001: 62). Eesti keel kasutab muutumise väljendamiseks verbi *saama* (lähemalt Pajusalu 1994: 89–92; samal teemal ka Nemvalts 1986: 80).

Soome *tulla*-verbi kopeerimine eesti keelde samafunktsioonilise *saama*-verbi tähenduses on aktiivne kahe keelejuhi kõnes:

(149)

INF3: Nigu mul üks sõbranna ütles, et kui mind ei oleks olnud, et siis oleks niimoodi olnud, et *tema oleks täielikult soomlaseks tulnud*. Et nagu tänu minule ta on eestlane tagasi.

(150)

INF18: Meie kodus on igatahes kogu aeg eesmärgiks seatud, et *lastest tuleksid kakskeelsed eesti ja soome keele rääkijad*.

Üksikjuhtumina esineb veel verbi *käydä* rektsiooni kopeerimine. Eesti keeles on verbil püsiva tegevuse väljendamisel lokatiivne rektsioon (*käima kus?*, EKG 1993 II: 73), soome keel kasutab selles kontekstis partitiivi: *käydä suomenkielistä koulua*. Keelejuhi ning intervjuuerija vestlusteema puudutab keelejuhi laste eesti ja soome keele oskust. Laste keeleoskust hinnates avaldab keelejuht arvamust, et laste tugevam keel on soome keel, põhjusel, et lapsed õpivad soomekeelses koolis, keelejuhi sõnu tsiteerides: *käivad soome keele kooli*:

(151)

INF16: Küll nad on ikka soome keeles tugevamad, kuna *nad käivad soome keele kooli*.

Üksikjuhtumina esineb soome verbi semantiliste omaduste kopeerimist. Näites 152 kopeerib kõneleja soome verbi *mennä naimisiin* (ee *abielluma*). Semantiliste omaduste kopeerimise kõrval toimub samaaegselt verbi kombinatoorsete omaduste (rektsioon) kopeerimine:

(152)

INF17: Eesti naine kolib siia, *läheb soomlasega abiellu*. Nii see tavaliselt käib.

Eesti sõna tähenduse laiendamine soome keele eeskujul iseloomustab eesti ja soome keeles sarnase häälikulise kujuga, kuid eesti keelendi tähendusega võrreldes laiema tähendusmahuga soome ühiku tähenduse kopeerimist. See tähendab, et kopeerimise käigus lisanduvad eesti sõnale soome sõna eeskujul uued tähendused ja tähendusvarjundid (protsessist lähemalt Must 2000: 553).

Soome keelendi laiendatud tähendust illustreerib näide 153. Verb esineb mõlemas keeles – sm *haukkua*, ee *haukuda* –, kuid eesti keeles mõneti kitsamas tähenduses. “Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” (EKSS 1991) järgi on verbi tähendus eesti kõnekeeles ‘pahuralt, häbematult, järsult teisega kõnelema’, soome kõnekeeles aga ‘kedagi klatšima, taga rääkima’ (SES 2001). Kuigi teises keelekeskkonnas elava keelejuhi keelekasutuse analüüsimisel ei ole üldjuhul õigustatud tema keelelise repertuaari kuuluvate ühikute võrdlemine monolingvaalse eesti sõnavaraga, viitab sõna kasutamine siiski sellele, et kõneleja on loonud soome ühikule tähendustele tuginevalt oma idiolektis laiendatud tähendusega koopia:

(153)

INF3: Tähendab üldiselt meil on nagu korra kuus on meil mingisugune üritus, sest et need kuud, mis on nagu tühjemad, et siis seal ei ole nagu mingisugust üritust, et siis me teeme kohvikõhtu. Istume lihtsalt koos ja *haugume* siis soomlasi.

6.2. Analüütilise verbi kopeerimine

Erinevalt lihtverbidest esineb ainestikus rohkelt analüütiliste verbide valikulist kopeerimist. Uurimuses mõistetakse analüütiliste verbide all ühendverbe. Ühendverbid on verbi ja (afiksaal)adverbi ühendid (Rätsep 1978: 27; vt ka Muischnek 2006). EKG (1993 II: 20) nimetab ühendverbideks perifrastilisi verbe, mille sisuliseks tuumaks on verb, komplitseerivaks komponendiks orientatsiooni, perfektiiivsust või seisundit, üksikjuhtudel ka modaalsust väljendav afiksaalverb: *maha kukkuma*, *üles tõusma*, *kinni panema*, *ära minema*, *tarvis minema* jne. Kadri Muischnek (2006: 38) lähtub ühend- ja väljendverbi eristades sõnaliikidest: ühendverb on adverbi ja verbi ühend, väljendverb aga noomeni ja verbi ühend.

Analüütiliste verbide kopeerimist on eesti-vene kontaktsituatsioonis põhjalikult vaadelnud Anna Verschik (vt Verschik 2008: 135; vt ka Verschik 2007a). Verschiku uurimuse tulemused on võrreldavad eesti-soome analüütiliste verbide kopeerimise tulemustega: eiratakse analüütiliste verbide täielikku kopeerimist, domineerib valikuline kopeerimine.

Ainestiku põhjal võib täheldada, et analüütilisi verbe kopeeritakse eranditult valikuliselt. Üldjuhul kopeeritakse verbi semantilisi omadusi, mõnel juhul ka

kombinatoorseid omadusi. Ainestikus ei ole fikseeritud ühtegi täieliku kopeerimise juhtu. Segakopeerimise teel moodustatud verbide kohta leidub ainestikus üks näide: *kokku tõrmama* (sm *tõrmätä* 'kokku pörkama', vt näide 79). Suurima esinemissagedusega verbid on ainestikus *läbi käima* (täheanduses 'midagi läbi vaatama'), *kinni olema* (täheanduses 'sõltuma') ning *ülal pidama* (täheanduses 'säilitama').

Kõnelejate repertuaari kuuluvate verbide kuuluvust määratlema pole lihtne ülesanne. Mõnedki keelejuhtide suulises kõnes esinevad verbid (nt *olema kinni* täheanduses 'sõltuma') esinevad ka monolingvaalses eesti keeles – tõsi küll, semantiliselt väiksemas mahus. Seetõttu on igati õigustatud küsimus verbide tegeliku positsiooni kohta: kas soome verbide esinemine johtub soome keele otsesest mõjust või on verbide Soome eestlaste keelde sisenemise esmane kanal ning kopeerimise allikas olnud eesti kõnekeel? Uurimuses seostatakse verbide esinemist siiski vahetu, otsese, kohapealse soome kõnekeele ning soome keeleruumi mõjuga kui kõige tõenäolisema verbide esmase sisenemiskanali kõnelejate repertuaari. Kuigi verbide *esile tulema*, *kinni olema*, *toime tulema*, *tajuma* jne esinemist võib täheldada ka eesti suulises kõnes, on nende sisenemine kõnelejate repertuaari eesti kõnekeele kaudu pigem vähetõenäoline. Seetõttu tuleb kopeerimise algallikaks pidada soome kõnekeelt.

Soome verbide kopeerimine on mitmeosaline protsess, milles ühineb semantiliste ning kombinatoorsete omaduste kopeerimine. Kopeerimise tulemusena tekivad iseseisva tähendusega verbikoopiad, mis kannavad keelejuhi repertuaaris uut (enamasti laiemat) tähendust, lisatähendust või annavad öeldule uue tähendusvarjundi. Seega tekib kopeerimise käigus innovatiivse tähendusega ühendverb, mis semantiliselt struktuurilt lähtub soome keelest, kuid mille süntaktilist struktuuri võib tõlgendada kummagi keele aladele kuuluvana. Kopeerimise teel moodustunud mis tahes keelendite kasutus ning soome keelenditele antav lisatähendus on alati subjektiivne ning sõltub iga keelekasutaja individuaalsest keelelisest kogemusest. Verbid opereerivad iseseisva tähenduse ning grammatikaga ennekõike individuaalselt iga keelekasutaja repertuaaris. Samas ei pruugi lisatähendus jääda keelendi piires püsivaks, vaid esineda teatud kasutuskontekstides. Kuigi analüütiliste verbide semantiliste omaduste kopeerimine on ainestikus äärmiselt sage, ei tähenda see, et seda tüüpi kopeerimine oleks vastuvõetav kõikidele rühma liikmetele. Tõenäoliselt on enamik kakskeelse kõneleja kasutatavatest keelenditest rühma liikmete seas nii nende tähenduse kui ka kasutuse poolest üldtuntud, ent nende kasutus ei pruugi olla kõikide rühma liikmete seas aktsepteeritud. Samas ei saa ainestiku piiratud mahu tõttu hinnata analüütiliste verbide tegelikku positsiooni kõneleja repertuaaris ning ka kõnelejate lõikes, sestap pole ka võimalik öelda, kas verbide esinemine sellisel kujul on kõneleja kasutuses juurdunud või mitte.

Verbide varieeruv kasutus johtub paljuski keelesisestest teguritest. Soome analüütilised verbid on mitmetähenduslikud ehk polüseemilised. Mida erinevamaid tähendusi verb mõlemas keeles kannab, seda ootuspärasem on nende tähenduste jagunemine ning ühe või teise tähenduse domineerimine kõneleja

repertuaaris. Verbide semantilised omadused on ühtlasi kõnelejatevahelise varieerumise põhisuunajad. Ainestikus esinevad verbid on struktuurilt läbi-paistmatud (nt *tuleb toime*, *käib läbi*, *võtab esile*) ning üksikomponentide lõikes üldisema tähendusega. Need omadused annavad aga verbidele laiema kasutusvõimalused, mis omakorda markeerib keelekasutuse varieerumist keelejuhtide lõikes. Kopeerimise käigus laiendab kõneleja verbi tähendust ning kõneleja emakeelde sisestatakse uus iseseisev verb, mis on saanud kõneleja keeles uue lisatähenduse.

Ainestikus esinevad soome verbid on laiema tähendusega kui nende põhi-koodi vasted, mis võimaldab kakskeelsel kõnelejal anda verbile uue, laiema tähenduse või kasutada verbi uues tähenduses. Nõnda sündinud verbide tähendus ei moodusta komponentide kaupa vaadatuna iga üksiku tähenduse summat, vaid verbid kannavad eesti keelde kopeerituna iseseisvat, soome keelest kopeeritud tähendust. Nii ei kannu ka verbikonstruktsioon 'läbi käima' (alus sm *käydä läpi*) keelejuhi keeles sõnasõnalist tähendust 'kusagilt füüsiliselt läbi liikuma', vaid esineb soome keelele toetudes tähenduses 'läbi kontrollima, üle vaatama'; verb 'üleval hoidma' (alus sm *ylläpitää*) ei tähenda füüsiliselt mingi asja üleval pool hoidmist, vaid esineb tähenduses 'säilitama'. Kuigi verb on monolingvaalse keelekasutaja jaoks mõistetav, on selles kontekstis ootuspärasem mõne teise verbi valik. Monolingvaalses eesti keeles võib verbi vasteks olla näiteks lihtverb 'kontrollima' või ühendverb 'läbi vaatama, üle vaatama'.

Järgmisena vaadatakse kõikide verbide esinemist ükshaaval.

Esimesena võetakse vaatluse alla verb *käia läbi* (sm *käydä läpi*). Verb esineb keelejuhtide repertuaaris (kuus esinemist, neli idiolekti) tähenduses *käsitleda*, *läbi vaadata* (alus sm *käydä läpi*). "Nykysuomen sanakirja" (NSS II) annab verbi *käyda läpi* tähenduseks 'tarkastaa' ('kontrollida') ning 'käsitellä' ('käsitsema', 'käsitleda' jne), nt *Säännöt käydään läpi pykälä pykälältä; Hän kävi kirjoituksensa kahteen kertaan läpi*. Soome-eesti sõnaraamatutes (nt Alvre 1995; ESS I 2003; SESS 2007) on verbi eestikeelsete vastetena esitatud 'läbi käia, üle vaadata' (SESS 2007), 'läbi võtta, läbi vaadata' (ESS I 2003) ning 'läbi võtta' või 'vaadata, kontrollida' (Alvre 1995).

"Eesti kirjakeele seletussõnaraamat" (EKSS 1993) ning "Fraseoloogia-sõnaraamat" (Õim 2000) verbi kopeeritava keelendi tähenduses 'midagi läbi vaatama', 'läbi võtma' ei tunne. Eesti keele verbikeskete püsiühendite andmebaasi (<http://www.cl.ut.ee/ressursid/pysiyhendid>) päringu tulemusena esineb tegusõna andmebaasis üheteistkümnel korral, kuid kordagi tähenduses 'läbi võtma' või 'läbi vaatama'. Järelikult võib verbi moodustumist ning rakendamist seletada otsese soome kõnekeele mõjuga: rääkija lisab eesti keeles olemasolevale samakujulisele ühendverbile soome keelest kopeeritud tähenduse, kasutades soome keele eeskujul verbi tähenduses 'käsitleda'.

Soome verbi kasutust illustreerivad näited (154) ja (155). Esimesena vaatluse alla tulevas näites edastab keelejuht intervjuerijale enda ja oma magistr töö juhendaja vahel toimunud vestluse sisu. Nagu näha, laiendab kõneleja verbi

tähendust, kasutades verbi tähenduses 'läbi vaatama'. Monolingvaalse kõneleja jaoks ei pruugi see konstruktsioon võõras olla, kuid ilmselt ei oleks monolingvaalse kõneleja esimene valik sama vestlusteema puhul verb 'läbi käima', vaid selle muu ekvivalent, näiteks 'läbi vaatama'.

Vaadeldav näide illustreerib semantilise kopeerimise kõrval soome keele vahendite teadlikku rakendamist. Võib oletada, et sõnumi täpne edastamine on kõneleja jaoks sedavõrd oluline, et juhendaja hinnangut tsiteerides rakendab kõneleja soome keele vahendeid: *tästä tulee hyvä gradu* ('sellest tuleb hea magistritöö'). Soome keelele üleminek on teadlik ning eesmärgipärane. Edasine vestlus jätkub eesti keeles:

(154)

KP: Aga sinu enda juhendaja? Mis tema sinu tööst arvab? Äkki sa ikkagi lähed selle teemaga edasi?

INF1: Midagi ta mind ei juhendanud. Saime korraks kokku ning *käisime temaga koos minu töö läbi*, pärast kirjutas ühe paberilipaka peale et *tästä tulee hyvä gradu*.

KP: (naerab)

INF1: No oli jah nii.

Teine sama verbi esinemise näide kirjeldab verbi kasutust tähenduses 'läbi võtma' või 'kordama'. Keelejuht kirjeldab oma soome keele oskust ning teatab, et peab vajalikuks veel kord soome keele kursustele minna, et ennast soome keele grammatikas täiendada:

(155)

KP: Kus sa soome keelt õppisid?

INF12: Olen lihtsalt suhtluse käigus ja see kirjakeel on nüüd tulnud selline keel, et ma ausalt öeldes, ma ei ole üldsegi õppinud seda [soome keelt]. Ma olen isegi juba mõelnud, et ma võiksin minna mingisugusele sinna iltalukio, kus teeksin nagu sellist *soome keele grammatikat käiksin läbi*, sest ma ei ole seda nagu õppinud üldse. Et see aitaks mind kindlasti.

(sm *käydä läpi* 'võtta läbi')

Mõlema näite puhul saadakse semantilise kopeerimise teel konstruktsioon, mis lähtub semantika poolst soome keelest, kombinatoorsete suhete poolst võib aga pärineda mõlemast keelest. Kakskeelse kõneleja seisukohalt puudub ilmselt vajadus verbi terviklikult kopeerida, kuna nii semantilises kui ka kombinatoorses võtmes vaadatuna on kõneleja emakeeles lähedase semantilise tähenduse ning grammatilise struktuuriga verb olemas. Välistada ei saa ka keelelise lihtsuse ning ökonoomsuse taotlust. Erinevalt paljudest muudest juhtudest, mille puhul võiks kõneleja ootuspärane (või ootuspärasem) valik olla ka soome ühikute, elementide ja konstruktsioonide terviklik kopeerimine, mõjuks ühendverbi terviklik kopeerimine mõlema näite puhul pigem koomiliselt.

Kõrge esinemissagedusega verb on ainestikus ka *ülal pidada* (sm *ylläpitää~pitää yllä*), mis esineb keelejuhtide kõnes eranditult tähenduses *säilitama*. Verbi kasutatakse sotsiaalsete suhete laadi ning keelevelikuid kirjeldades. Verbi esinemine on fikseeritud 11 korral 7 keelejuhi idiolektis. Kõikidel kasutusjuhtudel erineb verbi tähendus selle monolingvaalses keeleruumis tuntud tähendusest. “Nykysuomen sanakirja” (NSS 1996) esimese tähenduse järgi tähendab verb kellegi või millegi eest hoolitsemist (*huolehtia jkn t. jnk elatuksesta, toimeentulosta*), teise tähenduse järgi kellegi või millegi säilitamist ning allesolemist (*pitää, pysyttää t. säilyttää toiminnassa, kunnossa, määrättilassa, huolehtia jnk voimassa, toiminnassa pysymisestä, säilymisestä, jatkuvasta olemassaolosta* (obj:na laitos tai asia). Verbi esinemine tähenduses ‘säilitada’, ‘pidada’, ‘hoida’ on fikseeritud EKSS-is (EKSS 2007) ning SES-is (SES 2003). Siiski ei pruugi vaadeldavates vestluskontekstides olla monolingvaalse kõneleja valik *säilitama*-tähenduses verb *üleval hoidma*, vaid mõni muu ekvivalent (nt *alles hoidma, säilitama*). Siinkohal tuleb aga arvestada asjaolu, et mis tahes keelendite valikud on alati subjektiivsed ning samas tähenduses kasutatavate verbide hulk võib tegelikkuses olla laiem.

Verbi kasutust kirjeldama valitud näidetes ilmneb kõikidel juhtudel verbi esinemine tähenduses ‘säilitama’:

(156)

INF6: Tegelikult on välismaal elades kontaktide *üleval hoidmine* ikkagi raske.

(157)

INF7: Aga see, et sellega ma olen õudsalt tänulik emale, et ta *pidas nagu selle eesti keele ikkagi üleval*, et kui koju jõudsid tulid, siis see oli nagu normaalne öelda tere, mitte lihtsalt moi.

Sageda esinemisega on ainestikus ka *olema kinni* (sm *olla kiinni*), mis keelejuhtide kasutuses esineb eranditult tähenduses ‘sõltuma’ (19 esinemiskorda, 10 idiolekti).

EKSS (1992) sellist verbi tähenduses ‘sõltuma’ ei tunne. SES (SES 2003 II) ning SESS (SESS 2007) annavad verbi üheks vasteks eesti keeles ka ‘sõltuma’ (nt *se on kokonaan sinusta kiinni* ehk *riippuu kokonaan sinusta*, SESS 2007). Samas tähenduses esineb verb ka Paul Alvre soome sõnakonstruksioonide ning väljendite sõnaraamatus (SVEV 1995).

Verbi kasutust illustreerivad näited (158) ja (159). Näidete vestlusteemad keskenduvad kakskeelsusele ning keelevelikutele, verbi kasutuse kaudu edastatakse arvamusi, seisukohti ja tõekspidamisi. Kõikidel juhtudel esineb verb *olla kinni* tähenduses ‘sõltuma’:

(158)

KP: Millised on muidu peresisesed keevealikud, kui ütleme naine on eestlane, mees soomlane.

Oled sa tähele pannud (.) kas (.) kuidas sa kirjeldaksid?

INF8: No olen ikka. Mul on kohe hästi lähipiiris sõbranna, kes on soomlasega abielus ja soome mehega laps ja ühes perekonnas on niimoodi, et ema räägib ainult eesti keeles ja lapsed on väga head eestikeelsed vastu ja teises on täiesti vastupidi, sest ma olen jumala kindel selles ja ma tean, et **see on sellest emast kinni**, kuidas ta seda last on harjutand.

(159)

KP: Millest need keevealikud sinu meelest sõltuvad?

INF7: No mulle tundub, et **see on just nagu hästi sellest hariduseomandamisest, silmaringist, arusaamisest ilmaasjadest kinni**.

Kuigi verbi kopeerimise puhul võib kõneprotsessist pigem järeldada, et kõneleja kopeerib alateadlikult, esineb kopeerimises märke, mis osutavad, et kõneleja saab kopeerimist kontrollida ning vajadusel kopeerimisprotsessi sekkuda ning öeldut emakeele vahenditega korrata. Vaadagem järgmist näidet:

(160)

INF3: See, kas ühes peres eesti keel säilitatakse või mitte, **on nii mõnest asjast kinni. Tähendab et seotud mõne asjaga.**

Kõneleja viib kopeerimise lõpule, kuid peab ühel või teisel põhjusel vajalikuks ennast “parandada” emakeelepärase konstruktsiooni valiku teel. Soome keele analoogial põhinev konstruktsioon ei ole Eesti eesti keele rääkijale kindlasti võõras, kuid ei pruugi olla suulises kõnes esimene valik.

Esitatud näited ei illustreeri ainult semantiliste, vaid ka kombinatoorsete suhete kopeerimist. Nagu näidetest näha, kopeerivad kõnelejad eesti keelde ka soome konstruktsiooni kombinatoorsed omadused, sest soome keeles eeldab konstruktsioon *olemaan kiinni siit* elatiivi kasutust.

Moodustunud verbide puhul ei saa siiski öelda, nagu oleks nende tähendus monolingvaalse kõneleja jaoks läbinisti võõras. Ka eesti keeles võib täheldada mudelkoodi konstruktsiooni *kinni olema* esinemist tähenduses ‘millestki sõltuma või olenema’. Vaadates internetifoorumite keelekasutusnäiteid (aluseks otsingumootor www.google.com), selgub, et konstruktsiooni esinemine tähenduses ‘olenema’ ja ‘sõltuma’ on kasutusel ka monolingvaalses keele-ruumis.

Erinevalt soome keelest, mis eeldab konstruktsiooni puhul elatiivi (*olemaan kiinni siit*), esineb verb kõikides näitelausetes inessiivis (*olema kinni selles*). Mõned näited: *Ma ei ütleks, et asi on selles kinni, et need pildid on USAs tehtud. Fototehnika hinnavahe ei ole kindlasti nii suur, et see midagi eriti muudaks* (www.sahtel.ee); *Elan ja tootan ise Corki linnas ja nii see on, et kõik on selles kinni palju sa teenid* (www.trip.ee); *Enamus mu arvuti probleeme on selles kinni, et tegemist on kiviaegse masinaga. niiet ma ei imestaks kui selles ongi asi.* (www.hinnavaatlus.ee).

Kõrge esinemissagedusega verbiühendite hulka kuuluvad ka *tulla esile* ning *tooma esile* (alus sm *tulla esille* või *esiin, ottaa esille*). Keelejuhtide kõnes esineb verb tähenduses ‘avalduma, ilmnema, välja tooma’. “Fraseoloogiasõnaraamat” (Õim 2000) seda konstruktsiooni ei tunne, EKSS (EKSS) fikseerib verbi *ette tulema* tähenduses ‘juhtuma, esinema’. SES (2003) esitab verbi-konstruktsioonide *ottaa esiin, tulla esille* ning *ottaa jtk esille* ekvivalentideks eesti keeles ‘arutluse (käsitluse) alla võtma’ (*ottaa esiin*), ‘midagi välja (esile, nähtavale võtta)’; ‘midagi arutlusele (kõne alla) võtta’ (*ottaa jtk esille*) ning ‘ilmsiks tulla’; ‘arutlusele (kõne alla) tulla’ (*tulla esille*). Soome sõnakonstruktsioonide ning väljendite sõnaraamat (SVEV 1995) verbi kasutust ei fikseeri.

Verbi kasutust illustreerivad näited (161–163). Näeme, et sama tegusõna kasutatakse vähemalt kahes tähenduses: ‘kokku puutuma’ (161) ning ‘välja tooma’ (162) ja (163). Verbide *esile võtma* ning *esile tooma* kasutusmustrites nähtub rääkija lähtumine põhikoodi analoogiast: kõneleja kannab verbi mudelkoodi tähenduse üle häälikuliselt lähedasele põhikoodi konstruktsioonile, laiendades viimase tähendust põhikoodis. Monolingvaalse kõneleja jaoks ei ole konstruktsioonid ilmselt võõrad, nende esinemine on fikseeritud ka korpustes.

Järgmistes näidetes on intervjueri ja keelejuhi vestlusteemaks kakskeelsus ning soome keele omandamine. Keeltevahelisi suhteid ning soome keele mõjusid kirjeldades kasutab keelejuht verbi *esile tulema*, tähenduses ‘ilmnema’ ning ‘avalduma’:

(161)

INF8: Võib-olla sellised asjad, millega oled hakanud nagu siin rohkem kokku puutuma, mõned sõnad on just **tulnud** nagu võib-olla esimesenagi soome keeles **esile**.

(162)

INF18: Kui ühes kohas **mul tuli just esile selline asi**, et kui kellelgi oli pluss rebenenud, siis öeldi, et noh see on sul Eestist kindlasti. Vaadati mulle otsa ja naerdi. Nagu et et muidugi noh see ei ole nagu minu pihta, aga noh võib-olla kaudselt siiski.

Kahes järgmises näites on vestlusteemaks eestlaste ja soomlaste vahelised suhted ning soomlaste suhtumine eestlastesse. Eestlastele osaks saanud kriitikat ning rühmadevahelisi suhteid illustreerides kasutab kõneleja soome keelel põhinevaid verbe:

(163)

INF8: No põhimõtteliselt minu jaoks on natuke olnud häiriv see, et et üldiselt nagu televisioonis ja ajakirjanduses **võetakse nagu esile** just just neid halbu asju, et nagu nendest headest saavutustest või sellistest nagu väga palju ei räägita. Muud kui seda ainult, et ühiskond areneb ja Eesti areneb ja et kõik muutub nagu ikkagi arenenuma riigi moodi ja nii edasi. Aga aga siis nagu põhimõtteliselt ikka seda **halba nagu tuuakse kergelt kergemini esile**, kui on mingist uudistest või millestki küsimus et.

(164)

INF16: See sõltub tegelikult lõppude lõpuks sellest, milline sa ise oled. Aga siiski nüüd ma märkan sellist asja, et kui näiteks ise õpin praegu ülikoolis, sellel tasemel inimesed nigu saavad aru näiteks, et kurjategijad ei ole mitte ainult eestlased ja venelased, vaid ka soomlased teevad täpselt samamoodi, aga sellise alema alama madalama taseme töötegijad, nemad **toovad esile** just need eestlased ja venelased. Need on kõik see kurjajuur. Umbes et et vaata et telekas oli jälle selline saade et eestlased ja venelased tulid ja tegid midagi.

Nii eesti kui soome keelde kuulub ka verb *toime tulla* (sm *tulla toimeen*). Keelejuhtide repertuaaris esineb verb inimestevahelisi suhteid kirjeldava keelendina tähenduses 'läbi saada'. Siiski võib verbi puhul täheldada sagedamat esinemist konstruktsioonis *toime tulla* kui samas tähenduses konstruktsioonis *läbi saama*. Keelejuhtide keelekasutuses esineb verb üksikjuhtudel (8 esinemiskorda 6 idiolektis), sotsiaalsete suhete kirjeldamise ning omavahelise läbisaamise tähenduses.

"Nykysuomen sanakirja" (NSS 1996) järgi kasutab soome keel verbi tähenduses 'selviytyä' ('hakkama saada') ning 'suoritutua' ('sooritada'). Verbi *tulla toime* tähendus eesti kirjakeeles haarab materiaalsel toimetulekut, läbi tulemist (EKSS 2002). Samasuguses tähenduses (st 'omadega välja tulema'; 'omadega läbi tulema'; 'omadega toime tulema') esineb verb ka "Fraseoloogiasõnaraamatus" (Õim 2000). Soome keele tähenduses 'inimestega läbi saama' EKSS ning FSR tegusõna ei tunne. SES (2003 II) ning SESS (SESS 2007) annavad verbi üheks tähenduseks eesti keeles ka 'läbi saamine'. Moodustunud konstruktsioon ei pruugi monolingvaalse kõneleja seisukohalt siiski võõras olla, küll aga võib kontekstist välja võetuna jääda tähenduselt läbipaistmatuks.

Verbi kasutust illustreerivad näited (165), (166) ja (167). Kõikidel juhtudel on vestlusteemaks eestlaste omavahelised suhted:

(165)

INF16: Eestlased **ei tule omavahel toime**, sellepärast siin midagi ka ei toimu.

(166)

INF21: Minu meelest seal klubis praktiliselt ei käigi enam keegi, sest **nad ei tule omavahel enam üldse toime**. Nagu meil öeldakse, et seal kus on juba kaks eestlast, on kindlasti ka kaks klubi ning varsti tehakse kolmaski.

(167)

INF7: Ma ei tea, millest see tuleb, aga **eestlased tulevad pigem soomlastega toime**, aga ei saa omavahel hakkama.

6.3. Morfosüntaktiliste omaduste kopeerimine

Järgmisena võetakse vaatluse alla soome morfosüntaktiliste mallide kombinatoorne kopeerimine. Esimese põlvkonna esindajate keelekasutuse põhjal tuleb siiski öelda, et soome morfosüntaktilise struktuuri kopeerimine on marginaalne ning pigem on põhjust rääkida soome morfosüntaktiliste mallide kopeerimisest.

Soome reksioonimallide kopeerimises pälvib eraldi tähelepanu soome elatiivse verbilaiendi *kyse jostakin* (ee *küsimus millest*) kopeerimine. Selle aktiivne kasutus keelejuhtide lõikes (kokku 7 esinemist 7 keelejuhi kõnes) ei tulene ainult kontaktsituatsiooni otsesest mõjust, võimalik et selle sagedat esinemist mõjutab ka konstruktsiooni *küsimus selles* esinemine monolingvaalses eesti keeles. Tampere eestlase kõnes on kasutusel mõlemad variandid: verbilaiendi *küsimus millest* esinemine on fikseeritud 7 korral, verbilaiendi *küsimus milles* esinemine 5 korral. Konstruktsiooni rakendamise sage varieeruvus viitab kohakäänete tundlikkusele eesti-soome kontaktsituatsioonis. Sage esinemine keelejuhtide lõikes ei tähenda ainult konstruktsiooni atraktiivsust kõnelejate jaoks, vaid ka seda, et eesti ja soome keele kohakäänete sarnasused lubavad kõnelejal valida mõlema konstruktsiooni vahel: *küsimus selles* ~ *küsimus sellest*. Konstruktsiooni soomepärases kasutuses näeme küll mudelkoodi süntaktilise malli omaduste kopeerimist, kuid konstruktsiooni rakendamist võib tõlgendada ka konvergentsina, millisel juhul põhikood hakkab lähenema mudelkoodile, võttes konstruktsiooni puhul üle mudelkoodi kombinatoorsed omadused. Konstruktsiooni kasutust osutavad näited (168) ja (169):

(168)

INF5: Põhimõtteliselt ikka seda halba nagu tuuakse kergelt kergemini esile, kui on *mingist uudistest või millestki küsimus* et.

(169)

INF16: Ma arvan, et et on ülekaalus on see, et räägitakse nii väljaspool kui ka kodus soome keelt.

KP: Soome keelt ikkagi?

INF16: Sellepärast, et nende laste pealt, keda ma seal lasteringis ja nüüd ka nüüd ka seal esimeses klassis ma olen õpetanud, ma olen märganud, et nad ei saa arugi eesti keelest, et sellisel juhul on ka *küsimus sellest*, et seda ei ole lihtsalt kuulnudki, sest laps võib küll otsustada, et ta ei räägi ühte keelt, aga aru saab ta ikkagi.

(170)

INF23: No soome keel on kindlasti tugevam kui on *igasugustes mängudes (-) ja mängudes telekamängudes küsimus* ja siis tavalistes lastemängudes. Kindlasti on mingis suhtes eesti keel tugevam.

Teiste morfosüntaktiliste joonte kopeerimise osakaal on marginaalne. Reksiooni kõrval esineb ka soome postpositsioonifraasi kopeerimist (näide 171).

Kopeerimise oletatav alus on soome postpositsioon *mukaan* (GenSg + *mukaan*), mille emakeelse vastena tajub keelejuht eesti ühikut *järgi*. Mudelkoodi kombinatoorsed suhted keelendile otseselt ei laiene, kuna ka eesti keeles eeldab postpositsioon *järgi* noomeni esinemist genitiivis:

(171)

KP: Käid sa tihti Eestis?

INF24: No põhimõtteliselt vanemate sünnipäevadel ma olen käinud, aga siis rohkem sedapidi, et me oleme veetnud nagu jõulusid Soomes, kuna meil on noh elamine on suurem ja ja siis on alati vanemate pere ja õe pere on alati olnud seal. Et me oleme nagu aastaid jõulusid pidanud koos jaja ema-isa ja õe pere ka üldiselt käivad suvel vähemasti sageli meil. Aga et meie meie käime Eestis siis põhimõtteliselt nagu **töö järgi**, et nii nagu töö võimaldab et. Ja kui on sellised ajad, et et on vähem tööd, nii siis me käime.

Monolingvaalsele kõnelejale jääb võõraks ka A-infinitiivi adverbistunud vormide *muistaakseni* ja *tietäakseni* kopeerimine, mis moodustunud valikulise koopiana peegeldab soome konstruktsiooni semantilist tähendust, grammatiliste omaduste poolest aga põhikoodi postpositsioonifraasi struktuuri:

(172)

INF7: **Minu mäletamise põhjal** elab praegu Tampereel umbes 600 eestlast.

(173)

INF15: **Minu mäletamise järgi** peaks Anttilas veel kaks eestlast töötama.

(174)

INF6: **Minu teadmise järgi** oli eestlasi mõned aastad tagasi kuskil 800 ringis, siis maakonnas kokku.

Soome normidele vastava predikatiivadverbiaali kopeerimist illustreerivad näited (175–177). Kõikides näidetes kirjeldatakse situatsiooni või tegevust (keelejuhtide töösuhteid enne Soome kolimist), milles kõneleja või osaleja on viibinud ajutiselt situatsiooni võimaliku muutumiseni. *olema*-verbi laiendav predikatiivadverbiaal eeldab eesti keeles teist käändevalikut, näiteks latiivse seisundi väljendamiseks translatiivi (nt *oli ettekandjaks*) või essiivset reksiooni eeldavate verbide rakendamist (nt *töötama* → *ma töötasin linnavalitsuses insenerina*):

(175)

INF8: Ma olin linnavalitsuses **insenerina**.

(176)

INF10: Ta oli seal **ettekandjana** tööl.

(177)

INF17: Me olime **lüpsjana** tööl. Ma olin **lüpsjana** pea seitse aastat tööl.

Essiivi esinemise tingimusi eesti ja soome keeles on käsitlenud Kristina Pai (2001). Soome keeles võib essiivne predikatiivadverbiaal esineda ka üksi (nt *Hän on sairaana*), eesti keeles on essiivi kasutamise eeltingimus avara või üldise tähendusega verbide puhul see, et lause sisaldaks peale predikatiivadverbiaali kas mingit kohamäärust (nt koha- või ajamäärust) või öeldistäidet. Verbid, mis ei tingi essiivset rektsiooni, ei saa ainult üksinda (st koos subjekti ja predikaadiga) lauset moodustada (vt Pai 2001: 82–83), nt *Mart on arstina laagris.*–* *Mart on arstina; Mart jäi arstina laagrisse.*–* *Mart on arstina.*

Kahel korral esineb predikatiivi kopeerimist partitiivis (178–179). Öeldistäite puhul on regulaarne totaalsuse/partiaalsuse eristus olemas ainult soome keeles (Metslang 1994: 15). Erinevalt soome keelest on eesti keeles öeldistäide enamasti nimetavas käändes. Osastavoline öeldistäide on eesti keeles perifeerne ning selle kasutus on võimalik vaid üksikjuhtudel (lähemalt vt EKG II: 58). Soome keeles on ainsuse partitiiv predikatiivi tavaline kääne siis, kui predikatiiviks on pronoomen (nt *mitä se on?*), adjektiiv- ja substantiivpredikatiiv ei pruugi samas seoses tingimata ainsuse partitiivis olla:

(178)

INF15: Sa küsid, et *mida see minu meelest on?*

(179)

INF7: Et minu meelest see on tõesti negatiivne, sest maahanmuuttaja on see, kes tuleb, ma ei tea, põgeneb sealt kuskilt Aafrikamaadest, kuna seal on tõesti tõesti halb elada ja (-) *need on need pakolaisia*, mis siia tulevad ja muud, aga minu meelest eestlasi küll ei peaks pidama maahanmuutajaina, absoluutselt.
(sm *pakolainen* ‘põgenik’)

Soome lausemallidest on fikseeritud ajalisi suhteid markeeriva konstruktsiooni *kauan siitä* (‘kaua sellest’) kopeerimine. Kopeerimist soodustavaks keelesiseks teguriks võib pidada põhikoodi häälikuliselt struktuurilt ning tähenduselt sarnase ühiku (ee *kaua*, sm *kauan*) olemasolu. Eesti keel tunneb konstruktsiooni kujul *kaua aega mööduma millestki*. Nii mudel- kui ka põhikoodis on konstruktsioon elatiivis (*kauan siitä, möödunud kaua sellest*):

(180)

INF19: *Ei ole kaua sellest, kui ajakirjandus sellest kirjutas.*

(181)

INF4: *Kui on nagu nii kaua sellest.*

Kombinatoorsele kopeerimisele allub ka soome eitusverbi kopeerimine (neli juhtu). Eesti keeles oleks eitusverbi ootuspärane asukoht peaverbi ees, soome keele puhul on sõnade järjekord eitusverbi puhul üsnagi vaba, mis tähendab, et eitusverbi ja põhiverbi vahel võivad esineda nii subjekt, objekt kui ka adverbiaal. Eesti keeles paikneb eitusverb normaaljuhul lauses vahetult

öeldisverbi ees, eitussõna asukoht muus positsioonis on väga haruldane (lähemalt Huumo 1993: 145).

Soome keelele omase sõnajärje tarvitamist kirjeldavad näited (182–184), milles eitusverbi ja põhiverbide *rõhutama* ning *osa võtma* vahel esinevad rõhümäärsõnad *üldse*, *üldiselt* ja *kunagi*. Sama laadi soomepärasest eitusverbi kasutust on täheldanud ka Sirje Hassinen (vt Hassinen 2002).

(182)

INF3: *Ma ju ei üldse rõhuta*, et ma olen soomlane.

(183)

INF8: Üks Tampere eestlasi või üks Pirkkala eestlasi oli, *kes ka ei üldiselt ole võtnud* eesti klubist osa.

(184)

INF11: Ei, selles ta teeb küll väga selget vahet, et ta ei noh tal võib tulla nagu üksikuid sõnu ja käändelõppe niimoodi soome keeles, et nagu kogemata või lähevad sassi, sarnased keeled ka, aga *ta ei kunagi pöördu soome keeles minu poole* ja vahepeal oli isegi nii, et ta täitsa nagu vihastas, et miks sa räägid soome keeles või kuidagi ta väga imelikult vaatas selle peale, kui mina rääkisin soome keeles.

6.4. Substantiivide kopeerimine

Esimese põlvkonna keelejuhtide kõnes on soome substantiivide semantiliste omaduste kopeerimine teisejärguline ning esinemissageduselt marginaalne kontaktide esinemisvorm. Ainestiku põhjal võib öelda, et substantiivide semantiliste omaduste kopeerimine ei ole atraktiivne, pigem on tegemist juhusliku kopeerimisega, kus koopiaste esinemine üldjuhul ei ole markeeritud (v.a üks näide). Esimese põlvkonna keelejuhtide keelekasutuses mängivad semantilises kopeerimises põhirolli ennekõike eesti ekvivalentidega häälikulisi sarnasusi kandvad soome elemendid.

Soome ühikute semantiliste omaduste kopeerimises võib täheldada kolme põhimalli:

- 1) kõneleja kopeerib eesti ühikule soome ühiku tähenduse (nt *seltskond* substantiivi *seura* 'klubi, selts' tähenduses), st kõneleja laiendab emakeelse sõna tähendust keelendile soome ekvivalendi tähenduse kopeerimise teel;
- 2) kõneleja moodustab koopia soome keelendi sõnasõnalise kopeerimise teel (nt *sõnalahtisus*, aluseks soome *puheripuli*);
- 3) kõneleja kopeerib häälikuliselt lähedasele, kuid tähenduselt erinevale eesti keelendile soome keelendi tähendust (nt *üritustevaheline*, aluseks soome *yritysten välinen*).

Kuigi märkimisväärne hulk soome ja eesti keele sõnadest on nii tähenduselt kui häälikuliselt struktuurilt vähemalt põhijoontelt sarnased, esineb mõlema keele leksikas häälikuliselt kirja­pildilt samaseid, kuid tähenduse osas erinevaid keelendeid. Leena Nissilä (2003: 105; vt ka Laalo 1992: 11; Riionheimo 2007: 155–160) jagab soome ja eesti keele sõnavara nelja rühma: 1) häälikuliselt, kirja­pildilt ja tähenduselt samasugused sõnad (nt *tuli, vesi, meri, kala, veri*); 2) erinev häälikuline pilt, kuid sama tähendus (nt *mies, mees, satama, sadam*); 3) häälikuliselt ja kirja­pildilt samasugused või lähedased, kuid tähenduselt erinevad sõnad (nt sm *surra*, ee *kuolla*, sm *hallitus*, ee *home*); 4) kirja­pildilt ja tähenduselt erinevad sõnad (nt sm *liike*, ee *liige*). Klaus Laalo (1992: 11–15; samal teemal ka Riionheimo 2007: 158) nimetab keeltevahelisi homonüüme ehk häälikuliselt sarnaseid (või lähedasi), kuid osalisi või täielikke tähendus­erinevusi kandvaid sõnu (nt sm *sammua* ja ee *sammuda*; sm *linna* ja ee *linn*) riskisõnadeks.

Vaatluse all olevat eesti-soome kontaktsituatsiooni näiteks tuues on just keeltevahelised homonüümid semantiliste omaduste kopeerimise põhiobjekti­ks. Keelendite väliskuju sarnasusele kui kopeerimist lihtsustavale tegurile on kontaktlingvistidest tähelepanu juhtinud ka Anna Verschik ning Helka Riionheimo. Anna Verschiku (2001: 534) hinnangul on kontaktis olevate keelte häälikuline sarnasus laenamist soodustava tegurina palju olulisem kui näiteks tähenduse sarnasus. Viimast omadust nimetab Verschik teisejärguliseks, kuid nendib, et see ei pruugi alati puududa. Eesti-ingerisooma kontaktsituatsiooni uurija Helka Riionheimo (vt detailsed kirjeldused 2007) seostab kõneleja keelelist käitumist lähisugulaskeelte kontaktsituatsioonides ennekõike keelte­vahelise assotsiatsiooniga. Riionheimo on seisukohal, et kui keeled erinevad teineteisest palju, on nende leksikate vahel ainult nõrk side, kuid kui keeled on struktuuriliselt ja leksikaalselt sarnased, võib nende ühikute vahel eksisteerida sarnane, keelepiire ületav assotsiatiivne võrgustik. See soodustab keelendite keeltevahelist liikumist.

Fonoloogiliselt struktuurilt lähedasi, kuid tähenduselt erinevaid ühikuid kopeeritakse esimestena. Keelendite väliskuju sarnasusest johtuvat semantilist kopeerimist illustreerivad näited (185–186), kus eesti substantiivile kopeeri­takse soome ühiku analoogial uus tähendus. Nagu keelenäidetest näha, alluvad semantilisele kopeerimisele minimaalse häälikulise, kuid maksimaalse semanti­lise erinevusega soome substantiivid. Vastava soome malli kopeerimise teel moodustunud keelend eksisteerib üldjuhul ka keelejuhi emakeeles, kuid teises tähenduses.

Esimeses näites kopeerib kõneleja soome substantiivi *tiede* ('teadus') tähendust ning kannab selle eesti substantiivile *teadmine* (keelejuhi tähenduses *teadus*). Teises näites kopeerib kõneleja soome substantiivi *yhteiskunta* ('ühis­kond?') tähendust, laiendades selle eesti substantiivile *ühing* (keelejuhi tähen­duses *ühiskond*), kolmandas kopeerib keelejuht substantiivi *seura* tähenduses *seltskond*:

(185)

INF5: Mkm, see on täiesti niimoodi, et see oleneb nii palju ka inimesest, kes (.) sest ma ei ma ei oska nagu teistest inimestest öelda. Ma oskan ainult enda kogemuste puhul rääkida, et mina olen alati tundnud ennast eestlasena siin ja ma ei ei ole nagu kaotanud seda eesti (...) et seda nagu niukest *teadust* nagu eesti kohta ja siis see, et ma olen eestlane, sest et sellepärast, et ma oskan ju eesti keelt. Ma ei ole seda nagu tahtnud ja ei kaotagi ära.

(sm *tiede* 'teadus', keelejuhi kõnes tähenduses *teadmine*)

(186)

INF8: Ma tean ka Tamperel väga paljusid eestlaseid, aga ega me lihtsalt sellepärast ei nüüd suhtle, et nad on eestlased, vaid ütleme, et et kõik teised keeled, näiteks islami keeled ja islami maad üldiselt ja venelased ja kõik teised sellised kuumaverised kuumaverelised oskavad kokku hoida. Nendel on oma see *ühiskond*, a eestlased ei oska. Eestlased sulavad ühiskonda, ütleme niimoodi.

(sm *yhteiskunta* 'ühiskond', keelejuhi kõnes tähenduses *ühing*)

(187):

INF7: Siin on olemas Tartu-Tampere selline (.) *seltskond*, kuhu kõik kuuluvad, kõik Tampere eesti noh kõik kõik Tampere eesti inimesed.

(sm *seura* 'selts', keelejuhi kõnes tähenduses *seltskond*)

Kopeeritud elementide moodustumist võib vaadelda mõlema keele poolelt. Tõlgendades kopeerimist soome keele poolelt, on võimalik, et kõneleja eesmärk on olnud substantiivi täielik kopeerimine, kuid kõneleja asendab potentsiaalsed tervikkoopiad (nt *tiede*) häälikuliselt ning semantilisel lähedase eesti substantiiviga (nt *teadus*). Koopia moodustumisviisi võib analüüsida ka eesti keele poolelt ning tõlgendada keelejuhi sõnavalikuid nende tähenduse muutumisenähtena kõneleja keelises repertuaaris. See tähendab, et kõneleja leksikas tähendabki soome substantiiv *seura* ('klubi') eesti keeles *seltskonda* või soome substantiivile *yhdistys* ('klubi, selts') vastab eesti keeles substantiiv *ühiskond*. Kuigi moodustunud koopiaid võib tõlgendada kui märki kõneleja esimese keele kulumisest – üksikute keelenäidete puhul ei saa seda siiski kinnitada –, viitab keelendite kasutuskontekst pigem sellele, et soome keel on rääkija tugevam keel vähemalt koduvälistel, institutsionaalsetel teemadel vesteldes. Kopeerimise teel loodud keelendid ei pruugi olla monolingvaalse rääkija jaoks koheselt mõistetavad ning vastuvõetavad (eeldavad soome keele oskust), kuna monolingvaalses eesti keeles ei vasta substantiivide *seltskond*, *ühiskond* ning *teadus* tähendused neile kopeeritud tähendustele. Välistada ei saa siiski seda, et kõneleja sõnavaras esinevad mõlemad sõnad (kopia ning koopiaga lähedase häälikulise struktuuriga emakeelne sõna), kuid kõneleja kasutab esimesena kättesaadavat analoogse tähenduse ning struktuuriga keelendit.

Näidete puhul väärib tähelepanu see, et koopiad on moodustunud sõnaotsinguprotsessi tulemusena. Vestluskontekstis toimub teadlik muutus, kõne produtseerimisel tekib hetkeline paus ning koodikopeerimisele eelneb pro-

adjektiivide kasutus kui potentsiaalne märguanne vestluskontekstis toimuva muutuse kohta, mille tulemuseks on kakskeelse kõne rakendumine: *selline* (.) *seltskond*; *oma see ühiskond*; *niukest teadust nagu Eesti kohta*.

Semantiliste omaduste kopeerimise teise rühma moodustavad keelendid, mida kontaktlingvistikas tuntakse tõlkelaenude (*calques linguistiques*, *loan translation*) all. Tõlkelaenude definitsiooni järgi on need sõnad ja väljendid, mis on moodustatud K2 sõna või väljendit rohkem või vähem imiteerides viisil, kus rääkija kannab sõna tähendussisu niisugusena mingile oma emakeele keelendile (lähemalt Lehiste 1988: 20). Koodikopeerimise mudeli valguses on nn tõlkelaenude näol tegemist kontaktidest johtuva esinemisvormiga, kus uus keelend moodustatakse soome ühikute sõnasõnalise tõlkimise ning nende tähenduse kopeerimise teel. Semantiliste omaduste kopeerimine hõlmab seega kahte aspekti: soome tüvimorfeemide sõnasõnalist tõlkimist ja/või tähenduse ülekandmist. Keelejuhtide suulises repertuaaris on tõlkelaenud üldjuhul soome keelest sõna-sõnalt eesti keelde kopeeritud liitsubstantiivid või nimisõna-fraasid, millele rääkija kannab üle koopia aluseks oleva soome keelendi tähenduse. Ühel juhul esineb verbi kopeerimist.

Esimesena vaatluse alla tulevas näites kopeerib kõneleja sõna-sõnalt eesti keelde substantiivifraasi *heikko itsetunto* ('madal enesehinnang'). Eesti keel moodustunud väljendit *nõrk enesetunne* ei tunne, tõenäoliselt jääb koopia ka emakeele kõneleja jaoks ebaselgeks. Soome keelele üleminek toimub automaatselt, kõneprotsessist lähtuvalt võib oletada, et kõneleja ei ole mudelkoodi vahendite rakendamist kõnes täheldanudki:

(188)

INF7: Eestlastel on *nõrk enesetunne*.
(sm *heikko itsetunto* 'madal enesehinnang')

Semantiliste omaduste kopeerimist illustreerib ka näide (189):

(189)

INF1: Mul on *sõnalahtisus*.
(sm *puheripuli* 'kõnepidamatus')

Moodustunud koopia *sõnalahtisus* esineb keelejuhis kõnes markeeritud kujul. Vestluspartnerite ning koopia esmakordse kasutuselevõtja reageeringud substantiivi kohta näitavad, et sõna on ebatavaline ning ootamatu mõlema vestluspartneri jaoks, kuid samas viitavad rääkijate reaktsioonid ja tagasiside rääkija teadlikkusele monolingvaalsete vormide moodustamise kohta. Liitsubstantiivi teadlikule markeerimisele viitavad ka kopeerimisele järgnevad paralingvistilised jooned, mis avalduvad nii kõneleja voores kui kuulajalt saadud tagasisides. Kopeerimisele järgnevad repliigid näitavad, et vestluses osalejad tunnistavad kopeerimise markeeritud keelekasutuseks ning reageerivad sellele erinevaid paralingvistilisi vahendeid või metalingvistilisi kommentaare kasutades (samal teemal ka Lappalainen 2004: 287, Korpela 2007: 35):

- INF1: Mul on *sõnalahtisus*. (naerab)
 KP: Issand missõna sa ütlesid. (naerab)
 INF1: Noh, mis ma siis muud ütlen (naerab). Onnju! Ma olen jutukas inimene.

Nn otsetõlgete teel moodustatud konstruktsioonid on eriti iseloomulikud 1B põlvkonna keelekasutusele. Vaatluse all olev vestluskatkend demonstreerib liit-substantiivi *hevosenkenkä* ('hobuseraud') eesti keelde kopeerimist. Kopeerimise mehhanismid on läbipaistvad: liit-substantiivi *hevosenkenkä* mõlemad komponendid kopeeritakse sõna-sõnalt eesti keelde, kopeerimise teel moodustub põhikoodis uus substantiiv, millele kantakse kopeeritava keelendi tähendus. Erinevalt näites (189) vaatluse all olnud substantiivist *sõnalahtisus* esineb liitsõnaline koopia *hobuseking* laste keelekasutuses markeerimata kujul. Võib oletada, et niisuguse koopia kasutamine on osalejate jaoks loomulik ja ootuspärane, samuti ei pööra sõna moodustus- ja kasutusviisile tähelepanu vestluse juures viibivad täiskasvanud. Monolingvaalse rääkija vaatenurgast lähtuvalt on keelend ükskeelsele rääkijale mõistetav:

- (190) Peaks teised, kes ei ole leidnud, otsima *hobusekinga* ja siis, kui leiavad, siis saavad tagasi. (INF26, 12-aastane)
 Siin oleks olnud 300 ja *hobuseking*. (INF26)
 Appi, appi, minul on ka juba *hobuseking* saadud. (INF27, 11-aastane)
 Mina lähen näiteks siin ja siis siit saan Aafrika tähe. Teised on, üks on näiteks siin ja leiab siit *hobusekinga*, siis tema saab palju kiiremini koju kui mina. Tema võidabki. (INF27)
 See võiks *hobuseking* olla. (INF27)
 Aafrika täht või kolm *hobusekinga*, ei üks *hobuseking*. (INF28, 10-aastane)

Substantiivi kasutust võiks tinglikult pidada ka laensõnaks: substantiiv on nii fonoloogiliselt kui morfoloogiliselt eesti keeles integreerunud ning sellel on olemas oma kasutajaskond. Siiski on pigem tegemist konkreetses vestlusesituatsioonis ning vestlusteemas (lauamängu "Aafrika tähti" mängimine) kasutatava substantiiviga, mis ei pruugi laste keelekasutuses muudes situatsioonides esineda.

Ühel korral võib täheldada ka häälikuliselt lähedasele, kuid tähenduselt erinevale eesti ühikule soome ühiku tähenduse kopeerimist:

- (191)
 INF25: Meie firma tegeleb arvutitega ning minu tööks *üritustevaheline* arvutivõrkude loomine.
 (sm *yrittysten välinen* 'ettevõtetevaheline')

Kokkuvõtteks. Esimese põlvkonna keelejuhtide suulise kõne näitel alluvad valikulisele kopeerimisele soome verbirektsiooni omadused. Selle kohta esineb ainekust kümnekond näidet. Uurimuse keelejuhtide kõnes on ülekaalus

soome latiivse verbireksiooni kopeerimine (*mõjutanud sellesse*), väiksemal määral esineb separatiivse reksiooni kopeerimist (*naudi vabast päevast*).

Teise suure rühma moodustab analüütiliste verbide kopeerimine. Üldjuhul kopeeritakse verbi semantilisi omadusi, mõnel juhul ka kombinatoorseid omadusi. Ainestikus ei ole fikseeritud ühtegi täieliku kopeerimise juhtu. Segakopeerimise teel moodustatud verbide kohta leidub ainestikus üks näide: *kokku tõrmama* (sm *tõrmätä* 'kokku pörkama'). Suurima esinemissagedusega verbid on ainestikus *läbi käima* (täendus 'midagi läbi vaatama'), *kinni olema* (täendus 'sõltuma') ning *ülal pidama* (täendus 'säilitama'). Kopeeritavate soome verbide esinemine on enamalt jaolt fikseeritud ka eesti keeles, kuid teises või kitsamas tähenduses. Seetõttu on soome verbide kopeerimisel ootuspärane nii nende tähenduse (semantilised omadused) kui kombinatoorsete omaduste (morfosüntaks) laiendamine ning ülekandmine eesti lähedastele ühendverbidele või kopeerimise käigus moodustatud konstruktsioonidele.

Kuigi analüütiliste verbide kopeerimise intensiivsus osutab nende kasutusaatraktiivsusele, ei seostaks uurimuse autor verbide sagedat esinemist siiski ainult atraktiivsusega, kuna vestluskontekstist lähtuvalt ei kanna verbid spetsiifilisemat tähendust, mis teeks nende kasutuse kõnelejale atraktiivseks. Pigem on analüütiliste verbide intensiivse kopeerimise põhjuseks nende näiline sarnasus eesti verbidega ning verbide mitmetähenduslikkus eesti ja soome keeles, aga ka ühendverbide komponentide varieeruvus sõnaühendites (vrd *tuoda esille* ja *tuoda esiin*). Näilisest semantilisest lähedusest johtuvalt ühinevad verbide tähendused kõneleja leksikas ning verbi rakendatakse soome verbi tähenduses.

Soome morfosüntaktilise struktuuri kopeerimine on esimese põlvkonna keelejuhtide kõnes marginaalne. Esineb soome elatiivse verbilaiendi *kyse jostakin* kopeerimist, predikatiivadverbiaali, vormide *muistaakseni* ning *tietääkseni* ja predikatiivi kopeerimist.

7. KOKKUVÕTE

Uurimuse põhieesmärgiks on olnud käsitleda kontaktidest johtuvaid keeleilminguid Soomes kõneldavas eesti keelekujus Tampere eestikeelse kogukonna näitel. Uurimuse keelejuhid, 25 Tampere ja Tampere lähiümbruses elavat emakeelena eesti keelt kõnelevat eestlast on esimese põlve sisserännanud, kes on keeleainestiku kogumise hetkeks Soomes elanud keskmiselt kümme aastat. Neist enamik on riiki emigreerunud 1990. aastate alguses või keskpaigas. Uurimuse keeleainestikuks on suulise kõne lindistused (kokku 22 tundi).

Soome eesti keelekujus esinevate kontaktilmingute vaatluses kasutati mikrosotsiolingvistika kvalitatiivset analüüsimeetodit. Andmestiku analüüs põhines Lars Johanson'i koodikopeerimise mudelil, mis võimaldab kirjeldada kontaktidest johtuvaid keeleilminguid asümmeetrilises kontaktsituatsioonis.

Keelekontaktide suhtelises algetapis markeerib keelejuhtide kakskeelset kõnet soome ühikute, mallide või struktuurijoonte kopeerimine kui ajutine, hetkeline, kindla eesmärgiga keelelise käitumise viis ja võimalus. Kõneleja liigub eesti keele raamides seni, kuni vestlusümbruskonnas toimub muutus, mis ajendab teda soome keelt kasutama. Koopiate avaldumist võib tõlgendada nii uute keeleelementide lisandumise kui kõneleja emakeele elementide asendumisena.

Esimese põlvkonna kakskeelset keelekasutust iseloomustab lausesiseselt toimuv koodikopeerimine. Soome keele elemendid sisenevad eesti keelde enamalt jaolt täieliku kopeerimise teel. Valikulist kopeerimist esineb vähem, segakopeerimise teel kopeeritakse liitsubstantiive.

Täielikele koopiatele omane käitumismall on nende eriastmeline muga-nemine põhikoodi morfosüntaktilise struktuuriga. Soome eesti keelekujus eristub neli põhilist integreerumise tüüpi: 1) K2tüvi+K1tunnusmorfeemide ühinemine (nt *gradu+t*); 2) grammatiliselt markeerimata vormide moodustumine (nt *käin üritaja kursusel*); 3) lõpukaoliste vormide esinemine (*kaus, nürk*) ning 4) topeltmorfoloogia rakendamine (*maahanmuuttajaita*). Esimese põlvkonna keelejuhtide suulise kõne ainestiku näitel on täielike koopiate põhiliseks integreerumismalliks eesti grammatiliste tunnuste liitmine soome tüvedele (nt *verotoimistost, munderdama* jne). Selliseid näiteid esineb ainestikus umbes 70. Analogiapõhiselt moodustatud koopiaid esineb ainestikus kümmekond (nt *saad automaadist kuiti vastu*). Väiksemal määral esineb kahekordsel morfoloogial põhinevaid vorme (nt *maahanmuuttajaita*). Lõpukaoliste substantiivide osakaal on täiskasvanute kõnes väike (kokku 8 näidet). Täielikud koopiad esinevad kõige sagedamini nimetavas käändes ja kohakäänetes. Järgnevad genitiiv (GenSg) ja partitiiv (PartSg), ülejäänud käänete esinemine on marginaalne. Ainestikus puudub täielikult soome struktuurile vastava instruktiivi ja komitatiivi kopeerimine. Mitmusevormide kopeerimine on fikseeritud üksikjuhtudel, välja arvatud NomPl esinevad vormid.

Valikuliselt kopeeritakse soome rektsiooni (nt *naudi suvest*) ning analüütilisi verbe (nt *läbi käima*). Verbirektsiooni kopeerimise kohta esineb ainestikus

kümmekond näidet. Uurimuse keelejuhtide kõnes on ülekaalus soome latiivse verbireksiooni kopeerimine (nt *mõjutanud sellesse*), väiksemal määral esineb separatiivse rektsiooni kopeerimist (nt *naudi vabast päevast*).

Teise rühma moodustab analüütiliste verbide kopeerimine (u 20 esinemist). Üldjuhul kopeeritakse verbi semantilisi omadusi, mõnel juhul ka kombinatoorseid omadusi. Ainestikus ei ole fikseeritud ühtegi täieliku kopeerimise juhtu. Segakopeerimise teel moodustatud verbide kohta leidub ainestikus üks näide: *kokku törmama*. Suurima esinemissagedusega verbid on ainestikus *läbi käima* (täendus 'midagi läbi vaatama'), *kinni olema* (täendus 'sõltuma') ning *ülal pidama* (täendus 'säilitama'). Kopeeritavate soome verbide esinemine on enamalt jaolt fikseeritud ka eesti keeles, kuid teises või kitsamas tähenduses. Seetõttu on soome verbide kopeerimisel ootuspärane nii nende tähenduse (semantilised omadused) kui kombinatoorsete omaduste (morfo-süntaks) laiendamine ning ülekanndmine eesti lähedastele ühendverbidele või kopeerimise käigus moodustatud uutele konstruktsioonidele.

Soome morfosüntaktilise struktuuri kopeerimine on esimese põlvkonna keelejuhtide kõnes marginaalne. Esineb soome elatiivse verbilaiendi *kyse jostakin*, predikatiivadverbiaali, konstruktsioonide *muistaakseni* ning *tietääkseni* ja predikatiivi kopeerimist.

Vaatluse all olnud keeleandmestikust nähtub, et mitte kõik soome ühikud ei ole kõneleja jaoks võrdselt olulised. Kõneleja kopeerib esmajoones neid soome ühikuid, mis osutuvad ühel või teisel põhjusel tema jaoks atraktiivseteks või mis on teatud omaduste poolest silmapaistvamad. Nendeks omadusteks võivad olla ühikute tähendus, eelkõige nende semantiline spetsiifilisus, aga ka struktuuriline lihtsus, läbipaistvus ning keeleline ökonoomsus. Keeleandmetest nähtub, et kõnelejate jaoks on atraktiivne kopeerida ühiskondlike ning kultuuri-spetsiifiliste teemavaldkondade sõnavara, mis markeerib nende suhet ja kokku-puutepunkte uue kultuuriruumiga.

Ainestik toob välja ka erinevused keeleühikute täieliku ning valikulise kopeerimise vahel. Täielikult kopeeritakse pragmaatiliselt olulisi elemente. Nendeks on substantiivid ning diskursuspartiklid. Lihtverbi täielikku kopeerimist esineb ühel korral. Substantiivide ja diskursuspartiklite domineerivat esinemist võib seletada mitmeti: need on struktuuriliselt lihtsad ning läbipaistvad, spetsiifilise tähendusega (eriti substantiivid) ja soome keeles sageda kasutusega. Ainestikus esineb kümmekond soome verbitüve, mis on substantiivide esinemissagedusega võrreldes väga väike hulk. Lihtverbide madalat esinemissagedust võib seostada semantilise silmapaistvuse puudumisega. Erinevalt substantiividest ei väljenda verbid üldjuhul kõneleja seotust ümbritseva keeleruumiga, mis võiks nende kasutusatraktiivsust tõsta ning mõjutada nende sagedamat esinemist keelejuhtide kõnes.

Soome keele mõjusid esineb erineval hulgal kõikide keelejuhtide kõnes. Kuigi eesti-soome kakskeelse kõne märksõnad on kontaktide suhtelises alg-etapis spontaansus ja momentaansus, võib oletada, et idiolektides levivad innovatsioonid jõuavad keelekollektiivi tasandile ning muutuvad aja jooksul

rääkijate keelekasutuses tavapärasemaks, leides püsiva koha kõneleja emakeeles.

Esimese põlvkonna keelejuhtide kakskeelse keelekasutuse märksõnaks on keeleline konservatiivsus. Kõnelejate keelelisest käitumisest nähtub, et mitmel juhul on nende tegelikuks eesmärgiks vältida soome keele kasutust. Kuigi keelejuhtide kõnet iseloomustab täielike koopiate esinemise rohkus, lubab kopeerimist saatev signaalvahendite tarvituse oletada, et kõneleja tegelik soov ning eesmärk on püsida vestluskeele raamides – kuni see on võimalik. Ainestik viitab ka sellele, et kakskeelse kõneleja jaoks on soome täielike koopiate kasutus korrektsem kui nende eriastmeline eesti keelde lõimimine. Seejuures mängivad täielike koopiate kasutamises tähtsat rolli indiviidi keelehoiakud, tema suhtumine kakskeelsusesse ning keelelisse puhtusesse.

Kõnelejate keelelist käitumist mõjutavad ja suunavad eri tegurid. Tampere eestikeelset elanikkonda iseloomustavad tihedad kontaktid kohalike eestlastega ning domineerivalt eestikeelsed suhtlusvõrgustikud ja lähikontaktid. See tagab emakeelsed kontaktid ja suhtlusvõrgustikud ning pakub suuremaid võimalusi oma emakeele kasutamiseks. Ühtlasi on keelejuhtide kontaktid Eestiga väga tihedad.

LÜHENDID

K1	kõneleja emakeel, esimene keel, ka keel A
K2	teine keel, võõrkeel, ka keel B
Nom	nominatiiv e nimetav kääne
Gen	genitiiv e omastav kääne
Part	partitiiv e osastav kääne
Ill	illatiiv e sisseütlev kääne
In	inessiiv e seesütlev kääne
El	elatiiv e seestütlev kääne
All	allatiiv e alaleütlev kääne
Ade	adessiiv e alalütlev kääne
Abl	ablatiiv e alaltütlev kääne
Tra	translatiiv e saav kääne
Ess	essiiv e olev kääne
Kom	komitatiiv e kaasaütlev kääne
Sg	singular e ainsus
Pl	pluural e mitmus
Ips	impersonaal

KEELENÄIDETE VORMISTAMINE

- voorude algus tähistatakse intervjuerija puhul tähtkombinatsiooniga KP, keelejuhtide puhul täht- ja numberkombinatsiooniga (INF3, INF13, INF23);
- analüüsitava keeleaines esitakse *kursiivkirjas*;
- tõlked esitatakse sulgudes (sm *ohjaaja* ‘lavastaja’). Tõlgitakse ainult see soomepärase aines (vajadusel), mida parajasti analüüsitakse.

Litereerimisnäide:

(1)

KP: Nii, ja enne kui te enne kui te Soome tulite, oli (.) oli teil eelnevalt kontakte soomlastega, Soomega?

INF6: Minul ei olnud. Tähendab, mul oli nii palju oli kontakte, et kui ma olin rahvateatris, esinesin, siis seal käis mingi prrr külalis niisugune (.) *külalisohjaaja*, see oli soomlane. Rohkem ei olnud kontakte. (sm *vieraileva ohjaaja* ‘külalislavastaja’)

Suulise kõne litereerimismärgid:

(.) mikropaus

[] seletavad ja täiendavad märkused

= kokkuhääldamine

KIRJANDUS

- Allik, Mari 2002. Lõuna-Rootsi noored eestlased: nende keel ja identiteet. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) õppetoolis.
- Allik, Mari, Birute Klaas, Aino Laagus 2004. Lõuna-Rootsi eestlased ja nende keel. Valimik intervjuusid. – Toim. Silvi Tenjes. Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Alvre, Paul 1992. Soome keele grammatika. Tallinn: Valgus.
- Alvre, Paul 1995. Soome väljendeid eesti vastetega. Tallinn: Valgus.
- Andersson, Paula 1993. Finns and Americans in Sweden: Patterns of linguistic incorporation from Swedish. – Immigrant Languages in Europe. Ed. Guus Extra, Ludo Verhoeven. Clevedon: Multilingual Matters, 249–269.
- Andersson, Paula, Sally Boyd 1991. Linguistic change among bilingual speakers of Finnish and American English in Sweden. Background and some tentative findings. – International Journal of the Sociology of Language 90, 13–35.
- Appel, René, Pieter Muysken 1987. Language contact and bilingualism. London: Arnold.
- Auer, Peter 1984. Bilingual Conversation. Pragmatics and Beyond. An Interdisciplinary Series of Language Studies 8. Amsterdam: John Benjamins.
- Auer, Peter 1991. Italian in Toronto: a preliminary comparative study on language use and language maintenance. – Multilingua. Journal of cross-cultural and inter-language communication 10, 403–440.
- Auer, Peter 1995. The pragmatics of code-switching: a sequential approach. – One speaker, Two Languages: Cross-Disciplinary Perspectives on Code-Switching. Ed. Lesley Milroy, Pieter Muysken. Cambridge: Cambridge University Press, 115–135.
- Auer, Peter 1998. Introduction: Bilingual Conversation revisited. – Code-switching in conversation. Language, interaction and identity. Ed. Peter Auer. London and New York: Routledge, 1–25.
- Auer, Peter 1999. From codeswitching via language mixing to fused lects. Towards a dynamics typology of bilingual speech. – International Journal of Bilingualism, 3/4, 309–332.
- Auer, Peter 2000. A conversation analytic approach to code-switching and transfer. – The Bilingualism Reader. Ed. Li Wei. London: Routledge, 166–187.
- Backus, Ad 1998. The intergenerational codeswitching continuum in an immigrant community. – Bilingualism and Migration. Studies on Language Acquisition 14. Ed. Guus Extra, Ludo Verhoeven. Berlin: Mouton de Gruyter, 261–279.
- Backus, Ad 1999. Mixed native languages: a challenge to the monolithic view of language. – Topics in Language Disorders, 19 (4), 11–22.
- Backus, Ad 2004. Turkish as an immigrant language in Europe. – The Handbook of Bilingualism. Ed. Tej K. Bhatia, William C. Ritchie. Oxford: Blackwell, 689–724.
- Backus, Ad 2005. Codeswitching and language change: One thing leads to another? – International Journal of Bilingualism, 9 (3/4), 307–340.
- Backus, Ad 2006. Limits to modularity: The ‘insertion’ of complex ‘lexical’ constructions in codeswitching. – Interfaces on Multilingualism. Acquisition and representation. Ed. Conxita Lleo. Hamburg Studies on Multilingualism 4. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 261–279.

- Bargiela-Chiappini, Francesca, Sandra Harris 2003. Business as a site of language contact. – *Annual Review of Applied Linguistics*, vol. 23, 155–169.
- Belazi, Hedi M., Edward J. Rubin, Jacqueline Almeida 1994. Code-switching and X-bar theory: The Functional Head Constraint. – *Linguistic Inquiry*, 25 (2), 221–237.
- Cameron, Deborah 2003. Gender issues in language change. – *Annual Review of Applied Linguistics* 23, 187–201.
- Clyne, Michael 2003. *Dynamics of Language Contact. English and Immigrant Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clyne, Michael 2004. German and Dutch in Australia: structures and use. – *Languages in Australia*. Ed. Suzanne Romaine. Cambridge: Cambridge University Press, 241–249.
- Codó, Eva 2008. Interviews and Questionnaires. – *The Blackwell Guide to Research Methods in Bilingualism and Multilingualism*. Ed. Li Wei, Melissa G. Moyer. Blackwell Publishing, 158–177.
- Di Sciullo, Anne-Marie, Pieter Muysken, Rajendra Singh 1986. Government and Code-Mixing. – *Journal of Linguistics*, 22, 1–24.
- Eamets, Raul, Kaia Philips 2004. Tööjõu vaba liikumine Euroopa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule. Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži toimetised 20. Tartu.
- Edwards, John 1992. Sociopolitical Aspects of Language Maintenance and Loss. Towards a Typology of Minority Language Situations. – *Maintenance and loss of minority languages. Studies in Bilingualism 1*. Ed. Willem Fase, Koen Jaspaert, Sjaak Kroon. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 37–53.
- Eek, Arvo 2008. Eesti keele foneetika. I. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli Kirjastus.
- EKG I = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Eesti Teaduste Akadeemia. Eesti Keele Instituut.
- EKG II = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Süntaks. Eesti Teaduste Akadeemia. Eesti Keele Instituut.
- EKKS = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. Eesti Teaduste Akadeemia. Eesti Keele Instituut.
- Els, Theo van 2005. Multilingualism in the European Union. – *International Journal of Applied Linguistics* 15, 3, 263–281.
- Erelt, Mati 1999. Fennisme Soomes töötavate eesti lektorite keelekasutuses. – 75 vuotta viroa Helsingin yliopistossa. Viron kielen ja kulttuurin opettaminen Suomessa -seminaari 23.11.1998. Toim. Reet Kasik, Leena Huima. Castrenianumin toimitteita 56. Helsinki, 92–98.
- ESAA 1995 = Eesti statistika aastaraamat. Tallinn: Statistikaamet 1995.
- ESAA 1999 = Eesti statistika aastaraamat. Tallinn: Statistikaamet 1999.
- ESS 2003 = Soome-eesti suursõnaraamat. Eesti Keele Instituut, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Extra, Guus, Ludo Verhoeven 1998. Immigrant minority groups and immigrant minority languages in Europe. – *Bilingualism and Migration. Studies on Language Acquisition 14*. Ed. Guus Extra, Ludo Verhoeven. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 3–29.
- Frick, Maria 2003. Kaksikielistä räökkimistä: koodinvaihdosta tartonsuomalaisten sähköposti- ja kasvokkainkeskusteluissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- Frick, Maria 2008. Morphological Integration of Estonian Lexical Elements in a Finnish Language Base. Proceedings of CLIE-2008. Aeternitas Publishing House. Alba Iulia.
- Gal, Susan 1979. Language shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria. New York: Academic Press.
- García, MaryEllen 2003. Recent Research on Language Maintenance. – Annual Review of Applied Linguistics 23, 22–43.
- Gardner-Chloros, Penelope 1991. Language Selection and Switching in Strasbourg. Oxford Studies in Language Contact. Oxford: Oxford University Press.
- Graf, Mati, Heikki Roiko-Jokela 2004. Vaarallinen Suomi. Suomi Eestin kommunistisen puolueen ja Neuvosto-Viron KGB:n silmin. Jyväskylä: Minerva.
- Grünthal, Riho 2000. Typological characteristics of the Finnic languages: a reappraisal. – Facing finnic. Some Challenges to Historical and Contact Linguistics. Ed. Johanna Laakso. Castrenianumin toimitteita 59. Helsinki, 31–63.
- Gumperz, John 1982. Discourse Strategies. Studies in Interactional Sociolinguistics 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haarala, Ruslan 2005. Siperiansuomalaiset ja siperiansuomi. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Halmari, Helena 1997. Government and Codeswitching. Explaining American Finnish. Studies in Bilingualism Series 12. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Hassinen, Sirje 2002. Simultaaninen kaksikielisyys. Läheiset sukukielet viro ja suomi rinnakkain. Oulu: Oulun yliopisto.
- Haugen, Einar 1953. The Norwegian language in America: A Study in Bilingual Behaviour. Bloomington: Indiana University Press.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva 2005. Language Contact and Grammatical Change. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hennoste, Tiit 1994a. Pragmaatiline artikkel NOH eesti keeles. Sissejuhatav ülevaade. – Lähivertailuja 8. Toim. Helena Sulkala, Heli Laanekask. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraporteja 40. Oulu, 9–20.
- Hennoste, Tiit, 1994b. Prospektiivsed minimaalhesitatsioonid eesti keele suulises tekstis. – Lähivertailuja 7. Toim. Karl Pajusalu, Valma Yli-Vakkuri. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 44. Turku, 33–51.
- Hennoste, Tiit 1998. Väliseesti keelest. – Väliseestlaste keelest. Toim. Liina Lindström. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 11–36.
- Hennoste, Tiit 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IV. Suulise kõne erisõnavara 3. Partiklid. – Akadeemia 8, 1773–1806.
- Hennoste, Tiit 2001. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IX. Lausung suulises kõnes 4. – Akadeemia 1, 179–206.
- Hennoste, Tiit 2003a. Keelekasutuse uurimine. – Eesti keele uurimise analüüs. Koost. Mati Ereht. Emakeele Seltsi Aastaraamat 48/2002. Tallinn: Emakeele Selts, 217–262.
- Hennoste, Tiit 2003b. Eesti sotsiolektide seisund. Tartu Ülikool.
- Henriksson, Katalin 2001. Perifeerne ungari diasporaa Rootsis. Sotsiolingvistiline, multikeelne ja multietniline uurimus. – Pärimuslik ajalugu. Koost. Tiiu Jaago. Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, Eesti Kirjandusmuuseum, folkloristika osakond. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 53–65.

- Hinnenkamp, Volker 2003. Mixed Language Varieties of Migrant Adolescents and the Discourse of Hybridity. – *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 24 (1–2), 12–41.
- Huumo, Tuomas. 1993. Suomen ja viron kontrastiivista sanajärjestysvertailua. – Tutkielmia syntaksin ja pragmasyntaksin alalta. *Studia comparativa linguarum orbis Maris Baltici* 1. Ed. Valma Yli-Vakkuri. Turun yliopisto, 97–158.
- Häkkinen, Kaisa 2002. Suomen kielen historia 1. Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 69. Turku: Åbo Akademis Tryckeri.
- ISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho 2004. Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Jaakkola, Magdalena 1999. Maahanmuutto ja etniset asenteet. Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987–1999. Helsinki: Edita.
- Jamin, Jérôme 2003. Migrants and ethnic minorities in Belgium. CEDEM. Université de Liège.
- Johanson, Lars 1993. Code-copying in immigrant Turkish. – *Immigrant languages in Europe*. Ed. Guus Extra, Ludo Verhoeven. Clevedon & Philadelphia & Adelaide, 197–221.
- Johanson, Lars 1998a. Frame-changing code-copying in immigrant varieties. – *Bilingualism and migration. Studies on Language Acquisition* 14. Ed. Guus Extra, Ludo Verhoeven. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 247–260.
- Johanson, Lars 1998b. Code-copying in Irano-Turkic. – *Language Sciences*. Ed. Nigel Love. Special Issue Areal Typology, vol. 20, No 3, 325–337.
- Johanson, Lars 1999. The dynamics of code-copying in language encounters. – *Language encounters across time and space*. Ed. Bernt Brendemoen, Elizabeth Lanza, Else Ryn. Oslo: Novus Press, 37–62.
- Johanson, Lars 2002a. Do languages die of ‘structuritis’? On the role of code-copying in language endangerment. – *Italian Journal of Linguistics. Rivista di Linguistica*, vol. 14, No 2, 249–270.
- Johanson, Lars 2002b. Contact-induced change in a code-copying framework. – *Language change. The Interplay of Internal, External and Extra-Linguistic factors*. Ed. Mari C. Jones, Edith Esch. *Contributions to the Sociology of Language* 86. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 285–313.
- Johanson, Lars 2006. Turkic language contacts in a typology of code interaction. – *Turkic languages in contact*. Ed. Hendrik Boeschoten, Lars Johanson. *Turcologica* 61. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 4–26.
- Joshi, Aravind K. 1985. Processing sentences with intra-sentential code switching. – *Natural language Parsing. Psychological, computational, and theoretical perspectives*. Ed. David Dowty, Lauri Karttunen, Arnold Zwicky. New York: Academic Press, 190–205.
- Jussi Pekkarainen, Juha Pohjonen. 2005. Ei armoa Suomen selkänahasta: ihmisloukutukset Neuvostoliittoon 1944–1981. Helsinki: Otava.
- Jussi Pekkarainen, Juha Pohjonen 2008. Läbi Soome kadalipu. Inimeste väljaandmised Nõukogude Liidule 1944–1981. Tallinn: Tänapäev.
- Jääskeläinen, Inkeri 1997. Virolaisten kielellinen ja kulttuurinen sopeutuminen Suomeen. Pro gradu-tyo. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- Jääskeläinen, Inkeri 2002. Kun Suomi ja Viro kohtaavat: äännevariaatioita virolaismuuttajien puhesuomessa ja muuttajien kulttuurinen sopeutuminen. Lisensiaattityö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Jönsson-Korhola, Hannele 1993. Lauseenrakenteesta toisen ja kolmannen polven kielenkäytössä. – Amerikansuomi. Toim. Pertti Virtaranta, Hannele Jönsson-Korhola, Maisa Martin, Maija Kaunulainen. Tietolipas 125. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 102–127.
- Jürgenson, Aivar 2002. Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- Jürjo, Indrek 1996. Pagulus ja Nõukogude Eesti. Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal. Tallinn: Umara.
- Kaivapalu, Annekatrin 2005. Lähdekieli kielenoppimisen apuna. Jyväskylän yliopisto.
- Kalliokoski, Jyrki 1995. Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys. – Virittäjä 99, 2–24.
- Kalliokoski, Jyrki 2005. Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. – Referointi ja moniäänisyys, Tietolipas 206. Toim. Markku Haakana, Jyrki Kalliokoski. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–44.
- Karu-Kletter, Kristel, Aune Valk 2002. Eesti identiteet Eestis ja Rootsis. – Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis: kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust. Toim. Aune Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 125–142.
- Karu-Kletter, Kristel, Aune Valk 2005. Eestlaste identiteet Eestis ja Rootsis. Eri kontekstide ja põlvkondade võrdlus. – Akadeemia 9, 1972–2008.
- Kataja, Annukka 2001. Koodivahetus Tartu soomlaste keeles. Bakalaureusetöö. Käsi-kiri Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) õppetoolis.
- Keevalik, Leelo 2005. Suhtluskeele uurimine partiklistunud verbivormide näitel. – Keel ja Kirjandus 7, 535–548.
- Keevalik, Leelo 2006a. Pragmatiliste partiklite laenu tüübid rootsieesti keeles. – Mitmõkeelisus ja keelevaihtus õdagumeresoomõ maiõ pääl. Toim. Helen Koks, Jan Rahman. Võro Instituudi toimõndusõq 18. Võro: Võro Instituut, 116–133.
- Keevalik, Leelo 2006b. Keelekontakt ja pragmaatika. – Teoreetiline keeleteadus Eestis II. Toim. Ilona Tragel, Haldur Õim. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 85–96.
- Kerswill, Paul 2006. Migration and language. – Sociolinguistics/Soziolinguistik. An international handbook of the science of language and society. 2nd edn., vol. 2. Ed. Klaus Mattheier, Ulrich Ammon, Peter Trudgill. Berlin: De Gruyter.
- Kivik, Piibi-Kai 2002. Täendus vestluses: kontekst, kavatsused ja suhtlemine. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toim. Renate Pajusalu, Ilona Tragel, Tiit Hennoste, Haldur Õim. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 120–132.
- Korb, Anu, Mare Kõiva 2006. Migratsioon ja Eesti diasporaa. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Korpela, Eveliina 2007. Oireista puhumine lääkäriin vastaanotolla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kostenko, Anne 2008. Vene-eesti koodivahetus kui vene üliõpilaste kõne iseloomulik joon. – Õppijakeele analüüs: võimalused, probleemid, vajadused. Toim. Pille Eslon. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 120–136.
- Kovács, Magdolna 2001. Code-Switching and Language Shift in Australian Finnish in Comparison with Australian Hungarian. Åbo: Åbo Akademiis Fõrlag.

- Kovács, Magdolna 2004. Australiansuomalaiset kielenvaihdon kynnyksellä. – Virittäjä 2, 200–223.
- Kraut, Kadi-Ann 2006. Mõningaid eestlaste tüüpviigu soome süntaksis. – Lähivertailuja 16. Soome-eesti kontrastiivseminar 8.–9.05.2004 Käärikul. Toim. Helle Metslang, Siiri Soidro. TLÜ Kirjastus: Tallinn, 100–111.
- Kultalahti, Outi-Maria 1996. Tunnusmerkisyys virolaisten suomenpuhujien vaikeuksien selittäjänä. – Suomenoppijan kieli tutkimuskohteena. Toim. Helena Sulkala, Minna Zaman-Zadeh. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 5. Oulu, 15–45.
- Kulu, Hill 1997. Väliseestlased. – Eestlane olla ... Eesti keele ja kultuuri perpektiivid. Toim. Hill Kulu, Katrin Metsis, Tiit Tammaru. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 11–20.
- Kulu, Hill, Eve Kyntjä 1998. Muutonäkymät Venäjältä ja Baltian maista Suomeen. Siirtolaisuustutkimuksia A 20. Vammala.
- Kulu, Liina 2000. Isikute rändega seotud probleemid Euroopa Liidu idalaienemisel. Tartu Ülikooli Euroopa Kolledž. Võru: AS Võru Täht.
- Kunnas, Niina 2007. Miten muuttuu runokyllien kieli. Reaaliaikatutkimus jälkitävien A-loppuisten vokaalijonojen variaatiosta vienalaismurteissa. Oulun yliopiston suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.
- Kurki, Tommi 2005. Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kyntjä, Eve 1997. Eestlased Soomes – akulturatsioonipsühholoogia ja etniline identiteet. – Eestlane olla ... Eesti keele ja kultuuri perpektiivid. Toim. Hill Kulu, Katrin Metsis, Tiit Tammaru. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 60–71.
- Laalo, Klaus 1992. Huvitav lugu – kiinnostava lugu. Suomen ja viron välinen sanaston riskiryhmä ja sen taustaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laanekask, Heli 2002. Koodivahetuse grammatikast Koidula kirjades Kreutzwaldile. – Lähivertailuja 12. Koodivahetuse grammatikast Koidula kirjades Kreutzwaldile. Toim. Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 41–56.
- Laanekask, Heli 2003. Yksi kirjoittaja, monta kieltä: koodinvaihto Lydia Koidulan kirjeissä Friedrich Reinhold Kreutzwaldille. – Lähivertailuja 11. Suomalaisvirolainen kontrastiivinen seminaari Hirvensalon Rauhalan huvilassa 12.–13.5.2000. Toim. Ellen Niit, Ulla Palomäki. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 71. Turku, 47–67.
- Laanekask, Heli 2006. Virolaiset Suomessa suomenvirolaisiksi. – Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti V. Toim. Olga Haurinen, Helena Sulkala. Universitatis Ouluensis, Acta B, Humaniora B 69. Oulu: Oulun yliopisto, 55–73.
- Labov, William 1972. Sociolinguistic Patterns. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lainio, Jarmo 1989. Spoken Finnish in urban Sweden. Centre for Multiethnic Research. Uppsala University.
- Lainio, Jarmo 1993. Kahden ruotsinsuomalaisen sukupolven suomen ja ruotsin käyttöä. – 19. Kielitieteen päivät Tampereella 8.-9. toukokuuta 1992. Toim. Matti K. Suojanen, Auli Kulkki-Nieminen. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 16. Tampere: Tampereen yliopisto, 173–193.

- Lappalainen, Hanna 2001. Variaation tutkimuksen ja keskusteluanalyysin näkökulmat toisiaan täydentämässä. – Kieli 13. Keskusteluanalyysin näkymiä. Toim. Mia Halonen, Sara Routarinne. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 155–184.
- Lappalainen, Hanna 2004. Variaatio ja sen funktiot: erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lauttamus, Timo 1989. Havaintoja koodinvaihdosta ja lainoista amerikansuomalaisten englannin kielessä. – XV Kielitieteen päivät Oulussa 13.14.5.1988. Toim. Heikki Nyssönen, Olli Kuure. ACTA Universitatis Ouluensis series B humaniora 14, Oulu, 173–185.
- Lauttamus, Timo 1990. Code-switching and Borrowing in the English of Finnish Americans in an interview setting. Studies in Languages No. 20. University of Joensuu. Joensuu.
- Lauttamus, Timo 1992. Lainaaminen ja koodinvaihto: havaintoja amerikansuomalaisten kielistä. Virittäjä 1, 3–16.
- Lehiste, Ilse 1988. Lectures on language contact. Cambridge, Mass. : MIT Press.
- Lehtonen, Heini 2004. Maahanmuuttajataustaisten helsingiläisnuorten puheen variaatio ja monikielisyys. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Leskinen, Jari, Antti Juutilainen 2005. Jatko-sodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY.
- Liebkind, Karmela, Simo Mannila, Inga Jasinskaja-Lahti, Magdalena Jaakkola, Eve Kyntäjä, Anni Reuter 2004. Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. Helsinki: Gaudeamus.
- Lieko, Anneli 1992. Suomen kielen fonetiikkaa ja fonologiaa ulkomaalaisille. Helsinki: Finn Lectura.
- Loog, Mai 1988. Soome mõjusid Tallinna noorte keelekasutuses. – Keel ja Kirjandus 2, 83–89.
- Loveday, J. Leo 1996. Language Contact in Japan: A Sociolinguistic History. Oxford: Oxford University Press.
- Martin, Maisa 1993. Muoto-opin seikkaa. – Amerikansuomi. Toim. Pertti Virtaranta, Hannele Jönsson Korhola, Maisa Martin, Maija Kaunulainen. Tietolipas 125. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 97–101.
- Mets, Mari, Kristiina Praeli 2007. Suhtlusvõrgustikud kui üks võimalus tõlgendada võrukeste keelelist käitumist. – Keel ja Kirjandus 10, 799–817.
- Metslang, Helle 1994. Grammatikaliseerumisest eesti ja soome keeles. – Lähivertailuja 7. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Tammivalkamassa 5.–7.5.1993. Toim. Karl Pajusalu, Valma Yli-Vakkuri. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 44. Turku, 9–32.
- Milroy, Lesley 1989. Observing and Analysing Natural Language. Oxford: Blackwell.
- Milroy, Lesley, Matthew Gordon 2003. Sociolinguistics. Methods and Interpretations. Blackwell Publishing.
- Muischnek, Kadri 2006. Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 17. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Must, Mari 2000. Vene laensõnad eesti murretes. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Muysken, Pieter 2000. Bilingual Speech. A typology of Code-Mixing. Cambridge: Cambridge University Press.
- Muysken, Pieter 2006. Two Linguistic Systems in Contact: Grammar, Phonology and Lexicon. – The Handbook of Bilingualism. Ed. Tej K. Bhatia, William C. Ritchie. Blackwell Publishing, 147–169.
- Mäkeläinen, Tapio 2006. Kabböle 100. Helsinki: Aaltojen yhteys.

- Myers-Scotton, Carol 1993a. *Duelling languages: grammatical structure in codeswitching*. Oxford: Clarendon.
- Myers-Scotton, Carol 1993b. *Social motivations for codeswitching: Evidence from Africa*. Oxford: Oxford University Press.
- Myers-Scotton, Carol 2002. *Contact Linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*. Oxford: Oxford University Press.
- Myers-Scotton, Carol 2006. *Multiple voices: an introduction to bilingualism*. Blackwell Publishing.
- Naseh-Lotfabbadi, Leyla 2002. *Disagreement in Agreement: A study of grammatical aspects of codeswitching in Swedish/Persian bilingual speech*. Department of Linguistics, Stockholm University.
- Nemvalts, Peep 1986. Leksikaalsemantilisi märkmeid soomlaste eesti keele asjus. – *Lähivertailuja 2. Suomalais-virolainen virheanalyysiseminaari Turussa 10.–11.5.1986*. Toim. Päivi Rintala, Jüri Valge. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja. Turku, 76–86.
- Nigol, August 1918. *Eesti asundused ja asupaigad Venemaal*. Tartu.
- Nigol, Helen 2006. *Voorusisesed parandused, kordused ja valestandardid suulises eesti keeles: nende tuvastamine ja normaliseerimine*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Nissilä, Leena 2003. *Virolaiset suomen sanaston oppijoina. – Viro ja suomi: kohdekielet kontrastissa*. Toim. Pirkko Muikko-Werner, Hannu Remes. *Lähivertailuja 13*. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 104–118.
- Nisula, Katariina 2003. *Vanhoja tuttuja ja yhteisiä vieraita. Havaintoja erään eteläpohjalaisen paikallisradio-ohjelman kielellisestä variaatiosta. – Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta*. Toim. Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola, Johanna Vaattovaara. *Kieli 15*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki, 13–45.
- Nivanka, Erika 2002. *Soome lahe kahel kaldal*. Tallinn: Faatum.
- NSS 1996 = *Nyky-suomen sanakirja*. Porvoo: Söderström.
- Nuolijärvi, Pirkko 1986. *Kolmannen sukupolven kieli: Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nuolijärvi, Pirkko 2005. *Suomen kielet ja kielelliset oikeudet. – Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä*. Toim. Marjut Johansson, Riitta Pyykkö. Helsinki: Gaudeamus, 283–300.
- Oksaar, Els 1998. *Mitmekkeelsus, mitmekultuurilisus ja kultuuridevaheline suhtlemine. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele*. Toim. Marju Lauristin, Silvi Vare, Tiia Pedastsaar, Marje Pavelson. Tartu: Vali Press, 69–80.
- Paananen, Seppo 2005. *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Pai, Kristina 2001. *Translatiivne ja essiivne predikatiivadverbiaal eesti kirjakeeles*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Pajusalu, Karl 1998. *Kas väliseesti keel on olemas?* – *Keel ja Kirjandus 4*, 286–288.
- Pajusalu, Renate 1994. *Muutumisverbid eesti keeles ja nende vasted soome keeles. – Lähivertailuja 8. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Hailuodossa 7.–9.05.1994*. Toim. Helena Sulkala, Heli Laanekask. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraporteja 40. Oulu, 83–97.
- Palander, Marjatta 1987. *Suomen itämurteiden erikoisgemmaatio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Pauwels, Anne 2005. Maintaining the Community Language in Australia: Challenges and Roles for Families. – *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 8, No 2/3, 124–131.
- Pedaja, Kati 2006. Uute laensõnade morfoloogiline kohanemine. – *Keel ja Kirjandus* 10, 784–796.
- Pohjanpää, Kirsti, Seppo Paananen, Mauri Nieminen 2003. Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002. Elinolot 2003: 1. Tilastokeskus. Helsinki.
- Poplack, Shana 1980. “Sometimes I’ll start a sentence in English Y TERMINO EN ESPAÑOL”: Towards a typology of code-switching. – *Linguistics*, 18 (7/8), 581–618.
- Poplack, Shana, David Sankoff 1981. A Formal grammar of code-switching. – *Papers in Linguistics* 14 (1), 3–46.
- Poplack, Shana, David Sankoff, Christopher Miller 1988. The social correlates and linguistic processes of lexical borrowing and assimilation. – *Linguistics* 26, 47–104.
- Praakli, Kristiina 2002. Kui kontaktis on eesti ja soome keel. Soome keele mõjud Tampere eesti keeles. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) osakonnas.
- Praakli, Kristiina 2003. Koodivahetusest Tampere eestlaste keele näitel. – *Viro ja suomi: kohdekielet kontrastissa. Lähivertailuja* 13. Toim. Pirkko Muikku-Werner, Hannu Remes. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 276–286.
- Praakli, Kristiina 2004. Koodinvaihdosta Tampereen virolaisten kielessä. – *Äidinkieli ja toiset kielet: pohjoismainen kaksikielisyystyöpaja Tampereella* 18.–20.10.2002. Toim. Sirkku Latomaa. Tampere Studies in Language, Translation and Culture, Series B1. Tampere: Tampere University Press, 106–116.
- Praakli, Kristiina 2007. Mõnda eesti-soome koodivahetuse funktsioonidest ja nende tõlgendamisvõimalustest. – *Emakeel ja teised keeled V*. Toim. Raili Pool. Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) õppetooli toimetised 6. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 151–163.
- Praakli, Kristiina 2008. Eestlased ja eesti keel Soomes. – *Lähivertailuja* 18. Toim. Helle Metslang, Riho Grünthal. *Uralica Helsingiensia* 1. Helsinki: Helsingin yliopisto, 158–176.
- Praakli, Kristiina 2009a. Intervjuu keeleainestiku kogumise meetodina. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*. Toim. Helle Metslang, Margit Lange-mets, Maria-Maren Sepper, Reili Argus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 209–225.
- Pugh, Stefan M. 1999. Systems in contact, system in motion: the assimilation of Russian verbs in the Baltic Finnic languages of Russia. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Punntila, Matti 1996. Pernajan Kabböle: Suomen ainoa virolaiskylä. – *Kielen kannoilla: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 20 vuotta*. Toim. Ritva Liisa Pitkänen, Helena Suni, Satu Tanner. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja. Helsinki: Edita, 292–311.
- Raag, Raimo 1982. *Lexical Characteristics in Swedish Estonian*. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica et Altaica Upsaliensia 13.) Uppsala.
- Raag, Raimo 1999. *Eestlane väljaspool Eestit: ajalooline ülevaade*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Raag, Raimo, Jüri Viikberg 2008. Väliseesti keel. Suuline ettekanne konverentsil “Eesti keel ja kultuur maailmas II”. 25.–27.06.2008.

- Rahi-Tamm, Aigi 2004. Inimkaotused. Teise maailmasõja järgsed massirepressioonid Eestis: allikad ja uurimisseis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rautkallio, Hannu 1979. Suomen suunta 1945–1948. Espoo: Weilin & Goos.
- Relvik, Heino 2003. Mereväe soomepoisid. Tallinn: Soome Mereväes Teeninud Eestlaste Gild (Tallinn: EVG Print).
- Remes, Hannu 1994. Eräiden suomen morfofonologisten vaihtelujen virolaisista vastineista. – Lähivertailuja 7. Toim. Karl Pajusalu, Valma Yli-Vakkuri. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Tammi-vaikamassa 5.–7.5.1993. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 44. Turku 1994, 89–103.
- Remes, Hannu 1995. Suomen ja viron vertailevaa taiputustypologiaa. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja. Oulu: Oulun yliopisto.
- Reuter, Anni, Magdalena Jaakkola 2005. Venäjänkielisten, vironkielisten ja kaksikielisten maahanmuuttajien sosiaaliset verkostot. – Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Toim. Seppo Paananen. Tilastokeskus.
- Riionheimo, Helka 2007. Muutoksen monet juuret: oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Roiko-Jokela, Heikki (toim.) 1997. Virallista politiikkaa epävirallista kanssakäymistä: Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991. Jyväskylä: Atena Kustannus.
- Rätsep, Huno 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. Tallinn: Valgus.
- Sang, Joel 1993. Uhkaako suomen kieli viroa? – Kieliposti 3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 16–20.
- Sankoff, Gillian 2001. Linguistic Outcomes of Language Contact. – Handbook of Sociolinguistics. Ed. Peter Trudgill, Jack Chambers, Natalie Schilling-Estes. Oxford: Basil Blackwell, 638–668.
- Sarhimaa, Anneli 1999. Syntactic transfer, contact-induced change, and the evolution of bilingual mixed codes: focus on Karelian-Russian language alternation. *Studia Fennica, Linguistica* 9. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Schlobinski, Peter 1996. Empirische Sprachwissenschaft. Oplanden: Westdeutscher Verlag.
- Seilenthal, Tõnu 1986. Koha väljendamise erinevusi eesti ja soome keeltes. – Lähivertailuja 2. Suomalais-virolainen virheanalyysiseminaari Turussa 10.–11.5.1986. Toim. Päivi Rintala, Jüri Valge. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja. Turku, 69–75.
- SESS 2007 = Soome-eesti seletav sõnaraamat. Tallinn: TEA.
- Stahl, Kai 2002. Suomen kielen vaikutusta kahden Suomessa asuvan virolaislapsen äidinkielisessä puheessa. – Matkalla toiseen kieleen. Viisi praktikumtyötä äidinkielen ja opittavan kielen siirtovaikutuksista. Opetuksen ja tutkimuksen apuneuvoja 4. Toim. Maija Järvenpää, Kirsti Siitonen. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, 117–133.
- STV 1946 = Suomen tilastollinen vuosikirja 1944–45. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1946.
- STV 1948 = Suomen tilastollinen vuosikirja 1946–47. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto 1948.
- STV 1989 = Suomen tilastollinen vuosikirja 1989. Helsinki: Tilastokeskus 1989.
- STV 2005 = Suomen tilastollinen vuosikirja 2005. Helsinki: Tilastokeskus 2005.
- Suhonen, Seppo 1980. Eine Estnische Sprachinsel in Finnland. *Lingua Posnaensis*. XXIII, 187–190.

- Suojanen, Matti K. 1982. Sosiolingvistiikan näkymiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Sutrop, Urmas 1997. Entspricht Estnisch dem agglutinierenden Sprachtypus? – Estonian Typological Studies 2. Ed. Mati Ereht. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 199–219.
- Zabrodskaia, Anastassia 2005. Vene-eesti koodivahetus Kohtla-Järve vene emakeelega algkoolilastel. Tallinna Ülikooli eesti filoloogia osakonna toimetised 6. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Zabrodskaia, Anastassia 2006a. Eestivene keel(evariant): kas samm segakoodi poole? – Keel ja Kirjandus 9, 736–750.
- Zabrodskaia, Anastassia 2006b. Vene-eesti koodivahetuse funktsioonid Kohtla-Järve venekeelsete laste vestluses. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat. Toim. Maria-Maren Sepper, Helle Metslang, Margit Langemets. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 231–251.
- Tabouret-Keller, Andrée, Robert Le Page 1985. Acts of Identity: Creole-Based Approaches to Language and Ethnicity. Cambridge: CUP.
- Talib, Mirja-Tytti 1999. Toiseuden kohtaaminen koulussa: opettajien uskomuksia maahanmuuttajaoppilaista. Helsinki: Hakapaino.
- Talve, Ilmar 1999. Kolmas kodumaa. Tartu: Ilmamaa.
- Tannenbaum, Michal 2003. The multifaceted aspects of language maintenance: A new measure for its assessment in immigrant families. – International Journal of Bilingual Education and Bilingualism 6, 374–393.
- Tarnanen, Mirja, Minna Suni 2005. Maahanmuuttajien kieliympäristö ja kielitaito. – Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Toim. Seppo Paananen. Helsinki: Tilastokeskus, 9–21.
- Teiss, Kristiina 2005. Kristian virolais-suomalaista kaksikielisyyttä omaksumassa: koodien yhdistyminen ja keskustelustrategiat. Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos, suomen kielen ja yleisen kielitieteen jaos.
- Teiss, Kristiina 2006. Suhtlusstrateegiad eesti-soome kakskeelsust omandava lapse segakoodis. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 2. Toim. Helle Metslang, Margit Langemets, Maria-Maren Sepper. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 251–269.
- Tenjes, Silvi, Ingrid Rummo, Kristiina Praakli 2009b. Kommunikatiivse situatsiooni dünaamiline dimensioon. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat. Toim. Helle Metslang, Margit Langemets, Maria-Maren Sepper, Reili Argus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 267–287.
- Teral, Maarika 2007. Taani eestlaste keelest. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele (võõrkeelena) õppetoolis.
- Thomason, Sarah Grey 1997. On mechanisms of interference. – Language and its Ecology. Essays in Memory of Einar Haugen. Ed. Stieg Eliasson, Ernst Hakon Jahr. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 181–207.
- Thomason, Sarah Grey 2001. Language Contact: an introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Thomason, Sarah, Terrence Kaufman 1991. Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics. University of California. Berkley-Los Angeles-Oxford.
- Torn, Reeli 2002. Code-switching as a psycholinguistic mechanism of borrowing: a study of Estonian-English code-switching in the language of Estonian IT specialists. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli inglise filoloogia õppetoolis.
- Turunen, Mikko 1997. Nykyvatjan koodinvaihdosta. – Virittäjä 101, 208–229.

- Uuspõld, Ellen 1992. Sise- ja väliskohakäänded lokaaladverbiaali väljendajatena. – Lähivertailuja 6. Toim. Hannu Remes. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Mekrijärvellä 10.–11.4.1992. Joensuu: Joensuun yliopisto, 79–84.
- Uustalu, Evald, Rein Moora 1993. Soomepoisid: ülevaade Eesti vabatahtlike liikumisest ning sõjateest Soomes ja kodumaal Teise maailmasõja päevil. Tallinn: Olion.
- Valk, Aune, Kristel Karu-Kletter 2006. Rootsi eestlase eesti-identiteet. – Suur põgenemine 1944. Eestlase lahkumine läände ja selle mõjud. Toim. Kaja Kumer-Haukanõmm, Tiit Rosenberg, Tiit Tammaru. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 147–170.
- Wardhaugh, Ronald 2002. An Introduction to Sociolinguistics. Blackwell Publishers.
- Wei, Li 2005. Starting from the right place: introduction to the special issue on Conversational Code-Switching. – Journal of Pragmatics 37, 275–279.
- Weinreich, Uriel 1953. Languages in Contact. Findings and Problems. The Hague: Mouton.
- Verschik, Anna 2001. Vene-eesti keelekontaktidest ja interferentsi mehhanismidest. Keel ja Kirjandus 8, 529–542.
- Verschik, Anna 2004a. Koodivahetus meil ja mujal. – Keel ja Kirjandus 1, 25–46.
- Verschik, Anna 2004b. Mitmekeelsuse uurimise perspektiive Eestis. – Kiiil ja hindäitiidmine: konvõrents´ Rõugõn, 23.–25. rehekuu 2003. Toim. Karl Pajusalu, Jan Rahman. Võro Instituudi toimõndusõq 16. Võro Instituut, 177–192.
- Verschik, Anna 2005. Vaadeldes konvergentisi: eesti liitsõnad ja nende vasted Eesti vene keeles. – Keel ja Kirjandus 1, 21–34.
- Verschik, Anna 2006. Koodikopeerimise mudel: tõlgendades keelekontakte mikrotasandil. – Teoreetiline keeleteadus Eestis II. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 97–111.
- Verschik, Anna 2007a. Keelekontaktid, laenatavus ja verbi kopeerimine eestivene keelevariandis. – Keel ja Kirjandus 5, 357–377.
- Verschik, Anna 2007b. Multiple language contact in Tallinn: transfer B2 > A1 or B1 > A2? International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 80–103.
- Verschik, Anna 2008. Emerging Bilingual Speech: From Monolingualism to Code-Copying. London: Continuum publishers.
- Viiķberg, Jūri 1989a. Estonskie jazykovye ostrovki v Sibiri (Eesti keelesaared Siberis). Tartu Riiklik Ūlikool.
- Viiķberg, Jūri 1989b. Suomalais-virolaisia kielisuhteita Siperiassa. – Virittäjä 1, 79–88.
- Viiķberg, Jūri 1996. Nord- und Südestnisch in Sibirien: neben- und übereinander. – Lapponica et Uralica. 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala. Vorträge am Jubiläumssymposium 20.–23. April 1994. Hrsg. Lars-Gunnar Larsson. Studia Uralica Upsaliensia 26. Uppsala, 325–329.
- Viiķberg, Jūri 1997. Eesti külad Venemaal: keel ja identiteet. – Eestlane olla... Eesti keele ja kultuuri perpektiivid. Toim. Hill Kulu, Katrin Metsis, Tiit Tammaru. Tartu: Tartu Ūlikooli Kirjastus, 28–53.
- Viiķberg, Jūri 1999. Language shift among Siberian Estonians: pro and contra. – International Journal of Sociology of Language 139, 105–124.
- Viiķberg, Jūri 2001. Väliseesti keeleprobleemid (eriti seoses tagasirändega Eestisse). Eesti Keele Instituut.
- Viiķberg, Jūri 2002. Language shift among Siberian Estonians: pro et contra. – Opportunities and Challenges of Bilingualism. Ed. Li Wei, Jean-Marc Dewaele, Alex Housen. Berlin-New York: De Gruyter, 125–144.

- Vija, Maigi 2005. Asesõnad ja isikuvitamine lapsekeeles. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Winford, Donald 2003. *An Introduction to Contact Linguistics*. Blackwell Publishing.
- Vuorinen, Pihla 2001. Oma pere ja tuttavate ringis tehtava uurimistöö valguse- ja varjupooled. – Pärimuslik ajalugu. Koost. Tiiu Jaago. Tartu Ülikool. Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool. Eesti Kirjandusmuuseum, folkloristika osakond, Tartu, 235–244.
- Välis-Eesti Almanak 1929 = Välis-Eesti Almanak I, 1929. Tallinn: Välis-Eesti Ühing.
- Välis-Eesti Almanak 1933 = Välis-Eesti Almanak 1933. Tallinn: Välis-Eesti Ühing.
- Õim, Asta 2000. Fraseoloogiasõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Kaudviited

- Boeschoeten, Hendrik 1994. L2 influence on L1 development: the case of Turkish children in Germany. – *The cross-linguistic study of bilingual development*. Ed. Guus Extra, Ludo Verhoeven. Amsterdam, 253–264.
- Boeschoten, Hendrik, Ad Backus 1997. Code-switching and ongoing linguistic change. *Turkic Languages* 1, 41–62.
- De Bot, Kees 2001. Language use as an interface between sociolinguistic and psycholinguistic processes in language attrition and language shift. – *Theories of maintenance and loss of minority languages*. Ed. Jetske Klatter-Folmer, Piet van Avermaet. Münster: Waxmann, 65–82.
- Farrar, Kimberley, Mari C. Jones 2002. Introduction. – *Contact-induced language change. An examination of internal, external and non-linguistic factors*. Ed. Mari C. Jones, Edith Esch, Berlin, 1–16.
- Moravcsik, Edith 1978. *Language contact. – Universals of human languages*. Vol. 1. Ed. Joseph H. Greenberg, Charles A. Ferguson, Edith A. Moravcsik. Stanford: Stanford University Press, 93–123.
- Werner, Heinz 1994. Economic Change, the Labour Market and Migration in the Single European Market. – *Social Europe. European Integration and the European Labour Market. Supplement 1/1994*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 39–62.

Internetiallikad

- Auer, Peter 2006. The monolingual bias in bilingualism research – or: Why bilingual talk is (still) a challenge for linguistics; www.germanistik.uni-freiburg.de/auer/ (12.06.2007)
- Estonian in Sweden; <http://www.finugr.uu.se/estisveng.html>. (13.05.2007)
- Eesti Keelenõukogu; http://www.eki.ee/keelenoukogu/strat_et.pdf. (12.05.2008)
- Eesti Teadus- ja Haridusministeerium; <http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=3982>. (12.05.2008)
- Gordon, Raymond G., Jr. (ed.), 2005. *Ethnologue: Languages of the World*, Fifteenth edition. Dallas, Tex.: SIL International; www.ethnologue.com. (12.07.2008)
- Kokkonen, Lotta, Miikka Pyykkönen 2007. Tutkija, tukija vai ystävä? http://www.jyu.fi/kultut/III_kt_paivat_haastattelu_abstraktit.html. (20.04.2008)
- Rosenberg, Matt 2008;

<http://geography.about.com/cs/countries/a/numbercountries.htm>. (12.07.2008)
Statistisches Bundesamt Deutschland; www.destatis.de. (05.01.2009)
Thomason, Sarah 2007. Language Contact and Deliberate Change. – Journal of language contact – THEMA 1. www.jlc-journal.org. 41–62. (12.07.2008)
Tilastokeskus; http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html (03.08.2007)
Tilastokeskus; www.stat.fi (05.01.2009)

Käsikirjalised allikad

Jokela, Hanna, Geda Paulsen 2009. Võtke minust eesmärki! Lähisukukielet kolmikie-
lisen lapsen käytössä. [käsikiri]
Tammaru, Tiit, Kaja Kumer-Haukanõmm, Kristi Anniste 2009. Eesti diasporaa
kujunemise kolm lainet. [ilmumas kogumikus “Eestlased ja eesti keel maailmas”]
Verschik, Anna 2009. Keelekontaktid ja kontaktidest johtuvad keelemuutused. [ilmu-
mas kogumikus “Eestlased ja eesti keel maailmas”]

SUMMARY

The present dissertation “Bilingual Language Use by First Generation Estonians in Finland and Code-Copying” belongs to the field of modern contact linguistics, more specifically, to multilingual studies, one of the fundamental issues of which is contact-induced language change, the genesis and development of language varieties.

The main objective of the dissertation is to study contact-induced language phenomena in the Finnish variety of the Estonian language. The dissertation observes bilingual language use and language choices made by persons having changed the country of residence at their adult age. The language informants of the study are first generation Estonians in Finland having lived there for about ten years on the average. The objective of the study is to describe and analyse language informants’ bilingual speech and linguistic behaviour from the grammatical and pragmatic-conversational point of view. The qualitative analysis method of micro-social linguistics is used analysing linguistic matters. The subject matter of the study is empirical linguistic material consisting of recordings of oral speech in the amount of 22 hours. The language informants, 25 Estonians whose mother tongue is Estonian and who live in Tampere or in the surroundings, are first generation immigrants having lived in Finland for ten years on the average by the moment of gathering the linguistic material. Most of them have immigrated to the country at the beginning or in the middle of the 1990ies.

The Estonian-Finnish contact situation under study belongs to contact situations between immigrant and majority languages. The author of the dissertation calls the language variety of the group under study the Finnish Variety of the Estonian language. The Finnish Variety of the Estonian language is a language variety of the Estonian language spoken in one geographical space. The Finnish Variety of the Estonian language can also be called a contact based language variety (*immigrant language variety*) which arises from persons’ immigration to another country and their joining the local population. The immigrant language variety is not a standardised language, it is a local spoken variety influenced by the country of residence characterized by dynamism, change over time and variable use in the communication between generations.

The basis of the language analysis of the dissertation is the Code-Copying Model by Lars Johanson. Copying means a mechanism of forming a bilingual speech. The speaker copies units and elements, constructions, rules, structure and meanings of the contact language from one language variety into another resulting in a bilingual speech. Each language item carries material, semantic, combinational and frequential features, which are globally or selectively copied by the speaker. Global copying means that morphemes (stem and grammatical morphemes) of a model code are copied as a whole into the speaker’s mother tongue, selective copying means that selected properties (semantic properties,

formations resulting from translation, word order, sentence models, regimen, etc.) of the unit of a model code are copied: “Global copying means that units of a Model Code – free and bound morphemes, morpheme sequences - are copied as a whole, and the copies are inserted into a Basic Code, selective copying means that one or more selected structural properties (material, semantic, combinational, frequential) are copied onto A elements”.

In the contact situation under study copying generally manifests in copying units of L2 (the Finnish language) as a whole and their inserting into the basic language of the conversation.

First generation informants’ bilingual language use is characterised by dominant use of unidirectional copying from the Finnish language into the Estonian language. The bilingual speaker moves within the frames of the Estonian language until a change takes place in the conversational setting, which motivates the speaker to use Finnish. At the relatively primary stage of language contacts, informants’ bilingual speech is characterised by copying units, patterns or structural features of the model code as a casual, spontaneous linguistic behavioural mode on a certain purpose. Manifestation of copies can be construed as addition of new language means into the speaker’s mother tongue, but it is possible that one or another copy produced on the basis of K2 material conventionalizes and starts replacing the linguistic form of the mother tongue as a whole. Although the key-words of Estonian-Finnish code-copying are spontaneous and momentary, it can be assumed that copies will grow more customary in idiolects, reach the community level and habitualize.

The perfect version of copying is represented by **global copying** where the elements of a model code are copied into a basic code as a whole, i.e. with all their properties (meaning, phonetic variety, grammar, frequency). Beside the entire Finnish stem and grammatical morphemes, also their meanings and functions are taken from the Finnish language and inserted into the Estonian language by the speaker: “*vaata, see hallinto nagu, ma olen osakonna-juhataja*”. The behavioural pattern characteristic to global copies is their different level accommodation to the morpho-syntactic structure of the basic school (Johanson 2002b: 295–296, 2006:13). The author of the dissertation calls it Total Integration of Global Copy. It means the accommodation of the copied unit to the phonological and/or morpho-syntactic structure of the basic language.

Selective copying. The second stage of the model is selective copying. It means that the selected properties (e.g. phonemes, meanings or structure) of units of a model code are copied on the elements of a basic code. The properties of Finnish elements are inserted into the basic code in a way, which indirectly reflects units, patterns and structural features of the model code.

Compared to global copies above, the copies produced by selective copying are generally less noticeable in bilingual language use, as they lack attractivity and specificity of use characteristic to global copies. The properties of the model code to be selectively copied are different: the speaker can copy material

properties (e.g. pronunciation, intonation, stress); semantic properties (meaning) or combinational properties (e.g. word order, regimen, etc.) which are attractive for the speaker for some reason, and transfer them on the units of the basic code.

In selective copying the speaker uses different ways of text forming (e.g. extension of rules, direct translations) resulting in a new copy based on the selected properties. It can be observed that those properties of units, which are identical or analogical to the Estonian language or in which the speaker perceives similarity to the Estonian language, are copied. Analogically to global copying, selective copies are also subject to the conditions for the integration into morpho-syntactic framework of the basic school.

The third stage of the model is **mixed copying**. The copy produced by copying a part (or component) of a unit which has been copied as a whole, but another part (or component) has been copied selectively, is called a mixed copy by Johanson. Mixed copies are innovative forms where Estonian and Finnish matters have merged. An example of mixed copying of the matter is the compound substantive, one case is also fixed about mixed copying of an analytical verb. In the study these are also called compromise forms between languages: e.g. *külalisohtaja* (Finnish *vieraileva ohjaaja* – “külalislavastaja”), *automekaanik* (Finnish *automekaanikko* – “automehhaanik”).

By the example of the language matter, the first generation representatives' bilingual language use is mostly characterized by transitions to the Finnish language manifesting mostly within the sentence. It means that the speaker uses lexical and grammatical elements or whole sentences of the model code in the morpho-syntactic frames of the basic language. By the example of the language matter under study, copying reaches all the language levels, but is typically more dominant for the first generation speaker on the lexical level. Typical copies in the matter are single words which have generally (but not always) phonologically and/or morpho-syntactically integrated. The most frequent of word kinds are substantives (64%), discourse particles (18%) and verbs (8%). The rest word kinds (pronouns, conjunctions) are of marginal frequency. A separate group in the matter is formed by names, designations and terms. There are toponyms, names of institutions, common nouns, terms and names of media issues: 1) place names: *Tamperel*, *Juankoskis*, *Juankoskel*; 2) common names of institutions: (*töövoimatoimisto*, *veroamet* – “vero-toimisto”); 3) terms: (*maahanmuuttajaita*, Finnish *maahanmuuttaj*, Estonian “immigrant”; *varaliige*, Finnish *varajäsen*, Estonian “asendusliige”) and 4) names of media issues: *Aamulehti* (*loen Aamulehtit*, *oli Aamulehdes*); *Helsingin Sanomat* (*oli Helsingin Sanomates*); *Kauppaléhti* (*kirjutati Kauppaléhtis*) and *Tiedelehti* (*loen Tiedelehte*).

Here the Estonian-Finnish language matter supports the matter statistics presented in various bilingual studies according to which first generation representatives transfer mainly one word units into their mother tongue.

In the speech of language informants the global copying of single substantives, particles, compound nouns and toponyms prevail. In selective copying the copying of analytical verbs prevail. The global copying of primary words is marginal. Beside lexical elements, also Finnish constructions (e.g. sentence patterns) and morpho-syntax (e.g. regime and word order) are copied. The ratio between the manifestations of globally and selectively copied units is equal.

By the example of the subject matter of first generation representatives' oral speech, the main integration pattern of global copies is adding Estonian grammatical attributes to Finnish stems (e.g. *gradu+t*, *verotoimisto+st*, *mestari+d*, *puhu+ma*, etc.). About 70 such examples can be found in the subject matter. The number of integrated verb copies is very small (11 examples). The low frequency of occurrence of primary verbs can be related to the lack of semantic prominence. Unlike substantives, verbs do not generally express the speaker's relation to the surrounding language space which could raise the activeness of their use and influence their more frequent occurrence in language informants' speech. About ten copies have been produced on analogy (e.g. *lähen iltalukio*, *saad automaadist kuiti vastu*). Most often there is double marking, but this is a peculiar to three language informants' use (e.g. *nemad tulid Soome maahanmuuttajaina*). The proportion of nouns with lost endings is small in adults' speech (total 8 examples).

A bit more examples can be found about mixed copying. According to their subject matter, these are mainly compound nouns (e.g. *lähipiiris*, *suusaloma*, etc.). There are no examples about independent copying of Finnish morphological elements. It is theoretically possible that the speaker adds Finnish attributes, endings or affixes to an Estonian unit (e.g. compare language data by Kataja and Frick). There are no such contact forms in the subject matter gathered for the present study; it does not mean that they cannot occur in some other language group or situation. First generation informants' oral speech reveals insertion of grammatical morphemes into the basic code parallel to copying stem morphemes.

As far as selective copying is concerned, by the example of Estonian-Finnish contact situation we can say that copying selective properties of Finnish verbs is more attractive than copying substantives. The influence of the Finnish verb manifests in copying their selective semantic and combinational properties and appears in the use of Finnish-like regimen and analytical verbs.

Analysing the Finnish variety of the Estonian language we can see that not all Finnish units are of equal importance for the speaker. The speakers copy primarily these Finnish units, which are more attractive for them for some reason or more prominent because of certain properties. These properties can be the meanings of units, particularly their semantic specificity, but also the simplicity of their structure, transparency and linguistic economy. It appears from the language data that for speakers it is attractive to copy the vocabulary

of social and culture-specific thematic fields, which marks their relation and contact points with the new culture space.

The subject matter also reveals differences between the global and selective copyings of language units. Pragmatically relevant elements are globally copied. These are substantives and discourse particles. One case is about global copying of a primary verb. The dominant occurrence of substantives and discourse particles can be explained in many ways: These are of simple structure and transparent, have specific meaning (particularly substantives) and they are frequently used in the Finnish language. The low frequency of use of primary verbs can be related to the lack of semantic prominence. Unlike substantives, verbs do not generally express the speakers relation to the surrounding language space which could raise the attractiveness of their use and influence their more frequent occurrence in language informants' speech.

For speakers it is attractive to copy the vocabulary of social and culture-specific thematic fields, which marks their relation and contact points with the new culture space. This is anticipatory, as the speaker is related to these fields through the Finnish language. The voluntary use of global copies reveals the exchanged or exchanging dominant relations of the model code and basic code. Proceeding from this, the use of global copying is in many ways speakers' forced choice: they are obliged to make their choice in favour of a unit of the model code, as there are no equivalents for their Estonian words in the Finnish language in their language use, or the unit of the model code may be semantically more suitable, precise, specific for some reason, or carry some property which is important for the speaker.

In case of first generation language informants, the key word of global copying is linguistic conservatism. Speakers' linguistic behaviour reveals that in many cases their real aim is to avoid using Finnish. Although language informants' speech is characterized by the abundance of global copies, the use of signal means accompanying copying lets us suppose that the speaker's actual wish is to stay in the framework of conversational language as far as possible. The subject matter refers to the fact that for a bilingual speaker, the use of global copies of the model code is more correct than their multi-stage integration into the Estonian language. On this occasion, the persons' language attitudes play an important role in the application of global copies, their relation to bilingualism and the purity of the language.

Impacts of the Finnish language in different amounts can be observed in the speech of all the language informants. Although the attributes of Estonian-Finnish bilingual speech in the relatively initial stage of contacts are spontaneous and momentary, it can be supposed that innovations spreading in idiolects reach the language group level and turn more customary in speakers' language use over time finding permanent place in the speaker's mother tongue.

Speakers' linguistic behaviour is influenced and directed by different factors. The Estonian speaking population in Tampere is characterized by close

contacts with local Estonians and prevailing Estonian language communication networks and contacts. This secures contacts and communication networks in their mother tongue and provides more possibilities for using the mother tongue. At the same time, language informants have very close contacts with Estonia.

ELULOOKIRJELDUS

Kodakondsus Eesti
Sünniaeg 23.10.1977
Aadress Tartu Ülikool, Ülikooli 18, Tartu 50090
Telefon 7 375 227
e-post kristiina.praakli@ut.ee

Haridus

alates 2003 Tartu Ülikool, doktoriõpe, eesti ja soome-ugri keeleteadus
2000–2002 Tartu Ülikool, MA, eesti ja soome-ugri keeleteadus
1996–2000 Tartu Ülikool, BA, eesti ja soome-ugri filoloogia

1992–1995 Räpina Ühisgümnaasium
1984–1992 Valgjärve Põhikool

Teenistuskäik

alates 2006 Tartu Ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut
eesti keele (võõrkeelena) osakond, teadur, assistent
2003–2005 Johannes Gutenberg-Universität Mainz
Institut für Allgemeine und Vergleichende Sprachwissenschaft,
Sprachen Nordeuropas und des Baltikums, eesti keele külalis-
lektor
2000–2001 Tartu Ülikooli Narva Kolledž, eesti keele õpetaja

Erialane enesetäiendamine

2005–2006 Helsingin yliopisto
Suomalais-ugrilainen laitos
2003–2005 Johannes Gutenberg-Universität Mainz
Institut für Allgemeine und Vergleichende Sprachwissenschaft
2003 Università degli studi di Genova
Facoltà di lingue e letterature straniere
2002–2003 Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

CURRICULUM VITAE

Citizenship Estonian
Date of birth 23.10.1977
Address Tartu Ülikool, Ülikooli 18, Tartu 50090
Telephone +372 7 375 227
E-Mail kristiina.praakli@ut.ee

Education

2003–2009 PhD student at the University of Tartu, Estonian language
2000–2002 University of Tartu, MA, Estonian language
1996–2000 University of Tartu, BA, Estonian as a Foreign language
1992–1995 Räpina Secondary School

Professional experience

2006– University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics
Department of Estonian as a Foreign Language
Research Fellow, Teaching Assistant
2003–2005 Johannes Gutenberg-Universität Mainz
Institut für Allgemeine und Vergleichende Sprachwissenschaft,
Sprachen Nordeuropas und des Baltikums
Guest lecturer of Estonian language
2000–2001 University of Tartu, Narva College, teacher

DISSERTATIONES PHILOGIAE ESTONICAE UNIVERSITATIS TARTUENSIS

1. **Ülle Viks.** Eesti keele klassifikatoorne morfoloogia. Tartu, 1994.
2. **Helmi Neetar.** Deverbaalne nominaaltuletus eesti murretes. Tartu, 1994.
3. **Ülo Valk.** Eesti rahvausu kuradi-kujutelm. Tartu, 1994.
4. **Arvo Eek.** Studies on quantity and stress in Estonian. Tartu, 1994.
5. **Reet Kasik.** Verbid ja verbaalsubstantiivid tänapäeva eesti keeles. Tartu, 1994.
6. **Silvi Vare.** Nimi- ja omadussõnatuletus tänapäeva eesti kirjakeeles. Tartu, 1994.
7. **Heiki-Jaan Kaalep.** Eesti keele ressursside loomine ja kasutamine keele- tehnoloogilises arendustöös. Tartu, 1998.
8. **Renate Pajusalu.** Deiktikud eesti keeles. Tartu, 1999.
9. **Vilja Oja.** Linguistic studies of Estonian colour terminology. Tartu, 2001.
10. **Küllü Habicht.** Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. Tartu, 2001.
11. **Pire Teras.** Lõunaeesti vokaalisüsteem: Võru pikkade vokaalide kvaliteedi muutumine. Tartu, 2003.
12. **Merike Parve.** Väljed lõunaeesti murretes. Tartu, 2003.
13. **Toomas Help.** Sõnakeskne keelemudel: Eesti regulaarne ja irregulaarne verb. Tartu, 2004.
14. **Heli Laanekask.** Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. Tartu, 2004.
15. **Peeter Päll.** Võõrnimed eestikeelses tekstis. Tartu, 2005.
16. **Liina Lindström.** Finiitverbi asend lauses. Sõnajärg ja seda mõjutavad tegurid suulises eesti keeles. Tartu, 2005.
17. **Kadri Muischnek.** Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Tartu, 2006.
18. **Kanni Labi.** Eesti regilaulude verbisemantika. Tartu, 2006.
19. **Raili Pool.** Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärasusi täis- ja osasihitise näitel. Tartu, 2007.
20. **Sulev Iva.** Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem. Tartu, 2007.
21. **Arvi Tavast.** The translator is human too: a case for instrumentalism in multilingual specialised communication. Tartu, 2008.
22. **Evar Saar.** Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. Tartu, 2008.
23. **Pille Penjam.** Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. Tartu, 2008.